

ग. न. उ.

॥१३०॥

शास्त्रेषु प्रज्ञाननपराक्रमौ ॥ बुद्ध्यापराक्रमेण पिरसा सर्वावशी
हता ॥ १४ ॥ सतुराजावशं नीतः प्रभया तस्य भार्यया ॥ कीडते हर्नि
शं सोधना नालंकारशोभया ॥ १५ ॥ जौवनाक्रांतवेषु धारं भादिभ्यो
तिरम्यया ॥ क्षणमात्रं न सहते वियोगसतया सह ॥ १६ ॥ धिक् करो
ति सदा ज्येष्ठान्तद्व्यो नष्टोऽपि रुषा निरीक्ष्यते तां सततम्
तौर्चितयस्यपि ॥ १७ ॥ स्वयं न भाषते किंचित् गृह्णाति तद्यार्पितं
ततसा स्या भवत्युत्रः प्रभायाः पद्मसंनिभः ॥ १८ ॥ जातकर्मचका
रास्तद्वत्वाधर्ममनेकधा ॥ नामचास्पकरोत्ययनाभिस्थिं द्विजे

116/6 (B)

विक्रमः ॥ ४ ॥ स्वस्वस्थानं गता देवा यथा पूर्वमुदाविताः **कउवा** एवं ते
नक्षत्राभ्यर्त्तिर्विष्माताभ्यर्त्ता गत्रये ॥ ५१ ॥ गजाननस्य देवस्य सर्वेषां
कामदानरुणं ॥ इत्येतत्कथितं सर्वं प्रसंगाद्ब्रह्मिचेष्टितं ॥ ५२ ॥ तान्
वं वामनस्यापि महिमा सुखस्य ह ॥ अदोषोऽप्येतेन स्थापितः
महात्मना ॥ ५३ ॥ वशावाहोः प्रसिद्धस्य रेवादक्षिणभागतः ॥ प्रियत्वं
तस्य शम्पास्ते कथयिष्ये धुना स्फुटं ॥ ५४ ॥ **इति श्रीमहेश्वराय**
गोउपास-उत्त-बालचरिते वामनवर्णनं नामैकोनत्रिंशत्तमो
ऽध्यायः ॥ ३१ ॥ कउवाच ॥ ऋणश्चावहितो ब्रह्मनिति हासं पुरातनं

॥ ग. उ. हं. ॥

॥ १२९ ॥

प्रियताया कथयस्व स्य मेव गजाननः ॥ १ ॥ गजाननः शमीपत्र
स्पमहिमाशृणु धर्ममहाफलः ॥ नयसे न च ज्ञाने श्रवणैः कोटिश
तेरपि ॥ २ ॥ न जयैः पूजनैर्वपि मम तोषस्तथा भवेत् ॥ न पद्मे वा न्यकु
सुमैः शमीपत्राद्यथा भवेत् ॥ ३ ॥ शमीतिकीर्तनादेव पापं नश्यति
वाचिकं स्मरणमात्रं संपापं स्पर्शाकायब्रतं नृणाम् ॥ धीतिर्यतस्त
जनाध्यानाद्ददनाच्चैव भक्तितः ॥ निर्विघ्नतारमायुष्यं ज्ञानं पाप
क्षयोपि च ॥ ४ ॥ न वांछासिद्धिरवापलं जायते तान्न संशयः ॥ मुनि
॥ कौसौ प्रियवतो राजा किं शीलं कुत्र वा भवेत् ॥ ५ ॥ कथंच तेस्य
कथिता गुणशाम्पामहात्मनः ॥ एवं मेरांसयं ब्रह्म नृकथयानुदसुब्रते ॥

कञ्जान्व ॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं ॥ शंकरस्यचसं
वादं पार्वत्या सहपुत्रक ॥ **पापार्कसुवा** ॥ कथंशमीप्रियादेवसर्वज्ञ
जगदीश्वर ॥ गजाननस्यमेशंसयदिते मय्यनुग्रह ॥ **ए** ॥ प्रियव्रतो
नामराजापूर्वमासीन्नहामतिः ॥ सखवान्धनसंपन्नो धर्मात्मा
शंसितव्रतः ॥ **१०** ॥ तेजस्वी च वदान्यश्च वेदशास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥ स
र्वलक्षणसंपूर्णश्चतुरंगबलाधिपः ॥ **११** ॥ पालयामास ह्यश्वि
प्रजाः पुत्रानि वीरसान् ॥ कीर्तिश्च प्रथमा भार्या प्रभातस्यापराभ
वत् ॥ **१२** ॥ धृतंश्च कुशलं तस्य प्रकृती संवत्सरेव तु ॥ कुसलो नीति

रितः॥ शुल्कपक्षेयथाचंद्रोवहृधेसोपिबालकः॥ २०॥ बुद्धिमान्
कुलोयुद्धेपितृतोभ्येधिकोभवेत्॥ २१॥ पंचमेवतसंबंधंचका
रास्पतृपस्त्वरा॥ प्रियव्रतोमहाबुद्धिर्मेद्राणमधिपोमुने॥ २२॥
पांचालराजकत्यासभार्जातस्याप्यमेलयत्॥ अतिवैभवयु
क्तौतोविवाहंचक्रतुस्तपोः॥ २३॥ कदादस्पसापलीजेष्टादासी
त्वमापिताः॥ पादसंवाहनंकर्तुमागताभर्तृसंनिधे॥ २४॥ नि
पपातमहिदृष्टेसपत्न्याचरणरुता॥ दुर्वितारुदतीहीणज
गामनिजमंदिरे॥ २५॥ कमहेशरणंयायंकोमेदुःखंयेपोहयन्

ग.उ.६

१३९ १३९

सपत्न्यामानितायामेतातास्याहुरिरव्ययः॥ सतमात्रस्य यस्मा
तादौ पद्याकरुणनिधिः॥२०॥ यात समनुते मर्ता नैकोपि मनुतेपि
ता॥ अतो नु जीविते नार्थाः शेषेऽपि कले वरं॥२१॥ पितृहेहालाहलं
चापि यते चापि जलावितं कउवाच नयनोति श्रयं याति तस्या वि
हृत्चेतसाः॥२२॥ एतस्मिन्तरे तस्या देवलो ब्राह्मणे नमः॥ पुरोहि
तः समायातः सजगाद गजाननी॥२३॥ उपासतां केशहं श्रीसर्वका
मप्रदां शुभां॥ सातदेव प्रपद्या शुभं तिमं दारनिर्मितां॥२४॥ गजानन
स्य संपूज्य स्तात्वा शुद्धिने तु सा॥ उपविष्टा पूजयितुं परमेष्ठिमा
धिता॥२५॥ स्यैका हरिहरं चोष्ठांगशं परमं रवि॥ सर्वसंपूज्यते दे

वदेव आदोग जानन ॥ विचार्यमाणे पंचानामे दोनेचो पलभ्यते ॥ यो
मेदेने क्षते चेतान् स्याति नरकं नरः ॥ एक एनं पारनंद पूर्णो सौ पर
मेश्वरः ॥ ३५ ॥ स्वच्छा पंचधा जातो लोका नुग्रहकारणतः ॥ एक
एव पुमान् पद्म पुत्र मातुलनाम मिः ॥ सा सम्यक् षोडशभिस्तमु
पचारैः पूज्यते ॥ ३६ ॥ पूर्वा पुष्पेर्दक्षिणाभिः नमस्कारैर्वनेकधा
ल्लोकारपुटं सातु तुष्टावजगदीश्वरः ॥ ३७ ॥ कीर्तिरुवा त्वमेव जग
धारस्त्वमेतद्विश्वकारणं ॥ त्वमेव ब्रह्मा विष्णुश्च वृहद्भानु परस्वमा
न ॥ चक्षायमो वैश्रवणे वरुणे वायुरेव च ॥ ३८ ॥ त्वमेव सागरा
नद्यो लताकुसुमसंहतिः ॥ सुखं दुःखं तयो हेतुस्तत्ता शस्तद्वि

॥ ग. उ. ॥

॥ १३२ ॥

मोक्षणः ॥ इह विघ्नहरो निहमहा विघ्नकरो विराट् ॥ त्वमेव पुत्रल
क्ष्मीदस्त्वमेव सर्वकामहृत् ॥ ध२ ॥ त्वमेव विश्वपो नित्यस्त्वमेव वि
श्वहारकः ॥ त्वमेव प्रहृतिस्त्वं वै पुरुषो निर्गुणो महान् ॥ ध३ ॥ त्वमेव श
शिरूपेण सर्वमाप्स्यस्यसे जगत् ॥ त्वमेव भरतममं च भविष्या
सकः स्वराट् ॥ ध४ ॥ शरण्यः सर्वसत्त्वानां शत्रूणां तपनः पराः क
र्मकाः उपरोयुक्तास्तानकां उपरंशुचि ॥ ध५ ॥ सर्ववैता सर्वनिधिः
सर्वसाक्षी च सर्वगः ॥ सर्वभाषी सर्वविभुः सर्वसत्त्वमयः प्रभुः ॥ ध६ ॥
सर्वमायामयः सर्वमंत्रतंत्रविधानवित् ॥ ध७ ॥ इति गणेशपुरा

सोऽनुत्त-कीर्तीप्रशंसाकथनेऽध्यायः ॥ ३५ ॥ कउवाच ॥ एवं सानु
दिनं पूज्यं तुष्ठावंतं विनायकं ॥ एकस्मिन् दिवसे तस्याः संख्यो दुर्वा
र्थमाययुः ॥ १ ॥ शुक्रमासवशात्तापुः क्वापि दूर्वां कुसंशुभान् ॥ श
मीपत्राणि भूयः सितागृहीत्वा तदंतिर्कं ॥ २ ॥ आययुः परमश्रां
ता दूर्वाभावं व्यवेदयन् ॥ शमीपत्रः पपुजेनं सर्वोपचारपूजितं
॥ ३ ॥ दूर्वा विना निराहारो दन्तिष्ठत्सायमेदिता ॥ तस्य तुष्टिपरा जाता
शमीपत्रैः समर्पिते ॥ ४ ॥ अशेततलुरः स्वप्रमथश्यात्सामहद्रुतं
अभ्यंते सेवमस्तिः शमिमोता च हं मुवाच ह ॥ ५ ॥ वरंदशमिते सु

॥ ग. ३. ५. ॥

॥ १३३ ॥

भ्रशमीपत्रैः सुतोषितः ॥ सानोवाचयह किंचिकीर्तिः सातांपुन
र्जगौ ॥ ६ ॥ **वरदशुवाच** वश्यसे भविताकांतो भोगश्चानेकराः सुविः
म। इति निरतः पुत्रो भविष्यति महाबलः ॥ ७ ॥ सिप्रप्रासादनेत्ये
वं कुरुनामास्पसुंदरा ॥ तुर्येऽं स्पविषामस्तु भविष्यति पुनश्चरा
तः ॥ ८ ॥ जगत्समदोद्धिजेभ्येऽपु नस्त्वं जीव विष्यति ॥ राज्यकर्ता
विरायुश्च धर्मशीलो भविष्यति ॥ ९ ॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु मम संतो
षकारकं ॥ तस्य वश्यो भवेद् राजा किमन्यः प्राहृतो जनाः ॥ १० ॥ पु
त्रकाऽनसंपन्नो वेदवेदांगपारगः ॥ बुद्धिश्च वर्हते तस्य मेघा

सोऽनुत्त-कीर्तीप्रशंसाकथनेऽध्यायः ॥ ३५ ॥ कुरुवाच ॥ एवं सानु
दिर्नरज्यंतुष्ठावंतविनायकं ॥ एकस्मिन् दिवसे तस्याः संख्यो दुर्वा
र्थमाययुः ॥ १ ॥ शुक्रमासवशात्तापुः क्वापि दूर्वाकुसंघुमान् ॥ श
मीपत्राणि भर्यां सितागृहीत्वा तदंतिकं ॥ २ ॥ आययुः परमश्रां
ता दूर्वाभावं व्यवेदयन् ॥ शमीपत्रः पपुजेनं सर्वोपचारपूजितं
॥ ३ ॥ दूर्वाविनातिराहारे दत्तिष्ठत्सायमेदिता ॥ तस्य तुष्टिपराजाता
शमीपत्रैः समर्पिते ॥ ४ ॥ अशेततलुरः स्वप्रमपश्यात्सामहाद्रुतं
अहो ते सेवमृत्तिः सामिमांसा च हं मुवाच ह ॥ ५ ॥ वरंदशमिते सु

हृदि भवेद्दृढा ॥ मम भक्तिर्दृढा तस्य मोक्षश्चांते भविष्यति ॥ शर्वद
त्वावरास्वप्ने स देवोऽपि दधे क्षणम् ॥ १३ ॥ जागतासां श्रुतं यत्तां विस्मि
तामानसे वदत ॥ अद्याहं तेन देवेन सर्वं भूतानुर्कं पिता ॥ १४ ॥
विनायकेन देवेन सर्वं भूतानुर्कं पिता ॥ विनायकेन देवेन पावि
ता परमादरात् ॥ १५ ॥ दातानां प्येन महती कृपा मयि नियोजिता
अनुग्रहो महान् मह्यं यद्वर्तं दर्शनं स्वयं ॥ १६ ॥ य इमेव परासिद्धि
रिदमेव तपःफलं ॥ अयमेव परोल्लाभो यद्वोचन्मया सह ॥ १७ ॥
कुरुवाच ॥ ततः प्रभाते स्नाता सा परमानंदनिर्भरा ॥ परं ज

॥ ग. उ. हे. ॥

॥ १३४ ॥

प्रातिमती कीर्तिरभवत्पुत्रदर्शनात् ॥ ३१ ॥ दुःखिता पुत्रं सपत्नी वीक्ष्य सं
दरं ॥ यस्य भावे भवेद्राजा ज्येष्ठा पुत्रो यमिषुता ॥ ३२ ॥ दध्योद नंतु स वि
षं कीर्तिपुत्राय साददौ ॥ स तु विदुततां यातो निवृत्त नयनः क्षण
तः ॥ ३३ ॥ प्रभैव च महाशब्दं हत्वारो दीदृशतुरा ॥ तस्याः शब्दं स
माकर्ण्य कीर्तिस्तत्रागमत्वर ॥ ३४ ॥ तुमुहं मतं सापनयेत्पवेदय
तसादरं ॥ वेद्या जपिददुस्तस्मा ओषधानि नृपा इया ॥ ३५ ॥ परिक्षा
विषवाधांते तस्मै राज्ञान्यवेदयत् ॥ न गुण्य भवंति स्म तानां
मंत्रौषधानि च ॥ ३६ ॥ प्रमातुधिः हता भर्ता निरस्ता दूरतो गृहात्

परयाभक्त्या गणेशं वरदं शुभं ॥ १७ ॥ समाप्य नियमं स्मरति पूर्व
स्थाने त्ववेशयत ॥ पुरोहितं समानीय पूजयामास भक्तिः
गणेशं मनसा ध्यायन् वदन्तीनाममालिकं ॥ १८ ॥ स्मरन्तीतद्वरा
नूकीर्तिः समयंच प्रतीक्षती ॥ ततः कालेन मुहता प्रभासा निः
प्रभा भवत् ॥ १९ ॥ रक्तपित्तवती जाता प्रारब्धा दीर्घा रेष्टया ॥ क
शोपादौ च नासां च तस्याः क्षरति नित्यशः ॥ २० ॥ अतिविभक्त
रूपां तां तस्या जमनसा पति ॥ न वक्ति नेक्षते ज्ञात्वा प्रयत्ना जा
फलान् वदुन् ॥ २१ ॥ ततः कीर्तिगटहं यत्तत्तपसा सुंदरकृतेः क

पथागणराजस्यस्वर्यं वश्यो भवञ्च सः ॥ २४ ॥ सगृहीत्वा करैतां तु
मंचकं समुपानयत ॥ विक्राउस्वेष्ट्या कीर्त्तयितुं स्तथायणः
निविद्योगं क्षणं तस्याः सहते नृपसत्तमः ॥ सापिभागानलंका
राननं तान् लुभुजे सती ॥ सापिगर्भवती जाता कालेन सुषुवे
सुतं ॥ २५ ॥ शुभे मरुते राजा सौददौ दानान्यनेकैः ॥ पुत्रज
नप्रवृत्तिः स नृजालोभ्यो यथा हतः ॥ २६ ॥ दिक्षु स्थाप्य द्वि
जान् पंचजातकर्मचकार सः ॥ क्षिप्रसाधनेत्येव नामचक्रे
ततोऽपि ॥ २७ ॥ तुतोषपुत्रं दृष्ट्वेव नालंकारसंयुतं ॥ अति

कीर्तिस्तंबालकंगटसखिभिः काननं ययौ ॥ नगरद्योजने याति
तावद्वालोममारसः ॥ ३८ ॥ अंकैर्ललातुतं बालं हरोदशोकविकृ
ला ॥ मूर्च्छितापतिता मर्मौतले ववायुनेरिता ॥ ३९ ॥ युतालंका
रणाधस्तकंकणमस्तकांचला ॥ क्षणेन किंचिदाश्रवासासस्मा
रद्विरदानेन ॥ ४० ॥ औघ्रतीः स्मरते बालचेहितं विघ्नतीस्वद्वे
देवास्तैर्नैव मार्गेण प्रययौ मुनिस्तमः ॥ ४१ ॥ नाम्ना गृह्यमदः सा
धुसाक्षात्सूर्यइवापरः ॥ गणेशमरुप्रवरस्तापसां प्रवरोतिधिः
॥ ४२ ॥ सतस्तोकाणां निष्ठः साकीर्तिः प्रणनामतं ॥ उवाच श्वश

॥ ग. उ. द्वे. ॥

॥ १३६ ॥

तीसातेगणनाथप्रसादतः ॥ अयं बालो मम मृतो जीवयै नंतपो
बलात् ॥ ४४ ॥ क्षिप्रप्रसादन इति नाम देवा रया कृतं ॥ सपत्न्या दु
ष्टभावेन विषमस्मै सरणमीदृशं ॥ ४५ ॥ न सतां दर्शनं व्यर्थं इ
तियाचे तपो धनं ॥ शरणगत संसागं नेहंते साधवो जनाः ॥ ४६ ॥
इति तस्य वचः श्रुत्वा मुहूर्तं ध्यानं तत्परः ॥ अभव मुनिशार्द
लततो गृहं समदो ब्रवीत् ॥ ४७ ॥ ऋणु देवि प्रवक्षे ह मुपायं पुन
जीवने ॥ अज्ञानतः शमीपत्रे त्वया पूज्य विनायकः ॥ ४८ ॥ तस्युण
मस्य हस्तो त्वमर्पय स्वममाराध्या ॥ तत्प्रसादादाशु सुत उज्ज्यास्य

तिनवाधुना॥४४॥सातुतद्वचनस्यांतेकीर्तिहर्षसमंविता॥ददौ
तस्मैशमीपूजासंभवंपुण्यमुक्तं॥४५॥उत्तम्योसकुमारस्याज
मृतेनोक्षितोयथा॥सतुहर्षान्तुनेःपादोववंदेन्निरसापुनः॥४६॥
उवाचतंमुनिज्ञात्वाकथंशम्पाप्रपूजनं॥महिमानंददमुनेशमी
पूजनसंनिभं॥४७॥येनसंजीवतोबालोमुक्तश्चयमर्किकरैः॥ज्ञात्वा
तंचकरिष्यामितिखंशम्पाप्रपूजनं॥४८॥येनतेबहुधाक्रूरायमदूता
दुरासदा॥निरस्तागणनाथस्पदूतेर्बहुराणाजिरे॥४९॥जीवयित्वा
विश्वंमेनेगताधामागजाननं॥येनपुण्येनबालोमेविषंयत्कासखा

॥ ग. ले. उ. ॥

॥ ३३८ ॥

यदाह नारदो दिव्यदर्शनं छृणुष्व शुभामते धीः ॥ नारद उवाच ॥ ति होत्र देव
संजातो ओरयो नाम वेद्विजः ॥ वेद वेदंगवित साक्षात् भानुस्तं विना
यथा ॥ ५ ॥ शक्तो यो मनसा स्रष्टुं पातुर्हर्तुं चराचरं ॥ धर्मपतिरतो निसं
समलो ह्यशमकंचनः ॥ ६ ॥ मेधावी तपसां श्रेष्ठे जात वेदा इवापरः ॥
सुमेधा तनमा मस्यासि सती पधामिका ॥ ७ ॥ सपिताभ्यां सुसालिताना
मास्या च कुरु भो ॥ शमी केति निजे श्याय्य स्य सार्थयते सा तु तद्वदति
पिता विभुः ॥ सा तु कन्यारूपवती संजाता सप्तवार्षिकी ॥ ८ ॥ तदर्थं चिं
तयामास वरगो रवे आगतः ॥ धौम्यपुत्रं सुशुभां च वेदशास्त्रांगपारंगं ॥ ९ ॥

तानर्थानंतेमाक्षोनसंशयः॥६॥ अत्राप्युदाहरंतीममितिहासंपुरातनं
नारदस्यचसंवादंशक्रुस्यचमहात्मनः॥६॥ इतिश्रीमणेशपुरा
राणोत्तमबालचरितेबालसंजीवनंनामत्रयस्त्रिंशत्तमोऽध्यायः
३३॥ कीर्तिकृवाच॥ ब्रह्मब्रह्मन्तशेषेणसंवादंनारदेऽजं॥ श्रुत्वातं
संशयंस्वर्गादस्यामृतमादिव॥१॥ क० उवाच॥ इति तस्यावचः श्रु
त्वावक्तुं समुपवक्रिरे॥ समुनिरितिहासं तं संवादं नारदेऽजं॥ २॥
॥ इति मंद॥ कदाचिद्ययं दनं सुभक्तनारदो दिव्यदर्शनः॥ यदृष्ट्यागतः
स्वर्गत्रिलोकीभ्रमणोऽतः॥३॥ शक्रस्तं परिपूज्यैव पप्रच्छोऽवचेष्टितं

॥ ग. ३. ६ ॥

॥ १३ ॥

पुनः॥ संजीवंतु स्थितः शीघ्रं सुप्तो स्थित इवापरः॥ अतो हं परिपृच्छ
मिमहिमानं शमीभवं॥ ५५॥ कठवाच॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोवेष्ट
स्वमदस्ततः॥ ५६॥ समदः॥ उच्चारितेना मीयस्याः सां कलमेन वदेत्
वि॥ ५६॥ संक्षेपेण तु वक्ष्यामि मिमहिमानं यथा मतिः॥ अतः शान्तपो मि
श्रना नातीर्थतिष्ठेवरेणैः॥ ५७॥ पंचांगि साधने रस्युर्निर्वासे हं मका
लिकैः॥ न तत्फलमवाप्नोति यस्याश्ममाप्रपूजते॥ ५८॥ प्रातः कालं
त्रिसंध्यां वा शमीनिखं स्मरेत्तु यः॥ वंदयेदर्चयेद्वापि भक्तिभावसमं
नितः॥ ५९॥ ध्यात्वा गजाननं देवं तस्य तुष्टो विनायकः॥ ददाति वांछि

तिनवाधुना॥४५॥सातुतद्वचनस्यांतेकीर्तदुर्षसमंविता॥ददौ
तस्मैशमीपूजासंभवंपुण्यमुक्तं॥४६॥उत्तम्योसकुमारस्याज
मृतेनोक्षितोयथा॥सतुदुर्षान्तुनेःपादोववंदेनिरसापुनः॥४७॥
उवाचतंमुनिज्ञात्वाकथंशम्पाप्रपूजनं॥महिमानंददमुनेशमी
प्रजनसंनिभं॥४८॥येनसंजीवतोबालोमुक्तश्चयमर्किकरैः॥ज्ञात्वा
तंचकरिष्यामितिस्वंशम्पाप्रपूजनं॥४९॥येनतेबहुधाक्रूरायमदूता
दुरासदा॥निरस्तागणनाथस्पदूतैर्बहुरणजिरे॥५०॥जीवयित्वा
शिशुंमेनेगताधामागजाननं॥येनपुण्येनबालोमेविषंयत्कासखी

॥ ग ॥ ३६ ॥

॥ ३६ ॥

आनितुं शमिकां प्रेषिमंदारः क्वास्तितद्वद ॥ ३५ ॥ **ओरव** मया प्रेषि
तदेवाशुदलो कन्या तु तेषामे ॥ नागतश्चेत्स्वाश्रमं स न जाने क्व ग
तो ह्यसौ ॥ चिंतयामासु सा ओरवः स न कादयः किमु भौ भक्षितौ
मार्गे दृष्टव्या धृत रक्ष मिः ॥ अथ वा निहतौ चो रै दृष्ट्वा वा शिवि
प्रणवा ॥ ३६ ॥ ततस्ते त्वरिता जगुस्तदुदंतबुधुसया ॥ कचिक्कचिज्ज
ना ऊचुर्मसिमान् मितीगतौ ॥ ३७ ॥ ततो रणे पदे दृष्टे स्त्रीपूं सश्चा
रु रुपिणि ॥ अनुपेतं तयो र्ज्ञात्वा स्नात्वा बालविलोकयन् ॥ ३८ ॥ रा
त्वा भृशं डिना वाक्ता कुप हास रूपानवशात् ॥ दृष्टतां गमितौ सर्वपक्षि

शौनकेस्पमुनेः शिष्येतेजोधिः क्षतभास्करं ॥ गुरुवाक्परतं शतं गुरुश्च
श्रपकंपरं ॥ ११ ॥ मंदारनामकं शतं समाह्वयशुभे दिने ॥ तांददौ गृह्य
विधिना पारिवर्हंतथा बहु ॥ १२ ॥ जाते विवाहे मंदारस्येययौ स्वस्वाश्र
मंप्रति ॥ यौ वनस्था तु तां शालाशमिकां पुनराययौ ॥ १३ ॥ मंदारो मा
नितः सम्यगौरवेण संप्रजितः ॥ संभोज्य सुमुहूर्ते न दत्त्वा वस्त्रादिकं
चनं ॥ १४ ॥ प्रस्थापयदुभौ विप्रौ जामातरमथा ब्रवीत ॥ इयं मम सु
ता ब्रह्मवत्ता तु भवं विधानतः ॥ १५ ॥ पालयस्व बहुस्ते हाददथा वत्स
याद्यथा ॥ प्रणिपत्या यश्च श्रुमौ नित्यं कृत्वा विधानतः ॥ १६ ॥ स्वमाश्र
मपदे प्राप्य चिक्रीडनिजभार्यया ॥ कदाचिदृष्टिमुखाद्यर्भुशुं जित

॥ ग. ग. ॥

॥ १३९ ॥

स्यमाश्रमं ॥ १५ ॥ मंदारस्यसमायातोद्विरदाननभक्तिमात्रं रुष्टोसाव
नलः साक्षात्तुष्टश्चेदीश्वरोपमः ॥ १६ ॥ तपसाचाकृताशुंताभशुंतीति
चसोभवेत् ॥ स्थलोदरोहृत्कायोनानालंकारमंडितः ॥ १७ ॥ ददर्शतु
रुभौतंतौमंदारः शमिकांतदा ॥ विरूपमिवतंदृष्ट्वाजरुसेतुर्मुदातदा
॥ १८ ॥ सोपिमानुभयत्रस्तोचुकोपाभरुणलोचन ॥ उवाचतंमंदमते
वजानासिमदोदितः ॥ १९ ॥ अहासीर्षितैर्दतैः पलासहयतः सु
मां ॥ अतोयातंदृष्टयोतौसर्वप्राणिविवर्जितौ ॥ २० ॥ कउवाच
शापंश्रुत्वातुकटिनंसंतप्तौबभूवतुः ॥ प्रणम्यप्रोचतुर्विप्रंउष्ट्र
पंवक्तुमहसि ॥ २१ ॥ ततज्जवेभृशुंतीसजाननकरुणयायुत ॥ शुंता

दृष्ट्वा कृतं हास्ये युवाभ्यां मृतं भावतः ॥ शृङ्गावान् देवदेवो सौमुप्रसन्नो
भवत्यदा ॥ २५ ॥ तदा युवां जनं रूपं प्राप्स्यते नात्र संशयः ॥ एवमुक्त्वा
गतो यावन्मुनिराश्रममंडले ॥ २६ ॥ तावन्तो वृक्षतां यातो यत्कावे
हेतुमानुषौ ॥ मंदारतां तु मंदारो ब्राह्मणः प्रापतस्तृणतः ॥ २७ ॥ श
मिकाशमितां प्राप्ता सर्वज्ञः कंटकैवृता ॥ उभौ वृक्षौ प्राणिमान्त्रैव
र्जितौ मुनिवाक्यतः ॥ २८ ॥ अनागतौ तौ तुलावाशौ न कश्चित्तया नि
तः ॥ मासमात्रे गते नैवेयातिकस्मान् महाबलः ॥ मंदारो यामितुं द्र
ष्टुमिच्छायां तु मया सह ॥ २९ ॥ शीघ्रं मोरवमागम्य प्रच्छन्नं केरिदं

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ १६ ॥

परयाभक्त्या ब्राह्मणे दणुतौ वरान् ॥ कुजमनाशकमिहं मम स्तोत्रं
पठेत्तु यः ॥ १३ ॥ त्रिसंयं च त्रिवारं च सर्वान् कामान् वाप्नुयात् ॥
परमासाज्जायते विद्यालक्ष्मीनित्यजपादपि ॥ १४ ॥ पंचवारं जपे
न्नरः आयुरारोग्यमाप्नुयात् ॥ **क. उ. वा. य.** ऋत्वा गणेशं वा कंताता
बुधः परमादितौ ॥ १५ ॥ ओरवस्पसुता देवशमीकानामतः शुभा मं
दाराय सुतादत्ता वेदशास्त्रादर्शनं ॥ १६ ॥ शौनकेन च शिष्याय धौ
म्यपुत्राय धीमते ॥ १७ ॥ भौमहसितो मोहादृष्ट्वा मार्गं भ्रंशं दिनं ॥ १८ ॥
सचमत्वा निजावसांशशपपरूषा ॥ लछाप हृष्टतां यातो मंद

कीर्तिविवर्जितौ ॥ १९ ॥ मंदारतां तु मंदारः शमीतां शमिकापि च ॥ शौचा
तो तावुभौ विप्रवोरवः शौनकोपि च ॥ २० ॥ धाम्यपुत्रः साधुरयमये
तुं स मुपागतः ॥ अधीविद्यः सकथं देवेन यमितुं प्रुता ॥ २१ ॥ पिताशु
खे स जे स्राणं दृष्ट्वा किं वा वदामिता ॥ ओरवोपि शुचौ चैतां शमिका
निजकन्याकां ॥ **क. उ. वा. य.** तावुभौ परिचिंसेवं न भेदो भक्तदेवयोः
धर्मगणेशपरिश्रमेन मोक्षयावत्तमावयात् ॥ जितेन्द्रिया कुष्टं
न निराहारैश्च व्रतैः ॥ २२ ॥ एवेदादशवर्षाणि चैतुस्तपस्तपः ॥ ओ
रवः कस्य कार्यं शिष्यार्थं शौनकोपि च ॥ २३ ॥ ततस्तौ वृष्याविहो

॥म.उ.ई.॥

॥१४४॥

शमीगर्भ इति स्थातो जातो सो ह्यभुक्तलः ॥ अतएव शमीका
ह्यमर्धं तीक्ष्णोऽस्ति ॥ शो न कोपिवचः श्लो ग जान न समी
रितो ॥ ३४ ॥ कृत्वा मंदारमूलं स्पर्ति मूर्च्छो रं रं जानती ॥ मंदारैश्च शमी
पत्रैः पूर्वो मिश्रा च नमुदाद देव रान् ॥ ३५ ॥ शो न काथ प रितु क्षे
ग जान न त त स्व मा श्र मं यातः सर्वदा पु पु ज च्छतां ॥ ३६ ॥ **इति म.**
तदा रम्प शमी तस्य मातः प्रियतरा भवत ॥ इति ते सर्व मा र्था तं पु
न च के थ या मि च ॥ ३७ ॥ **इति गणेश पुराणे ज्ञान शमी मंदार प्र**
शंसा नाम पंचमोऽध्यायः ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

रः शमिका पिसा ॥ तपोश्च माता पितरो शो च तो दुःखितो भृशं ॥
आवां च ल्के शितौ देव सर्वे धानः प्रियं कुरु ॥ एतयो कु ज तां दूरी क
रु शी धं ग जान न ॥ ३८ ॥ **ग जान न ॥** आरंभ विवरं दा स्ये कथं विप्रो
हृथा कथं ॥ करिष्ये भक्त वचनं तस्मा दृष्टो ब्रुवे वरं ॥ ३९ ॥ अ
थ प्रभृति मंदार मूलैः स्थाप्या मि ति श्रुतः ॥ मृत्पु लो के स्वर्ग लो के
ति मा न्यो यं भविष्यति ॥ ४० ॥ मंदार मूलै र्मे मूर्त्ति कृत्वा यः पु जये
त्तर ॥ शमी पत्रैश्च दुर्वा मि स्त्रितं दुर्लभं भुवि ॥ ४१ ॥ यतः शमी
मधिष्ठाय सर्वदा ह स्ति रो भवे ॥ अथ मे व वरो दतो गृह्य यो रति

दुर्लभः॥ भवद्वाक्यानुरोधेन न भृशं जीवन्मोक्षमा॥ २३॥ दूर्वाभावे द
 मंदारो दृष्ट्या भावे शमी मता॥ उभयो साफल्यं दद्यान्नात्र कार्यं वि
 चारणा॥ २४॥ नाना यज्ञैर्न तत्पुण्यं नाना तीर्थं न जैरपि॥ दानैश्च
 नियमैश्चैव पुण्यं तस्मात्पुण्यान्तरः॥ तस्मान्मम शमी पत्रैः पूज
 नेन द्विजोत्तमैः॥ २५॥ नाहं प्रिये न धनं न कनकं च येनोत्तर दानेन
 वस्त्रेनाप्यपुष्पेन च मणिगणेनैव मुक्ताफलैश्च॥ २६॥ यद्वष्ट्र
 म्यादलं निचयं कृतैः पूजने ब्राह्मणानां॥ मंदारान् पुत्रान् ध
 नानि च॥ २७॥ पश्यन्मया श्रवणं कामं श्रुत्वा मुक्तिं ते तदा श्रयं॥ इदं ते

वफलं प्रोक्तं मंदारैरपि पूजने॥ २८॥ मंदारमूर्तिं पूजामिरहं गृह्ण
 तो भुवि॥ नालक्ष्मीर्न च विधानि सापमस्युर्न च ज्वरः॥ २९॥ नाग्नि
 चोरभयं तत्र कदापि दपि जायते वेदवेदांगविद्विप्रोक्षत्रियो
 विजयी भवेत्॥ ३०॥ वैश्वस्तु दृष्टिमा नोति श्रद्धाः सद्गतिमाप्नु
 यात् **कजवाच**॥ एवमुक्त्वा स्थितो देवो मूलं मंदारं केतदा॥ ३१॥
 शमी मूलं पितृस्थो स देव देवो विनायकः॥ और्वोपि स प
 ती कस्तपस्तप्तुं स्थितो भवेत्॥ ३२॥ तस्य पत्नी तपस्तप्ता स
 क्ता देहं दिवं गता॥ शमी गर्भे ततो दुःखादौर्वो दृष्टो गतः॥

॥ ग. उ. द्वे ॥

॥ १४६ ॥

विधरुर्ताजगन्नाथो न स्मृतो नैव चर्चितः ॥ सर्वेषां चैव देवानां यतो
मोहः समाविशत् ॥ २३ ॥ तं प्रसन्नं करिष्यामि तं तोयस्ते भविष्यति
एवं यावच्चिंतयते ब्रह्मा तावत्सुरांगताः ॥ २४ ॥ देवानां तादृशं साक्षा
समीयुर्ब्रह्मणो तिकं ॥ पुरो मजा च गिरिजा ह्यया च कमलापि
च ॥ २५ ॥ आत्मा अपि समुच्यते सर्वज्ञाः कमलासनं ॥ कथं यज्ञः
समारंभीता म्याना मानि वा कथं ॥ २६ ॥ नाहू जीव कथं पूर्वं विद्म
हर्ता गजाननः ॥ त्वयि विस्मरणं चेत्ते न स्मरि वासुरे ॥ २७ ॥ कथं
किमस्माभिर्नुद्येयं देवैर्वा जलरूपिभिः ॥ वां या मिशरं देव त्व
दले कामलोद्भव इति तासावचः ॥ २८ ॥ अस्माभ्यं कुरुता स्त्रियः
२९ ॥

सद्यः प्रपर्वतो देवो न्यवासी गिरिजायुतः ॥ स्वर्गोर्मुनिभिर्मुक्तः
पुण्यक्षेत्रे महाबले ॥ १ ॥ यियक्ष प्रययो तत्र ब्रह्मालोकपिता
महः ॥ पत्नी द्वयसमायुक्ते देवगंधर्वकिंनरैः ॥ २ ॥ दृष्ट्वा तु शंकरं
पूज्यस्वामिप्रायं त्ववेदयत् ॥ आकारयामास तदा परमा
र्षांसदा शिवः ॥ ३ ॥ जमदग्निवशिष्टं च मार्कंडेयं गारुडं ॥ क
पिलं विपुलं कण्वं विश्वामित्रं त्रितं सितं ॥ ४ ॥ त आ ययुः शि
वाहता अन्ये सर्वे दिदृक्षुः ॥ ५ ॥ उषः काले मरुतैर्निःकाश
प्रारभे मुखं ॥ ६ ॥ लहं वं तो विस्मयार्थं पूजो वेनायकी चते सा

[illegible][illegible]

1136
1137

ताउवाचयतिषेहंयथासर्वभवेष्टुभं॥२७॥ किमसाधं हिभक्तानां सु
प्रसन्नेगजानने॥ सर्वाकुरुध्वंतमक्तिंसर्वसर्वं प्रीयंचरेत्॥२८॥ प्रसा
दधिष्येहमपिजगद्धिजविनायको॥ अनादिनिधनेदेवंसर्वकारणका
रणं॥२९॥ इत्युक्तास्तागतादूरदेशंकर्नाटकंशुभं॥ मंदारमलविघ्ने
शस्त्रिताध्यातुंतदीप्तिता॥३०॥ रामेणस्यापितं पूर्ववक्तुंउतिनामत
यद्वेर्विजयिरामोहत्वारक्षसपुंगवान्॥३१॥ सोमिमंदारजांमर्तिपु
रजपरमादरात्॥ विष्णुराजस्यवेरदांशमीपत्रैरनेकधा॥३२॥ स्वर्ण
पद्मेष्टदूर्वाभिर्मंदारैःकेतकेरपि॥ श्वेतदूर्वाकुंरैश्चैवसर्वकामफल

सम्पुक्तंत्वयाब्रह्मनराभ्यामाहात्म्यमादरात्॥ मंदारस्यापिकथितं
तेनमेतुष्यतेमन॥३३॥ जीवितस्यकुमोयमुपदिष्टःषडाक्षः॥ नवोच्चा
रयितुंशक्यंवालभावात्तुनीश्वर॥ सुगमंमुप्रसादंचस्वराज्यप्राप
कंमुने॥ जप्तंशक्यंवालकेनमंत्रमस्मैदिग्गधुना॥३४॥ मुनिहोवाच
सम्पदं ध्यातवमतिर्गजाननपदांबुजे॥ अतोहमस्यदास्यामिनि
जमंत्रं सुखप्रदं॥३५॥ सर्वस्यजगतोहेतोर्नामयद्वैतुराक्षरं॥ शुभा
शुभस्यचंद्रहृद्दुर्दुर्देयहरस्यह॥३६॥ ईश्वरस्याविमुक्तस्यप्राप्तये
यत्प्रकुर्वतः॥ सर्वांतर्गमिणश्चापि विश्वेननुसृतस्यह॥३७॥ जगतः
पालनार्थंयजनार्दननुतस्यह॥ ध्यातस्यपूजितस्यापिब्राह्मणस्य

[illegible]

17.5.11

120

[illegible]

|| ३५ ||

॥ ॐ ॥

नित्यं यत्र स्थितः शंभुना नास्तेष्वप्यरूपवान् ॥ १॥ विश्वेश्वरिब्रह्मासराव
गिरिजापतिः ॥ २॥ विनायकं शक्तिरूपः कारणं जगतोपि सः ॥ प्रलये वि
शिष्टलगे प्रियते येन कारिका ॥ ३॥ एकोयं पंचधा ज्ञातो लोकतु
ग्रहका मयथा ॥ भक्त्या यं यं ध्याति स्मृतिं तस्तेन प्रीयते क्षणतः ॥ अत्र
यो मनुते भेदं स वोचिर्लभते नरः ॥ ४॥ स्तुतिं मे कं निति दावा परत्रय
समाचरेत् ॥ ५॥ स याति नरकानेकं विंशतिर्बहुवत्सरं ॥ अतां
स्मासुरं सुतः स्वातो नात्मा दुरासदः ॥ ६॥ स शुक्रमुपसंगम्य विद्यां
पंचाक्षरीमगात् ॥ दिवर्ष सहस्रं सरकं गुह्यं स्थितो भवेत् ॥ ७॥ नि

यमुपलक्ष्यं शः किं पराक्रमः ॥ केनास्पृश्यं तं नाम केनासौ पूजितः पु
रा ॥ ८॥ इमं मे संशयं ब्रह्मन् श्रेतुमर्हस्य शेषतः ॥ **मुनिर्वा** सम्पकुच्छ
त्वया भेदे ज्ञानाच्छेकं तया शुभे ॥ ९॥ भक्त्या निवेदिता श्रार्थं संशयस्तं
नुदामि ते ॥ यथा दुरासदादेयो हतो नेन दुरासदः ॥ १०॥ मायायता मोह
यतादिर्बोधासंनतं पंगुं ॥ अविमुक्तं समातो यथा विश्वेश्वरो हरः ॥ ११॥
दुर्द्विजनेन नामास्पृश्येन ज्ञातं नृपांगने ॥ तस्मै सर्वं कथयिष्यामि यथा
स्कंदश्च कृतं मया ॥ अगस्त्याय कथयते ऋषुश्च कथयता शुभे ॥ **स्कंदः**
॥ १२॥ ऋषुश्चावेहीतो ब्रह्मन् विमुक्तं श्रया कथा ॥ यस्याश्रवणमात्रेण
सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १३॥ कश्यपाय हरिग्राहसंजना नाविधाः प्रजाः

सदोपि सगृहमाययो हर्षनिर्भरा ॥ इदं स्तोत्रं पठेद्यस्तु सर्वान्कामान्
 नवाप्नुयात् ॥ ६४ ॥ इति श्रीगणेशपूजास्तोत्रं. शिववर्ण. अध्या
 ७ ॥ मुनिहो. ततस्तु वरगर्वेण शिवस्तुष्टे न देयराद्यं मम
 मतिजातानं मोहितः केवलं तु सः ॥ १ ॥ इत्येष पृथिवीजे तु ह्यास्तु
 रोभवस्युरा निवभ्य केशहस्तं सविलसत्कण्ठं कुंडलं ॥ २ ॥ असिहस्तो
 धनुषाणि निषंगद्वयशोभितः ॥ रत्नमुक्तामयीं विभ्रमालां महा
 धनी ॥ ३ ॥ कस्तूरितिलकोदिव्यवस्त्रं च सुकंचुकः ॥ तांबूलविल
 सद्गकः प्रहृतिद्वयसंयुतः ॥ ४ ॥ याम्यां स्वभुजो वीर्येण जिता वीरा
 अनेकशः ॥ उभयोः पार्श्वयोस्तस्य योगश्चेतां बलाच्चितौ ॥ चतुर्भु

जिह्वारः काष्ठभूतः सवल्लीकोष्ठिरोधवान् ॥ नेत्रमात्रावशिष्टो सो
 जजापपरमं मनु ॥ ५ ॥ आययो तं वरं दातुं लक्ष्मणपरितोषकः ॥ दश
 बाहुपंचवक्त्रो रुडमालाविभ्रचितः ॥ ६ ॥ गंगाधरस्तितयन
 श्वितो भस्मांगलेपनः ॥ वृषध्वजो हृष्टाङ्गो शशिरेखाविभ्रचि
 तः ॥ ७ ॥ अपर्यागः रूपाविष्टो जगाद देयपुंगवं ॥ शिव उवाच
 उत्तिष्ठो तिष्ठ मद्रं ते तपसा क्लेशितो भवः ॥ ८ ॥ इष्टितं ते प्रद
 द्यामि वरं यत्तु हृदि स्थितं ॥ तत उक्ती लभनयने बहो जलिपु
 षोसुरः प्रणम्य पश्चितुष्ठावा वरं दंतं महेष्वरं ॥ ९ ॥ जगत्कारणं दे
 वपरमानंदविग्रहः ॥ सदाक्षरातीततनुगुणत्रयविकारहृतः ॥

Dehli
(13.4.14)

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

तस्तत्र तं ताम्ना प्रपद्ये पुरं ॥ अनुष्ठानवर्तमानं सद्यः परमसिद्धिं
 २५ सोमोहिनी सर्वकामा नृददाति भक्तितो नृणां ॥ तत्र स्थित्वा त्रिभुव
 नं शास्ति गर्वादुरासदः ॥ २६ ॥ उवाच मंत्रिणो गवर्वा नृकथं त्रिभुवनं म
 या ॥ आक्रांतं स्वप्रतापेन जयता सर्ववैरिणः ॥ २७ ॥ ते तो मायाः सम
 च्छुस्ते विमुक्तं नाजितं च या ॥ दशमं खंडमिति तत्तुल्यं नास्ति ह कुत्र
 चित् ॥ २८ ॥ यत्रास्ते शंकरः सर्वसुरैरपि च सेव्यते ॥ न जितं तस्य
 यावत्तावत्ते पौरुषं वृथा ॥ २९ ॥ इति तद्वाक्यमाकर्ण्य मुदले भेरुणा प्रि
 यः ॥ उवाच तां सद्यः वयमिथो वारसेनिकः ॥ ३० ॥ विमानवामा
 स्थायश्च ध्यातः सकामिकां ॥ प्रविष्टमात्रे देसेंद्रहाकारः प

तु तसे नृपं च यि की विजयोद्यतं ॥ राजसाक्षादयद्यो मविस्तीर्णं ज
 लधेरिव ॥ ३१ ॥ यो यो कीरो भवेत्स्फितस्तं मे वा जय च सः तत
 आदाय रत्ना निद्रया लिच स ह स्रजः ॥ ३२ ॥ आस्थापयत्स तं स्था
 नस्थाय माना न्महावल्लभान् ॥ नानाधिकारे बलवान्न वरो
 हला विलान्तपा ॥ ३३ ॥ ये वा शक्ताः करे स्थाप्यः तमेव शरणा
 ययुः ॥ अशंतभीरवो ये तु शत्रुपरा अपमपीपल न ॥ ३४ ॥ दूतैरेव
 शिच केतान पीथं दुरासदः ॥ एवं भरमंडलं जीला शकं जेतु
 मियेष सः ॥ ३५ ॥ ससेन्य सहसा प्रायान्न गरीशकं पालिता
 शालावरं च सामर्थ्यं तस्य दुष्टस्य देवराद ॥ ३६ ॥ पलायय गुरु

॥ ग. उ. द्वे ॥

॥ १५५ ॥

गोविलुसेतुधर्मोपिलयमायुगौ ॥ न ह्यधर्मे सुराः कार्त्तिके असत्तवे
बुभुक्षिताः ॥ ३८ ॥ इति श्रीमहेशपुराणे उत्तर-दशसहोपाख्या-
निध्यायः ॥ ३८ ॥ अस्मिन्महाकाण्डे ॥ ततः केदारमगमन्सर्वदेवर्ष-
यस्तदा ॥ व्यजितपुःपद्मभवंशशिवं सर्ववित्तमं ॥ १ ॥ प्रणम्य सिर-
सा सर्वे वागग्निपुरसराः देवर्षयश्च ॥ पदभ्रष्टावयं देवस्वा-
चारा मुने योपि च ॥ २ ॥ दुरासदमया देवस्तानं कर्तुं न शक्यमाः के-
नास्मै हि वरोदतो येनासौ भुवनेश्वरः ॥ ३ ॥ जातो दुष्टो बध्नास्य क-
स्मादेतं विचिंयतां ॥ येन सौख्यं तु लोकानां तत्कर्त्तव्यं दयालुभिः ॥
४ ॥ कञ्जवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा शोवाच तुराननः उपायं कथ-

रेभवेत्॥३१॥ तत्रये विबुधा आसन सर्वे चांतदेधुस्तदा॥ शिवस्त
निजभक्तलान्मुकोपाय किंचन॥३२॥ दत्तंराज्यं कियत्कालं रघु
कापरिवारिवात्॥ केदारक्षेत्रगमगमत्॥३३॥ मुनयोपि पलायि
ता जिगीषव्यं विनाशं वक्षेत्र संपासिनं शुभे॥३४॥ ततो बभूव
मूर्त्तिं समोहा विष्णो दुरासद॥३५॥ प्रासादात्ततो भक्तान्मु
देहा न दुर्वला॥ कोपितं स्मरते देवं तं ताञ्ज कुरुते बहिः॥३६॥
न स्वाहानेव षट्कारो स्वधाकारो न च क्वचित्॥ न वेदाध्यय
ने क्वपि न शास्त्राध्ययने क्वचित्॥३७॥ न पुराणं देवपूजा न व्रतं न
प्रदक्षिणः॥ दुरासदे दुष्टमतौ तत्र राज्ञं प्रशासति॥३८॥ किममा

यिष्यामि तद्विधा यस्तु रर्षयः ॥ यदा तेन तदैवः सनास्ति भुवनत्रये
६॥ कदाचिद्देवदेवे सौगुणत्रयविभागास्ततः ॥ अहं शिवश्च विश्वेश्च
त्रेधा यातास्तदा रयाः ॥ ७ ॥ गुणत्रयविभागास्तगुणेश इति प्र
थे ॥ विश्वमापि च मायावी विश्वकर्ता पदार्कः ॥ ८ ॥ गुणातीतो गुणे
शश्च परास्परतरः शिवः ॥ विभयास्तो वतांस्ते दं व्याजहरे विभुः
तदेव तस्य नाशायान्ता मया सुसमेताः ॥ ९ ॥ स्तवं तु सर्वतस्मा
त्तं विश्वचिंताकरं विभुं ॥ आदौ कुरुते दं देवि प्रसन्तां भववृत्तिभां
११ ततेजःसंभवो बालो दुरासदवधेम वेतः ॥ एवमेव चरस्तेन
शंकरेण ह्यतो स्पृहा ॥ १२ ॥ मुनिरुवा ॥ एवं बोके प्रसन्नमुखा धृत्वा

॥ ग. ज. ह. ॥

॥ १५७ ॥

देवाजरुर्धिर। तुष्टुवुर्भवेकातोताभवानीभक्तवत्सलं। नतस्त
हेत्वाजगदेकहंतुंपराभरां॥१४॥ विश्वविचित्रशक्ति अचिंस्वरूपां
नतास्महेदेविवरप्रदांत्वाविष्णोर्विमोहांपददोसुराणां॥१५॥ भ
क्तार्तिहंत्रीसकलार्थदात्रीं त्रेलोक्यकर्त्रीं निखिलाधमोष्ठा॥ ए
वंस्ततातदादेवीजगदसुरसत्तम॥१६॥ हृणुध्वंवाञ्छितं देवाः स्तो
त्रेणनेनतोषिता। ददामि सकलान्कामान्भवतां येमतोगता
॥१७॥ तत ऊचुः सुराः सर्वे हृतांतं ब्रह्मणे रितं। तत जचेततो दे
वैस्तत्तुगणनाथं॥१८॥ शुभाशुभस्पयः कर्ता सर्वसिद्धिकरो वि
भुः। श्रवाक्षसर्वकामार्थः सर्वस्य जगतः पिता॥१९॥ तत स्तोतुष्टु

बुद्धेवं भक्त्या सर्वविनायकं ॥ **देवप्रियञ्जः** न तास्मै विधाकर्त्तारं दया
लुं सर्वपालकं ॥ सर्वस्वजगतो हेतुं सर्वव्यापिनमीश्वरं ॥ अनेकशा
क्तिसंयुक्तं सर्वकामप्रदायकं ॥ क्षितानुकंपितं देवं सर्वज्ञं करुणा
निधिं ॥ २२ ॥ स्वेषोपाताहृतिना नावतारनिरतं सदा ॥ गुणतीतं गुण
क्षोभं च राजं गुणं विभुं ॥ २३ ॥ एकदंतं द्विदंतं चेन्निनेत्रं पंचहस्तकं
शुभां दंडं मुखं विघ्नेनाशनं पापहारकं ॥ २४ ॥ भक्तानां वरदे निर्यस्य
हि स्थिरं तं कारकं ॥ अनादिमध्यनिधनं भूतिदं भूतिवर्द्धनं ॥ २५ ॥
त्रैलोक्येशं सुराधीशं दुष्टदानं वमर्दनं ॥ खं बकं हृदं हृदं लं व्या
लं भूषाधरं शुभं ॥ एवं स्तुत्वा तु ते देवा गणेशं सर्वसिद्धिदा ॥ २६ ॥

॥ ग. बु. ॥

॥ १९८ ॥

पुष्पवस्तुनमोवाणिमाभ्रदोसानसोज्वरः। दुरासदं महावीर्यं दैवतं
चमयंकरं॥२८॥ इति शृत्वानमोवाणिपुनः शंकरमाययुः। ध्याननि
ष्टं चतंद्रुप्रणम्योचुः श्रवणार्चनी॥२९॥ देवा न जानीमोनमोवाणि
केनमानीरितोशुभे। रहस्यध्याननिष्ठत्वात्कथं कुर्मोखिलेश्वरी॥३०॥
देवुवाचततो देवानिदानीं समरीष्यति। तस्याः क्रोधेन तस्यायानि
श्रवणं पुनः पुनः॥३१॥ आस्यं न सापुटेनेत्रान्तिस्ततं तेज उत्तमं। ज्वा
लामालाकुलंदधुज्जलं उदितिवचोदयम्॥३२॥ प्रस्थातुं दशः सर्वे दद
सुर्शानचक्षुषा। वेनायकीं महामूर्तिदशहस्तांतमोनुदो॥३३॥ विभ्रती
मुकुटं मंत्रं कोटिस्तूर्यसमप्रभं। विद्युत्प्रभमहारं लकुंडलेरदनं शुभं
दिग्मांबरं च सिंदूरं मायुधानिदशेव च॥ कस्तूरी तिलकं माले मालां

इदिसहोपलां यत्तेजोमानशेविश्वं प्रलयानलसंनिभं ॥३४॥ आलय
तोषकोतंतेशालानेमुःसुरास्तदा ॥ प्रार्थयामासुरधतेऽमानंदधुतमी
श्वरं ॥३५॥ इहसीयोगगम्यस्त्वमप्रतक्योऽमयस्वराट् ॥ निरामायोनि
राभासो निर्विकल्पो जरा मरः ॥३६॥ अमक्तोजगदाधोरो ब्रह्मरूपो
खिलाधरक ॥ पुराणं पुरुषोत्तमं मूर्तिरामगोचरः ॥३७॥ सर्वस्वरूपः स
र्वेशः स्वप्रकाशोजगन्मयः ॥ वयं धत्वा वयं धत्वा दृष्ट्वा तं तनतुः
सुरा ॥३८॥ अथ देवैर्वर्णितो सौतजोरूपी विनायकः ॥ एवमेव जगं
माता प्रशंसगजाननं ॥३९॥ निर्गुणं च निराकारं मम्यक्तं सर्वगं परं
ध्यानगम्यं चिदाभासं सच्चिदानंदं विग्रहं ॥४०॥ सर्वमापि जगद्दे
तुरक्षणावधारितं ॥ विनायकस्वरूपेण साकारं द्रष्टुमक्षयते ॥४१॥

॥ ग. उ. ६ ॥

॥ ३५९ ॥

अं वतीर्णममगृहे हंतुं दैत्या नने कशः ॥ जगतामुपकाराय पातु वि
ष्णुः ॥ ४४ ॥ पुष्पज पार्वती भक्त्या दहौ सिंहं स्वबालिनं ॥ वक्रतु
जेति नामास्य रंज्रे सर्वार्थदंता ॥ ४५ ॥ दूरासदस्य च वधं प्रार्थयामा
स तंतदा ॥ देवानां च पदप्राप्तिनिःसंपन्नमया च त्र ॥ ४६ ॥ इति श्रीगुरु
श्यामगोउतः ॥ बालः ॥ आख्यायाः ॥ ३९ ॥ कउवाच ॥ एवं प्रसं
सि तो देवा देवैश्च स विनायकः ॥ उवाच पार्वती प्रीत्या प्रणिपत्य मुदा
युतः ॥ १ ॥ गणेशः ॥ देवानां सर्वलोकानां कर्तुं पावनमुत्तमं ॥ दूरासदं
निहंतुं च हर्तुं भुभारमेव च ॥ मातः स्वांसेवितं धर्मस्वस्थां कर्मचवे
दिकं ॥ अवतीर्णस्मि सर्वज्ञैः ॥ द्रुवीमि करोमि तद ॥ ३ ॥ एवं ब्रूवति वि

पेशेसुराः सर्वे समरचिरे । पुनस्तत्त्वाचनत्वाचजगत्कारणकारणं । र
जं सि विममेभ्रमेरूपनिमिहकाअमी । जानीतगुरुणं श्रेयो विममेसा
गरेजत् । ५ । धत्वं चक्षुर्हि नो देवयदृष्टौ चरणौ विभौ । इदानीं नो गतं दशं
प्राप्तं च स्वस्वकं पदं । दुरासदं हरस्त्वेनं भूभावं वा खिलेश्वर । अलौकिक
इति देववचः श्रुत्वा जहास स विनायकः । ६ । ऊचे सर्वं करिष्यामि द
शयुयुधरः प्रभु । एवं मुक्तासुरा न्देवो हर्षगन्ध्यागिरा । ७ । सिंहा
रुगेययौ शिघ्रं पुरीं वारणसी तदा । तमन्वयुदेवगणगिरिजा
गिरिगोपि च । ८ । तात्वा दुरासदो र्यदे विनायकमुपागतौ । देवसे
नायुतं वीरो निर्ययौ नगराद्वहिः । ९ । दृष्ट्वा सेनातुदेसस्य सामा

॥ ग. र्दे. ॥

॥ १६० ॥

सांसायुधोदं नानायुधायुधवतीमर्जतोघनवन्मुहुः गुरुविदारय
नसर्वाः सज्जाजीविनायकः ॥ १२ ॥ उवाच तं महादेवं भ्रांतोस्य द्वापरे कथं ल
याबलादेव गणनिर्जिताश्रमहीभताः ॥ १३ ॥ सुतयोधिः कृताः सर्वे तेषा
हं नाभवत्त्वत्तं निर्भयेन त्वया दोषा बहवः संवितापरा ॥ १४ ॥ तेषां फ
लं मुदानित्वं गणेशास्मात्तु महसि ॥ उपहृतास्त्वया लोकास्त्रैलोक्य
वासिनो विलः ॥ १५ ॥ तदर्थं भवती एह मुहूर्तं तं भुवोत्तरं शरणं या
हिरेण कामानं लज्जासु दुस्तजो ॥ १६ ॥ यासि संग्रामश्चिरसि चेदिव
निमग्नसि ॥ शिवप्राप्तवरास्सर्वत्रैलोक्यं पादितं त्वया ॥ १७ ॥ क
उवाच एवमुक्ता दुष्टबुद्धिगणेशो रणसंप्रभो ॥ परशुतो लयामास ज्वा
लामालासु शोभितं ॥ १८ ॥ आकाशमास्किरं सोऽथ प्रलयानं लसं निभः

स्तततोदेवः आविश्चक्रे मन्त्रोर्बलात् ॥ सर्वत्र पर्वता जाताः कृताम
 गमचतत् ॥ **॥** विलीने मारुतास्त्रेतुरौ द्रुमस्ततोऽजतः ॥ तस्मिन्नि
 मुभमानेतु वेकृतुं डोप्यतास्तजतः ॥ **॥** ब्रह्मास्तं निदृश्य धर्मागात्से
 न्यहि मस्तसात् ॥ परस्परमयुद्धेतामस्त्रेते बहुवासरोः ॥ **१०** ॥ तयोसंध
 दनाद्वह्निनिपतद्गणितले ॥ तेन ॥ दग्धान् जनान् शालाके साम्यावा
 रितेषु मे ॥ **११** ॥ अमात्या न ब्रवीद्व्योशात्वाकृष्टे विनायकः ॥ तेतामि
 युध्यताः सर्वे भुक्तायामिपुनारणं ॥ **१२** ॥ ततो मात्याः सर्वे सैत्ये विना
 यकमयोजयन् ॥ विनायको गतश्चिन्तामेका किंलाञ्छते क्षणम् ॥ **१३** ॥
 षट्पञ्चाशन्मितामर्त्तिचकारासौ स्वतेजसा ॥ नानासंकारसंयुक्तां न

जवेन हृदये तस्यास्य क्वापापं हतांतवत् ॥ परशुना हतस्यास्य रोमा
 पि न च चालह ॥ **१०** ॥ क्रोधसंस्कृतयन उदतिश्च संल्लिख ॥ त्रैलोक्यं
 तमुवाचाथ देवदेवं दुरासदो ॥ **११** ॥ न देवो देवराजो वा दिक्पालमना वा
 मे सुरः ॥ यातास्त्वतु कथं पाथो वाटभावाद्भजायुना ॥ **१२** ॥ ना विभेभ्यते
 कान्तरु किं मूर्धमर्त्तमर्हसि ॥ **कउमन्व** ॥ एवं मुक्तांततः कोशान्तिः
 कार्पासिमहोज्वले ॥ **१३** ॥ क्षुरधारवदाधाता दद्रयः शूर्पतां ययुर्दे
 स्य स्तेनाह न देवं अंकुरोनेयवारयत् ॥ **१४** ॥ सोसिः परशुघातेन शत
 धावेडितो पतत् ॥ ततो युद्धं ताओराशिरुसायो महाबलः ॥ **१५** ॥ स्य
 कायुधानि देवेषु वदधेतादृशो बलात् ॥ ततो युद्धं तयोरासीत्

मलंरोमहर्षणं बाहुभ्यां कूर्पराभ्यां च मुह्यिभ्यां तौ प्रजघ्नतुः २० पादा
भ्यां जानुजंघाभ्यां हृदिभ्यां व निजघ्नतुः २१ उड्यतंतु देहवया येणम
हास्वतो २८ पाणिर्घातात्प्रकुर्वन्तौ घाता कूर्परयोः पि सकृज्ज
जानुघातांस्तौ स्कांदाघाता न्यपरस्परं २९ तुलुंठतुर्घरणोच्चध
लिधरसरितोभ्यां परस्परजयंतौ च लभ्येतां साधुसाध्विति ३०
एवं बहुविधं युहं दृष्ट्वा देवा विस्मरन्ते तेजसा बहुलज्जंतौ सावा
सामर्थ्यमस्यह ३१ ततो विनायको मुल लावे दृढमाह न तस्फु
टितं सुखमास्यसु धारिण्यं पतितस्यह ३२ द्विमुहूर्तं निपतितौ
वज्राहत इवाचलाः सकर्षं चित्प्रबुद्धोभ्यस्मात्तच्छिवाग

तां ३३ तदा स्नानमशक्तं समनुते स्म भृशतुरा आययौ सैन्यम
धंसदिनां ते स विनायक ३४ इति गणेशाय नमः ३५ दंडय
दनामेकोऽप्ययः ३६ गणेशाय नमः ३७ तालापराक्रमं तस्य
वेत्तुं तं उस्पदेशराद् आययौ धैर्यमातुं व्ययुमस्त्रोर्गजाननं
१ शिवं स्तुवा पिभुत्रं च वारिदेव तमादरात् ततो विनायको मु
चयर्जं त्मास्त्रं हि सर्ववित् करिषुंडमितांधाराः प्रादुरासंततः
क्षणत्वं शान्तो भूतस्तथा हृदि शान्तो देसो हृषावितः मारुता
स्त्रं शीघ्रजवं दृष्ट्वा एवममरजत् चक्रे पेधरणि दृष्ट्वा गिरयः प
तितो भुवि तदस्त्रेण महामेघाक्षयंतीताः क्षणधृतः पर्वता

ददर्शय सर्वतंद्रणमुत्तरां ॥ १३ ॥ सर्वस्मिन्निह ते सैव ते तौ दैत्योऽपि दुःखितः
 सस्मार मनसा वाक्यं यदुक्तं श्रुत्वा पाणिनां ॥ १४ ॥ वरदानं स्य समये जय
 सेशक्तिं संभवोत् ॥ अयमेव भवेत्किं नु बालकः शक्तिं संभव ॥ १५ ॥ य
 दुक्तं वंद्यं दृष्टं आसिं स्त्रो लोकसारभट्ट ॥ कालोपिनैतं विजयेत
 त्राचान्यस्य का कथा ॥ १६ ॥ एवं मनसि कृत्वा स एका कीलाखपात्र
 च वं क्रेतुं उंगतं श्रितं तां न हंत ओरिपुः पुत्रन ॥ १७ ॥ देवभ्यो न मित ॥
 श्चास्य यथायं शं करी ब्रवीत् ॥ तस्माद्योगात्समास्या सैवैराटं रूप
 मुत्तमं ॥ १८ ॥ ततो वैराटं रूपेण दधारतं करेण सः ॥ एकपादेन त
 स्त्रो स काशितां रक्षितुं बलात् ॥ १९ ॥ एकपादं तु दैत्यस्य दधार मस्तके
 ततः ॥ उवाच दैत्यः रे दैत्यः रे दैत्य वरा छेवान्ते मतिः ॥ २० ॥ अतोऽस्मिन्

गरेति ह दमाभदिवसुनिश्चल ॥ द्वाभतः पुरस्यास्य यतः पूर्वदृशि स्तकं
 दुष्टानां पीडको निसं निखं मे संलिखितव ॥ २१ ॥ दैत्योऽपि पर्याभतपात
 वमेव मर्थयत् ॥ दैत्य उवाच ॥ एवमेव सदा तिष्ठ स्यात्पपादमपि शि
 रं ॥ २२ ॥ मुनिर्वा तथेति तमुवाच यस्थितः कारुणा विनायक ॥ ए
 वंदुः स दं जीवो चकार हृथिवी शिवां ॥ २३ ॥ तस्मिन् कृत्वा पुष्पदंष्ट्रि
 प्रणम्य च प्रपूज्य च ॥ स्वस्वस्थो तं गता देवा मुनयः स्वाश्रमागता ॥ २४ ॥
 स्वाश्रमागता देवा मुनयः स्वाश्रमानपि ॥ अन्ये ये वै तमर्चंति पूर्णं काम
 भवंति च ॥ २५ ॥ एवं विनायक स्याथ कारुणां प्रदं च मर्तिमान् ॥ तुङ्गा
 स्त्रे पुरे चोपि एकपादे विनायकः ॥ २६ ॥ संहृत्य च विप्रदूषं सर्वं काम प्र
 दः स्थितः ॥ अहं वरमाप्नानं शृणुयाद्भक्तिमान्तरः ॥ २७ ॥ सर्वान् कामा

नवाप्नोति गणेशपदमेति च ॥ सर्वत्र जयमाप्नोति पुष्पमारोममेव च
 ३८ ॥ इति गणेशपुराणे उत्तरे दुरासदजयनाम अध्यायः ॥ ११ ॥
 गृहसमदुर्वाच ॥ विजिते तु गणेशे न हि स्येदुरासदयुधि ॥ दिक्पाला मु
 नयश्चैव शशि रुर्योगुरुः कविः ॥ प्रशंसं सुर्वे वदेवं दुरासदं वि
 भुं ॥ पृथिव्यतिष्ठतो मार्गः स्थापितो निहतो सुरः ॥ स्थापना च हता स्ता
 कमशक्तानां दुरासदे ॥ त्वमेव स जसे विष्वक् त्वमेव फलदायकः ॥ शुभा
 शुभपरिज्ञाता सुखदुःखप्रदायकः ॥ समः सर्वेषु भूतेषु कर्मभिर्न च लि
 प्यते ॥ चतुराकराकरजाः जंतवश्च तदाश्रयाः ॥ गवेष्यंश्च तानाया
 नततत्कर्मण्योजयंत ॥ गवेषणे दुष्टि रथ आतस्तो मनीषिभिः ॥ अं
 तस्ते मुमं दारैश्च शमीदलैः ॥ दुर्विकुटे ॥ अतस्ते दुष्टि रथ संसाराजोत्तर

नामाला विभूषितां ॥ सर्वे दिव्या गणगस्ते सर्वेशः शिव भूषणः ॥ १५ ॥ के
 चिच्चतुर्भुजाः केचिद्वदभुजा दशरुस्तकाः ॥ सिंहारूढा बहिगता के
 चित्तरथकवाहनाः ॥ १६ ॥ सर्वे च युयुधुस्तत्र दारयंतो रिसैनिकान् ॥ केषा
 चिन्नोदिताः पादा केषां चित्तस्तका अपि ॥ १७ ॥ केचिन्नायनपराययु
 जीवनहेतवे ॥ केचिन्नाहारं कुर्वतो मृगसंमुखमेव च ॥ १८ ॥ ततु सर्वे ग
 तो भोजुर्भोगान् पश्यन्तोऽपि च ॥ वाजितश्च रथानां गवाम्पुंश्चाप्यने
 कशः ॥ १९ ॥ तानाशस्त्रहताः पेतुस्वन्देवो गताः सवः ॥ अस्रगोदरादु
 रासी केशशैवलशो मितः ॥ २० ॥ अक्षुरिका सिमष्टे मेर्नकेः खेटकम
 ष्टके ॥ रुडां बुजैर्यसाफे नैर्मेदकर्मसंचये ॥ चापसर्पै रस्त्रिवके
 चर्मफेना सुदुर्दरे ॥ भक्षकैश्च शुभिरमेन खिद्रप्रियैः ॥ भुक्ता भोग्य

स्तु च॥ तवेयदर्शनं पूजा ध्यानं स्मरणं मेव च॥ धर्मार्थकाममोक्षाणां
साधनं पुत्रपौत्रदं॥ इत्युक्त्वा पुपुजुस्ते मुमुक्षु मंदारैश्च शमीदलेः॥ १८॥ दुर्वोक्तु
रेह रिद्धिश्च श्रेतैश्च कुसुमैरपि॥ नानापद्मानने वेद्यैः फलेर्बुधु विधे
रपि॥ १९॥ स्नानानि च ये विप्रभोजने स्तम तोषयन्॥ एवं ते पूजिताः
सर्वे सत्वावरणरूपिणः॥ २०॥ स्थिता वाराणसी प्राप्सुं षट्पञ्चाशद्वि
नायकाः॥ एकपञ्चमुखस्तत्र विश्वेश्वर इति हति॥ अनेवमिदं नाम
मानो व्याप्य वाराणसी स्थिताः॥ स्थिते विश्वेश्वरे तत्र सर्वे तत्रैव च स्थिताः
आनंदं स्वाधिकारेषु ब्राह्मण्यमुनयो विलासः॥ अकुर्वन् सर्वकर्माणि सर्व
लोका यथापुरा॥ इति ते सर्वमाख्यातं कीर्त्तिपुष्टितुल्यया॥ दुर्गराजस्य

वतारो धर्मकामसुखप्रदः॥ दिवोदासबहिर्भावं कथयिष्ये धुना तवः॥ १७
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे दंडिराजाख्याने नाम अष्टमः ४२
कीर्तिरुवाच॥ दंडिराजावतारो यं स्मात्तस्ते शक्ति संभवः॥ दुरासदव
धार्थाय त्रिलोकीपालनाय च॥ एकपादस्थितः संतु नगरे चैकपादतः
स्थितो देयं समाकृष्य वाराणस्यामिति श्रुतं॥ उभाभ्यामपि पादाभ्यामु
भयप्रस्थितिः कथं॥ एतं मे शंसयं ब्रह्म ननु देवं सर्वविद्यतः॥ मुनिरु
किमसाध्यं विश्वरूपे विश्वकर्तरे विश्वपे विश्वव्यापित विश्वेशे दंडिरा
जे महासति॥ विश्वंतर्यामिति परे विश्वसंहारकारिणि॥ सप्तपातो ल
वणोऽस्वर्गमपि निरोहते॥ ४३॥ सर्वतः पाणिचरणे सर्वतः श्रीनचक्षुषि

मनसश्च शृतीनां च ब्रह्मादीनां च योगिनी ॥ अगमे तत्त्वतो वायु दृष्टि वीज ल
रूपिणि ॥ सहस्रादि स्य संकाशो नास्ति सूर्यो विरासुने ॥ चराचरगुरो तस्मिंश्च
राचरस्वरूपिणि ॥ यस्मिन्माचरंध्रेषु ब्रह्मांडानां हिकोटयः ॥ धर्मति पवते
द्वताः परागा ईव व्योमनि ॥ ११ ॥ संशयो वाचितर्को वा तस्मिन्मातृती विद्यते
अनेक रूपानि विभौ प्रभौ कर्तुं चराचरं ॥ १२ ॥ यदि छया भद्रा क्षिप्ता धु
विष्वक् रूपिणि ॥ अमृतं विश्वरूपं च तन्न किं नरसंभवेत् ॥ १३ ॥ अवता
रस्व शर्वपाणि मया वा ब्राह्मण पि वा किं यतां च कीदृशानीक कदा कु
त्रेति वा पुनः ॥ १४ ॥ शेषेण केषु शृता यी न शायते शिवे न च ॥ अतस्पर्क
तु संदेहं कथं शृणु मये रिते ॥ १५ ॥ यांश्च ता सर्व धर्मज्ञा मुमते पापसंचया

कर्मिहवाच॥ कथं मुने सर्वदेवा प्रयाता मंदिरं गिरि॥ शिवेन च कथं
कारम्पां वीराणाम्पूजि॥ १॥ एतमेवं सदेवर्षसंशयोत्र महान् हि मे
निक॥ द्वादशाब्दे मना वृत्तेन छेत्वा वरजं गमे॥ २॥ स्वाहा स्वभावपदे का
रा विहितेन च धरातले॥ ब्रह्म वाक्पप्रपुन्येस्तदेवैः संप्रार्थितो हरः॥ ३॥
देवाः॥ महादेव जगन्नाथ करुण लयशंकर॥ अध्यास्पमंदरगिरि मरि
चीस्ततपत्रपति॥ ४॥ अम्भानामयुतं देववरं दातुं प्रयाहितं मुनिहवा
एवं संप्रार्थितो देवो महेशः करुण लयः॥ ५॥ सर्वैः सुरगणैः सार्द्धमग्नि
चंद्रार्थमादिभिः वरं दातुं संप्राप मरीचितं महामुनि॥ ६॥ अस्मिन्मात्रा
वशिष्टं तं तददर्शितो शिवः॥ तस्मिन्क्षणे नाम तश्चेत्युप्राणस्त

मुस्रजेत॥ तदुत्कंठेन तपसा प्रीतो सौगिरि आपति॥ निजस्वरूपं दत्वा
पि विमानेन निजं पदं॥ प्रापयामास सहसा गणैर्वादित्र निःस्वनैः॥ १९
सर्वदेवगणैर्शंभुः स्तस्थौ गिरिवरेशुभे॥ दिवोदास्ये संनापय पक्किं चि
द्रंध्रं सदा शिवः॥ २०॥ देवान्सं प्रेषयामास द्रष्टुं तद्रंध्रमादृतः॥ यो यो देवो
यास्तिकांशं नापरं ध्रंसत स्पसः॥ २१॥ स्वनाम्ना च परिस्थाप्य लिङ्गं तत्रैव त
स्थितवान्॥ दिवोदास्ये संनापयेत्तु सर्वं दण्डं स्वधर्मिणः॥ २२॥ आश्रमस्था
द्विजाः सर्वे यथोक्ताचारसंयुतः॥ गुरुशुश्रूषवः शिष्यास्त्रिय आसन्
तीव्रताः॥ धर्मशिलादानपराव्रतौ पवाससंयुतः॥ २३॥ पती विवर्द्धि
तौ धर्मो दृष्टिश्चानुत्तमा भवेत्॥ स्वर्गदेवा मुमुदिरेपित रश्च स्वधाः

शुभाः॥ नवं ध्यानं च वा पुष्पा विधवा वा मृत प्रजा॥ विनिवृत्तिर्नातिवृत्ति
न स्वचक्रं परंतथा॥ १७॥ शुकाः श्रवण भासा स न मुखका वा कदाचन॥ ए
वं सर्वसंस्थातां निष्पत्तिः समपद्यतः॥ १८॥ विश्वेश्वरं माधवं चंदुहि मैर
वमेव च॥ दंडपाणिं गुहं गंगां महद्गुहानि मुमुक्षुः॥ १९॥ माणिक्यं रत्न
वार्ता वा यो मुक्तं दद्रु एव सः॥ इति दिंडी वरंति संकरेति नृपस्तमः॥ २०॥
नृपाय लेशस्तत्रासी देवं नृपवरे स्थिते॥ विनारं धनं तद्राज्यं जिहृक्ष
तिसदा शिवः॥ वाराणसी च योगेन परितस्तत्र सोमवेत्॥ २१॥ प्रषया
मास विधाय ततो ह्यावपि मैरवान्॥ उवाच तत्र कारयतुराज्ये स्या
पुतुकि स्त्रिंशं॥ २२॥ आदास्ये तत एव स्मात्करीराज्यं न संशयः॥ जगमुत्ति
तरया भद्रे आदां प्राप्य सदा शिवोत्त॥ २३॥ दृष्ट्वा वाराणसीं ते तु विश्रान्ता

स्नानकर्मणा॥ अदृष्टातस्य दुरितं कार्शवा संप्रचक्रिरे॥ २५॥ शिवश्चिंताप
श्चासीदनागच्छसुतेषुतु॥ ततोप्रेषयदादिसान्तरं ध्रुवं दृष्टुं तपस्यसु॥ २६॥ ते
पितृपुण्यमालोक्य स्थिताः कार्शवा मुदा त्विताः॥ न कार्यं चरुस्पपिनया जेय
पुरीति च॥ २७॥ ततश्चतुःषष्टि मिता अप्रेषयत योगिनीः॥ अणुमात्रमदृष्ट्वेनो
दिवोदासस्य तां अपि॥ २८॥ स्थिता वाराणसी वापि जयंतः शिवमभ्यर्थं ततः
संप्रेषयामास दुर्गा दुर्गादुःखविनाशिनीं॥ २९॥ अदृष्ट्वा पातकं सा पितृश्लाघा
मादृष्टिः॥ किल ह्यानेनातोष देवं सर्वकामैश्च मानवान्॥ ३०॥ दिक्पालानय
शंभुश्चप्रेषयामास सत्वरं॥ गता वाराणसी ते तु नोक्षीरेतदद्यं लघु॥ ३१॥ स्व
स्वनाम्ना प्रतिष्ठाप्य लिंगानि त्ववसंमुदा॥ कृषयः प्रेषिताः पश्चादुत्सर्गे

५॥ सर्वदन्त्रि किमर्थं लं मोहमे नि सदा शिव शिव ॥ इदानीमेव गच्छ
मविभुक्तं गजानन ॥ ७ ॥ दिवोदासस्य विद्यार्थं मामकार्यस्य सिद्धये ॥ मायया मो
हय जनं पुण्यं येनास्पृश्यते ॥ ८ ॥ या निशीघ्रं महादेवन चित्तं कर्तु
मर्हसि ॥ साधयिष्ये तवार्थं हिदर्यये निजोपुरी ॥ ९ ॥ बहिसूत्य दिवोदा
स निजपापविभ्रागिनां ॥ १० ॥ २ सुकृतिवमानस्य पार्वती वप्रज
ननं ॥ ११ ॥ प्रदक्षणीकृत्य तथानारदं गुरुमेव च ॥ ग्रस्थितो खिलविद्यार्थं
कलानां च निधिर्विभुः ॥ १२ ॥ प्राप वाराणसीं पुण्यं पुण्यमेवास्पृष्टवा
न ॥ ज्योतिर्विदमवत्सदसं पापमलक्ष्यसः ॥ १३ ॥ स्वर्णकांतिर्दिग्गदेहो मुक्ता
मालाविभ्रषितः ॥ स्वर्णमुक्तामयश्रोत्रद्वये विभ्रसुकुंडले ॥ १४ ॥ द्वात्रिंश

न पश्यन्तः ॥ ४० ॥ इति श्रीमहेश्वरपुराणे उत्तरांशे बालचरिते चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ ४१ ॥ मुनिरुवाच ॥ अविमुक्तवियोगेन परितप्तः सदा शिवः सर्वार्थान्वशकं धुटिनत्वा प्रार्थयदातुरः ॥ १ ॥ शिव उवाच ॥ पञ्चानामपि भूतानां कारणं च कारणं ॥ चिदातंदघनी विश्वधियो वेदांतगोचरः ॥ २ ॥ प्रधानपुरुषश्चापि गुणत्रयविकारकृतः ॥ विश्वमापी विश्वनिधि विश्वरक्षणतत्परः ॥ ३ ॥ नातावतारस्तस्मात्सीभरभारहरणो धृतः ॥ देवानां पालनो भक्तो देस्यानां विधने तथा ॥ ४ ॥ द्विजानां चैव धर्माणां स्मार्ताणां शारणे पिता स्वच्छयापत्यतां यातो त्वयि ब्रह्मस्वरूपिणे ॥ ५ ॥ कमलेशरणं धामिकाशविरुदुःखिता ॥ ६ ॥ इति रुवाच ॥ अन्यानेव प्रेषयसि सर्वा विद्या विशार

ॐ नमः॥ सर्वदर्शिकि मर्थत्वं मोहमेव शिष्यसदा शिव **शि व ३०** इदानीमेव गच्छ
मविभुक्तं गजाननं॥ ७॥ दिवोदासस्य विद्यार्थमा मकार्यस्य सिद्धये॥ मायया मो
हय जनं पुण्यं येनास्य लीयते॥ **दुष्टि कृ १०**॥ या मिश्री घ्नं महादेवन चित्ता कर्तु
मर्हसि॥ साधयिष्ये तवार्थं हिद र्शयेष्ये निजां पुरीं॥ १०॥ बहिरुत्पदिवोदा
स निजपापविभागीनां॥ **मु नि कृ ०**॥ रसुक्का शिवमानस्य पार्वती व प्रडा
ननं॥ ११॥ प्रदक्षणी कृत्य तया नारदं गुरुमेव च॥ ग्रस्थितो खिल विद्यामा
कलानां च निधिर्विभुः॥ १२॥ प्राप वाराणसीं पुण्यं पुण्यमेवा स्य दृष्टवा
न॥ ज्योतिर्विदमवत्सद्यस्तपापमलस्य सः॥ १३॥ स्वर्णकांतिर्दिग्गदेहो मुक्ता
माला विभूषितः॥ स्वर्णमुक्ता मयश्रोत्रद्वये विभूषितः सुकुंडले॥ १४॥ द्वात्रिंश

ॐ क्षण युतो भूत भवो भविष्य वित्॥ कटि सूत्रं च मौ च नाम महास्त विभ
षितं॥ पीतांबर परिधानो दिव्य गंधानुलेपनः॥ १५॥ कामाति सुंदरतनुः का
मिनी जन मोहना॥ पतिव्रता श्रयानार्थ श्रु मुस्ता अपि द्विजा॥ १६॥ म
नसा चिंतितं प्रश्न वेदति स्म खिला सुत॥ अतः पतिव्रता नार्थः प्रश्नं प्र
ष्टुं तम न्वयुः॥ १७॥ विहाय बालकान् भर्तृ भ्रातृ नत्यान्क दूजु नान्
स्व सान्वदति लोकानां स्वमाया दक्षितान सो॥ १८॥ सेविता स्वर्ग लोका
नां ददाति सब हन्व रान्॥ तद्दर स्प प्रभावेण दुष्ट कुष्टो विनश्यति॥ १९॥
पुत्रिणः सर्व बंधा श्रु जाता च्चे वरदानतः॥ हस्तं दृष्ट्वा भाग्यवतां कर्मा
णि कथयत्यसौ॥ यद्यद्येन च संभुक्तं भीक्ष्यमाणं च तद्दृष्ट्वा त॥ २०॥ वि

६॥
तच्छ्रप्रशामानां विधानं बह्वन्॥ प्रत्येये तस्मिन्ने प्रार्थयामास सादरं॥ ग्रा
मान्धातुधनं दास्येति ह्यत्र निकटे मम॥ चमत्कारा बहुविधा दृष्टयस्मान्म
या लब्धि॥ ततो जगाद हं हि तं प्रपंचं रहितं नृपं॥ स्त्रीपुत्रकन्यागारादिसंघा
वाराणसीमुगां॥ न ग्रामान धनं धान्यं च ते मोह्य ह स्पते॥ ४४॥ एकं वेद
मिते वाक्प हृदितं कर्तुं महसि॥ इतः सप्तदशो राजन् दिने कोपि परः पु
मान्॥ ४५॥ आगत्य स वदेत्तत्कर्त्तव्यं तद्विचारतः॥ हितं ते परमं राज
न् भविष्यति न संशयः॥ ४६॥ एतावता मया लेब्ध्वा ग्रासा धान्यं धनं च
च॥ ४७॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तमोऽध्यायः॥ नृपवर्गीकरणं नाम ४८॥
राजोवाच॥ अवश्यं मुनिगार्दूलकरिष्य वचनं तव॥ कस्मात्पत्यभावे
नैरापथ्योऽस्ति हरस्पह॥ १॥ गृहं मुदु॥ एवं तेन सर्वजनाः कारीर्याम्ब

स्मितो नगरे लोकः सर्व आसीन्मुदा न्वितः ॥ नेदृशो ब्राह्मणे दर्शि सर्व वे
 ता गुणकरः ॥ नमस्ते नम विष्णवे वा इति लोका वदं मम ॥ २४ ॥ प्रजयंति ध
 ने रत्ने नत्वा प्रत्यय मस्य ते ॥ हस्ते धृता निवस्तु निकषयत्येव ते स्तरा तः ॥ २५ ॥
 दारिद्र्या प्रयत्नस्य प्रद्युया तस्य चैष सौ ॥ अमि प्रायं स्वधी तस्य दुर्देवि
 प्रस्वरूपिणः ॥ द्वित्रि मासे र्गता वार्त्ता राजकणे जने रिता ॥ २६ ॥ **जनाञ्जलिः**
 राजपत्न्यो विज्ञात्याश्च पाति ब्रह्म परायणः ॥ एतावत्कालं पर्यंतं भो
 भजन्त्य देवता ॥ २७ ॥ विना पतिंगनास्तु विना रातुं निरीक्ष्यतुं नो भवि
 ष्यति पुत्रो वा कन्या वेति विचारितुं ॥ २८ ॥ सखी भीस्तु निषिद्धा स्ता टं टिर
 जोगमिष्यति ॥ आकार्यं तु ततस्तास्तु हस्ये तमुपा नयन् ॥ २९ ॥ उपवेश्य

सतेरम्पेराजपत्न्यः पुपूजिरे ॥ प्रक्षाल्य चरणं दंतद्वर्शनमुविद्वाला ॥ ३१ ॥
कस्तूरचंदनंतस्पर्शशिरेपर्यभर्दयत् ॥ निकटे तस्य काचित्पुत्रत्वात् गृहं दा-
द्विटिकां स्वयं ॥ ३२ ॥ पप्रष्टुर्वदुप्रश्नास्तं सर्वा एवाब्रवीच्च स ॥ प्रसूये-
तु स मुपन्ने सर्वास्तास्तु विसस्मिरे ॥ ३३ ॥ एवं ताः प्रसूयन्तस्पर्शनिपू-
जनं स्वयं ॥ त्यक्ता गृहकार्याणि चक्रुः सर्वास्त तस्य राः ॥ ३४ ॥ नैतादृशो
दृष्टपूर्वो भूत भग्न भविष्य वित ॥ इति ब्रूवंस्तु वंस्तं सर्वज्योतिवि-
दुत्तमं ॥ ३५ ॥ उत्थिते राक्षिताः शीघ्रं विसृज्य क्षणदमं ॥ पतिभावं प-
रित्यज्य तमेवाचिंतयन्तदा ॥ ३६ ॥ यद्यन्तं परिपप्रष्टुस्तस्य सर्वं समुदा-
ब्रवीत् ॥ विसृज्य निजदेवं स तमेवाचिंतयन्तपः ॥ ३७ ॥ रुरुस्ये परिप-

वशीकृतो॥ यस्मात्सर्वान्गिकर्माणि तमेव परिषेविरे॥ भरतं भव्यं विप्र
हृष्टं भविष्यं च विदुः एव ता॥ ततो विष्णुबोधरूपि पञ्चक्रोऽपावहि स्थि
तः॥ आगस्य मायया मोहं जनयं सर्वदेहिना॥ अतिस्मृतिविरुद्धं सोपाती
धर्मविषद्विषं॥ सोपि स्ववचनोत्सर्वात्त्वशेचक्रे महाजनान्॥ १५॥ साका
रभजनं सर्वदूषयामास सादरं॥ किमर्थं पार्थिवामरर्तिर्च्यते ते जसौ अ
पि॥ सर्वो जनो मरुमनाः परमात्मा हृदि स्थितः॥ दृष्ट्वाणं जीवितोच्छेदः
पश्यन्नामपि हिंसनं॥ १६॥ कुरुते यस्य चित्तानि परस्मै यः प्रयति॥ न ह्येदे
हेन भरतानि लीयंते पञ्चपञ्चसु॥ १७॥ स्वयमेव हि भोक्तव्यं पक्वान्तसद्य
तमुदा॥ देहात्मा परिपूज्योऽसौ नानाभोगैर्यथा सुखं॥ १८॥ ततः स्वस्वेज

नाः स्वस्वमार्गस्यैकातथाभवत् ॥ ब्राह्मणनापसंख्यं बुभुजुर्भोग
मुत्तमं ॥ ११ ॥ तत्पत्नीकमस्तानामपुरयंति मनोरथान् ॥ स्मितावाराण
सीवासीस्त्रियः सर्वोऽयमो हयत् ॥ १२ ॥ बोधयामास यत्नेन बुद्धमार्गं
दिनेदिने ॥ न मिद्यते पुरा मा त्वद्धन्मुखनासाकरादिभिः ॥ १३ ॥ तथा सा
नेवामिद्येतदेहेरेते श्रुतुर्विधेः ॥ स्वदेहे मृतदेहो यो र्स्वदेव सुतस्ततः ॥ १४ ॥
एवं प्रलोभिताकांताः पूसो ज्ञानपिने जिरे ॥ ब्राह्मणजग्निहोत्रेषु यज्ञे
षु निष्पिलादराः ॥ १५ ॥ व्रते दाने च होमे च देव ब्राह्मणपूजने ॥ १६ ॥ पू
नां यद्विद्यानां च छेदने संशयं दधुः ॥ १७ ॥ परस्परगृहे चैतो बुभुजुर्भोग
मुत्तमं ॥ स्वयमेव बुभुजिरे श्राह्णानि च व्रतानि च ॥ १८ ॥ एवं च धर्मलो

जो भूदेन सो वृद्धिरेव च ॥ ततो बौद्धो जगन्माशुदिवोदासस्पमंदिशं ॥ १७ ॥
जितः परया भक्त्या स तेन स्वासने शुभे ॥ तत ऊचे दिवोदासं वाक्यं वाक्य
विशगरदः ॥ १८ ॥ **बौद्धः ॥** शृणु राजं हितं वच्मि शृत्वा तत्कुरु सा परं ॥ १९ ॥
यं वाराणसी शूल मृतानि मया चिते जसा ॥ २० ॥ प्रलये पित्रि शूल गोधि
य माणे सर्वं जंतुभिः ॥ पुण्यवद्भिर्गुण्यवद्भिर्हस्ये स्थेयं मृतो
मोक्षमभीप्सुभिः ॥ २१ ॥ पापात्मनो भैरवेण क्रियंते बहिरेव च ॥ रक्ष
णं पुण्यकर्तृणं क्रियते न ततेन च ॥ २२ ॥ तदपुण्यस्थितं यावत्ताव
दत्र स्थितो भवान् ॥ कारुण्यं राजपुत्रं कुर्वीत इदानीं न तथा भवा
न् ॥ पार्श्वं संप्रवृत्तं ते राजपुत्रं न रक्तं कल्प ॥ २३ ॥ **नृप उवाच ॥** सम्प

६॥

३॥

गुत्तं त्वयामहं करिष्ये वचनं तव ॥ ज्योतिर्विदादुं हि नाचे प्रोक्तं यस्मै
समेव तत् ॥ २३ ॥ वदमेवं च कश्चासीव हितार्थमिहागतः ॥ यदि चे
तुं मया शक्यं तत् त्वं ते पुरुषोत्तमः ॥ २४ ॥ **कतवाच** ॥ ततः सकं रुणा
विष्टं दर्शयामास तं तपः ॥ निजं चतुर्विधं रूपं शंखचक्रगदाध
रं ॥ २५ ॥ समष्टिं च त्रिरूपेण विद्रूपं च व्यदर्शितं ॥ ततो नृपो नम
स्कृत्य पुपूज्य परया मुदा ॥ २६ ॥ न नर्तय परया भक्त्या तद्दर्शनमहा
त्सवः ॥ धन्यो ह मिति तं मारुपितभ्यां सहितो नृपः ॥ २७ ॥ पूर्वराज्यं परि
पश्यत पस्तस्यं मया बहु ॥ ब्रह्मेदं बलवान्मह्यं दत्तं राज्ञ्य सुदुस्तरं
त्यदर्शनाज्जगाम मृतीगते मेनात्र संशयः ॥ २८ ॥ इदमेव वदं याचे

वामहंशरङ्गगतः॥**मुनिरुवाच**॥ स्फुटः परमात्मा सो प्रोक्तवानपस्त
मं॥३३॥ विश्वेश्वरप्रसादाच्च तावाफिराजस्तमः॥ भविता परमासु
क्तिस्सूक्ताराज्यं सुखी भव॥३४॥ भैरवो देवपाणिश्च बहिः कुर्यादतो ल
था॥**मुनिरुवाच**॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं चित्तां परमिकां ययौ॥ ध्यात्वा विचा
र्य तद्देतुं बुबोध सर्वमेव सः॥३५॥ ज्योतिर्विधे गणेशं च बौद्धमायावि
नं हरि॥ प्रणम्य शिरसा भक्त्या कोसीति जगाद तं॥३६॥ सोऽपि बुध्वा म
हाविष्मन्निजं रूपं समास्थितः॥ चतुर्भुजं शंखचक्रं गदापद्मधरं शु
भं॥३७॥ पीतांबरसमायुक्तं सर्वलोकाश्रयं परं॥ उवाच तं नृपः पूज्य
धन्मोहं मम पूर्वजाः॥३८॥ यन्मोक्षदं पदं गुह्यं दृष्टं पुण्यप्रभावतः॥ दे

त्रयस्य ॥ तव प्रसादाद् हरिर्जोषि विश्वस्य शक्तो निजकर्मसिध्ये
त्वया विना वेदविधिर्ह्यथा स्यात् त्वदेयशक्त्या सुररात्रुनाशः ॥ वा ॥ अ
नंतशक्तिः प्रकृतिः पुरात्वांसमर्गदुष्टमहिषं जघान ॥ अष्टासनि
धृतं नगाप्रपातभीतं जगत्कृत्स्नमिमेरुदक्ष ॥ ५ ॥ त्वं मे प्रियश्चाखिल
लोकसाक्षी त्वमग्रयः कारणकारणं च ॥ वेदाविकुंठास्त्वयि सर्व
एव शेषो धारंभकेतुमक्तिहेतोः ॥ १० ॥ त्वामेव न त्वोपरि पूजयंतः संतो
युजंतं ते मनसा तरंतः ॥ त्वय्येव भक्तिपरिकल्पयंतो भक्तिं भजंतो प
रिहन्ति क्षिणो ॥ ११ ॥ अनेकरूपांगविलोचनस्त्वं अनेकशीर्षश्रुति
बाहुतिष्ठः ॥ अनंतविज्ञानघनोऽप्यनेकब्रह्मांडहेतोपरमप्रकाशः

तव प्रसादादविमुक्तमेतदृष्टं चिरायुलवताखिलेश ॥१३॥ मुनिरुवाच
एवंस्तत्त्वापुनः पूज्यप्रार्थयामास शंकरः ॥ गतं विरुदुःखं मे प्राप्स्यवा
राण सिंपुरि ॥१४॥ इदानीं सर्वदारक्ष मद्रक्तं श्वपुरि मिमां ॥ विना प्र
सादं तेन स्माकं शिवासः कदाचन ॥१५॥ दंडपाणिभैरवस्य ते पित्र
स्य हता भवेत् ॥ तारकं ब्रह्म तस्यां ते दिशामिव नतान्पथा ॥१६॥ माघे
मासि चतुर्थ्यां गोभौ भवारे विधरदयो ॥ अपूपैर्मोदकैरन्यैरुपचा
रेः प्रपूजयेत् ॥१७॥ संरुह्य तस्य संहर्षं केस्तोत्रैः पाठेन योनयात् ॥ तस्या
पिसु कलांकामान्पछलक्ष्मीमनेकधा ॥१८॥ यद्दं प्रातरुत्थाय त्रिसं
ध्यं वापि भक्तितः ॥ पठेस्तोत्रं स ददाति मुक्तिमुक्तिं च तस्य च ॥ अन्व

षष्ठिवा सर्वार्थान्निदधासि न एमिह ॥ अतो दुंदिरिति ख्यातो स्त्रिलोक्या
लंभविष्यति ॥ दुंदिरि खेव तेनाममुक्तिदं पापनाशनं ॥ २१ ॥ स्मरणा सर्वका
र्थाणं सिद्धिदं च भविष्यति ॥ **मुनिरुवा** ॥ एवं मुक्तास्थापय संगं उकीय शिला
कृतां मूर्तिदुंदेर्महादेव प्रासादाचारुनिर्मिते ॥ ततो विवेश भवनं स
र्वदेवा स्वमंदिरं ॥ दिवोदासाय मोक्षं सददो भक्ताय शक्र ॥ **२४ गटसमदः ३०**
एवं विमोहितस्तेन दिवोदासस्वमायया ॥ विष्णुना सो बोद्धरूपेण त
स्यास्य च हितं कृतं ॥ सर्वते कथितं देवसामर्थ्यं बुद्धिना कृतं ॥ २५ ॥
एवं प्रभावो देवोः सौयधरा दृष्टितः सुतः **क ७ वाच** ॥ एवं गटसमदः क
वातस्ये दुंदि विचेष्टितं ॥ २७ ॥ गटहीत्वा शाययौशीघ्रं निजमाश्रममंडलं

तदानीमेव सा पुत्रमादाय प्रस्थिता तव ॥ यथौ वाराणसी पुराणं मरण
मुक्तिदायिनी ॥ ३९ ॥ माघमासे चतुर्थ्यां सा भौमवारे मुदा द्रुतः ॥ दुर्दिशजा
यतनं जातानां नाना रैयुतं ॥ ३९ ॥ महोत्सवं प्रकुर्वन्निर्दृष्ट्वा कीर्त्तिर्नतामतं
नातालंकारसंयुक्तं दिव्यमाल्यां व्यावृत्तं ॥ ३९ ॥ नानामणिगुणैः पेतं ना
नामुक्ता विभूषितं ॥ अनेकस्वर्णपात्रैः पक्वानैः पायसादिभिः पूजि
तं भक्तिनिवहेन त्यगिते विशारदे ॥ ३९ ॥ मया किंच नया स्मे किंच निवेद्य
मितिसानधः ॥ सादूर्वाशमिमंदारकुसुमैर्मार्गसंचितैः ॥ ३९ ॥ पुपुजय
स्या भक्त्या पुत्रोदयमया चतः ॥ शमीमंदारदूर्वाभिस्तथा तुष्टो भवत्तयो
उभौ तौ जननी पुत्रौ संनिधौ तत्र तस्थतुः ॥ ३९ ॥ तयोर्निराहारतया भक्ति
भावेन तोषितः ॥ आविरासीत्तस्मिन्मथ्या तदुर्दिशजो महोत्कटः ॥ ३९ ॥

प्रोक्तास्ते ते दत्ता मयानघ ॥ सहस्रयज्ञकर्त्ता जीवन्त्वर्ष सहस्रकं ॥ ५५ ॥ शं
तो दंतो हि मङ्गको राज्ञं कर्त्ता सुतस्तव ॥ चतुर्विंशत्युपायैः सवक्षो सर्व
कं रिष्यति ॥ ५६ ॥ मम ध्यानं नाम जपः सर्वदा स भविष्यति ॥ अंते म
म स्मृतिं ह्यहं ह्यहं ह्यहं ह्यहं ह्यहं ह्यहं ॥ ५७ ॥ कर्त्तुं वा एव तं सैव वरान्
दत्वा परितुष्टो विनायकः ॥ ददोस्व परशु तस्य पशुर्वा द्रुति स्फुटं ॥ ५८ ॥
चर्केनामस्वयं देवस्ततश्चांतर्हितो भवेत् ॥ ५९ ॥ इति श्रीगणेश
पुराणे उत्तरां कीर्तिविरप्रदानवर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ६० ॥ कर्त्तुं
एवं उच्यते वरकीर्तिः शेषा रात्री विनायक ॥ जपः स्नात्वा प्रपूज्या
सुमुर्त्ति तत्र युता यजे ॥ हर्षिता दुःखिता देव विरहान्नगरं स्वर्कं

सस्तेज एव च ॥ ४६ ॥ जलं तथांतरिक्षं च गंधर्वायक्षराक्षसाः ॥ चराचर
स्वरूपसूक्ष्मादीनां तावत्कृपा निधिः ॥ ४७ ॥ विनायको नादिरूपो व्यक्तित्वात् प्राप्ता
सि सांप्रतं ॥ अयमेव नयने च न्येजन्ममर्त्ता सुतोषया ॥ ४८ ॥ पितरौ च कुलं
शूलं रूपं ज्ञानं तपोपि च ॥ जन्मांतरीय - पुण्येन दृष्टः क्षिप्रप्रसादनः ॥ ४९ ॥
तवैवाचाक्षया देवस्था पिता स्पतवाभिधा ॥ सपत्नास्प विषं दत्तमृतञ्जया
पितः पुनः ॥ ५० ॥ गृहसमृद्धेन मुनिना तव भस्तेव विष्णुः ॥ शमीपत्रैश्च पू
ज्यते कथिता तव लब्धये ॥ ५१ ॥ मुनिप्रवरदृष्टे सितापत्रं यन्निवारणः
प्रसन्नश्चेद्देहिनाथ भक्तिं मम सुतं स्पते ॥ ५२ ॥ त्रेलोक्येऽपि यशश्च
ग्रेराज्ये निःसंगदृष्टितां ॥ दीर्घायुसद्गुणग्रामं वसं कीर्तिं सुखं क्षमा
विजय सर्वसंग्रामे हि जेदेवे रतिपरां ॥ ५३ ॥ **दुष्टि रुवा** ये ये वरास्त्वया

ॐ चतुर्भुजिना प्रोक्तं यत्स्वरूपं महेशितुः॥ तदेतत्पुण्यनिचयेर्दृष्टं साक्षात्स
भास्वरं॥ ३७॥ पीतांबरयुतं दंष्ट्रविशजितमनुत्तमं॥ दृष्ट्वैवंपरमं रूपमग्रा
चातंदवारिधौ॥ ३८॥ विस्मृतो पूजनं कर्त्तुं न मस्कारं च तावुमौ॥ उवाच न
भगवान् देवो वरं वरय मुव्रते॥ ३९॥ प्रसन्नो हं प्रदास्यामि यत्ते मनसि व
र्त्तते॥ मुक्ताफलैर्नारलैश्च द्रुमेर्नानाविधैरहोर्ध्वं॥ प्रीतो यथाशामी पत्रै
र्मंदारैरपि शोभने क उवाच॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं कीर्त्तिस्तोषमियात्परं
देहभावं समासाद्य जगदद्विरदानं॥ स्त्रियामेव च न कार्यं सर्वं हरे सर्व
रूपिणे॥ आश्रयाप्यतथा च सानिध्याच्च व्यबोधया॥ ४४॥ निष्कलो
निरहंकारो निर्गुणो सिजगत्प्रभुः॥ पूर्णं नंद परानंदः पुराणश्च परात्परः
दिक्पालरूपी सोमार्कैः सारिहागरूपवान्॥ त्वमेव दृष्टिर्वीवापुराका

नानाभिध्वजपताकाभिः सेकेर्ध्रपैरलंकृतं ॥ १ ॥ दुर्दिनामजपंतौतौ न
पः पत्नी सुताबुभौ ॥ सात्वागतौ नृपात्तेन सेनया वाद्यनिःस्वने ॥
आनेत्येनगरेकर्णपुरनाम्ना सुविष्टतं ॥ मूर्ध्ना ध्यायाश्रुतनयं
सस्वजे परमादरात् ॥ २ ॥ उवाच परमप्रीतो हर्षगजयगिरा ॥ क्षीप्र
प्रसादनमुत श्रांतो सिखदुवासरं ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा तां परमाद्भुतं मयो
लब्ध्वा सुधामिव ॥ विसर्जो विलां छोकानंदलावस्ता गिदक्षिणः
कीर्तिश्च स नृपः पश्चात्पुरस्परमथोचतुः सापि सर्वं नृपायास्मे
दृत्तौ तं स्वल्पवेदयत् ॥ ४ ॥ परस्पराङ्गिगनचुबनानि हास्यं चिनी
दं परिचक्रतुस्तौ ॥ तां बुले विच्छेदमपि प्रहृष्टिर्कीमस्पृष्टं निर

नानामिध्वजपताकामिः सेकेर्ध्वपैरलं हृतं ॥ १ ॥ दुंदिनामजपंतौतौन
पः पत्नीसुताबुभौ ॥ सात्वागतौ नृपात्तेन सेनया वाद्यनिःस्वने ॥ ३
आनेत्येनगरेकैर्गपुरनाम्नासुविष्टतं ॥ मरुध्मोघ्रायाश्रुतनृयं
सस्वजेपरमादरात् ॥ ४ ॥ उवाच परमप्रीतो हर्षगङ्गागिरा ॥ क्षीप्र
प्रसादनसुतश्रांतो सिबहुवासरं ॥ ५ ॥ दृष्ट्वा तां परमाद्भुतमयो
उध्वासुधामिवः ॥ विसर्जो विलां ह्योका नृदत्ता वस्त्राणि दक्षिणः
॥ कीर्त्तिश्च स नृपः पश्चात्पुरस्परमथोचतुः सापि सर्वं नृपायास्मै
दृतांतं स्वल्पवेदयत् ॥ ७ ॥ परस्पराङ्गिनचुबनानि हास्यं चितौ
दंपरिचक्रतुस्तौ ॥ तांबुलविषे मपि प्रहृष्टकिंमस्य युद्धे निर

॥ ग. ए. उ. ॥

॥ १८० ॥

पञ्चयौव ॥ ततः कतिपयाहः सुखापुत्रगुणकम् ॥ विनीतं सर्वध
र्मसंतीति शास्त्रविशारदं ॥ अग्निषेचयसंभारान् कृत्वा हयवरां
द्विजान् ॥ सुहृदः सर्वराजन्मानमिषेकं सुते ददौ ॥ ११ ॥ उभे मुहूर्ते
संगे सत्तेष्टगृहसंयुगे ॥ कृत्वा भुदयिकं श्राद्धं स्वस्तिवाचन
पूर्वकं ॥ १२ ॥ नानाद्रव्ययुतैस्तौ यैरग्निषेकं मकारयन् ॥ न दत्तुं स
र्वतर्यैः पुरुषपुत्रैः साममंत्रतः ॥ १३ ॥ संतोष्य ब्राह्मणान् तान् दक्षि
णार्कदातः स्वयं वचनवासीधदीक्षां गृह्यन् ॥ १४ ॥ विसृज्य
जिह्विलां न राजा वतसा धनमाश्रितः ॥ ततः परं शुक्राहुः स
प्रशशांसमहिमिमां ॥ १५ ॥ धर्मेण शास्त्रनिर्याचयानेन य

रा आर्जयन् विष्णुतस्त्रिषु लोकेषु पराक्रमवशादभूत् मंदारमूर्ति
दुःसहस्रकंठे दधारत् ॥ रामीदूर्वा विना पूजान करोति कदाचन ना
नाभोगानने कास्त्रीबुभुजे धर्मसक्तः ॥ इत्याद्यपुत्रा नृदाता निदत्वा व
र्षसहस्रकं च काचराज्यं पश्चात्तत्पुत्रेण स्पदिवं ययौ ॥ १७ ॥ कल्मानने
कान्तुर्गसंस्थितो दुष्टस्वरूपवान् मुनिरुवा एवं शम्पा प्रभावस्ते संक्षे
पेण निरूपिताः ॥ १८ ॥ तस्य जनस्प पुण्यं च मंदारस्य प्रसंगतः ॥ तस्मात्त्वया
पि पूज्यो यं शमी मंदारतो मुने ॥ १९ ॥ भक्त्या समर्पितं पुष्पं पत्रं निष्ठं सुधा
यते ॥ निष्ठं पत्रं पुष्पादि समर्प्य नरकं व्रजेत् ॥ २० ॥ एवं पंचापि संपू
ज्य देवास्तत्पुता मिधातुः ॥ २१ ॥ सा खिलोकीयते देवैराजस्तत्स्वरूपः

श आर्जयन् विष्णुतस्त्रिषु लोकेषु पराक्रमवत्सादभूत् मंदारमूर्ति
दुःसहस्रकंठे दधारु ॥ शमीदूर्वा विना पूजान करोति कदाचन ॥ ना
नाभोगानने कास्त्रीवुभुजे धर्मसक्तसः ॥ उखाद्य पुत्रा मदातातिदत्वा व
र्षसहस्रकं ॥ चकाचराज्यं पश्चात्तत्पुत्रे न्यस्पदिवं ययो ॥ १७ ॥ कल्मानने
कान्तुर्गसंस्थितो दुष्टस्वरूपवान् मुनिरुवा ॥ एवं शम्पा प्रभावस्ते संक्षे
पेण निरूपिताः ॥ १८ ॥ तस्य जनस्प पुण्यं च मंदारस्प प्रसंगत ॥ तस्मात्तथा
पि पूज्यो यं शमी मंदारतो मुने ॥ १९ ॥ भक्त्या समर्पितं पुष्पं पत्रं मिष्टं सुधा
यते ॥ निषिद्धं पत्रं पुष्पादि समर्प्य नरकं व्रजेत् ॥ २० ॥ एवं पंचापि संपू
ज्य देवास्तत्पुता मिथात् ॥ २१ ॥ सा खिलोकीयते देवैराजस्तत्स्वरूप

ग. उ. ह. ॥

१८२॥

मुनिरुवाच स्वानंदभुवनेषु वं निजलोके तिचक्षुः वेनायकस्य लोक
स्य विश्वातं नाम पर्वतं ॥ ४ ॥ उत्पत्त्येते यदा देखो देवांतकनरांत कौ वि
नायको पितो हंतुमानुषै च वरिष्पति ॥ ५ ॥ स तु बालकरूपेण स्त्रीला अ
द्भुत विक्रमः करिष्पतिं पोलोके स्वेषा चारी महाबल ॥ ६ ॥ शुक्लस्य
भक्तियुक्तस्य दग्धिद्रस्पष्टहेयदा ॥ भुक्ता दत्ता महालक्ष्मीं लब्धेन्द्रस्य दु
र्लभा ॥ ७ ॥ विवाहार्थं समानीतो दर्शयिष्पति पौरुषं यदा ते गृहमाग
च्छेत्तदा तद्भित्तो नृप ॥ ८ ॥ काशिराज महाबाहो निजलोकमवाप्स्य
सिक उवाच एवमुक्ता गते तस्मिन् काशिराज महामति ॥ ९ ॥ गणो
नाभक्तिं कुर्वाण कालापेक्षा वभ्रवह ॥ ततो बहु तिते काले वती ए

पतां॥ उभांभ्यांचैवसांनिध्यंतामतस्तुसलोकतां॥ १४॥ प्राप्नुयाद्भजमानस्तु
श्रेयामभक्तिर्नवैदृथा॥ **आसुता**॥ विनायकस्यलोकेस्मिन्प्राप्तुल्लोके
षुतिष्ठति एवंमेसंशयो ब्रह्मन्चेतुमहसिसंप्रतं॥ १५॥ कमत्तंपरिदृष्ट्वा
मिसर्वसंलांविनाविमौ **कुरुवा**॥ ममापिनारदेनोक्तंमुहुर्लायचतेनच
२॥ काशीराजोयदाख्यातोऽजोविनायकः शुभः॥ सकामदायिनीश
त्वांतेनैकनिर्मितः पुरा॥ २१॥ निर्जलोतिचतामास्यस्वयंचक्रेविना
यकः॥ काशीराजोविमानस्योदृष्ट्वावाष्पमर्चक्षुषा॥ २२॥ यंप्राप्यद्वं
ददुःखंनप्राप्यतेऽस्त्रोपमानपि॥ ब्राह्म्यंकेलं चवसतिज्योतिरूपंम
मापिच॥ २३॥ इक्षुसारमयंभोगिलमतेतत्रयस्थितः॥ महाप्रलयवे

जायंति ह्येकविंशतिपदाः॥ तस्मिन्तस्य देवस्य निद्रास्थानं तदा तनं॥ ३२॥
सेवते सिद्धिबुद्धिं॥ सामवेदस्तु गायति कलमहसो यश्च तितकस्मिन्
मनुजे न पत॥ अकस्मिताः संपदो न जायंते तस्मात् भावत॥ त्वयैव वर्णिताः
सर्वे देवलोका अनेकशः॥ ३३॥ गणेश निजलोकस्पर्शं नो मिमवर्णने
संक्षेपेण ततो रूपापि किमन्यथो तुमिच्छति॥ ३४॥ इति श्रीगणेशपु
राणे नृनारायण मंदारफलवर्णनं - ४८॥ मुनि कथंचका शिरा
जेन प्राप्तं यस्मान्मुत्तमं मुद्गलस्योपदेशेन तन्मे कथितुमर्हसि॥ १॥ कंठ
वाचि तीर्थयात्राप्रसंगेन मुद्गलस्तं नृपं ययौ॥ पूजयित्वा प्रपद्ये तं सर्वज्ञं
मुनिना नृपः॥ २॥ नृपः॥ विनायकस्य लोकोच्चाप्राप्येते सर्वं पंथमया॥

सौविनायकः॥ कश्यपस्य गृहेष्वासी लीलाविग्रहवान्विभुः॥ हतानानाविधा
देव्याः क्रीडनानाविधाः हता॥ १२॥ दारिद्र्यं हृदये वा न सद्यः सुलभं स्यादित्थं
गृहे तदा॥ काशिराजस्य भवनं पुनरागात् महाबलः॥ १३॥ हतौ महाबले
देव्यो देवा तं कं नरांतकौ॥ स्वानंदं भवनं यातः क्षीरसागरमध्यगं॥ १४॥
काशिराजस्तद्विरहाच्चिंतयन् सर्वदा ततु॥ आलिंगतिनरकं चिदयमेव वि
नायकः॥ १५॥ इति मत्वा स भामध्ये सर्वतदात्मकं जगत्॥ पश्यति स्म दि
वारात्रौ सोपितमिथला मिथत्वा॥ १६॥ निराहारः कदाचि स्तति छति स्म
निरंतरं॥ ग्रासमात्रं कदाचि संभुनक्ति च यथा मतिः॥ १७॥ कदाचि ह सते
कापित् स्तति स्म नृपस्तदाः॥ निद्राति बहुकालं स पश्यत् स्वप्ने विनायकं॥ १८॥

॥ ग. उ. ॥

॥ १८३ ॥

एवं न पे स्थिते मास्या श्रिता मापुः सुदारुणं । यदि लोका विजानीयुः परचक्र
यते तदा ॥ १९ ॥ एवं चिंतयतां तेषां ममास्या तां न पालये । तदैव मुहुः लोभानं
विस्तृत्य न पतिं यमो ॥ २० ॥ तददर्शनं प्राप्त बोधः प्रणनाम न पो मुनि ॥ उपवे
शा सते पश्चात्सं पूज्य च यथा विधि ॥ २१ ॥ ब्रह्मं जलिरुवाचा य धन्यो ब्र
ह्मो जनुर्मम ॥ श्वेतरो मंदिरं नैत्रे धन्ये त्वदर्शना मुने ॥ २२ ॥ लक्ष्मसा दा
त्यं स्थानं संसारं तरणं नृणां ॥ अवमाना न ह दुःखं त्वं पुण्ये न दृष्ट
वान् ॥ २३ ॥ **क उ वाच** तमुवाच ततो विप्रो वाचा तस्य सुतो वितः । ता दृश
स्तु विनीता ताने वेद ह्येन च श्रुतः ॥ २४ ॥ स्तजना स रितु ह्ये हं वां चितं
ते ददम्य हं ॥ असा ध्यं म पित दा कया दा स ते ते विनायकैः ॥ २५ ॥ **क उ**

जाच ॥ तदाकप रितुष्णे सौपरितुष्णस्तयागिरा ॥ अनेन जडदेहेन स्वा
नंदं भुवने मुने ॥ २४ ॥ ईष्टेयं च चिरंतनं स्थातुं नैव संपदः ॥ ततः ज्ञे
मुक्तलो सौपरितुष्णस्तयागिरा ॥ २५ ॥ प्राक्ष्यसे लंग गेशस्य पुनरावृ
त्तिवर्जितम् ॥ मुक्तात्र संपदः पंचसहस्रं परिवत्सरात् ॥ २६ ॥ ब्र
ह्मकल्पमयं कालं ततः स्वानंदमाप्स्यसि नृप ॥ २७ ॥ वाचकी दृक्सेलोकः
किं नाभावदस्यं मुनिममः ॥ २८ ॥ केन पुण्येन गम्यसे शृत्वा लोका
मगारिखलाः ॥ सामान्यतः सर्वलोकाः प्रसिद्धा ये श्रुतास्त्वया ॥ २९ ॥
गहना गतिर्यंतमस्य लोकस्य भूपते ॥ दिग्भ्यो कैविना मास्य

ग. उ. द्वे. ॥

॥ १८५ ॥

गवान्। सहितः सगणराजधर्मविंदुर्विभास्यसो। ध्रुवः। ब्रह्मा
उभातिरस्यैव ब्रह्मो जनेकरेणवः। त्रयविंशकोटिदेवाजी
वायव्यसहस्रशः। ध्रुवः। ओदंबरगताभातिमशकाइवयद
ताः। रचनातस्यलोकस्यसंक्षेपेणहृवेनपः। ध्रुवः। तुगंयत्मेरु
शिखरंतत्केलासंशिरासह। सहस्रयोजनंशून्यंभगम्पुम
निपुंगवेः। ध्रुवः। एततरकाशकिरुत्रैर्भासिकामानामतः। य
समतांब्रुवत्येवभ्रमरायुद्धवचः। ध्रुवः। पक्षासनगताधार
शक्तिरुस्तनस्तकेस्थिताः। विकरालंजटाभारंविभ्रतीवदनं

॥३॥

॥३॥

निजलोकेतिचापरां सकामदायिनीपाठेतिह्यतिसविनायकः॥
विस्तीर्णपंचसाहस्रंयोजनानिमहामते॥३३॥ रत्नकांचनभू
मोसराजतेभासयन्दिशः॥ स्वानंदपुनरामायइक्ष्वाक
रमध्यगः॥३४॥ नवेदेर्नचदानैश्चव्रतेर्भजेर्जपेरपि॥ तपोमि
र्विधिंश्चायं प्राप्सतेनैककहंचित्॥३५॥ विनायकस्वरूप
याप्राप्सतेनिजभक्तितः॥ समष्टित्वद्विरूपेनसदातिष्ठति
विघ्नराट्॥ पादेःसप्तपातालव्याप्पनोषाशिरस्पच॥३६॥
कूर्मचकमटंचैवश्रोत्राभ्यांचद्विगोखिलाः॥ केनोरोमापिसं

रोधस्थित आकर पंकजे ॥ भरमध्ये प्यग्निचक्रे तं द्विपत्रे ध्याति
पुण्यकृत ॥ ३९ ॥ खेचरी मुद्रया युक्तो नान्यो ध्यातुं न च क्षमाः ॥ सह
स्रपत्रं ब्रह्मांडे सरोजं विलसत्समं ॥ ४० ॥ तत्र ते जलस्वरूपो स्तिरुद्धि
दशपत्रकं ॥ दशपत्रं नामिचक्रं लिङ्गं दृष्ट्यन्तर्गं शुभं ॥ ४१ ॥ ओड
शारं कंठदेशे तत्र सर्वत्र विधराट् ॥ तेजो रूपि दीप्यमानः सप्तल
के यथाविधि ॥ ४२ ॥ द्वादशशारं तु वैकुण्ठं तत्र विष्णुः सदा स्थितः कं
ठजे पंचवक्त्रो सौ केलासे सगच्छि यथा ॥ ४३ ॥ सोमस्तथा गतिनेत्रो
सोममंडलमहोदरः ॥ एकविंशतिस्वर्गान्संख्याप्योषधियो

तथा। सहस्रसूर्यसंकाशं तं मध्ये योजनाय तं॥ स्वानंदमुवने
भाति यत्र कांचनरत्नजाः॥ असंख्याताग्रहाभाति भास्वरागज
मोक्षिकाः॥ ५२॥ तस्यैव रूपया प्राप्योदुःखमोहविवर्जिताः त
दुतरे भाति परं रक्षुसागर एव तु॥ ५३॥ सहस्रपत्रसंयुक्ता तत्र
ध्ये पद्मिनी शुभा। सहस्रपत्रकमलतस्या भाति यथा शशी॥ ५४॥
तत्कर्मिकागतस्तत्तल्लोकं च न निर्मितः॥ दिव्यांबरयुतं तत्र
शोते नृपविनायकः॥ ५५॥ सिद्धिबुद्धि सदा तस्य पादसंवाहनं मुदाः
कुर्वते परयाभरणं सामवेदस्तु मुक्तिमान्॥ ५६॥ गानं करोति रास्त्रा
ण्यमर्तिमंति स्तुवंति तं॥ पुराणं निच सवर्णि वल्लभं स्य स ह्युण

ग. ३. ६. ॥

१८७ ॥

धनाधिनिः ॥ ६ ॥ गणेशदृढभक्तिसपाचतेस्मदिनेदिने ॥ माघशुक्लच
तुर्थ्यासमौमकारेशुभेदिने ॥ ७ ॥ स्नानं चक्रउषःकाक्षे संध्यानिशविभं
तथा ॥ भस्मयिस्त्रायथास्नाननातालंकारणांशुकैः ॥ ८ ॥ आकार्यसंकलां
ह्नोकान् ब्राह्मणान् सुहृदोजनान् ॥ पूजयामास विविधैरत्नैरंशुकसंच
यैः ॥ वारंवारं पश्यति स्म विमानागमनं नृप ॥ सभातो गंतुकामांस्तान्निषे
धति मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥ ततो विनायको ज्ञात्वा कालं तस्य महात्मनः ॥ प्रेषया
मासदूताभ्यां विमानं कतिमन्तरं ॥ १० ॥ गणेश ॥ प्रमोदामोदगत्वा
तुकाशिराजं धरातले ॥ मङ्गलमन्त्रानयत विमानवरमास्थितं ॥ ११ ॥
दिव्यं विमानमादाय काशिराजं समीपतुः ॥ तत्तेजोधर्षिलोकामां

वर्षाणि गत्वा राज्यमनेन ह॥ देहेन यानमाह गतः स्वानंदमौ ध्यामत्
त॥ ६५॥ इति श्रीगणेश उक्तगणेश लोके कर्त्तव्यं नाना मो ध्यायः
आसुतुवाच॥ कथमाराधितस्तेन काशिराजेन विष्णुराद्य॥ कथंच
चर्मदेहेन गतः स्थानमनुत्तमं॥ १॥ एतस्मै नमो स भगवंतु एव सृष्ट्या
मिदं क्वचि कर्त्तुवाच॥ सम्पन्नतनयं शिशुकं प्राप पप्रताशनी
कथयामि महाबुद्धे इति हासं पुरातनं॥ यथा निवासतो नृपः स्वानं
दे भवनं गतः॥ २॥ महिमानं परिज्ञाय मुकुलाज्ञानसागरात्॥ कायेन म
नसा वाचा गणेशो भक्तिमान् भरत॥ ३॥ गोदानानि महामिदं गजदाना
न्यनेकशः॥ रथाश्च गृहधातानि देशदानानि धनानि॥ ४॥ विनाय
कं प्रीतये सददात्येव दिने दिने॥ मिष्टान्नं भोजनं विप्रास्तोषयित्वा

॥३॥

॥४॥

न॥५॥ बालरूपधरस्तत्रशुंशंदंउविराजितः॥ कोमलांगोरुणतिमोवि
शालाक्षोविष्णवावात॥५॥ मुकुटीकुंडलीराजतकस्तरीतिलकस्व
राद॥ दिव्यमाल्यांबरधरोदिव्यांगधनुलेपनः॥५॥ मुक्तामणिगण्डे
पेतंसल्लंदामसंदधत॥ अनंतकोटिसूर्योजिह्वेद्रार्द्रहृतशेखरः
५॥ स्मरणात्पहासद्यः स्मृतामंगायथावृणं॥ नशीतंनजराल
त्रलम्कमःखेदोतंज्यपि॥५॥ क्षधातपाबादुखंवानकदाचनजाय
ते॥ विश्वव्यापिबालरूपोयत्रतिष्ठतिविश्ववित॥५॥ मुकुटवच॥
एवंतेकचित्तोलोकोगणेशस्ययथामति॥ तस्मादनन्यभक्त्यालंतमे
वाराधयप्रभो॥५॥ कउवाच॥ एवमुक्त्वागतस्थानंस्वकीयंमुकुटो
मुनिः॥ काशिराजोगणेशस्यभजनेतत्परोभवेत्॥५॥ सहस्रंयव

धृतं तु दूताभ्यां पूजिताभ्यामनेकधा ॥ आरुढ स्पचतत्रास्पेदे हो भद्र विमं
 निभः ॥ ४० ॥ दिमेर्ग चैरलंकारैस्ताभ्यां संपूजितां शुकेः ॥ गतो तो वापुवेगेन
 वर्यं यंतौ च तं तप ॥ ४१ ॥ भरतप्रेत पिशाणां लोकं दुच्छतर्कमशंगं ॥ यत्र ते
 विकृताकारा ऊर्ध्वपादा अधोमुखाः ॥ ४२ ॥ दृष्टेतागमस्वाके चिन्मस्त
 क्षास्तथापरं ॥ रुदिनेत्राः दृष्टिनेत्रास्सूक्ष्मकंठामहोदराः ॥ ४३ ॥ यथा रश्मौ
 जलगते भ्रमंती परमाणवः ॥ तथा भ्रमंती गगने विरूपाः सुखदुखि
 नः ॥ ४४ ॥ कोयं लोको बूतवरो ब्रह्मं मरति सो ब्रवाते ॥ ४५ ॥ इति श्रीगण
 शपुराणे उत्तर-ध्यातृ च-विमानमगनं नाम आध्यायः ॥ ४६ ॥ दू
 ता उचुः ॥ भरतप्रेत पिशाणां लोको यं राजसत्त ॥ निंदायशुभ्यता

मे निरे प्रलयानलं ॥ केचिन्ममे निरेभ्यन्ने विद्यया तमि वामतं ॥ ४७ ॥ तर्कमा
 सुपरपे पतितं रविमंडले ॥ घंटा नां भवेत्तु र्याहं गंधर्वोऽपि रसारवां ॥ ४८ ॥
 अस्मान्ने जहिरिया नं गरां ह्यपयागतं ॥ आगमे काशिराजस्य समुत्तीर्णं श्रि
 या लसत् ॥ आगतो राज निकटं प्रमोदामोद संरुको ॥ गणो दिव्यांबरध
 रो दिभ्रषा विराजितो ॥ दिव्यमाला तुल्यपाटोपादिभ्यः दृष्टिस्मराचिव ॥ ४९ ॥
 विनायकस्वरूपो तो नलाराजा निजासने ॥ उपवेश्य प्रपूज्या सयावि
 दृष्टति तो नप ॥ ५० ॥ तावता बूचतुर्दूतो सर्वलोकेषु श्रवति ॥ शृणु राज
 अवस्था वो वाक्ये वैनायकं सुभं ॥ ५१ ॥ तेभ्यः स्त्रिषु लोकेषु सतः गति
 करो नप ॥ आध्यायति दिवारत्रं लङ्गुणान्वदते निरां ॥ ५२ ॥ धर्मो सि
 जमसाफलं ह तु पुण्यवता लया ॥ लदरीनादि विकरैर्न हं पाप

मोमहृत् ॥ २३ ॥ न जानीवस्तपः किं ते कृतजन्मांतरेषु च ॥ परब्रह्मस्वरू
पोयं बालरूपि विनायक ॥ २४ ॥ भवतां गृहमागयता नालीला अद
रयित ॥ देवस्य देवभक्तस्य महिमानेव गोचराः ॥ २५ ॥ अतो विनाय
को देवस्त्वां चिंतयति सर्वदा ॥ तदर्थं प्रेषितं गानं दिव्यं वैभवसंयुतं ॥ २६ ॥
न पात्रो दिव्यलोकं स्वं तदाज्ञाविराजति नो ॥ शीघ्रमानयनं कारीरा
जमिथ्याह नं विभु ॥ षष्ठस्तु सर्वलोकेषु शुश्राव सवचस्तयोः ॥ २७ ॥
अमृतं ह्येति मग्नी भद्रानंदं दृष्टुं जमुहुः ॥ देहावस्थां पुनर्लब्ध्वा
प्रणम्य तावुवाच सः ॥ २८ ॥ धन्यजन्मवपि तरो निष्ठा भक्तिश्च संप
दः ॥ यदुत्तमो मया दृष्टो चरणौ वा शुभावहौ ॥ २९ ॥ विनायकस्वरूपेण

प्राप्तौ नेतुं परस्त्वहं ॥ इक्षुसागरमध्यस्थं दुर्लभं दर्शयिष्ये वक्षुषा ॥ ३० ॥ यं
निर्गुणं चिदानंदं परब्रह्म समातनं ॥ विश्वोत्पत्तिस्थितिलयहेतुभर
तमगोचरं ॥ ३१ ॥ यदणुभ्योऽप्यणुतरं सूक्ष्मास्त्वेतं हि पतं ॥ सर्वग
मं संसक्तं साकारं गुणभोक्तृत्वं ॥ गानारूपमरूपं च भूतभारहरणं
यतं ॥ तेन मे करभरतस्य कृपेयं महती कृता ॥ इत्युक्त्वा स नमस्कृत्य सर्व
नालिंगपट्टय ॥ दत्ताञ्च आरुह्य तं प्रणुपातपुरःसरा ॥ पश्चाद
हं समारोक्ष्ये विमानं मर्त्यदुर्लभं ॥ अमास्याभ्यां नमस्कृत्य पुनर्दत्तालयो
करौ ॥ प्रजानां पालनं कार्यं धर्मेश च वलेन च ॥ ३२ ॥ मुकुलेन च यप्रोक्तं
अनुभूतं मिदं मया ॥ इत्युक्त्वा वर्मदेहेन रुरीह्या नमुनमं ॥ ३३ ॥ अथ

त्रेचंद्रलोकंच दर्शयेतां नृपंततः ॥ मुक्ताफलसुवर्णानां दातेन सोमयाग
 तः ॥ प्राप्नुवंति महास्थानो लोकमेतं सुपुण्यतः ॥ गोलोकंच ततो ग्रेतो द
 र्शयेतां मुभो नृप ॥ गोसहस्राणि ये ददुर्ब्राह्मणेभ्यो यथा विधिः ॥ ३२ ॥
 रोमसंख्येस्तकलेस्तो गोलोके निवसंति च ॥ सखलोकैततो ग्रेतो
 द्दर्शयेतां मुभो नृप ॥ ३३ ॥ गोसहस्राणि ये ददुर्ब्राह्मणेभ्यो यथा
 विधिः ॥ रोमसंख्येस्तकलेस्तो गोलोके निवसंति च ॥ ३४ ॥ दर्शयतां वि
 रंतं नृप ॥ सखव्रता वेदविदो वेदाध्ययनतपसा ॥ ३५ ॥ सदाचाराः शास्त्र
 विदो पुराणपालकाश्च ये ॥ अन्नदानरतयस्तकेतोरिस्तीर्थसेविना ॥ ३६ ॥
 अप्रतिग्राहकां विप्रापरोपदेति काशिरः ॥ तपस्विनो दानपराः स
 दाचाराः शास्त्रविदो पुराणपालकाश्च ये ॥ ३७ ॥ अन्नदानरता यः

स्कार्यं ह्येतोयं न भ्रपते ॥ **क उवाच** ॥ गताये पश्यति स्मासौ लोकाव
 सुरक्षसां ॥ यत्र ते विविधा कारुण्यं केशभयानका ॥ ३८ ॥ यो रास्याश्च त
 व जिह्वामेघनादाधरोपमाः ॥ अग्निकुंडलनिर्मासां सदृशपप्रच्छतो पुनः ॥
 केशमिदं पुरंदत्ता गदतं मे नृप ॥ तावुचतुरयं लोकोदुःखदानवरक्ष
 सा ॥ ३९ ॥ श्रौतस्मार्तक्रियाहीना मन्त्रतिष्ठंति पापिनः ॥ तदग्रे सददर्शासौ
 लोकं गंधर्वसेवितः ॥ ४० ॥ सौम्यस्वर्णगृहायत्ररत्नकांचनेभ्यः मया ॥ नर
 नायः कामरसोत्सृज्य गानविशारदः ॥ ४१ ॥ अतिसौख्यकरं तं सदृशपप्र
 छतो पुनः ॥ केषामिदं पुरंदत्तो गदतं मे नृप ॥ ४२ ॥ **इति उवाच**
 गंधर्वनगरं चेदं देवस्थानं पुगायकः ॥ प्राप्नुवंति महापुण्या दिवंप
 रमनुतमं ॥ सिद्धचारण्यदाणां गुह्यकानां पुरं महत् ॥ ४३ ॥ नानादेते

स्तथादानेर्गम्यपुण्यसमुच्चयेः दूतोच्चतं नृपं पञ्च दृश्यं तां गरीयसी
 रद्रस्यनेगरम्यामम्यमेधशताभिर्तां ॥ १२ ॥ सुवर्णरत्नगोदानं रथाप्यग
 जदानतः ॥ गम्यांतीयां निधेकाद्यैः पुण्येर्नानाविधैः पि ॥ १३ ॥ यत्रैवं भवेत्
 रम्यं दर्शयेतामुनोत्तमं ॥ नृपो निरीक्ष्य तं प्रोचे यत्तु दृष्टं मेव ततः ॥ १४ ॥
 अग्निलोकं ततो येतो दर्शयेतां नृपं शुभं ॥ यत्र पुण्यं दृष्टो यांति तत्रापा
 पकृतोपिव ॥ १५ ॥ सधर्मः सुकृतां भातिकुरोदूष्कृतकर्मणः सुकृतः
 सर्वभोगांस्तदुष्कृतो नरकानपि ॥ १६ ॥ भुजंते प्राणिना सर्वकर्मभोगा
 ननेकैः ॥ कुंभिपाके च पण्यं ते विध्यंते वा सिपत्रके ॥ १७ ॥ अप्यो यनेन
 ताड्यंते दृश्यंते कंठकेरपि ॥ तामिहोवां च तामिहो दामि कुंठे सपूयके
 ॥ १८ ॥ पायंते नरके घोरे दुष्टतः प्राणिनो सताव ॥ निह्वामिलयं नीत्रेयातायाता

मिति ब्रूवन् ॥ ततो ये दर्शयेतां तो वाहूणं लोकमुत्तमं ॥ अथ अर्यकां
 क्रलोकादतिपरंपरं ॥ स्वर्णकांचनरत्नानि गृह्णाणे दक्षिर्भूमिच ॥ २१ ॥ रत्न
 कांचनदानेन तुलादानैश्च कोटयः ॥ प्राप्नुवंति महाभागा कौबरे लोकमु
 त्तमं ॥ २२ ॥ ततो ये दर्शयेतां तो वाहूणं लोकमुत्तमं ॥ तीर्थान्तरान्तोलभ्यं कु
 बेरं भवन्ति ग ॥ २३ ॥ अप्सु सवे सुष्ठु देहा वसन्ति सुखभोगिनः ॥ वापी
 कूपतडागानां दर्शयेतां तो वाहूणं लोकमुत्तमं ॥ तीर्थान्तरान्तोलभ्यं कु
 सुखावहं ॥ दूदं ते व्यजने ग्रीष्मे सो शिरं कपूरं जलं ॥ २४ ॥ वायुलोके तु
 वसन्ति स्वेच्छा गतिविहारिणः ॥ ततो ये दर्शयेतां तो सूर्यलोके दुरासद
 पंचाग्निसाधनरताः सूर्यभक्तिपरायणाः ॥ अवाप्तकामा मुनयः स
 र्वे ते सूर्यवर्चसः ॥ २५ ॥ निवसन्ति निरावाधा यवहृदुः सुतमं नाक्ष

गणे

सलोकं ब्रजांति ते ॥ गयश्च स हस्तेण विस्तीर्णं तावदायति ॥
यत्र ब्रह्मा मुनिर्गणैर्गता राजर्षिणं परे ॥ ३९ ॥ यत्रैव भवेनाभाति
गृहाणि परमोल्लसत् ॥ तं दृष्ट्वा नृपति लोकं विस्मितः प्राह तौ तदा
ध० **नृप उवाच** धर्मोऽस्य नृपतिरुत्तमोऽस्मि गणैश्च नृप पावतां प्रभुः
च यतो दृष्टः स्वर्गलोका सुदुर्लभाः ॥ ध० **क उवाच** ॥ ते पुनर्दर्शयेता
तौ वैकुण्ठं विश्रुतं त्रिषु लोकेषु तत्र गच्छति वैष्णवा भक्तितपसा ॥ ध०
सर्वे लोकेषु श्रेष्ठं तं तोपमायस्य विद्यते ॥ शेषेन वर्णने सक्तो नेक
वक्त्रो न वारिभर ॥ ध० **उज्जैस्तापी** सुप्रस्तापी मे प्रस्तापी तिलान्न
दः ॥ गोदोगिता ध्ययनवान् प्राणदोहून् द्वय ॥ ध० **विष्णु** लो

॥ ग. ए. उ. ॥

॥ १९२ ॥

कं व्रजस्याशुसहस्रपंचयोजनं ॥ सूर्यचंद्रप्रकाशानि विश्वकर्मक्षता
निच ॥ ४५ ॥ परिवारयुतो ह्यस्य यत्र तिष्ठति देवहा ॥ जहर्ष नृपव
यो सो दृष्ट्वा तत्पुण्यसंचयात् ॥ ४६ ॥ ततो ग्रे दर्शयेतां तौ कैलासं गिरिणा
लयं ॥ मेरवे शिखरे मुखे युत योजनं विस्तृतं ॥ ४७ ॥ रविचंद्रप्रकाशानि
हृष्याणि भांतियन्त्रं च ॥ यत्र पंचाक्षरजपारुद्रा ध्याय जपाश्रये ॥ ४८ ॥ अ
नेकसाधनरताः पुण्यवंतो व्रजंति हि ॥ तं दृष्ट्वा प्राह नृपतिर्विनायकं
प्रसादतः ॥ ४९ ॥ दृष्ट्वाः सर्वदेवल्लोकाः पुण्यदादर्शनान्नृणां ॥ ततो ग्रे न
रविश्वरूपः सहस्रयोजनाविधिः ॥ ५० ॥ विमानप्रभया शान्तिनपश्यति
किंचन मेघनादनिर्भशब्दं सुश्रोतुं वदुः सहस्रतः ॥ ५१ ॥ गच्छ वर्य

नलितानोद्विषमात्माविभरपितः महिमाप्रथिमादायस्त्रिलोकसमा
 पताः ॥ १५॥ जलंगं दूषपात्रं च खत्रं कांचनरत्न युके ततो दूतौ करे धरुता
 तं नृपं पुरतो स्पृतुं ॥ इक्षते वागवसरंततो देवो नृबुध्यत ॥ १६॥ तौ दूता
 वृत्तुर्देवमानो तोयंत वासरा ॥ प्रणम्य तस्मिन् तौ दूरं तवा रूपेक्षकां वृभो
 तस्मिन् ब्रह्मं राजा स प्राणनाम हृतां जलिः ॥ १७॥ उवाच परमप्रतिधन
 वंशो ममाद्यहं पितरो जन्मविद्या च तपा दृष्टिः सुतादयः ॥ १८॥ येन मे ह स्त्रि
 तं ब्रह्म तमेयं पदयुगंतव ॥ न ब्रह्मलोके कैलासे शक्रलोके पितृ भवः ॥ १९॥
 एतादृशो ह स्त्रिभया नाम लोके पितृ भवः ॥ दूता वृच आस्यतां स तं सोचि
 निषेदतुः ॥ २०॥ ततो पश्य द्वा खरूपं द्विभुजं सविनायकं ॥ यत तौ निहतौ ॥ दे

प्रकाशानां भ्रमराणां समंततः ॥ करपशवः श्रूयते यं रतिपप्रश्नतौ नृ
 पः ॥ २१॥ कदा द्रष्टुमिदेव स्पपादपमिति सिद्धं सुश्रावदुः सहं नृपः
 गिरिवर्षे प्रकाशानां ॥ २२॥ भ्रमराणां समंततः करपशवः श्रूय ॥ दद
 रं पुरतो राजन शक्तिभामरिकां ददां ॥ अनेका दित्यत्रां कारां ब्रह्मा
 ग्राहस साहसां ॥ प्रसादितं मुखं भीमां दृष्ट्वा मर्त्यमियान्नपः ॥ २३॥
 आश्चर्येति खतुं स्ते दूता वृचं नृपंतदा ॥ तत आचारशक्तिं सततोप्यति म
 यं करं ॥ २४॥ दृष्ट्वा च केपेन पतिभामिया मासमस्तके ॥ करालकेशालं
 बोधी दीर्घजिह्वा प्रभायुतां ॥ २५॥ आश्वासितो ब्रजन्त ग्रेसो पश्यका
 मदायिनी ॥ आचारशक्तिं संविष्टां योजनाय तविस्ततां ॥ २६॥ भ्रमं
 तिपर्वता तस्याश्वासवायुविवर्त्तनो ॥ वज्रीति निहुरे देहं यस्पति

हतिसापुरी॥वदतसन्धोदूतोपश्यस्वानंदपत्तनं॥६१॥यध्यानपरि
 त्तोपिकोटिसूर्यनिर्भंभ्रमं॥रत्नकोचनसंललाभातियत्रगरहाप
 रे॥६२॥मुक्तारजतसूर्यारमभिरिताश्वसहस्ररा॥नीलाशमकुटि
 मायत्रपुमांसोयवसन्तिभा॥६३॥यत्रवापिकुपतडागाभातियत्र
 रांसिच॥स्वच्छसीतांबुमितीलपीतरत्नतरानिच॥६४॥पदंबुपात
 न्नजरानक्षुद्रोगोत्तणंभवेत्॥आक्रीमाविमलानागवृक्षवल्ली
 विराजिता॥६५॥दिव्यौषधोदिव्यासूर्यकोटिभाभांतियत्रच॥चंद्र
 दृष्टेप्रपश्यंतिकलंकरहितेमुखं॥६६॥विलासिनीजतोयत्रसर्वदा
 द्योगतेनिद्रि॥यत्रपुष्पवतामोदःश्रमहंतिविहारिणं॥६७॥इक्ष्वा
 गरतीरंतेप्राप्यतेरुमुदायुताः॥६८॥इतिगणेशलोकवर्णनं

नामअध्यायः॥१॥कञ्जोचपुपुरुक्षुरसंपूर्णनिचयेत्तभ्रमं
 जसा॥तनभ्येपक्रातीश्वेतासहस्रदलयमयुक॥१॥सहस्रकीरणप्र
 रम्भतस्यायस्यसुतमं॥तनभ्येतस्यदेवस्यपर्यंकोतिमनोहरः॥२॥दिवा
 स्तरणसंखिलोदिव्यधरोपेसुधूपित॥दिव्यनानाकुयुमवानस्वप्रभेर
 त्संचये॥३॥भासयन्प्रभयासर्वादिशोविदिशएवच॥व्यजनेवज्य
 मानःसतत्रशेतेविनायक॥४॥कोटिचंद्रायुधोनागालंकारोनाग
 गभरपण॥रंभास्तंभनिभाशुंडादंडंदतसुंदर॥५॥दधदिव्यावरधि
 न्नोभासनेत्रेःकिरटिवान्॥कुंडलेनांगदेमुद्राःकटिस्रत्रंमहाघनं॥६॥
 सिद्धिद्विसिद्धिहेतुपादौसंबद्धतीस्रह॥अणिमामिरमप्येतचामर
 वीजितःसह॥७॥चतलितेजननीप्येमानेचोभयतःस्थिते॥दिव्यचंद्र

पाते ज्ञानं विमुक्तिश्च न दुर्लभा स्यात् **क उवाच** रतिस्तोत्रं समाकर्ण्य परितुष्टो
 विनायकः ॥ ४२ ॥ उवाच को शिराजं सवरं दृष्टुं हृदि स्थितं **न प उवाच** ॥
 ज्ञातं वरस्य हृत्पथं मे यदत्रारुं समागता ॥ ४३ ॥ इतः पुनर्जन्म मत्तो न स्यात्
 तद्विधीयतां **क उवाच** स्तोत्रं प्रीतस्ततः प्राह यथेति दिव्य देहिने ॥ ४४ ॥
 स्थापयामास त्रिकटे कलमकोटिशतावधि ॥ मुनेस्तोत्रं मया तस्मात्प्रा
 प्तं तस्य प्रसादतः ॥ ४५ ॥ नारदाय मया प्रोक्तं नारदो गीतमाय च ॥ प्राह सो
 मि मुनिस्सर्वी सर्वकामफलप्रदः ॥ ४६ ॥ ज्ञानं दं मोक्षं दं विघ्ननाशनं मुक्ति
 दं परं ॥ यः पठेत्स उन्नेदुक्तिं गणेशो मुक्तिमुक्तिदं ॥ ४७ ॥ विद्याका मोक्ष
 मे द्विधा त्रिसंधं पठते नरः ॥ पुत्रकामो लभेत्पुत्रान् व्रजय कामो लभे

त्यौ देवांतकं नरांतको ॥ अतिगौरं कौमल्यं गं हिमकपूर्वसंनिभं ॥ न शशाकत
 दावक्तुं बाष्पं रुद्धं महागतं ॥ जानंदाश्रनदीपूरे नो सिंचस्तत्पदद्वयं ॥ ४८ ॥ विश
 यत नराशक्तिं भस्त्राया लिङ्गं विघ्नराद ॥ मर्यादा तश्च पित्र च बहुकालगतः
 सुतः ॥ ४९ ॥ देवोपि धार्कं ओ हो उभोरो मां च संयुतो ॥ उभो मुखे चिह्नं संममो
 देहाति तोयधामुनी ॥ ५० ॥ उवाच क्वचनं पश्चात्कालरूपी विनायकः ॥ लङ्घयेत्तं
 धाता तं की उता यत्कृतं मया ॥ ५१ ॥ तत्कृतं तं दिव्या सर्वं शुभं वायु दिव्य
 भं निरुता बहुवो देहा धराभारश्च संयुतो ॥ ५२ ॥ पालिता साधुलोकोश्च स्युः पि
 ता धर्मसेतवः ॥ तवाज्ञा पुनर्यातः कुरुष्वं स हि कारकं ॥ ५३ ॥ प्रणम्य तं नि
 जं लोके प्राप्नोति सर्ववैभवं ॥ वामे वप रिचिं त्यो हं विष्णो तं तं लभे क्वचित्

तवपिभावेऽस्मात्समुद्रंमुनिपुंगवम्॥अप्रेषयंतवगृहंतदनुग्रहतस्त्वया
 प्राप्तेऽस्मानंमुद्रंतेनमदस्तंयत्त्वयापि॥२०॥यदगम्यसदादेवैर्ब्रह्माद्यैर्मु
 निपुंगवैः॥**॥७५८॥**पौलावागमृतंतस्यन्तपोनवापुनःपुनः॥२१॥उवा
 चधैर्यमासंभ्यतुह्यावचयथाभति॥**॥७५९॥**नमामितेनाथपदारवि
 दंज्रसादिभिर्धेयतमंशिवाय॥२२॥तस्यप्रपाशासिपरस्वधादिसुवि
 त्तितंविधरुहंनित्तानां॥यदर्च्यतेविष्णुशिवदिभिःसुरैरनेककार्यार्थ
 करैर्नरैश्च॥३०॥अनेकशोविधविगाहादहंसंसारतप्तामृतदृष्टि
 कारि॥नमामितेनाथमुखारविंदंनिलोचनंवन्दिरविदुत्तरं॥सपाके
 दाक्षामृतसेवतेनतापत्रयोन्मूलनदृष्टशक्तिः॥३२॥नमामितेनाथक
 रारविंदमनेकहेतिक्षतदेवशत्रु॥अनेकभक्ताभयदंसुरेशसंसारकृ

पोत्तरणवलंब॥३३॥त्वमेवसत्तास्तथाविभर्षिस्तस्ययोराजसतामवाप्स
 तमोगुणवारतथावरुचसिंचराम्वरंतेवरांगंगशेरा॥३४॥यःशुद्धये
 तभजतेनिशीलांमाक्रम्यविद्यात्यरिधावतिलां॥सत्तावशेद्वत्तुहि
 तंसुखेशेवसंयथागौरिवधावसित्वं॥येत्येभजंतःसमवाप्सतापान्
 संसारचक्रेबहुधाभ्रमंतः॥कदाप्यतेऽनुग्रहमाप्सतोपिभजंतिमा
 नुष्यमवाप्सतेपिधाराजः॥केपिमिमोसुतंताकेतारागणंवाग्निमुचां
 चधाराः॥३५॥नालंगुणनाहिकर्तृशेषेविद्यातानववर्षधूमे॥नि
 राहतेस्तेयदिताकृतिःस्यादुपासनाकर्मविधिर्विधास्यात्॥गुणप्र
 पंचःप्रहतेर्विलासोजनस्यभोगस्यतदाकथंस्यात्॥सस्तंगतिश्च
 त्सदनुग्रहश्चसकृन्नुद्यनदनुस्मरतिस्प॥चित्तश्चशुद्धिर्महतीर्ष

जयं॥ शवं सर्वसमात्मतं यद्यसृष्टं लयामुने॥ ४२॥ अख्यानं काशिराजस्य
किमप्युच्येतुमिच्छसि॥ **४३॥** इति श्रुत्वा ब्रह्मवाक्यं व्यासो निःसंशया
गिरा॥ ४४॥ पुनः प्रपद्य सुमतिर्विस्तरेण कथां तं **व्यास उवाच** शुल्क
स्मात्तिदग्निद्रस्य दत्तदादिब्रह्मादरात्॥ भुक्त्वा तदन्नं तद्देहं काशिराजं स
मेत्य च॥ किंच कारसदेवोपि काशिराजश्च तद्वद॥ ४५॥ कथं तौ देनिह
तो दैत्यौ॥ इति श्रुत्वा कथं दत्तः॥ स्थापितश्च कथं धर्मस्तं मे संशयथा विधि
४६॥ **क उवाच** कथयामि समासेन चरितं बालरूपिणः॥ द्रुवा शुल्क
स्पदा रिद्रं यद्यत्तेन कृतं मुने॥ ४७॥ इति श्रीमहोपाध्याय उवाच॥
बालराजाख्यानं द्वाप्राप्तिवर्णनं नाम अष्टमोऽध्यायः॥ ४८॥ क उवाच

॥ ग-उ-ह ॥

॥ १६७ ॥

शुक्लाशुक्लगृहे देवो यावच्छ्रीडति च त्वरे ॥ क्षणात्सुधापमध्ये सततो
नागरिकाजनाः ॥ १ ॥ भोजनाय समारंभं कृत्वा मुनिसुतस्य ह ॥ काशीराज
गृहता वदाकारयितुमागताः ॥ २ ॥ तान् चेकाशिरास्तक्रीडक्रीडन्ति
तोगतः ॥ पश्यंति स्म ततो लोकाः गृहे गृहे ॥ ३ ॥ विनायकं शुक्लस्य सगृ
हं गत इति केचिन्मन्त्रिणः ॥ ततो जनानि निदुस्तं देवं शुक्लमकिंचनं ॥ ४ ॥
जनाञ्जलिः ॥ उष्ट्रस्य कंठकान् भक्तैर्हत्वा कोमलपद्मैर्वीजैः ॥ अस्यान्ना
या विहाया सोदरिद्रस्य गृहं गताः ॥ ५ ॥ वृथा वैश्वर्यान् नीतो राजा बालो
मदीश्वरः ॥ स्यादयं चेत्तदा कुर्यात्संतुष्टिं सर्वचेतसां ॥ ६ ॥ कदन्तं तद
पि स्वल्पं केचिन्भोक्ष्यन्ति बालकैः ॥ केचिन्सपुरुषास्तेषु तमानयतुमु
त्सकाः ॥ ७ ॥ इति स्तनः प्रधावन्ति विंशतुंतं विनायकं ॥ पप्रच्छ मार्गमा

र्वेषां कामपूरकः ॥ यस्य यथा यथा वांछा तथा तां गच्छाद्विभुः ॥ सुप्रसं
 नो महादेवी यथा कलसु मोषिच ॥ यथा चिंतामणिः कामधेनुर्वा वि
 लकामदा ॥ ३१ ॥ दीनानाथ तियं नामः हतंतत्सार्थकं तदा ॥ देवदुंदुभ
 धो नेदुःपुष्पदृष्टि गृहे गृहे ॥ ३२ ॥ दृष्ट्वा स्यं काशिराजसो धातुं जचे निजं
 प्रति ॥ अयं विनायको बालो संनिधो मम तिष्ठति ॥ ३३ ॥ सकथं सर्व
 गृहकः पूज्यते सर्वमानवैः ॥ गृहे गृहे सकथं तिष्ठेत्प्रापि सांप्रतं
 ३४ ॥ यो माकारयितुं वेदामि च पुनः पुनः ॥ विनायकं यामि कथं भो
 कं भवद्गुरुं ॥ ३५ ॥ गुरुं मध्यस्थितं सानं भुंजत कारुण्यं संयुतः ॥ तं
 भुक्तवतं स क्वेव बहिः स्थितं यदृष्टवान् ॥ ३६ ॥ ततस्ततो ब्रुवन् लोकाद्

न लोकात् क्वचिदृष्टो विनायकः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा ब्रजंतस्मि जनास्तद्वक्तित्य
 राः केचिदूचुः शुक्ल गुरुं गतं स्यादिति तान् प्रति ॥ ३८ ॥ तेषां ध्रुवं तद्गुरुं याता
 ह्यावा सुतं विनायकं ॥ अतिष्ठत्सा लिका तस्मिन् प्रबुद्धस्याद्यदा विभुः ॥ ३९ ॥
 तदैव प्रार्थयामेति राजा सास्तु तं भुवं ॥ उत्तिष्ठ या हिरो भोक्तुं अन्नं
 पर्युषितं भवेत् ॥ तदर्थं नगरे लोकाः कोलाहलं प्रकुर्वते ॥ दृष्ट्वा स्यात्
 सुलोकस्य सुलोकमिक्षारतस्य च ॥ ४० ॥ पर्याप्तश्चास्य मिक्षाय जायते न क
 दाचन ॥ न जलं कोपि पिबति गृहे तस्य कथं भवान् ॥ ४१ ॥ भुक्तवान् कुसि
 तं चान्नं कश्चिदप्यपराजितं भवत् ॥ केचित्तं विविधैर्वा क्वैर्न तिंदुः सुष्ठु
 वुपरो ॥ ४२ ॥ मुनिरुवा ॥ एवं शृत्वा सर्ववाक्यं मुवाच कस्य पालजः ॥ ४३ ॥

वञ्चो॥ भर्तेनोपपादितं चान्ते भुक्तं मध्ययथेष्टते ॥ पदमार्त्रहिगंतुमेशक्ति
 स्तस्य स्यात्स्तिच ॥ आसमात्रं हि मोक्तं मेवांशानास्य पुनाजनाः ॥ **कञ्**
वा॥ एवं निष्ठुरतां शासनास्ते विरतास्तदा ॥ अचुः परस्परं किंचिद्वि
 कर्त्तव्यं हि बालके ॥ सोऽपि विहृततां शाखा पुरवासी जनस्तदा ॥ एको नंत
 त्वमापेदेष्टकास इव क्षणात् ॥ गलकुं भयुतो बहस वितानेकरूप
 वान् ॥ प्रतिगृह्णतो नाना क्रीडासक्तो भवद्भिः ॥ **२१** ॥ केचित्सोपानमा
 नेषु केचिदोत्तागतोऽपि च ॥ क्रीडते सह ते कापि गृह्णन्ते भुनक्ति च ॥ **२२** ॥
 अध्येति कापि शास्त्राणि पाठयत्यपि कुत्रचित् ॥ तं दृष्ट्वा स्वगृह
 यातं काश्चि राजेन संयुते ॥ **२३** ॥ एवं सर्वगृहे राजसहितो सोऽपि नायकः

पादप्रक्षालनं कापि क्रियते परमादरात् ॥ **२४** ॥ उपचारैः षोडशभिः पू
 ज्यते कापि भक्तिः ॥ भोज्यते परमान्नेन बालभावाद्यथा तथा ॥ **२५** ॥ के
 चिन्नानापरिमलेः कस्तुरीचंदनादिभिः ॥ सेव्यते गृहपतीभिः शुचि
 मिः सेवकैरपि ॥ **२६** ॥ भुङ्क्ते यथेष्टं सुखापपादसंसारनादिभिः ॥ अन्य
 ते सुमनो मिश्रितैर्वैवेद्यैर्विविधैरपि ॥ **२७** ॥ वेदपारायणरतः कापि
 नादरतस्तसः ॥ शृणुते सत्कथां कापि हरिरेपि कथां केचित् ॥ **२८** ॥ के
 चिच्च प्रसन्नो न संपतिस्तत्पेण सः ॥ अरतिं कोऽप्यवि विधेः कापि
 निराप्यते विभुः ॥ **२९** ॥ केचिच्च पाशहस्तौ सौ क्रीडते शुद्रबालकः ॥ पुरा
 णं वाच्यते कापि धर्मशास्त्रं स्मृतिस्तथा ॥ **३०** ॥ एवं सर्वगृहे भुङ्क्ते

द्विस्मितमानसाः॥ नानागृगतो मुक्ते काशिराजयुतो विभु॥ आकर्ष्य
वचनं तेषां हसन्तं त्वं नृपः स तान्॥ ४०॥ विना मांसकथं यातो भोक्तुं ना
नागृहानिति॥ ततो द्वितीयागृहानि गत्वा राजा हि दृष्टवान्॥ ४१॥ स्व
चक्रं पपपपुत्रं च मुक्तं वतं गृहे गृहे॥ एतस्मिन्नेतरे प्राप्नोस्तात्वा
तो मुनि सन्तमो॥ ४२॥ भुक्त्यर्थं भ्रममाणो नो स न कश्च स नंदनः॥ पुरि
महोत्सवयुता विनायकं मयी शुभां॥ ४३॥ यद्यद्गृहं प्रविशतस्तत्र तत्र
विनायकः॥ पश्यतस्मत्तस्मै तु यातस्म बहिरैव च॥ ४४॥ भुक्तं च मुक्तं
वंतं च सुखं व्रीडं तमेव च॥ जपंतं च पठंतं च पाठयंतं च पश्यतः॥ ४५॥
एवं सर्वत्र तं दृष्ट्वा परस्परं मथोचतु॥ वस्यते भोजनार्थाय दृश्यते

आत्रनिर्मलं ॥ ४५ ॥ यावश्च लंक गृहं कर्ता स न वा तिथ्यमादात् ॥ इत्युक्त्वा
 तद्गृहं यातो दृष्ट्वा स्तत्रापि कश्यपः ॥ ४६ ॥ अथो मुखो धुधाथैति यातस्य
 नगरादहः ॥ पश्यतस्मिन् पुरो मूर्तिं स्फुटां वै नायकीं मुमौ ॥ ४७ ॥ अंतर्
 दिवनेत्रे स्वे निमिषो मील्य वा पुनः ॥ अधश्चोर्ध्वं चांतराले दिक्षु चै
 व विदिक्षु च ॥ ४८ ॥ तस्य तु सौततः पश्चाध्याने स्तिमिति वीक्षणो स
 ए मुह्यद्यनयने विनायकस्वरूपिणं ॥ ४९ ॥ परस्परं परपतस्मात्
 तः पश्य विनायकं ॥ सर्वभाषा सर्वरूपमाविश सितजो पुरः ॥ ५० ॥
 दशबाहुः सिंहगतो बुधुः सिद्धि विराजितः ॥ स्वप्रकाशं किरितं
 च कुंडले चांगदे दधत् ॥ ५१ ॥ दिग्गं धं च मालां च नागचंद्राक्षमेव

तं ह्यभास्तु त्रिनेत्रमिव चापरी प्रणम्य पर्याभक्त्या बद्धं जलिपुटे
 ब्रवीत् **क. उवाच** नवा लेसा धुचरितं न ज्ञानं स्नेह एव च ॥ विहाय मां
 कथं भुक्तमिष्टानं विविधं लया ॥ **क. उवाच** एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं
 मुवाच स विनायक ॥ यत्र यत्र मया भुक्तं तत्र भुक्तं लयापि च ॥ ९ ॥
 मिथ्यात्वे भाषसे मंदबालस्त्वमसि बुद्धित ॥ वदिष्येति जनाः सर्वे
 ह शर्मा तिलको विलान् ॥ १० ॥ श्रुत्वा वै नायकं वाक्यं जना ऊचुर्न प
 तदा इदानीं हिलया भुक्तं विनायकं समीपतः ॥ ११ ॥ कथं मिथ्या भाषसे
 त्वं ह्यः सन्तपसन्तमः ॥ ततः प्रकृतिमापन्नो ज्ञानवान् स तपो ब्रवी
 त् ॥ १२ ॥ अहं याते परामाया योगिनामपि मोहिनी ॥ धन्यो हं सर्वरू
 पेण सर्वत्र मानितो यतः ॥ १३ ॥ **क. उवाच** रोमांचां चितगात्रा न्दधानं

च ॥ कस्तूरी तिलकं दिव्यं वसने दशनप्रभं ॥ सोमपतेजाः सुमनसां दुष्पतां
 दुर्निरीक्षण ॥ यस्मात् भ्रमं तो तत्त्वज्ञो प्रणमेतां विनायकं ॥ बद्ध्वा करपुटं
 तोतुते तुवाते महामती **ता ऊचुः** ॥ १४ ॥ नित्यमद्वैतमपरंपरं ब्रह्मसना
 तनं ॥ न मेव पर्याभक्त्या पंच भूतारुणकं विभुं ॥ चराचरगतं सर्वं
 रूपिणं परमेश्वरं ॥ भ्रमं तियस्य रोमांचगता ब्रह्मा उकोटयः ॥ सक
 कथं स्तवनीयो सो वेदांता नाम गोचरः ॥ १५ ॥ आवयोर्वां चितं दे
 वलया हाहा प्रपूरितं ॥ न विदोमहि मानते बालरूपधरस्पृह ॥ १६ ॥
 भ्रमारहरणार्थाय कारुण्यं रूपमुत्तमं ॥ **क. उवाच** ॥ अंतर्दधे तत
 रूपमुभयोस्तु वतोः पुरः ॥ न पश्यतो यदा रूपं तदा तो ज्ञानवर्जितो

प्रासादं परमं कृत्वा मूर्तिं वैनायकिं शुभां ॥ ब्रह्मवादी च निघोषे यथा
 दृष्टं शुभे दिने ॥ स्थापयामास तुर्गामवरं रोयं विनायकः ॥ गणेशती
 र्थमिति च पत्रयस्सरमुत्तमं ॥ स्थापितं नाम तस्यापि तच्च तत्स्या
 तिमामगतं ॥ ६५ ॥ अत्र स्नानेन दानेन गणेशपूजनेन च ॥ सर्वानि
 कामानवाप्नोति हित्वा पापं पुरातनं ॥ ६६ ॥ तत्रैयुर्मुनयः सर्वे दे
 वाश्च सदिगिश्चराः ॥ दृष्ट्वा संपूज्य तं देवं स्तुत्वा नत्वा ययुः पुनः
 ॥ ६७ ॥ **मुनिरुः** ॥ एवं तौ बालरूपेण प्रभावं द्रष्टुमागतौ ॥ दृष्ट्वा प्रभावो
 सेतुं ह्येव स्नानमापतुः परी ॥ ६८ ॥ यद्दंष्ट्रेणुका द्रुत्वा बाले स्पव

रितं शुभां ॥ सवाक्यमानवाप्नोति प्रत्यक्षं ब्रह्ममयो भवेत् ॥ ६९ ॥ इति
 श्रीगणेशपुराणे उत्तराहं सनक सनंदन धर्मनिरासो नामो
 ॥ ७३ ॥ **मुनिरुः** ॥ तयोस्तगतयोः पञ्चात्मोदापत्ते महान्तपः ॥ कशीराजो
 हयारूपे भ्रमति स्म गृहे गृहे ॥ विनायकमन्त्रद्वाराः केगतो भोक्तुमि
 त्युत ॥ विहाय मां कथं यातो मिच्छान्तं भोक्तुमेव कः ॥ १ ॥ गृहे गृहे प
 र्यट्छक्त्वा गतो सो विनायकः ॥ इदानीं बहिरायातो भुक्तेः कीडतुमु
 त्सकः ॥ कशीराजेन सहितो दृष्ट्वा लंघ्यसे कथं ॥ एवं निराहृतः स
 र्वपुरवासी जने रसो ॥ २ ॥ परमं श्रममापन्नः कुटंभं किंच नो यथा
 केचनोचुः शुल्कगृहे कीडतो सो विनायकः ॥ ३ ॥ ततो हर्षयुतः शुल्क
 गृहं यातो न तपस्तदा ॥ ददर्श चांगणेतस्य बालं दृष्ट्वा गतं विभुं ॥ ४ ॥ दृष्ट्वा

मेवान्वपद्यत॥ तोवैनायकं रूपं स्वयमेवान्वपद्यत॥ १३॥ यथा जलं
जलेक्षितं जलचं प्रतिपाद्यते॥ पुनर्माया बलेनासौ निन्नमस्ति न
पोत्तमः॥ १४॥ बालं तेशिविकारुढं विनायकनिजमंदिरं॥ नानावा
दित्रनिघोषैर्नृस्येगितैरनेकैः॥ १५॥ शुशुभे बालकांतीव देवेषु
मदनो यथा॥ अनुयातिसपत्नीको भक्त्याशुल्यः शनैः शनैः॥ १६॥ शुल्लः
परावृत्तोऽस्मिन् सपत्नीको महामनाः॥ कदम्बमक्षणा देवोरुहः
किंलिति चिंतयन्॥ १७॥ नापश्यत पर्णकुली चिंतां परमिकां य
थै॥ ततस्तत्सेवकाशुल्लं सुगंधतैलमर्दनं॥ १८॥ स्नापयित्वा प
लेचकैः भरषणैः कांचनाशुकेः॥ तथैव तस्य पत्नी च वलादिव नि

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ २०३ ॥

नियो जिता ॥ अस्याश्चर्ययुतौ चोभौ पश्यतः सर्वसंपदेः ॥ रत्नकोचनभी
तिश्चर्मचकानासनानि च ॥ मुक्तामणिगुणैश्चित्रात्पनेकानि स्थले स्थ
ले ॥ २३ ॥ कोचनानि च भांडानि वेस्त्राणां चारुतानि च ॥ भक्ष्याण्यनेकस्त
पाणि स्वाद्यानि विविधानि च ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वेयं सकलं चोभौ परस्परम
भाषतो ॥ किमिदं भवनं क्षुद्रं जातमिदं ग्रहोपमं ॥ २४ ॥ ततः शुभो
ज्वीयलीं विनायकप्रसादतः ॥ सर्वं जानीहि सुभगे न समक्षं
महाविभुं ॥ २५ ॥ ददाति तु परेक्षे सौ अलममात्रेण तोषवान् ॥ स्वयं म
त्रं बहुतरमलमेव हि मत्पते ॥ २६ ॥ भक्त्योपपादितं स्वलं मत्पते
बहुलं विभु ॥ तस्माद्भयेन कामेन स्तेहेन रिपुभावेन ॥ २७ ॥ स्म

तेभ्यो नमनीयश्च स्तव्यः पूज्यो हिताय च मुनिरुवाच ततस्तु नगरे
गुप्तौ नरं तं कसमीरितो ॥२८॥ आस्तां दुतौ चिरं कालं श्रुत्वा च
स्तथा ॥ यथा उवाचा त्रैलोक्ये कं पतेश्च स्य पत्रवत् ॥२९॥ यच्छिरः
कं पते कं पंः यां हि देवाः सवाः सवाः ॥ पराक्रमे बलेशब्दे त्रैलो
क्येन समस्तयोः ॥३०॥ अयं तु शिविकामध्ये हंतव्यो मुनिर्देहजः ॥
यतो नेन हता देसा कलिनः पूर्वमागताः ॥३१॥ तेषां प्रतिष्ठतिः का
येत्येव मनुः परस्परं ॥ विद्युद्रूपं समाख्याय गर्जते स्म महारवौ ॥३२॥
किमिदं किमिदमिति चक्रुः शुभं यविदुः ॥ एतस्मिन् तरे प्राप्तां शि
विकानि कदंतुतौ ॥३३॥ वाहाः पलयिताः सर्वे स्रक्ता ते च विनायकं

॥ ग. उ. ॥

॥ २०६ ॥

धृते विनायकेनासौ हस्ताभ्यां बलिनौ बलात् ॥ उत्पटितुं धरिणां स
भमराय समाबुभौ ॥ करुण इममनाः पश्चास्थापयामास हते
ले ॥ हंतव्यः पुरुषो नासौ मः पराक्रमतो धिकः ॥ मशके निहते कः स्या
त्युमर्धः पुरुषस्य ह ॥ एवं तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचतुः पुरतस्त्वितो ॥ २९ ॥ क
रुणाब्धिवान्ख्यातो दीनानां पिता सिन ॥ सेकतुश्चोपनेता च वि
ष्वादीभ्यो देवपुरः ॥ ३० ॥ अन्तर्दः पंचपितरो विख्यातो भुवनत्रये ॥ आ
वांदूतो गुप्तरूपे नरांतके समीरितो ॥ ३१ ॥ तव विधेयकरो देव रक्षितो
रूपधामया ॥ भूतं भव्यं भविष्यं च सर्वं जानासि सर्ववित् ॥ ३२ ॥ येपे
वैरेण बोधात्ता हतास्ते क्षणमात्रता ॥ एतस्मिन्तरे पौरा विनायक

मथाश्रुवन्॥ किमेतौरक्षितो देव दुष्टौ लोकभये करो॥ अनयो रूप
कारस्तु कृतोपकृतये भवेत्॥ पन्तगायपयो दत्तं विषमे व हि जा
यते॥ ४५ मुनिरुवा॥ तानुवाच ततो देवः पूर्वमेवानयोर्मया॥ अ
भये दत्तमधुना विपरीतं तु कथं भवेत्॥ ४६॥ इत्युक्त्वा मुचयातो
स ततो राजा ब्रवीत्युतः॥ अपरो धनसंख्याता क्षांता तो मोचितो रि
श॥ ४७॥ मरणे जीवने जंतोरिच्छाते कारणं मता॥ इत्युक्त्वा मंदिरं प्रा
प्तौ काशिराजविनायको॥ ४८॥ तत्वा तो सर्वलोकश्च स्वस्वं भवन
मागमन् प्रसंसते तो नृपं नाम्ना रूपिणं च विनायकं॥ ४९॥ इति श्री
गणेशपुराणे उत्तराखंडे दत्तमोचने नाम षष्ठोऽध्यायः॥ अ० ५६
मुनिरुवा॥ रतुरेद्रपुरौ रंम्यां नरां गतसभां गतो॥ सहस्रस्तं भरुचिरां म

॥ ग. उ. ॥

॥ २४ ॥

शुभुक्ताविभ्रषितां॥ अनेकवीरसंवाधांनानाश्रयविभ्रषितां॥ शतयो
जनविस्तीर्णतावदायासमंयुतां॥ २॥ नानामणिमयेरम्येआसनेसनरां
तेक॥ उपविष्टस्तस्मीपेतस्यामाखोवरासने॥ ३॥ उभोगगनसंले
हिरुर्धानौबलितांवरे॥ नखातौवदतःश्रुसश्रुपलश्रुगणनबह
न॥ ४॥ वक्तव्यंदूतवयेणयेनस्वामिहितंचयन॥ अप्यथादूतदोषस्या
तस्वामिकोपश्चदारुणः॥ ५॥ श्रुत्वातस्वामिनाकार्यंविचार्यस्वहितंशु
भं॥ आवांविनायकेविधानिर्कर्तुंयातुंपरितुतां॥ ६॥ अतिगुप्ततरौ
तत्रस्थितौबलप्रतीक्षकौ॥ विघ्नोदंतुश्चाथप्रथमंवालरूपिणौ
७॥ ताम्यामालिंगितस्तौसभसचक्रेविनायके॥ पतंगश्चविधूलश्च
वायुरुपधरोततः॥ ८॥ यातौवालकमुक्षिप्तौशिरआनम्यनाशितौ

तादृशकालरूपो हं तावद्वाञ्छवत्समस्तु ॥ सकाशिराजस्तं बालं जानीयतां दिवं
 गतं ॥ यत्र ते निहता दैत्या गतास्तत्र गमिष्यति **मुनिरुवाच** ॥ एवमुक्त्वा समुत्तस्थो
 जगर्जगर्जयन् दिशः ॥ चक्रे पृथिवीं सर्वं तद्रजतं रवाकुला ॥ तत आजापया
 सर्वान् विरप्सु जीभवं चिति ॥ ३९ ॥ काशिराजस्य नगरि यामिदुच्छायदं नितः ॥ त
 स्मिन्वदति सेने स्थे सन्त द्वा समुपागता ॥ ४० ॥ सर्वशक्तिकरा धोरश्चतुरंगा च
 ज्ञान्विता ॥ सेन्ये नरजसा सर्वमा समासीद्विगेतरो ॥ ४१ ॥ आछादिते दिनकरे न प्रा
 णायत किंचन ॥ पदातयोपसंख्येयाः सिंदुरास्त्रमस्तका ॥ ४२ ॥ उडुमीयोडुयध
 वंतो मिथ्या युद्धं प्रचक्रिरे ॥ मुक्तकेशाः स्वरुहस्ताः भृशुंडी चर्मपाणयः ॥ ४३ ॥
 पाषाणदमखट्वांगशकराः परे ॥ ततो ययोगजानी कंघे मनाद विभ्रषितो ॥ ४४ ॥
 सिंदुरास्त्रं सङ्गुडं दंतावरणराजितं ॥ नानाधातुविचित्रोत्तुपर्वतानां व्रजो व्रज

पाषाणरूपी प्रबलः शतधा खड्गितां सुर ॥ कामक्रोधोद्धाचसुरैरा
 क्षसं रूपमास्थितो ॥ हंतुं बालं तु मार्गे तौ चूर्णितौ धरणि तले ॥ ततः
 कुडिस्त रुवरः कौजं रूपमास्थितः ॥ मार्गं मादृश्य संतस्थो तं कुं
 भस्तु विदारणतः ॥ निहतः क्षणमात्रेण कुमारैण बलेन सः ॥ अमर्दि
 तपञ्चार्थभरणं हंतुमागता ॥ नारी कंलेन शिरसि हता मयुमवापसा
 ॥ ४५ ॥ चासासुरेया घृतं उस्तृतीयस्तु विदारणः ॥ आगता नारि तुं वा
 लमाजो जज्वलतां पुरी ॥ ४६ ॥ अथः साक्ष्यमकं रोद्धुं रूपतया स्म
 रविदार्थी स्पृष्ट्वा घृतं जं भक्षयच्च खिलान् जनान् ॥ अयोधिन
 हतास्तेन बालेनानेन मायया ॥ मेघनादमहादैत्यो गालकं रूपमा

स्थितः॥ निहतामुद्रिकां द्यांतं तद्भुतमिवाभवत्॥ १९ ॥ कृपश्चकंदरश्चोभौ नि
 हतो मायिनो बलात्॥ अभासुरो धकस्तंगो नाशितुं बालमागतः॥ २० ॥ एकेना
 कादितु तमो धाराभिर्वदुषे परः॥ अपरस्तंगशिखरपपतद्दालकोप
 दि॥ २१ ॥ महाविहंगरूपेण दूरे द्दिष्टास्त्रयोपि च॥ तेषां प्रतिहृतिं कर्तुं भ
 मरानामरादसी॥ २२ ॥ आगताभं क्षितुं बालं दुष्टवयवती शुभा॥ तदस्थ
 लमाक्रम्य प्राणान्नजग्राह विधराद॥ २३ ॥ तत आवांत रिरूपमास्थाय वा
 लकंगतो॥ निहंतुं तेन विधृतो करयो बालश्चालिना॥ २४ ॥ हवावता विमु
 क्तो च दृष्ट्वा सर्वचिकीर्षितं॥ कथयित्वा दंतमस्त्रिमागतौ स्वामिनं प्रति
 २५ ॥ एकदा नगरे तत्र सर्वैरकः समाहितः॥ भोजनाय च शुक्रे नदरिद्रेण
 विनायकः॥ २६ ॥ विनिर्णय मोदनं मुक्तासह नैलेन वाग्बिभुः॥ पश्चाद्भुतो नै

तकार्यो भोक्तुं सर्वगृहेषु सः॥ २७ ॥ सर्वत्र काशिराजेन सहितो बुभुजे हिसः॥ का
 शिराजेन मृदेन न ताता तद्विचेष्टितं॥ २८ ॥ स्वामिने तादृशी शक्तिः कापि दृष्ट्वा
 नवाश्रितः॥ इदानीय द्दितं तेष्या तद्विस्मयं विधीयतां॥ २९ ॥ जानीवहेन जे
 तास्पत्रै लोके विभ्यते पुमान् **मुनिरुवा**॥ इत्थं श्रुत्वा तयोर्वाक्यं प्रज्ज्वा
 लसुरांतकः॥ वमति स्म मुखादग्निं विषमं तु प्रसारितः॥ बध्वा तु भृकु
 टीमुखां उवाच स नरांतकः॥ कपिरुं जानी लोपिन सिंहं वा भते क्वचित्
 ग्रासणी लब्धा जगते न महिप्रसते क्वचित्॥ ३३ ॥ आश्चर्यं मम चित्ते भव
 द्वावपादुपागतं॥ स्वयो तोराज ते तावथा वं ब्रूते न दृश्यते॥ ३४ ॥ चंद्रोपिराज
 ते तावथा वत्सुर्यो निदृश्यते॥ न दृश्यते यदा राहुस्तदा सूर्यो निदृश्यते॥ ३५ ॥

वीरं श्रद्धा दौ वस्त्रधनानि सः ॥ उवाच समयोयं वो दर्शयंतु पराक्रमं ॥ १० ॥ विना
 यका तु ग्रहान्तेन भयं विद्यते कंचित् ॥ ११ ॥ तथापि बलवान् देहो बलान्ति
 यिव संधर ॥ जयस्य नित्यमेनास्ति देवाधीनस्य पूरुषः ॥ १२ ॥ न सेना लक्षभा
 गेन विद्यते तौ ब्रवीम्यहं ॥ कसागरः ककुभोर्दकविद्योतः कवारविः ॥ १३ ॥
 ते नैव रक्षिताः साम्ना स्थिताः उपश्रिया वयं ॥ अपराधा सुबहवो जाता
 नो मस्तकेततः ॥ १४ ॥ कियंतो निहता देहा विनायकबलेन च ॥ सत्समा
 मप्रयातो सौ विचारः क्रियता हितः ॥ १५ ॥ **मुनिः कथञ्च** तत्रा ब्रवीन्महा
 मासो राजानं भयविह्वलं ॥ चतुर्भिर्बुद्धिमान् हि स्त्वेया हि दैत्यै नरांतकं ॥ १६ ॥
 शरैस्त्वत्कार्थे निवानां शरैस्तुभं बृहस्पतिमंतरा जनब्रवीमि
 तेऽष्टपुष्पततः ॥ श्वलातकुहाराजैर्द्रततसेमं भविष्यति **वृहस्पतिः कथञ्च**

न ॥ विकारेण न ददंतो भेदादि विगिरि व्रजं ॥ १७ ॥ अघोरं यदा न स्युस्तदा सर्वहंत
 भवेत् ॥ दानोदकेन तु जः प्रशंतमभवत्तदा ॥ अश्वारोहास्ततो जगुर्मकुटाद्योप
 मस्तकाः ॥ १८ ॥ शस्त्रिके च मीनस्त्रिशधनुर्बाणविभ्रषिताः ॥ द्रवेत्ते हं वि
 तेऽमी मकुर्वतः सगुणं भूतं ॥ १९ ॥ कंकोलेऽश्वतनुत्राणेऽस्त्रिः श्वलेऽश्वविशजि
 तः ॥ गदामुहुरपट्टिना महापरशुपाणयः ॥ २० ॥ चक्रतो मरुभद्रासीपाश
 स्तणिकयः परो ॥ अश्वश्चालं कृतानां लंकारैश्चामरेऽपि ॥ २१ ॥ मनोज
 वा वायुवेगाद्यो मेवाकांतमिच्छवः ॥ ततः सुवर्णं जेतुमुक्तामणि विभ्र
 षितं ॥ २२ ॥ सुवर्णं क्षुब्धं जेतुं कृतां तां लंकारं वज्रिभिः ॥ नातायुधसाम
 हं श्वधनुर्बाणशते युतं ॥ २३ ॥ कार्तस्य महचक्रं किं किं ज्वालमंडितं

मू. महारथी महासोमैरथमास्तु यनिर्धनौ ॥ ५४ ॥ कृष्णदेहो महाकायो वीरकं
 कण्ठोभितः ॥ लसकुंडलसज्जोमहामुकुटमंडितः ॥ ५५ ॥ मुक्तासुवर्णमाला
 द्योमुद्रिकावकुमंडितः ॥ केशरागरुक्कस्तुरिकर्पशंगविलेपनः ॥ ५६ ॥ अचि
 रस्त्राणि सस्मारनप्रयुक्तानि कुत्रचित् ॥ वीरावेरो न सखभौगो रिनोर्ग
 गतो यथा ॥ ५७ ॥ नानाधादित्रनिधौ धेः ॥ नदयन्निदिशोदरा ॥ हृदि तैरुषि
 तैः खड्गैः रथनेमिस्वनेरपि ॥ धुनिनादंतं समाकर्ण्य त्रस्ता देवादरीं युयुः
 वीराविनायकं जेतुं हृद्यगर्जयते केशः ॥ ५८ ॥ एवं नरंतकः काशीरा
 जस्पतगरीयसो ॥ ५९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरा नरंतकनि
 र्गमनं नाम पंचपंचाशत्तमः ॥ ६० ॥ कञ्जवाच ॥ तस्मिन्प्रयाते दे
 सेंद्रे प्राग्गुल्मयुगतानरः ॥ आवमानान्दपे प्रोचुर्मुक्तिवतं नरंतकः ॥

आगतो दैत्यराजो सौचतुरंगवलात्चितः ॥ वीरावादित्रनिधौ विस्थितः खच
 क्रुर्महास्वनाम् ॥ १ ॥ कोलाहलो महातासी लोकातां नगरेभृशं ॥ पालयित्वा
 दशदिग्लोकाः प्राणपरीक्षया ॥ २ ॥ राजाय भोजनं सत्त्वा प्रोतस्योस्पर्श
 वानिव ॥ कृत्वा युद्धसंवेगं लोकाता रापयत्सरा ॥ ३ ॥ सज्जी भवतु युद्धाय
 भेरीशब्दमकारयत् ॥ खड्गचर्मधरो राजा निर्धंगो वापवान्वली ॥ ४ ॥ तनु
 त्राचकं कोपु जेतुं च विनायकं ॥ जयपूर्वचतुरस्रत्वा नत्वा चाश्वं समा
 रुहत् ॥ ५ ॥ तृतीयमानकारा वंशलासेनावराययुः ॥ संनद्धास्त्रमाणा
 अग्रपुष्पश्च संदनेर्गजे ॥ ६ ॥ अतिप्राचक्ष्णस्तेयो धास्त्रैर्लोकपतासि सा
 हसाः ॥ नगर्याः पूर्वभागे सवेदिकायां स्थितो नृपः ॥ ७ ॥ अमात्यान्सर्व

क्रवलादमुंज ॥ अमात्ययोस्तपुत्राभ्यां सह ते दैत्यपुंगवाः ॥ सेनावरा महा
 शब्दं धृतो रजेति चक्रिरे ॥ ततः सेनाचराराशो धृताः केपि पलायिताः
 मृ॥ ४८ ॥ मृता केचि स्मृताः केचिष्केपिता न्ययुः ॥ महावने महोक्षे वव
 लवद्भिरैकेरिव ॥ ४९ ॥ अमात्यपुत्रसहितं दूतानि न्युनरांतकं ॥ दग्धा च न
 गरिसनिकार्ये सेवकैस्तसा ॥ ५० ॥ ततो नरांतकः स्वीयान् जगाद विरस
 तमात् यदर्थमागता वीरास्तत्कार्यं सिद्धमेव न ॥ ५१ ॥ नमोस्तिगणनात
 स्य मुनिपुत्रस्य प्रसादतः ॥ जिते प्रभोजिता सेना जिते दुर्गे र्जितं पुरं ॥ ५२ ॥
 काशिराजो गितं बालो जित रावनं संशयः ॥ अथानयिष्यते राजा बालं नि
 ग्रहतो धुनाः ॥ ५३ ॥ **क. ३. १० ॥** एवमुक्त्वा यथोवाच निघोषैः सो तथा
 पुरी ॥ काशिराजं पुरं स्तुत्यस्तस्य मानोऽथ बंदिभिः ॥ ५४ ॥ ददन्वस्त्रनिबंदिभ्यो

कन्याप्रदाने सह भोजनं वस्त्रदानं सामानि धानं नमनं प्रयणं प्रमाणं ॥ तस्मी
 र्त्तिकीर्तनं तदा स जनानुवादं मुखे रूपाय निचयैरहितान् विहं स्यात् ॥ ५५ ॥
मुनिरुक्ते स चेद्विनायकं याचेदलातं राजप्रलक्षणं ॥ कर्त्तव्यमिति ना
 भाति स्म हितं तद्विचिंत्यतां ॥ ततः सर्वजनाः साधुसाध्विति प्रब्रुवंत पं ॥ २० ॥
 सम्यगुक्तं समासेन वैरक्षेदाय भो तप ॥ विचार्य कृते क्षेवदेसास्ते बलव
 तराः ॥ २१ ॥ रुंधुस्तां पुरीं सैन्यसर्वैर्तैश्च लभेद्व ॥ मध्ये गतान् राट्ट्या द
 द्दुस्तां पुरीं खलः ॥ २२ ॥ प्रज्ज्वालन् महा नग्निश्च दुर्दिक्षु विदिक्षु च ॥ धमे
 न नाद्यादितपतो न प्राप्स्यथः ॥ २३ ॥ किंच नाकल्मांत इव तत्रासीलोकानामति
 दारुणः ॥ श्रीयंते ते परैरग्निभ्या र्थातिवहिनः रा ॥ २४ ॥ स बालायो पितश्चापि
 आलिंग्य च्छुचुं बिर ॥ पतिव्रतास्स पुः प्राणलज्जयापि परिहृता ॥ अरुद्र

गोपुरं काञ्चिदेह्यतं प्रचक्रिरे। अपरा सुस्पजुः प्राणशस्त्रे पाशे विधे
 रपि। इति रम्या धृता दूतैर्नीतास्ताः स्वामिनं प्रति। २५। नरांतके भुक्ताः
 प्रेषिता नरांतस्वकं। एवं तो प्रलयं दृष्ट्वा मात्यानुचेत्तपः पुनः। २६। अस्म
 त्समक्षयोषाञ्चिन्ती सा दुष्टे दुःखमि। तदा यत्रो महं न स्पत्तस्माद्युक्ता
 महं परैः। २७। एवमुक्तास्वमश्रुते प्रेरयुर्दुर्मदा। सज्जं कृत्वा धनुः
 सद्यो बाण दृष्टिमथा करोत। २८। आकादितोरग्निमाली दैत्या मोहयु
 पागमत्। धाराधरा यथा धारा विमुंचति तथा धनुः। २९। मुंचति स्म शर
 स्ते स्तो निहता दैत्यसंचया केचिन्मृताश्च भग्नश्च केचिन्मृताः कृ
 ताः केषां चिदुदरं भग्नपरेषां बाहवो हता। केषां चित्स्फोटिताने श्रीके
 षां चिदुर्वोपि च। अमात्या सेनया सार्द्धं काशिराजं समन्वयुः। ३०। एव

प्रैः परश्च ये स्ते ता परवीरान्निजघ्निरै। तदा धाते मृताः केचित्पतिता भूतकले
 परैर्ते पि दैत्या महाशैर्निजघ्नस्तत्पराजिरे। अंधकारे महारौद्रे सेना चर
 लिकते परैः। निजघ्नरे च वृक्षैर्ले विरान्त्वाश्च परानपि। ३१। मञ्जुध्वं च
 चक्रुस्ते परस्परजिगाधया। अश्वा रुढेर्गजा रुढे रक्षा रुढः पदातिभिः। ३२।
 पदाताश्च रथा रुढे र्युधधः शस्त्रसायकैः। एवं सभ्रांति मभवत्तद्युद्ध
 मनुसंपरैः। ३३। प्रभग्नो दैत्य सेना सा जाता परां अरुवी। परा सिंहा दं च
 कारोच्चैः काशिराजो जघान्वितैः। ३४। हर्षा सेना तरया तो निघ्नत्पुष्टे व
 रान्वरान्। मिदं सेनां महावीरां युद्धवेशां जयथा। ३५। शतसंस्त्रवीरा
 णां सेना मध्ये जघान स। निघ्नंतं तं तथा दृष्ट्वा रुधुः परमै निका। ३६।
 राजाय मिति बुध्वा ते सर्वे एव समा ययुः। तच्छरणं महादृष्टिं सो द्वाद

दुद्रुवुश्चोदिशोदश॥ हस्ते सह दृष्टाता सर्वो न मुखमभ्येसमक्षिपत् उद
 धरत्तजोभोमनप्राज्ञायतः किंचन॥ २१ ॥ अंधकारमहाघोरेदीपिका
 मिर्मलोकयत्॥ तं दृष्ट्वा पुरुषं घोरं केचिस्त्राणान् प्रजह्मरे॥ २२ ॥ ता
 श्चापि जीवतः सर्वास्त्वरया भक्षयिष्यसे॥ नरांतकस्य दृष्टे वंसर्वसै
 न्यविनाशनं॥ २३ ॥ अतर्कयस्त्वमनसा कृतांतस्यांतकोपरः॥ आगत
 किं मया कार्यं दृश्यते बलवानयं॥ २४ ॥ एवं वदन् ददर्शयसे नाम हर्ष
 तु भक्षितां॥ प्रलथानलवच्च घृतनां हरते बलात्॥ २५ ॥ निःशेषामेव
 कूर्तामुअगस्सरवेवारिधि॥ देयासेनाचराः सर्वे महाशब्दान्प्रचक्रि
 रे॥ २६ ॥ केचिच्च भक्षितास्तेन चूर्णिपादघाततः॥ श्वासातिलाहताः
 ता

ददौ विप्रेभ्य एव च॥ २७ ॥ इति श्री गणेशपुराणे उन्मत्तशर्द्धराजनिगदनाम पं
 चपंचशतमः॥ २८ ॥ मुनिरुवाच॥ अहं मार्गगतो यावद्वर्षेण सो नरांतकः
 तावदेव श्रुतं काशीराजपत्न्या धृतो नृपः॥ अत्यंतं सा शुभोवाच पौरायचा
 ववोषितः॥ आक्रंदं सुमहानाशीमत्स्यानां निर्जले यथा॥ २९ ॥ अंबोसापति
 ताभ्रमो धृते भर्तृवैरिभिः॥ मूर्च्छिताश्च विवर्णरुद्रं भावात्तथ आहता॥ ३० ॥
 सखिमिस्तु हितारोहिद्रुष्टी प्राव्रजेत्तदा अंबोवाच॥ सिंहखेलोगजा
 नो कहंता योरिषु मर्दनः॥ ३१ ॥ शृगालतुल्यं दैत्येन सकथं विधृतो बलात्
 कगतं मत्तमातंगसहस्रबलशालिनः॥ ३२ ॥ बले भर्तुमदीयस्य दैत्यकोटिस्त
 हस्तराः॥ कथं रुष्टो महेशो मे कदारुण्येति जंपति॥ ३३ ॥ के देवं गारुडं यानि
 यस्तं शीघ्रं विमोचयेत्॥ कारुण्यं पश्यन् बालस्य बलात्तं न हतं वरं॥ ३४ ॥ तद्वि

सिद्धि सर्ववृथा जातं रतिरुद्वेगमागतं ॥ यो बालवचनात्सुखे विरोधं कृतवा
 नृवृथा ॥ को जयेत्तं महादेयं भद्रं ग्राहं नरांतकं ॥ विना सर्वैः कर्षकलकालप्रा
 प्तो हताश्रया ॥ अहं च धरणिवाचकं वै धर्ममागता ॥ १० ॥ नदातोतादृशः
 कापिके रुणाब्धिः शरण्यदः **मुनिहवा** ॥ एवं तेष्वां के मा के प्यं कश्यपस्या
 स्मजो बली ॥ ११ ॥ राब्देन महातागर्जं ब्रह्माटस्फोटकारिण ॥ प्रतिशब्देन रा
 ने जगर्जं चेदिशोपि च ॥ १२ ॥ चकं पे धरणि सर्वा स पर्वतवनाकर ॥ पक्षिणः
 पतितास्तेन मृता भ्रांता जनस्तदा ॥ १३ ॥ ततः सिद्धि समा लोकक्रेधव्याकु
 ललोचनः ॥ कंगतासि महायुद्धसंग ग्राहतामिति ॥ १४ ॥ सातदाशयप्रा
 लस्य चक्रेता न विधाचरः ॥ विकरालमुखा वीरा प्रादुरासस्सहस्ररा
 हलदंतासुर्धजिह्वानरा पर्वतमस्तकाः ॥ दारितास्तभ्रगोलकस्ताद्रुसयि

वज्रयः ॥ आशया संविमुच्यंतः शतनेत्रा महाबलाः ॥ येषां नासारं ध्रुगतान् दृ
 श्यंते महागजा ॥ बलाः येषां नासारं ध्रुगतान् दृश्यंते महागजाः ॥ १५ ॥ सूर्याचंद्र
 मसौ येषां आसानि पतितौ भुवि ॥ जटाभिः दृष्टि वी येषां सर्वा संमाज्यंते भ
 र्वा ॥ १६ ॥ सहस्रद्योजनं हृदि गुणधरं ध्रुवः ॥ तेषां तु नायकः कुरे विनायक
 समीपतः ॥ १७ ॥ आगतः परिप्रच्छत् किं कार्यं मे वद प्रभो ॥ दहि मे पितृस्य
 दोभ तपे तपि करं विभो ॥ १८ ॥ **मुनिहवा** ॥ इत्युक्तं तं पुरुषमुवाच सविता
 यकः ॥ भक्षयस्व महासेनां नरांतकं प्रपालितो ॥ १९ ॥ तं हत्वा तस्मिन् महा
 नयस्व लरात्विजः ॥ तस्मै तेन नत्त सिद्धे तदास्येन हृषीकेश ॥ २० ॥ ए
 वमाशा मुनु प्राप्य नत्वा तं कश्यपात्मकं ॥ महाद्वेडितशब्दे सकृद्दृष्टो न
 रांतकं ॥ तस्य द्वेडितशब्देन तादृक रूपेण सैनिकः ॥ नरांतकोपि भीतास्ते

केचित्भीलेवमस्मिरेपरे॥ परस्परपदिसदावीरानिपतिताःपरे॥ या
हियाहितिनेस्त्रातुंचकुंभुस्तंनरांतकं॥ ३५॥ कराद्यातेनतिहतात्
भक्षयशेषतस्त्राणान्॥ असंख्यभक्षणदस्पनशोतो जहरानलः॥ ३६॥
अश्वारोहगजारोहःपदातारथसदिनः॥ भक्षितानिहताचोहगजा
श्रानेकशोमुने॥ ३७॥ एवंकोलाहलंष्टत्वासज्जंकृत्वाधनुबलात्
धरणंजानुनीस्थाप्यशरानुभयतस्तथा॥ ३८॥ आदायधनुराह
ष्यशरदृष्टितदाकरोत्॥ ततोऽधकारभवेच्छरवृष्टिःकृतापुनः॥ ३९॥
पक्षिणःपतिताभ्रमौराशोभृत्यामनेकशः॥ समीलयतिपुरुषावा
णंदेयसमीरितान्॥ ४०॥ असंख्याताःशरालस्यरोमकूपेषुतिर्ग
ताःस्त्रावयंतोस्त्रकूर्वन्त्रनाजानादगुणोजनः॥ ४१॥ प्रादुश्चक्रेतेतो

॥ ग. उ. ह्ये ॥

॥ २१४ ॥

स्त्राणि पुरुषे नरांतक ॥ ता एष स्त्राण्यगिलक्ष सर्वानं डात्प जगरीयथा
कुंठिता स्त्रः क्षीणशस्त्रो नष्टसायक संवेयः ॥ ४३ ॥ क्षीणशक्तिः पपाक्षासौ
देवराजो नरांतकः ॥ सकला पुरुषास्तस्य दृष्ट्वा लगततदा ॥ ४४ ॥ बभ्रा
मभ्रतलं देसोपश्रुत्वा तु तं यदा ॥ तदा सर्वजगामासौ भयात्तस्य नरां
तकः ॥ पुनः दृष्ट्वा च तं दत्वा पपालधरं हितले ॥ तत्रापि तं ददृशुश्चिप्रविश
द्वरं हितलं ॥ ४५ ॥ सकला पुरुषः केशो ततो दग्ने नरांतकं ॥ बलं विषंतमु
रमुरगंगरुजेति बलं यथा ॥ ४६ ॥ ततो नरांतको ग्राहपुरुषः सबलान्वि
तः ॥ कंगमिष्यसि दृष्टः संकृन्तमाग्रे त्वेनरांतको ॥ ४७ ॥ ईश्वरस्य बल
मत्तो कृता देवप्रिपीडितं ॥ मनुष्याणां च संहारमनंतानामहाबल
॥ ४८ ॥ तव हतये दुष्टावतीर्णं स्तिविनायकः ॥ अहंकारं च सफलं य

यद्विभुः ततोरोमांचमार्गेण बहिर्याता तथा पुरा ॥ ददर्श काशिराजं स्वं नग
 रं भद्रमेव च ॥ कश्यपस्यासु जंबालं क्रीडंतं तं विनायकं ॥ तस्य साक्षात् स
 बुद्धिरुवाच परया मुरा ॥ ताता ते परमा माया मया कुक्षिगते न च ॥ १७ ॥
 त्वमेव कर्ता देवानां मनुष्याणां दिशामपि ॥ सर्गाणां सागराणां च सदि
 तां बलिसयनां ॥ यतस्ते रोमकूपेषु ब्रह्माणां हिकोटयः ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा भा
 ते न च मया तं प्रसादात्तवैव च ॥ अश्रयं बहुधा दृष्टं माया तव न्ववि
 श्वरुत ॥ अहं युद्धाय संप्राप्तोऽश्वजिनी पुनरागता ॥ नरांतकस्य सैव
 न साजिता तलेण दनुजमाय पुनः सहितो नरांतकमुपाद्रव ॥ १९ ॥ विष्ट
 स्ति न सहसा सैव्यं जीह्वा मम क्षणतः ॥ दग्धा च नगरा सर्वा दर्शितं का
 लपूरुषं तेनापि भक्षिता तस्य सेना नाना विधा क्षणतः ॥ २० ॥ ध्रुवान

कांतं शरणं ब्रज ॥ अथा निचविनश्यंति दृष्ट्वा तस्या दपंकजं ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा
 तवैलादेः सानिना महाबलः यनरांतकं ॥ विनायकस्य निकटे बल
 योज्जोयथां विको ॥ उवाचाथ प्राणम्यासौ स्वामि तं तं विनायकं ॥ ५२ ॥
 ५२ पुरुष उ ॥ भक्षितं सर्वसैन्यं तं जलं प्राणममहतरां ॥ अखं तं लंके नि
 तो नैन दृष्ट्वा तं समानय ॥ ५३ ॥ मम निद्रा स्थलं यच्छाप्तापनुत्तये विभो
 सर्वेषां च सुखाया स्पमुक्तियच्छ विनायक ॥ ५४ ॥ शवत द्वाक्यमाकर्षतं
 विभुः प्रत्यभाषत ॥ मम वैक्रांतं तं त्वं निद्रां प्राप्नुहि स्वेच्छया ॥ ५५ ॥ इ
 त्याकर्षमे महावाक्ये विनायकमुखो जितं ॥ तं मुखं प्रविवेशाय तद्रूपं
 समपश्यतः ॥ ५६ ॥ यथा गंधो धराजातः स्तत्रैव परिलीयते ॥ यथा विना
 यको जातस्तत्रैव लयमानवान् ॥ ५७ ॥ यददं शृणुयाद्भक्त्या महात्मा

ननु तमं । सर्वान् कामानवाप्नोति मूर्तिं च लभते ध्रुवं ॥ ५५ ॥ इति श्रीग
 णेशपुराणे उत्तराध्याये नारायणकविर्गुरुविरचितं नाम अष्टमोऽध्यायः ॥ ५६ ॥
 मुनिरुवाच ॥ विनायकेन बालेन कृतः स पुरुषः कृतः ॥ येन तद्भक्षितं सै
 न्यमातीतं च नारायणकः ॥ १ ॥ एतन्मे प्रगटं ब्रूहि संशयोऽस्ति महान्ममः ॥ क
 उवाच ॥ यन्निर्गुणं परं ब्रह्म तदेतत्सगुणं विभो ॥ विनायकस्वरूपेण
 ब्रह्मविष्णुशिवात्मकं ॥ भूभावरूपं ध्यायद्दृष्ट्वा तानि धनानि च ॥ २ ॥ पाल
 नाय स धर्मस्य विभो तेनैतत्सुखात् ॥ स एव सृजते विश्वं पातितं हि स्वरो
 जसा ॥ अपेक्षिते स लोकानां निमित्तं नियतं परं ॥ न वा त्रसंशयः कार्ये
 नेकमायामप्येविभो ॥ ३ ॥ तदा हे यासर्वमिदं जगद्विपरिवर्तते ॥ इदं
 नित्यं स मायांते कथं विष्णुनि विस्तारते ॥ ४ ॥ अमासपुत्रसहितो नारायणः

५६ ॥ ततोऽपः ॥ यावन्तपत्तने प्रापतावत्काले पुमानसौ ॥ ५ ॥ भक्षयामास तां सै
 नां देवेन परिपालितां ॥ विनायकेन पुरुषो मुखे सौ निरुतस्ततः ॥ ६ ॥ राजामा
 स कुमारोऽसौ पिते सर्व एव तु ॥ जहरे तस्य देवस्य दंष्ट्रुः सकलं जगत् ॥ ७ ॥
 सप्तद्वीपवती पृथ्वी पर्वतद्वीपसंयुता ॥ स हि सागरवाप्री निस्तजो गैर्मा
 नं वै श्रिता ॥ ८ ॥ देवगंधर्वमुनितिसिंह्य क्षतिश्चाचरैः ॥ पत्नगोरपू
 रो मिश्ररोगेभितं स्वर्गमंडलं ॥ ९ ॥ पातालानि च सद्यो भिभ्रमंतो दद
 दंष्ट्रस्तदा एव ते जहरे तस्य कोठे कोठे दृष्टकदृष्टक ॥ १० ॥ ददंष्ट्रुभ्रांतम
 नसो ब्रह्मांडं निचयान्ब्रह्म ॥ विनास्तेशरणं जगमुदेव देवं विनाय
 कं ॥ ११ ॥ मनसा प्रार्थयामास तदा देवं विनायकं ॥ भ्रांतानां क्लृप्तवि
 त्तानां कृपां कुरु कृपा निधे ॥ १२ ॥ ततस्तान् बालरूपेण मार्गमादर्श

दृष्टमस्याहुतं महतः काशिराजे धर्ते नै न निर्मितः कालपुरुषः
 अखिलाकाहिनी तेन भक्षिता मम सर्वेशः ॥ अमासपुत्रसहिरा
 साबुदरंगतः ॥ ३ ॥ अन्यंगो बहुदानीतो दर्श विश्वं नृपस्य ह ॥ अस्मा
 न्मुक्तिश्च भाविता मे न संशयः ॥ ४ ॥ तस्मादेवं ह निष्पामि मा
 मयं वा ह निष्पति **कउवाच** इत्येवं निश्चयं कृत्वा मोवाच स
 विनायकः ॥ ५ ॥ **देसजवाच** ऐ प्रजालिक विद्येयं दर्शिता बहुधा
 लया ॥ गार्ह विभे मितस्यांस्तमाया वीचनरांतकः ॥ ६ ॥ यस्य नि
 ष्ठसितेनापि नियतं तिमहद्रेयः ॥ भक्षेपमात्रेण च मे ब्रह्म
 उं कं पते भर्ता ॥ ७ ॥ यस्य ह तलाहूता दूगो लोपि द्विधा भवेत्

रांतकं यातः पुरुषः सतवांतिकः ॥ सर्वैलदूयाता तत्र दृष्टो सिरे प्रभो रधि ॥
 सर्वदृष्टं च तत्रापि जंबूद्वीपं सविस्तरं ॥ एवैको ह्यंतरे दृष्टं भूतलं च स
 विस्तरं ॥ ततो ह खिनास्त्वायाताः शरणं जगदीश्वर ॥ लक्षया लुरोमांचः
 दारेण निर्गता बहिः ॥ पुनर्दृष्टो सिवालस्त्वतिजं च भवनं महतः ॥ ८ ॥
 किमिदं कौतुकं देवमाया जालमयं विभो ॥ कश्चासौ पुरुषो देवयो
 ना भक्षि महाचमः ॥ ९ ॥ केनासौ विधत्तौ देखोरक्षिताश्चापिकेन च ॥ के
 नादर्विचरोमांचद्वारं निर्गमनाय च ॥ १० ॥ इति मे संशयं देव तु दमकस्य
 यत्नतः **कउवाच** एवं तेन हृतप्रश्नो मस्तके तस्य धीमताः ॥ ११ ॥ विना
 यकं करतं रं ह्यप्यानिदं व्याहृतं ॥ दिव्यज्ञानो भवेद्राजा काशिराज
 स्य तत्तद्वशात् ॥ १२ ॥ लुष्ठा वपयामस्त्यादेव देवं विनायकं **राजो**

त्वमेव ब्रह्मा त्वं विष्णु महेशो भानुरेव च ॥ त्वमेव च शिवी वायुरंतरिक्षं
 दिशो दृष्ट्वा ॥ पर्वताः सरितः सिद्धा गंधर्वा यक्ष राक्षसाः ॥ ३३ ॥ मुनयो मा
 नवाश्चापि स्थावरजंगमं च यत् ॥ त्वमेव सर्वं देवेश सेवेत न मचेत न
 जन्मांतरीय पुराणेन दृष्टोऽसि कृष्णपाशज **क ७ वाच** ॥ एवं ब्रुवति रा
 जेन्द्र मोक्षयामास तं क्षणतः ॥ ततो राजा पुरजैर्न विताय क मना मयं
 ३४ ॥ ततः पौराहर्ष युतारजानं हर्षमाययुः ॥ न त्वानलाददुस्तप्तेन व
 स्त्राणां भरणं नि ॥ ३५ ॥ राजा पिदायामास ते भ्यो वस्त्राण्यनेकशः
 विसृज्य सर्वोऽस्तौ राजन् जननीमभ्यगात् ॥ ३६ ॥ तव प्रसादात्
 तस्ते हृष्टं ते च शृणु जुं ॥ विताय कस्य माया भिमो हिताश्रवः ॥ ३७ ॥ त
 तस्तत्राय यो राजा भार्यामवाजगाद च ॥ निवृत्तेषु च लोकेषु हर्षगाद

दयामिरा ॥ **राजोवाच** ॥ परमं कष्टमापन्तोऽहं तोदैरेन यस्त्वया त
 मोचितो मायया तेन प्रापितो नगरं निजं ॥ **क ७ वाच** ॥ पुंशु मे नगरं त
 च नानावादिन निस्वनेः ॥ ३८ ॥ पताकाभिरनेकाभिर्वि विधेश्च म
 होत्सवैः ॥ प्रस्थानीतेः सर्वलोके विताय क बलेन च ॥ ३९ ॥ कुमारः
 कन्यकाश्चापि योचितः पतयोपि च ॥ जनाकाश्च जतं त्यक्त्वा पु
 त्राश्च भ्रातरस्तदा हिं लिगुश्च ज हर्षश्च ददुर्नान्यनेकशः ॥
 सुजुर्भोजयामास ह्येकाश्च पुपुजुर्जगुः ॥ ४० ॥ **इति श्रीमहाराज**
राजोवाच ॥ **राजोवाच** ॥ **राजोवाच** ॥ **राजोवाच** ॥ **राजोवाच** ॥ **राजोवाच** ॥
 ततो नरांतको दृष्ट्वा विताय कस्य चेच्छितं ॥ मेघयात कं यामासः

गर्जयन्तु गगनं सर्वं दिशश्च विदिशश्च नैः । चक्रे पेष्ट धिर्वीर्यं
 दिशः प्रचलिता इव ॥ ३३ ॥ तिजसा परशो लस्य सर्वदग्धं तले ज
 सां ॥ तेनाहनतं दैत्यशिर इन्द्रो वज्रेण पर्वतं ॥ तथा हतो दैत्यरा
 जो निपपातमहीतले ॥ मरुर्धनां महति प्राप्ते मर्म भिन्नो यथा रस
 नः ॥ उत्तिष्ठ ह्यह्ना दैत्यो हस्ताभ्यां पर्वताजभौ ॥ ३४ ॥ प्रगृह्य च प्रचि
 क्षेप विनायकं जिघांसया ॥ शतधा चूर्णितो तेन तपरशुधा
 तेन लीलया ॥ ३५ ॥ मायया दैत्यराजो यना नारूपधरो भवत् ॥ य
 द्यस्मै चकारांशुवतं नद्रूपं विनायकः ॥ ३६ ॥ भगवदर्थं चकारांशुश्रुते
 न ते तेन महासुरे ॥ शास्त्राः शास्त्राणि सर्वार्थं तथा स्मै रक्षा संवय

तेन लंबालरूपः संतु कथं पुहं करिष्यसि ॥ यो व्याघ्रसमुगच्छेत्तस्य स
 खं सुखमेव्यति **क उ वाच** इति ब्राह्मी समाकर्ण्य नरांतके समी रि
 तो ॥ अब्रवीत्परमात्मा सो बालरूपं विनायकः **विनायक उवाच** कीम
 र्थं वलासे मरुद्वदते च तना खिला ॥ ३७ ॥ भक्षिता कंगता शक्ति
 र्य ये स्यं कथं से मुहुः ॥ स्वरशो र्यं दर्शयति नवापरवला रजः
 ॥ ३८ ॥ दृष्टिकेनात्मा कथं न मरुगे द्रोह्यते क्षणं त ॥ अ लो न हि
 प्रदीप्ते नेनानूपते प्रबलं तमः ॥ ३९ ॥ यस्य संनिहतो मरुतुः संनि
 पता स लीयते ॥ अ लम न मरुतिना मत्तमाता गोहिनि यम्यते ॥ ४० ॥
क उ वाच ॥ इति श्रुत्वा स वाक्यं निदेव प्रोक्ता निदेयराट् ॥ चक

पेपर्यामीयाजगर्जधनवदृष्टः ॥ भीषयनरोदनाशवेकंपयन
 भरमिमंउलं ॥ अधावस्यरमावेशोहंतुकामोविनायको ॥ यथापते
 गोदीपार्चिहंतुयातिलराजितः ॥ त्रिवक्त्रोभुक्कुबधावमन्तास्ये
 नपावको ॥ ततथायांतमालोककाशिराजोतिजंधनु ॥ सजी
 चकारसरुसाकेर्णमाकेर्षसायको ॥ उवाचसाम्नादेत्यंतंनि
 र्जजं बहुमोचितं ॥ माजिवेस्यजदेस्येद्रजीवनमद्राणिपुनपति
 २२ **कजवावर** तितद्वाकेपमाकेर्षप्राहंदेस्योरुषाज्वलन **देसउ**
 नरांतकेतिमेनामत्वाहशाणं हिमहागात् ॥ इदानींशरंशया
 हियदिजीवितुमिच्छसि ॥ २३ **कजवा** पुनर्नपोब्रवीद्वाक्यमुमुषुतं

नरांतके ॥ विनाशसमयेमरुविपरीतामतिर्भवेत् ॥ मित्राणिशत्रु
 तांयांतिविपरीतोप्यतेहसि ॥ लयाप्याचरितंपापंवशगर्वादिनेक
 शः ॥ २४ **वर** स्पेवप्रभावेणभवजंगलितंलया ॥ इदानीमवतीर्ण
 थंलाहशानावधायच ॥ २५ **क** स्पप्रपाशजोभारंरुर्तेभरमिग
 तंरुर्ते ॥ वरपुण्यंचक्षिपिलंजातंतेपापसंचयात् ॥ २६ **भारती**
 मेवमाश्रयचर्कपेहृदिदेस्यराह ॥ धावयित्वातपकराजगट
 हेसवारंधनुः ॥ जलाच्चिक्षेपभूमौसशालधात्वभूगिर्यत ॥ अ
 हनमुच्छितातेनतंनपंसनरोतकः ॥ पतितःसधरादृष्टेवजा
 हतइवाचल ॥ २७ **दृष्ट्वा** विनायकोधावत्सुगिहस्तोमहाबलः

तत्तत्पातयन्त्यक्षसंचयं ॥ आंदोलयन्निचययोपुष्पवतौ नरांतकं ॥ सबाणो
 छेदयन्तस्पर्शरणे सपपातह ॥ अर्धकाये निपतितौ दैत्यगर्जद्विनायकः ॥ च
 रणो यो ममार्गेण भ्रमंतो पतितो गृहे ॥ देवांतकस्य मरुती चूर्णितौ तौ बहून्
 द्विजान् ॥ अर्धकायसंदेह्ये प्रोमुखं कृत्वा भयानकं ॥ अभधावहलेनासौ प्र
 संलिवजगत्रियं ॥ तथैव चरणवस्त्रमायुषा संभ्रमवतुः ॥ १॥ विनायक
 स्य निकटे बभाषे म्यो देवराद ॥ त्वया यथा हृत्पितृभ्यं पौरुषं कथमेव
 तात ॥ ८॥ छेत्सेतवपि चंगा निपश्य मे पौरुषं लब्धे ॥ अस्त्रावाक्यपुनस्त
 स्य जगर्जासौ विनायकः ॥ ९॥ अग्नितुंडं स्वर्णपुंसां जमानं भयानकं ॥ आ
 कर्णं श्यामवदृष्ट्य तस्माज्जंदेत्यमस्तके ॥ १०॥ सद्यो वायुवेगेन दारयन्ति
 वपर्वतान् ॥ संहरन्ति संचाता तान् यन्त्यक्षसंचयं ॥ ११॥ अस्त्रावदीय

ततस्तमध्वयुहेन युयुधांते परस्परं ॥ चरणं चरणे नैव हस्तं हस्तेन ज
 धेतुः ॥ जानुभ्यां जानुनीचो भोगुलकाभ्यां गुल्फमेव च ॥ १२॥ एतेन
 छेत्तुं धावन्तौ ललाटे न च तत्पुनः ॥ अश्वंतौ रुधिरं चोभौ पुष्पिता वि
 वकिंशुको ॥ १३॥ पुनर्देहो महादेहं धृत्वा हनन्त वास्तजम् ॥ पर्वतांश्चा
 स वृक्षोश्च विनायक जिगीषया ॥ १४॥ अप्राप्तानेव तान् सर्वान् शि
 स छेदं विनायकः ॥ यत्र पारां कुशाघातैः पुरुषान् निशितेन च ॥ १५॥ त
 स्यान्ति वातायां तु दैत्यो मुंचत आपरां ॥ हृदि मत्स्यां तथा चात्स्यां निरस्ता
 वीक्ष्य वापरां ॥ १६॥ काशिराजो ययो दूरं हतं शोका विनायकं ॥ विना
 यकोऽपि सकृन्नात हृदि चिंतामया कशोतः ॥ १७॥ असंख्यातबले
 दैत्ये जयोपायो न दृश्यते ॥ कथं देवाः स्वानिलयं प्राप्स्यसे निहता

रयः नरान्तकोयं संजातो देवानां मध्यगतकः ॥ एवं चित्रे चित्तवति वारंवारं
 विनायकः ॥ ४८ ॥ तपोषु पतिलावाणः काष्ठदंजोयमादृताः ॥ विनाकोऽष्टा
 पदमयः पुरस्तस्वपपातहः ॥ ४९ ॥ भासयंस्तेजसास्त्वेन दिशश्च विदिशो
 पिचः ॥ कार्मुकं च स्फुरत्कांतिदृष्ट्वा सर्वजहर्षसः ॥ ५० ॥ मेने जितं च तदेवं
 सिंहं च देवकांक्षितं ॥ जगाह वारणं कोदं उल्लाखे उत मुञ्चके ॥ ५१ ॥
 पिनाकं तोलयामास सज्जं चक्रे धनुस्तदा ॥ दृष्ट्वा जगन्नुनी स्यात्पत्न
 त्ते चोभयतस्तथा ॥ ५२ ॥ तदनुशङ्कमाकर्ण्य चक्रे धेनुवनत्रयं सभ
 दक्षिणहस्ताभ्यां आलुष्य सायकद्वयं ॥ ५३ ॥ भुमौ च दैत्यमासृज्य
 मुंचदग्निं कण्ठमुदूः ॥ पपात दैत्यं भुजयो रकसास्सायकद्वयं
 जगत्सकाशयन्मोमसंहरजितसंचयान् ॥ ५४ ॥ उक्ते च पातया

मास भुजो दृष्ट्वा विना स्यत्तदा ॥ यथेन्द्रो वज्रघातेन पर्वतस्येव सानुनी
 नरान्तकस्य दार्ये कोपपाततुमहान्करः ॥ अपरस्तो पितुर्द्वारिचूली
 यस्मात्संचयनः ॥ अन्त्याकास्तां कतोरोतस्य ददर्श च विनायकः ॥ ५५ ॥
 अभ्यधावेत्युनंदं सौम्यादित्यस्य इवांतकः ॥ हस्ताभ्यां तत्र पादाभ्यां
 चिक्षेप पादपान्त्रं बहून् ॥ ५६ ॥ दुमाहं च महावृद्धिं प्रक्षिपत्स विनाय
 के ॥ अंधकारं महाच्छासीनं प्राप्ताय तं कंचनः ॥ ५७ ॥ ततो ब्रवीदैयरा
 जं दृष्ट्वा नीर्यं विनायकं ॥ ५८ ॥ इति श्रीमहाशयपुराणे जनेश्वर उवाच ॥
 वेणुर्न नाम आध्यायाः ॥ ५९ ॥ केज्जना नेह नो दृष्टपूर्वे मे बली च वी
 र्यवतरः इदानीं पौरुषं परममबाहस्य रेसुः ॥ ६० ॥ इत्युक्त्वा पुनरपि सकाणं
 तस्मादकर्षत आकर्ण्य धनुरा लुप्य प्रक्षिपत्त नरान्तकं ॥ ६१ ॥ प्रकाशयन्मोम

यं विमोहं मनोवाणो रगोचरं । अवतीर्णो स भरभारते च ॥ तं कृतं
 लया ॥ ४१ ॥ त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवैरवधो यं हतो यतः । अतिपुण्येन दृष्टं
 ते विराटरूपं सुरेश्वरं ॥ ४२ ॥ **क. उ. भा. च. ॥** एवं ब्रुवति राजे प्रेयोराः सर्वे
 वंस्तदा ॥ धनो सिवालभावेन सर्वान्तोभामयस्पहो ॥ ४३ ॥ यशः प्रथ
 यितुं सर्वं कृतमेतद्धिभो लया ॥ पुपुजुश्च महाभक्त्या प्रार्थयं नितितं वि
 भुं ॥ ४४ ॥ भक्तिते देहि नो देव स्ववियोगं च माकुरु ॥ ततो राजा च तेलोका
 ददुर्दानात्पनेकशः ॥ ४५ ॥ ब्रह्मण्यार्थमाशुरेवमेव जयोस्तुतः ॥ उपा
 यनानि च तदा ददूराहे परस्परं ॥ ४६ ॥ **इति श्री गणेश पुराणे उक्ता**
द्विजालं च देवदमनं विराट् दृष्टानं ॥ ४७ ॥ **क. उ. भा. ॥** रोद्रके तोस्तया भा
 र्या शिरसा व्याद्धिजस्पसा ॥ वितर्कामुपतिष्ठा स्वसखीभिः कोतुका न्विता ॥

नितदं ययुः सैतं दिशो दशः । पपात देवकंठे स गिरिसानौ यथा पविः ॥ १२ ॥ तदा
 याता त्रिशिरोऽप्यस्य पक्षी वगगनं ययो ॥ न्यपतत्यरिकुंजं तं पितुर्गेहं म
 यानकं ॥ १३ ॥ पुनरत्यधिरास्य भरदक्षिणमिव पर्वतात् ॥ ततः कोपेन दे
 यो पीचक्रे दक्षेडितमुच्चक्रे ॥ १४ ॥ स सर्वप्राणवृक्षे वमं धेचिच्छेदलाघ
 वात् ॥ अहोरात्रमभरदुष्कं गिरिवाणमयं बहु ॥ १५ ॥ परिस्रजाम् देवोपि
 सोपि देयो महाबली ॥ चिंतामवाप महती प्रज्ज्वाल च तेजसा ॥ १६ ॥ त
 तो जग्राह परशुं ज्वालामाला समाकुला तौ लया मासवलवान्श्वकं
 पेधरणि तदा ॥ १७ ॥ विमानगाः सुराः सर्वे युद्धं द्रुमुपागताः ॥ चक्रे पिरत
 दाशोपो मिभाय च रसातले ॥ १८ ॥ अवास्तज देवयतो स तस्याशुशिरोरु
 रुतः ॥ पुनरत्यधिरास्य भरदक्षिणमुकुटकुंडले ॥ १९ ॥ पुनस्तप्ता तया मासध

तौ दै शिहो विनायकः पुनरन्यदभरतस्य छिन्ने तस्मिन् पुनः पुनः ॥ २१ ॥
 एवं शतसहस्राणि शिरांस्यस्य छिन्नं द्विभुः पुनश्च चिंतयामास मृतो
 देसकादिणः मोहयामास सहसामाययांतं नरांतकं ॥ शिवस्य वरदा
 नेन गर्वितं बलवतरं ॥ नाज्ञासि च तदा देसोपरं च क्षानमेव च ॥ २४ ॥
 क्षणं चाभासते रात्रिः क्षणं चाभासते रात्रिः क्षणं चाप्यहरेव च ॥
 क्षणं चाभासते स्वर्गं हृद्योपातालमेव च ॥ जागरश्च सुषुप्तिर्वातुरी
 याश्च प्राणवचः ॥ २५ ॥ विनायकोऽपि देवो बानारीवापुरुषोऽपि न ॥ मुख्यको
 वास्यसि ह्येवायक्षोरक्षसखं व ॥ २६ ॥ स्वकायोवापरोऽपि तावज्ज
 नतीतुवा ॥ निजो बोवा सजीवो भो भ्रमादेव मम त ॥ २७ ॥ चिंतय च परमा
 मापतर्कयामास चेतसि ॥ एवं मेतु वरादताः शिवेन प्रहृष्टादिणः ॥ २८ ॥

अयं स समयः प्राप्तः प्रायो भूयुर्भविष्यति क ॥ २९ ॥ एवं यावत्तयते पु
 रस्तात्तवदंशसि ॥ विनायके विराट् रूपं गगनोर्ध्वं गमस्तकं ॥ पातालं
 व्यापि चरणं दिक् श्रोत्रे दक्षरोपमं ॥ भ्रमं हं लोउरो मां च पयो विप्रमवि
 दुकं ॥ ३० ॥ नखा ये यस्य देवातां भ्रांतिं शिवाह्मिकोऽय ॥ उदरे मां खके देवो
 भुवना निचतुर्दश ॥ ३१ ॥ ततो विनायको दैत्यं मर्दयामास तक्षणात् ॥ पा
 दं गुह्यं नखाग्रं मकुण्डं बालको यथा ॥ ३२ ॥ ततो देवाश्च मुनयो जयं
 ते मुहुर्मुहुः ॥ तुल्यं मुचुः पुष्पं हृदि भक्त्या प्रहृषिताः ॥ ३३ ॥ अंतर्हि
 ते तदा वैराहपेगा हरणि विभुः ॥ नखा प्रोवाच देवेश अहं भारो धृती मम
 परं हृते पदा प्रीति मे स्यात्तस्मात्सदा कुरु ॥ यस्यामं तर्हि तायां तुकाशी
 राजः पुपूजतं ॥ ३४ ॥ उवाच च प्रसेना सा विनायकवने तोरपः ॥ अथाश्च

नशंतकस्यचशिरोकस्मात्तामिदं दर्शय ॥ पतितं प्रांगणे कर्णं कुंडलाभ्या
विशजितं ॥ २ ॥ नादयस्यतनं सर्वशिरस्वरं पर्वतं यथा ॥ शमलं हिमसंस्पृष्ट
विशोभं कमलं यथा ॥ ३ ॥ बिभ्रतुरौद्रकेतुः साशरदाख्यातिविह्वला ॥ सा
वधानोददृशतोरुदितस्मभ्रशंतदा ॥ ४ ॥ लुप्तं स्मधराण्यतो ताडयं
तोचवक्षसि ॥ मर्णमवापतुरुभौ मुहूर्तोदिवचेतनौ ॥ ५ ॥ माताशुचोच
चेतदारुदिस्थाप्यचेतश्चिरः ॥ चक्रंदेविह्वलासागौ मृतवत्सायथाभ्रशंध
सोभाते ॥ वीरश्रेयासास्तनुराण्येव समुत्सुकः ॥ नोक्तवानहि
किंचमोददानीं गिरमाहुरा ॥ केगतः पूर्वकायस्ते शिरसेव समागत
राकाकीकथमायातः ॥ ८ ॥ केते सैत्यं महतरं ॥ ९ ॥ केते जलधरायाता
षत्रचामरधारिणः ॥ यदृष्ट्वावरकामित्यम्लायं ते विरहाग्निना ॥ १० ॥

ग. उ. ह.

२२५

सकथं म्लानतां यातो रविस्तानुगो यथा किं मयारय हंते पत्रावावत्स
लेन च किमर्थं वदसे नैव रुददश्रु प्रमार्जनः परार्थो स्तारणा पेतो मं
चके स्वापतत्परः ॥ १२ ॥ केदानीं परितुष्टो सिखिद्यते मे मनो भूयः ॥ वि
ना भूतो लघ्याने शवास्पे संदर्शितुं सुत ॥ १३ ॥ **क. उ. वा. च.** शारदायाः शु
चं शूलो रोद्रकेतुः शुशोच ह ॥ विना ह्यन्तांत कथनात् केगतो सिद्धि
यास्तजः प्रत्यहं सर्वं ह्यन्तांतं जातं भाविनमेव च ॥ १४ ॥ स आत्मा या
सि संस्थानमिदं किं न भाषसे ॥ यदित्थं समुत्थेयुर्द्वेद्वारा पूतो दि
वं गतः ॥ ममाहृष्टा च मां त्यक्त्वा कथं तं परिजगितवान् ॥ १५ ॥ **क. थं लघ्या**
कृतापि नोः पुत्रता शत्रुतापि च ॥ यदालंसेव ककरा खड्गं गृह्णासि स्त्र
करे ॥ १६ ॥ तदा स पर्वतवाता सस्वर्गा कं पते च भूः ॥ से केन पातितो महं

॥ ग. उ. ॥
॥ २२० ॥

शस्त्रसंपन्नश्चतुरंगललाब्धितः। एकोपि नागतस्तस्मादकस्माद्दृशेति
२॥ शोकं कृत्वा तव पुर आनीतं तच्छिरो धुना **करवाच**। इति तदा क्यमाक
र्णचकार स्तुतौ च न॥ ५३॥ देवांतकं शोदति हृत्तमस्तं निवेजगत्रयं। उवा
च गवमोहेन पितरं वेगवतरी॥ ५४॥ कालं हनिष्ये खिलहरं भुजां दृष्ट्वा
विधाय च। करिष्ये हृत्तं दृष्ट्वा वज्रं तं भस्माक्षणात्॥ ५५॥ इत्युक्त्वा ह्ये
व तं हृत्वा जगती कल्पयं निवे देवाधिकाय देसास्तान्सर्वाना जुहाय
च। नत्वा तौ पितरौ वाक्यं श्रोत्वे देवांतकस्तदाः। इदानीं मुनिपुत्रं तमान
पिष्ये शिलीघ्रवत॥ सहैव ते न दास्यामि भद्रं चोत्सि च धनं जयं॥ ५६॥ राव
मुक्त्वा बलात्सर्वे दुर्धीय सरुसाचते। देवांतकोप्य संस्थाता विरुगा इव शी
घ्रगाः। काशिराजं पुरी प्राप्य वेदयोत्तेरुः समंततः। कोलाहलो महाता

न जाने कालपर्ययं देवं हिवलवज्जोके पौरुषं तु निरर्थकं॥ २१॥ भरपर्णमम
वंशस्य लोकस्य च गतं कुरु॥ कालस्यापि च यः कालः पंचास्योरिगजस्य यः
सकथं त्वं द्विधा भरतो दात्रा हत इव द्रमाः। प्रपातसवितो राजन त्रसदा
हृद्गुताशनः। के उरावं नाना विधं शोकं रौद्रकं तुल्यं शरदा॥ २२॥ कुरु
मरुधनिमादाय देवांतकमगच्छतां॥ भद्रासनात्स उरुयाय त्वया तोतया
विधौ॥ २३॥ दृष्ट्वा कंठं समालिङ्ग्य रौद्रावरोजतदा। तस्य रिवार भरतो वेदेसाः
कालयमोपमा॥ २४॥ रुरुदुःसुखं रंतं दृष्ट्वा नरांतकं शिरः। माहर्तुं हस्ता
पिरोरुह्यते श्वेदुर्दिनिधाय च॥ २५॥ चक्रं दकुरीवासो भ्रातृस्तेन दु
खिताः **ज्येष्ठश्वा** समं भुक्तं समं पीतं क्रीडंतं सुतमुत्थितं॥ २६॥ समंत
तं समं जप्तं कंगतो सि विहाय मां। यस्पते दनात्मनाः सुरायति दिशो

दशः सकथं निहतः केन दुष्टेन च बलाय सा ॥ सा सा तलं चैव तवैव च वि
वेदितं ॥ विहामां कथं स्वर्गः गतो सिञ्चात वत्सल ॥ ३२ ॥ यस्याया चोषमा क
र्णकं पते स चरचरं ॥ असंख्यातान् पायस्य सान्नेहारगतो वेभुः ॥ ३३ ॥
सकथं पितरौ हस्तागतश्च सुदूरं स्त्रियं ॥ एवं तं कंदनं श्रुत्वा कीरालोकाः
समं ययुः ॥ हेतुमिवा रयामा सुबला हृत्वा तु रुकरैः ॥ **अनाञ्जुः** ॥ न विदः
परिशोचंति वीरे युद्धं तपे मृतं ॥ ३४ ॥ तिष्ठं तं तु वला हृत्वा येना सौ निहतो
भवेत् ॥ मरुस्त सर्वजंतुनां सरुदेहेन जायते ॥ ३५ ॥ सो यवर्षशतेनापि
भविष्यति न संशयः ॥ स्वस्य वा त्स्य पराजितं कापरिवेदना ॥ ३६ ॥ पृथ्वाया
क्यं तु देवीनां ॥ तदा क्रोवांतको सुराः सावधानमना भूत्वा पितरौ प्रादुर्धमं
वित् ॥ माशोचते मरुत्या मिगसितु तं निजं रूपं ॥ वरं तु केनि वा सो स्पयेन

बंधुर्हतो ममः ॥ हलास मेष्वा मिबंधुया स्यामि वा परतः ॥ मम भ्रमं गमात्रे
एकं पते भुवनत्रयं ॥ मयि व्येतु कुत स्नाता लोकानो पितरौ यतः ॥ **४२ क उवा**
च ॥ श्रुत्वा देवांते केवंच आश्रुतौ तावुभौ तदा ॥ शोकसागरमग्नौ तावुध
तौ सुखवाक्यतः ॥ ४३ ॥ उच्यतेः परमं वाक्यं ज्येष्ठहृद्दो स विस्तरं का
शिरा जेति विख्यातो राजा परमधार्मिकः ॥ ४४ ॥ वैवाहिको महोत्सा
हस्तं हरे समपद्यत ॥ आकारिताः सर्वजनाः ॥ कश्यपश्चालो जीपिच
सवाल एव वलं वा न विनायक इति स्मृतः ॥ तेन मार्गे हतो आताड्य
स्नाक्षो मम पुत्र च ॥ तस्य प्रसन्नताय हते प्रेषिता वीरसमताः ॥ आवमा
नाय युस्ते च सह स्नाहूनि शोचराः ॥ ४५ ॥ सप्तवर्षेण ते सर्वे नाशिता
मुनिस्तनुना ॥ तेषां प्रस्थाप्ता य हते स्वयं यातो नरांतकः ॥ ४६ ॥ अनेक

इति चेतदनुप्राप्तं तासां सैन्यं अमरदनु गजाश्चर्यपादासीनानाथु
 द्विराजितं वर्ष्मकालेयथानयः सागरां तिसर्वतः ॥ १४ ॥ तथा सैन्यं
 दशदिशो याति समुद्रालसं असंख्यवाक्यनिर्घोषं वीरशब्देन
 दहृशं ॥ १५ ॥ कृतांतसदृशान्वीरान् गोरुप्राणानोत्सुकान् ॥ दृष्ट्वा देवं
 तर्कः स्थानचित्तयामास चेतसि ॥ १६ ॥ बालं क्षणेन जेष्यामित्येव पुष्ट
 यनामतः ॥ अकस्माद्दीदृशं सैन्यं कृतमेतद्विनिर्गतं ॥ १७ ॥ इष्टिं चि
 त्त्रसामर्थ्यं बालस्वमायया कृतं ॥ मरिष्ये मा रघिष्ये वा जीवस्मि
 ज्योयशो न हि ॥ १८ ॥ एवं वदति द्रुपदे सेनान्यः प्रब्रुवन्वयः ॥ एवं यो
 सोमदे सैन्ये रक्ष हृद्यं जयो भवेत् ॥ १९ ॥ पालावाक्यामृतं तेषां द्रुप
 दे गंतको ब्रवीत् ॥ सम्पुक्तं महावीरयां लुपुष्टाय यमि च ॥ २० ॥

सिद्धजतांछादितादिशः ॥ न प्राकाशे रवेरासीत् ॥ द्रुपदं श्रुत्वा श्रुत्वा
 नरितकं हृते द्वित्रिदिवसानेव यजताः ॥ तं कथं पुनरायाताः प्रलयो
 त्रजनापरः ॥ कोयं प्रचंडदेहेन प्रेक्षेण समागतः ॥ क्षमः कालं कलपितुं
 वा जगत्रयं दैत्यानां परिखाजाता प्रेषिता दैत्यपुंगवः ॥ हतास्ते नाथा तेषां
 वेगं तु मागेन विद्यते ॥ एवं वदसुपौरेषु तावदुताः समागताः ॥ २१ ॥ का
 शिराजं कथयितुं देवांत समागताः ॥ २२ ॥ इति श्रीमहाभारत ॥ ७ ॥
 वा. नगरी निबो जोगामो अथः ॥ २३ ॥ ॥ २४ ॥ देवांतकमहारेद्रोरो द्रे ॥ २५ ॥
 तैसमादृतः ॥ असंख्ये विविधे कालभीतिर्देवो ममस्तके ॥ २६ ॥ वयंतद
 शनिभ्रांता पलायन्ता मुपागताः ॥ नगरी वेष्टिताराज्यं कप्रम्यति तं कु
 रू ॥ २७ ॥ कुरुजाय ॥ श्रुत्वा दूतमुखा प्राजादृता तं समकंपतः ॥ अतिश्र

॥ २८ ॥

नतयायातो बालकं तं विनायकं ॥ क्रिडंतं शिशुमभ्येतं सर्वकृतं तम
ब्रवीत **राजोवाच** ॥ परं ब्रह्म नमस्तस्मिन् लीलाभाषु विग्रह ॥ चराच
गुरो नाना लीला करनमोस्तुते ॥ अनेकशेखरेनातास्त्वया बालस्व
रूपिणा ॥ ५ ॥ इदानीमपिरक्षास्मात्तस्मादेवा तं कल्पमो **कञ्जवाच**
एवं संप्रार्थितस्तेन कारीराजेन बालक ॥ ६ ॥ देहं कृत्वा विशालं ससि
ं हारुणे धनुः कर ॥ सिद्धिबुद्धियुतो गर्जनादयत्नगिरिकंदरा ॥ ७ ॥ ते
जसालोपयेत्सूर्यं विमलान्तिकं कण्ठमुखवत् ॥ बाणवक्त्रं च परं च
तुहं स्ते विधारयन् ॥ ८ ॥ नमो मार्गेण नगराद्दृष्टो विनायकः ॥ वि
डितनसं देहानां मनोसि परिकंपयन् ॥ ९ ॥ ददर्श दुष्टं सैन्यं तं देवां

तकममर्षणं ॥ असंख्यातास्तदा देया बभ्रुः शलभा इव ॥ १० ॥ दृष्ट्वा ना
माविधं सैन्यं सिद्धिप्रोवाच विघ्नराट् ॥ एकाकीनामसाभ्येयं सेनाना
विधीयते ॥ ११ ॥ स्वकीयाः साधितुं सदैव कुहूँ म्रिदं वचः ॥ ततः सि
द्धिर्नमस्कृत्य परमासांघ्रिपंकजं ॥ १२ ॥ देवांतको यो धयितुं यथोवा
यजगर्जव ॥ तिनोदः सर्वजंतूनां देहानां भयदायिनी ॥ १३ ॥ चंचल
शेषो योश्चापि पर्वता वृक्षसंख्यः ॥ तद्वर्जितं महारंवेः प्रतिशब्दे
रनेकशः ॥ १४ ॥ सस्मारवाष्ट्रसिद्धिः साताश्रयातामुदात्तिता ॥ अ
णिमाप्रथमप्राप्तागरिमातदनंतरं ॥ १५ ॥ महिमाप्रथिमाचापि सं
प्राप्तो तदनंतरं ॥ प्राप्तिश्चेव च प्राकाम्यं वशि लेच समापयो ॥ १६ ॥

हाहाकारो महानासीदैयसेनावरेष्यथ ॥ भस्मलोतामदेत्येरोमलश्वैवाप
 रोसुरः ॥ ४ ॥ महिमाश्चैव चत्वारो ययुर्मुद्रायसादरात् ॥ प्राकाम्येन युयुधि
 र्नेकरास्त्रप्रहारिणः ॥ ५ ॥ असंख्याता हता देवा पतिता भगवतुक्षव
 तः ॥ असंख्यजलप्रवाहित आसन्नद्यः सहस्रशः ॥ ६ ॥ इक्षिताश्चैव वि
 त्तं च विभ्रतिश्च ययुस्ततः ॥ सहस्रं च क्रिरेत स्या प्राकाम्येन तदा
 युधि ॥ ७ ॥ चैरतुः पर्वतास्तामिचतुर्वप्रनिपातिता ॥ तैस्ते विचूर्णि
 ता सर्वे गजास्त्रांसुदुर्लभा ॥ ८ ॥ अणिमा तु शिखां धृत्वा कर्दमस्पर
 त्ते बलात् ॥ अपाटि सहसा भूमौ नृते धाव्य वशीर्यतः ॥ अस्तबुध
 धिरे वक्रा हतं प्राणान् जहौ तदा ॥ महिमा लघिमा चैव गारे वृक्ष
 संचयान् ॥ यक्षमासुरलाजं घेहीर्घदंतैः पपात यन् ॥ ततो घंटासुरे

जयोस्तु भववाक्येन भवतां पुण्यकर्मणः ॥ अपिशं परिमृद्येव नमस्क
 त्यनरोत्तकं ॥ कर्दमो नाम दैत्यो ययौ गृहं रथा कृतिः ॥ २० ॥ दीर्घदंतो य
 यौ चक्र गृहं परमदुर्जयं ॥ गरिमा मुख्यवीरे स्तु चितं वीरमोहनं ॥ २१ ॥
 पश्चिमगपालितं गृहं ययौ घंटासुरो महान् ॥ प्रकाम्य कलितं गृहं
 पक्ष्मनामा समाययो ॥ २२ ॥ प्राप्या विचरितं गृहं ययौ घंटासुरो म
 हान् ॥ प्रकाम्य कलितं गृहं रक्तकेशो बलान्वितः ॥ २३ ॥ कालोत्तक
 ययौ गृहं ययौ चितं परं ॥ इक्षितारचितं गृहं दुर्जयो भिययो
 बली ॥ २४ ॥ ये वैरां वचसा शक्यं चक्रुः सामर्थ्यमजसाः ॥ अहो गृ
 हांत यु हंतो जलधारा यथा धनः ॥ २५ ॥ विचिह्नं रुतमांगानि श

रास्त्रेनाताविद्येभटाः निरुतैश्चतदावीरैर्गजैश्चैर्वसुंदराः ॥ उरुनि
 जानुनीहस्तेस्त्रिनेरासीस्सुदुर्गमाः खेटकानिपुरतः कृत्वाजधुपाद
 श्रुकेचनः ॥ ३५ ॥ उदीयगिवकेचित्सेतुवीरैषुचरितं ॥ रजोधका
 रैतासासीत्स्वीयंपरः सरः ॥ ३६ ॥ ततोतिपेतुः सहसादेस्यादेवहता
 भुवि ॥ देस्याहताश्चदेवाश्चकुर्वन्तोभैरवान्प्रवातः ॥ ३७ ॥ कबंधायुधुधु
 स्तत्रनत्तुश्चाप्सरोगणः ॥ शुश्रुभुस्तत्रसंचातैः पुष्पिताकिंशुका
 यथा ॥ ३८ ॥ श्रुस्तत्रमृतानंदेष्टानुज्जीवयतिविद्ययः ॥ अहोयूहा
 ययुश्चित्तमृतनृगेकावलान्विताः ॥ ३९ ॥ ईशतायेततः प्रोचुः सर्वेति
 श्रुक्चेष्टितं ॥ तस्याः क्रोधावशादेकाहृत्प्रास्यानिर्गतापुरः ॥ ४० ॥ क
 दाक्षेणतयाज्ञाताः मार्गवन्तुनिजेभगे ॥ कृत्वातदांतदधेसापश्चात्

साजववरो ॥ तेनवर्वरदेशीयंप्रवदंतिमनीषिणः ॥ ततोमुमुदिरेदेवायु
 युधुश्चबलान्विताः ॥ रुतियमीनदेतेयाः पलायनपराययुः ॥ केचिच्च
 शरणंप्राप्ताः रक्षरक्षेतिचापरो ॥ ४१ ॥ प्रपृच्छदेवगंधर्वाअणिमादि
 कृतास्तदा ॥ कदाचिदपिनोदेष्टाः सकदाचिद्वेद्यतागणाः ॥ ४२ ॥ अम
 वनयुहनिस्ताः परस्परजयेषिणः ॥ दृष्टयुद्धमभ्युद्योतंस्मिन्नु
 परतेयुधि ॥ ४३ ॥ इतिश्रीमहाभारतपराशर्येउत्तराहोबाहोशुक्ल
 गोतामजध्यायः ॥ ४४ ॥ कर्णकाः ॥ कालांतकेनंदेष्टेनप्राकाम्येनपरस्परं
 कालांतकोविजयतेप्रकाम्ययावदेवहि ॥ तावत्सहाय्यमकरेद
 शिवंवेगवतरी ॥ तयाजगिदिष्टंगदमस्तकेहस्ताद्यवान् ॥ ४५ ॥ तेन
 कालांतकोभरमोत्संहतिपपातह ॥ रुधिराक्तद्विधाभरतंदृष्ट्वाकालो

इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराहोरात्रे सिद्धिबुद्धिपराजयो नाम आ
 ध्यायः ॥ १ ॥ कंठोच्चैः श्रुत्वा बुद्धिबुद्धिं चोदेवो जहर्ष च जगाद तो दीव उवा
 गच्छ युध्यस्व देये नीजे हीतं यश आप्नुहि ॥ एवमुक्त्वा सुवासो सिद्धि
 देवो तस्मै विनायकः ॥ साधिनत्वा तदा देवं यजो देवराणां प्रति ॥ तस्याः
 स्वेष्टितरात्रे न कं पितं भुवनत्रयं ॥ वेदना निर्ययो तस्या एका राक्ती
 गरीयसी ॥ जटिला विहता स्या च जगद्गणालालसा ॥ विशिलाभ्यां
 तु नेत्राभ्यां सज्जती ज्वाल सं चयात ॥ १ ॥ कंदती देखे सेना साय यो सा
 च पपालह ॥ दर्शने पतिता देखा तस्याः केचिहता सवः ॥ २ ॥ अन्ये
 तु तर्कयान्का धर्मं तं के सुखं भवेत् ॥ केचिदाहर्षा वदेवांत के
 मृता वयं ॥ एवं कोलाहलं श्रुत्वा ययो देवांत केः पुरः ॥ सज्जं कृत्वा च

तस्तु के शो देखे यदुर्जयः ॥ मुष्टिधां तेर्निजध्रुस्ता भाल देशे दृढं तदा ॥ तेषां
 भ्रमो निपतिताः ॥ रातधा चूर्णिता तदा ॥ ततो जगर्जुः सर्वास्ता जय लब्ध्वा
 स्तशक्तिः ॥ विनायको विजयते सर्वास्ता एव मन्त्रिणः ॥ ३ ॥ अन्ये शुभ
 तरा देखे स्तेपिता मिर्विनाशिताः ॥ पुनः सर्वे देखे संघाः सिद्धि सेनाय
 नाशयन् ॥ ४ ॥ कोलाहलो महनासी सैन्ययो रुभयो रणि ॥ हंतुनि शत्रु
 वधं तु सावधाना भवंत्विति ॥ ५ ॥ प्रादुरासीद्ध च श्वाग्निवास्त संघद
 संभवः ॥ भगेशस्त्रे मध्ययुद्धं च कृवीरा रुषा न्विताः ॥ ६ ॥ पुनश्चानि
 यतं युद्धं परस्परविनाशनं ॥ अभवत्तु मलं सूर्यस्ततश्चास्तमृणात
 दा ॥ ७ ॥ अहोरात्रे च यं तद्योर्युद्धमासीन्निरंतरं ॥ असकृन् द्योदय
 दिशेया तावीरवहास्तदा ॥ ८ ॥ खेटकूर्मखरपाषाणाः विरः कमलशो

भिताः गजग्राहाः प्रेतकाष्ठाः केशशैवलराजिताः ॥ भीष्मीतिकरावी
 रमहाहर्षविवर्धनाः ॥ ततो जयत्सु देवेषु सर्वदा बलशालिषु ॥ देवोत
 को यथोचितान् तर्कयामास चेतसि ॥ येन सर्वे देवगणाः निजिताः स
 प्रजायताः ॥ २५ ॥ केयंतत्र बलमया सामान्या बलमोहिनी ॥ अहसि
 हाः सर्वसैन्यमिदानीं ताश्याम्यहं ॥ धृत्वा विनायकं वा संगमिष्य
 मित्स्वमालयं ॥ एवमुक्त्वा स्वकृपाणिः स्वसेनापूरयंदिशः ॥ २६ ॥ आय
 यो परं सैन्यानि तिष्ठन् वदेत् सर्वशः ॥ भयेन मूर्च्छिता देवानि पेतु
 धरणि तले ॥ २७ ॥ स्रज्ज्वा विनायकं देवं जेहूः प्राणैस्तु केचनः ॥ अस्त
 केन दिवहाः केचिन्नेचिस्वर्गगताः सुताः ॥ २८ ॥ सोऽपि दैत्यः स्वकृपा
 णिः तिष्ठन् पृष्ठे जघान तनू ॥ गरिमा तं निरिद्धाय पर्वतं दृष्ट्वा संकु

लं ॥ तस्य जदैत्यहस्तैः सख्येन शतधा छिनत्वा ॥ ततो ह सिद्धयः कथञ्चास्त
 ल्यजुः पर्वतान् बहून् ॥ चिच्छेद तत्त्वया तो भस्वकृपातेन लाघवात् ॥ ३१ ॥
 उदीयमानमातस्य स्केधे स्थित्वा समाददे ॥ खड्गं दैत्यकराक्षी प्रमंतर्था
 नं यथोतदा ॥ ३२ ॥ बालः चिक्षेप तं खड्गं तस्य दैत्यस्य मस्तके ॥ स एव शत
 धा जातो न तु मूर्ध्ना तदद्भुतं ॥ ३३ ॥ शरत्पुच्छं तदा दैत्यो भग्नं पृष्ठं कारु
 र्यैकैकस्यां दशदिशं पंच सप्तशरानसौ ॥ ३४ ॥ क्षिप्त्वा कुरुक्षेत्रे चक्रे
 ततस्तेभ्युविपेदिरे ॥ ततो देवायुयुधिरे पतिता स्वहसिद्धिषु ॥ ३५ ॥
 हतो नृसावधानास्ताययुर्देवं विनायकं ॥ तमुदंतं परिज्ञाय बुद्धिः प्रोत्थे
 विनायकं ॥ ३६ ॥ कथं विचारस्तस्याद्यत्र बुद्धिर्न विद्यते ॥ पराजिताः सि
 द्ध्यस्ते दैत्यनुज्ञां व्रजाम्यहं ॥ यो हं दैत्यनतैर्नाथपो हर्षचास्पृक्ष्ये

त्वावाक्यामृतं तस्य सावधानमना सुतः ॥ उवाच पीतरं मातुर्निकटे
 निर्विशंकया ॥ ५ ॥ पुनरुवाच ॥ भवदासां गृहीतैव यो हं यो तो विनाय
 को ॥ शरीराणि विषाकारैरसंख्येनानिश्चिता सुतः ॥ ६ ॥ प्रवेर्तिता अस्त
 कृन्धो भग्नः सेना तु कारयपि ॥ तल्लोकामहाकृत्या घरीव क्रान्तमस्त
 श ॥ करालकेशी पातालचरणा पर्वतास्तना ॥ आगता देवसेनाया
 रक्षणा र्थममांतिकं ॥ ७ ॥ खड्गेन निहता सा तु विषये नैव किंचन नि
 क्षिप्ता सर्वसेना मेतया तात दरीभगे ॥ ८ ॥ भक्षयंसे वसर्वाणि
 शस्त्राणि शरसंचयान् ॥ सामांभगे विनिक्षिप्य ता देवं विनाय
 को ॥ स्निग्धत्वात्तद्गम्या हंचलितः पतितो भुवि ॥ लोकां धकारे तस्य
 तः पलाय्य गृहमागताः ॥ ९ ॥ स्नात्वा नदीजले तात व्रीडितो धो मुखस्ततः ॥

तुः शीघ्रं शरानां विषोपमानः ॥ स सज्जतस्य गात्रेषु दर्शयत्याणि साध
 वं ॥ आद्यादिभानुस्तं मुक्षोर्वा एजा लेस्तथा विधेः ॥ सा प्रसायमहधर्कं
 विसर्जिते शरान् ॥ तन्निशस्तस्य दैत्यस्य सर्वे रितास्तदा भवत् ॥ न त
 स्यात्तत्तिरभवद्राक्षस्येव मानुषे पि च ॥ देवां त कंक्षी ए शक्ति ईक्ष्वासा
 सेनमाययो ॥ भक्षयामास तान् दैत्यान् काश्चि हस्तातिपातयत् ॥ कां
 क्षि हले विनिक्षिप्य चूर्णयामास चापरान् ॥ असंख्यकोटि दैत्यानां भ
 क्षिताश्चूर्णिता हताः ॥ १३ ॥ चूरयंति पदाघातेः काश्चि देवां त कंथयो
 तमुवाच तदा सा तु विषये भगवद्गुरो ॥ १४ ॥ यत्र तेशोरते दैत्या मातुर्गर्भि
 गता इव ॥ ये भक्षिता मृतास्ते मे जठरे जीर्णतां गताः ॥ १५ ॥ तद्विद्याशुभ
 पालाशुभत्रविज्ञं धविह्वलः ॥ यत्र यत्र प्रलीनो भूतः तत्र तत्रापि साय

ओ॥ ब्रह्मा मस्वर्गलोका नृपा तालादि दिशो दश ॥ १७ ॥ ततः शिखां समाकृ
 म्य धृत्वा तं प्रक्षिपद्भवे ॥ तथा सह ततो बुद्धिर्विनायकमुपाययौ ॥ १८ ॥ नना
 मतां पुरस्त्वं समदक्षिणितलोचनां ॥ पातयंति मुभयतस्तना धाता द्वेनेस्य
 तीन ॥ अमधारश्च धनवत्तस्तवंति मंदगमिनी ॥ निराकालो कालं तां द
 द्वा देवो विनायकः ॥ १९ ॥ निराकृताया तस्यां ता द्वाग्देस्यो पतद्भुवि ॥ सो
 पि दुर्गे धरस्येव दूतैः संसृजिता बहिः ॥ २० ॥ सलुसंता समासाद्य स्तात्वा
 तस्मां गृहं ययौ ॥ श्रीडितो धो मुखं श्रिताय तो म्लानो तिदः खितः ॥ २१ ॥
 बुध्या निवेदिता सा तु नना मतं विनायकं ॥ तं दृष्ट्वा जरु सुविभुर्मरुतुः
 पेतुश्च केतनं ॥ ततः सेना गजा दशु भक्षिता देस्ये धाहिनी ॥ सो पि देवो त
 को पायो निक्षिप्य स्थापितो मया ॥ २२ ॥ इदं नो च सा तस्या नं देहि देव दया

निचे विनायकः ॥ वंचयित्वा गतो देस्यो गृहं स्वदेस्य नाशिनि ॥ २३ ॥ तवापि पो
 रुषं ता तं शक्रादिभ्यो गतं मया ॥ विषवे क्रंतमेव त्वं विश्रान्ति तत्र गच्छ च
 अहं तं साध्य इष्यामि मायां तां कुरु भामिनि ॥ कुरु वाच ॥ शवे मा कर्ण तदा
 कं दृष्ट्वा वक्रं विरोधसा ॥ २४ ॥ सुध्याप परमप्रीता मातुरं केय धार्तकः
 उदरे देवदेवस्य सर्वलोक निवासिनि ॥ २५ ॥ इति श्री गणेश पुराणे ३
 त्तरां देवा लक्ष्मि रिते बुद्धि विजयो नाम अध्यायः ॥ २६ ॥ कुरु वाच ॥
 शारदा गे प्रकेतुश्च राक्षसो देवो तं के सुतं ॥ एका कितं ति दिक्षे न मा लिङ्ग
 च स मुंचतुः आश्रयं तं वेद नं श्रीडितं भद्रा विहृती ॥ अभाष माहं कं प
 तं वा तयुक्तं मि वद मं ॥ २७ ॥ कुरु वाच ॥ किमर्थं वदसे नैव स्वाम वस्त्रां तु म
 कवत ॥ इति तं साध्य विष्णुमिथत्वा त्रैलोक्य दुर्लभं ॥ २८ ॥ कुरु वाच ॥ पि

प्रेतासनगतौ जुहुवुस्तो हविस्तदा ॥ स्वजानुभागमांसा निच्छिन्नाच्छिन्नाच
भक्तितः ॥ २२ ॥ अस्वकुचतेन मांसेन तप्तो भस्मावकस्तदा ॥ दशंशहेमेन
तेतुपुपूजवह्निदेवताः ॥ २३ ॥ बलिदानं च काराशुच्छिन्ना पुत्रशिरस्तदा ॥ ते
न पूर्णा हतिं च के विससर्जो थपावकं ॥ २४ ॥ ईश्वरस्य प्रसादेन पूजोत्तर
र्ववद्विभौ ॥ ब्राह्मणान् भोजयामास तर्पणं तैयथाविधि ॥ २५ ॥ अलं क
स्यालं करणे भण्णिमुक्ता मयेषु भो ॥ नमस्तु यद्विजानसम्पक्व पितरं
परिगृह्यन् ॥ २६ ॥ अशेषो यथा समास्तु स मज्जं स सुरांतकः ॥ शेषसेना
समादाय यथा शेषं प्रकंपयन् ॥ २७ ॥ शास्त्रास्त्रैः कवचे शूलैः भक्ति
सेना धनुर्नारैः ॥ आससाद रणं स्तंभं तथा सहसुरांतकः ॥ २८ ॥ कंद
स्तसर्वसेनेषु सन्नस्ता देववाहिनी ॥ व्याघ्रेतु रजसा व्योम्नि न प्राह

यत किंचन ॥ पुनरप्यागतो दैत्यः सद्यः सेना विधानकः ॥ सीहसेना च राश्र्वैव
प्रावदनुविलसता भद्रा ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा रणे गतं तं तु सिद्धसेना समुत्थिता ॥ र
थाभिः सिंहनादैश्च नादशंती दिगंतरो ॥ ३२ ॥ ततः शास्त्रोपहारैस्ते नि
जं धरितरेतरं ॥ सहस्वप्रहरा मीति प्रबोधजं चरं जसा ॥ ३३ ॥ भुवि
जानु विनिक्षिप्य शान्ति विषोपमान् ॥ अकर्ण्य धनु र्दृष्ट्वा विधुस्ते
परस्परं ॥ ३४ ॥ खेटकं चांतरे कृत्वा युयुधेश्चापरे तदा ॥ स्रज्ज्वा पूर्वप्रहारं
च परिजं श्वके चन ॥ ३५ ॥ पूर्ववैरमनुस्मर्य रिपूंश्च कृत्वि स्तुपिणः ॥
कोपि कीरश्रिया युक्ते रिपुं के शेषु चाट्हीत ॥ ३६ ॥ पार्श्वे घाते मुष्टिघा
तेः पातयामास भरतले ॥ केचिन्मतो शिरो घाते जघनरितरेतरं ॥ ३७ ॥
ततो भग्नो दैत्यसेना दृष्ट्वा स सुरांतकः ॥ अश्वं संप्रेषयामास सेनां सि

दृष्ट्वा तृष्णात्वं मर्तुमिच्छसि ॥ अतिकोमलगात्रलाङ्गसामात्रं भविष्यसि
५ ॥ इति दिव्यवचः शृत्वा क्रोधं संरक्तलोचनः ॥ विनायकः प्रहस्येव
मन्त्रक्रादुनाशनं ॥ ६ ॥ देवक्षी बोधसंनिधौ पातेन प्रायोवासनिपात
वान् ॥ असंबलं युक्तीहितं तं सोमरुट् भावतः ॥ ७ ॥ बहिर्दहति सर्वं हितं
पुर्वायुसमीरिताः ॥ तद्धत्वा हहत्या देयाधमनबुध्यसे ॥ ८ ॥ इदानी
त्यज बुद्धितानां तको विद्यते मम ॥ तदर्थमवतीर्णो हं ब्रह्म भरतसना
तनः ॥ ९ ॥ म्याणोर्वरस्य गर्भेण कृतं तु सर्वपीडनं ॥ अंबुद्धितस्य संप्रा
प्तं बुद्धितं न बुध्यसे ॥ १० ॥ त्रेलोक्यं पीडयामास यज्ज्ञातं तच्च दुर्मतिः ॥ अ
हं ते कथ्यते नाद्ययदेयुर्हं त्वमिच्छसि ॥ ११ ॥ शोभाविनमत्युमद्यम
रुट् भावात्त्वमिच्छसि ॥ १२ ॥ एकमात्रं पितं देयं सत्पंचक्रेधनुः प्रभुः

॥ गणेश ॥

॥ २३५ ॥

नरान्तकगतिं तस्मात्तुमिच्छन्विनायकः ॥ दण्डकारेण चतुषश्चक्रे पेभुव
नत्रयं ॥ १३ ॥ भावैर्गज्यामथाह्वयवाणं दैत्यैः ससर्जहा नरान्तकगतिं तस्मात्
सवाणः पतितो भुवि ॥ १४ ॥ ततो दैत्यो धनुः सज्यं कृत्वा चिक्षेप सायकैः ॥ ध
नुषस्तस्य शरैर्न विनेदुः पर्वतादिभिरा ॥ १५ ॥ दुर्कारेण चतान्वाणान्पपात्य
तविधराद ॥ पुनर्विनायको बाणान्बहु चिक्षेप दैत्यैः ॥ १६ ॥ शक्रेण मुकु
टं तस्मिन् शराभ्यां कर्णकुण्डले ॥ भूमौ पपात्य दैत्यैः बाह्याभ्यां विनेदयत्
ललाटं सायकैः केन वता दैत्यो विनायकः ॥ निरासे केन बाणेन खमध्वे
ता विनायकः ॥ स्वयं चक्रे मण्डपे स क्षणद्वारेण मयं विभुः ॥ अंधकारे
घोरतरे युयुधाते परस्परं ॥ शरद्वया बाणवृष्टिनिजघ्नुरुक्षुपां वि
तो ॥ शतशस्तोतिराह्वयवाणदृष्टि उभावपि ॥ नततो दैत्यैः महामंत्रलोच

र्वकां॥ सरस्वते तु हुता पश्चाद्वह्निं पूर्य हतिं च सः॥ चकार कुंड मध्ये सोऽपु
 ष्पदे वीरुधातुरा॥ १३॥ नरमांसा नित्ये सदे दोगा तुं च तान् च दान्॥ अ
 तस्तानां परिहायः देहानुत्थानार्थं यत्॥ १४॥ ततः साव हि राया तावो
 मकेशाभयं कश॥ विशालकर्णनेत्रा तिक शालवदना रुपा॥ १५॥ उ
 वाच परमा प्रीता नादयं ति दिशो दश॥ तदा स्मिर रुमां से स्ते न भ
 यं विद्यते क्वचित्॥ ततो दिग्भावर धरो नाना लंकार भूषितः॥ १६॥
 करप पस्यास्तजो वासो वर देव दुर्लभ पुरा॥ इदानीं मन्त्र किं त कं
 र्त्तव्यं कु॥ देव्या अंकं समासाद्य जगर्ज बलवतरं॥ सोऽप्यते न सहिता
 न भस्मेव स्थिता भवतु॥ नानाशास्त्र धरा सोऽपि धनुर्बाण धरो बभौ
 तामुवाच रोऽकेतु पुत्रेः परम हर्षितः॥ करप पस्यास्तजो वासो

शत संख्यया॥ मन्त्रायामास तेनासु वारणा स्त्रेण सायक॥ तजो शोथ प्रादुरास
 नू वारणाः कोटि शस्ततः॥ १७॥ चतुर्देता गिरिति भामे रुमं रचूर्णतः॥ श
 षां मद बाहानयः प्रादुरासं समंततः॥ १८॥ शष्पां ब्रह्म तशब्देन तादितं भु
 वनत्रयं॥ यथा धनानां वर्षा सुगर्जितेन महामुने॥ १९॥ तारायामासु
 रनिशं देव से न्या निते गजाः॥ आवतांष्टल उगता स्ते गजायां ति दिग्भा
 दश॥ २०॥ पादघाते न रुस्ते श्व देता ग्रे वीर चातिनः॥ सेनयाः कदनं द
 द्वा सिंहा स्त्र प्राक्षिप द्विभुः॥ २१॥ ततः सीं हूः प्रादुरास न रात शोथ स
 रुस्त्रशः॥ तेषां मर्दित शब्देन गजा निपतिता भुवि॥ २२॥ सीं हू विदा
 रयामासुर्गजगंड स्त्र लानि च॥ सिंह ता देव हिते श्व देव शब्दे रने कं
 शः॥ २३॥ त्रैलोक्यं कं पित महत्त देवाः सर्वे स स्मिरे उडु यो डु य स

हास्ते गजकुंभेषु पेनिरो ॥ एवं ते निहता सर्वे करिणः सिंह संचयः ॥ विरेजुरि
 निहता वज्रो वमही हराः ॥ ३२ ॥ ततः सांहाययुदेत्याभक्षायतीदिशो हरा
 निहते सर्वे सैन्ये तु चिंतामापसुरांतकः ॥ ३३ ॥ अलंबालोपि बलवान् दक्ष
 ते कश्यपास्तजः ॥ ३४ ॥ दानीह शेषिष्ये स्पृशामनस्य गृहं शुभं ॥ ३५ ॥ एवमा
 क्ते पुनर्वाणं मंत्रयामास धनुषिणा दुर्लभं सवेतदा ॥ आकण्ठधनुरा क
 ष्यमुमेच देववाहिनी ॥ वाणं संचयं धेनुं घ्नता दधता गतं दिशः अयुं व
 वायुना भग्ना वीरास्ते तर्हितास्ततः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमहाभारत पुराणे उ
 त्तराध्याये अस्त्रयुद्धे नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ६४ ॥ कुरुनाम ततो दैत्यो वा
 एयुगं मंत्रयामास सादरं ॥ निद्रास्त्रेण तदा चैकं गंधर्वास्त्रेण चापरं ॥ वा
 मजानुः परिक्षाप्तिज्यामलेष्य ससजितो ॥ तयोः शब्देन सहसा वकं पशु
 वनत्रयं ॥ कंठेऽस्त्रं निपतितो परो देवसमापता ॥ ३७ ॥ ततः स्तारामदंगा

अगंधर्वापि सरसस्तथा ॥ नन्दस्यानिविचित्राणि पुरोपरपेदिनाथकः ॥ ३८ ॥
 पतितो निसरं स्त्राणि नृबुधो धकरा तथा ॥ मोहितो मंजुलरवेः कर्त्तव्यं
 नापपद्यत ॥ ३९ ॥ सैनिकाः सुध्रुवः सर्वे निद्राशस्त्रेण विमोहिता ॥ निद्रा
 मुखे यथावाला अस्ताव्यस्तं हरोरते ॥ ४० ॥ स्त्रियोपि च तः सर्वा सुध्रुव
 विगतत्रयाः ॥ देवांतकोपवृषदेवं जहर्षे च जगर्ज च ॥ ४१ ॥ ततः संस्था
 पयामास गुह्यकानि परितो बहून् ॥ देवसेनस्य मरुतो बलवीर्ययु
 तानि च ॥ ४२ ॥ चक्रे कुंडलिकोणं च भूमि साधनपूर्वकं ॥ अस्रकुंभा व
 मानीय शतसंख्यात प्रयुजत ॥ ४३ ॥ स्तारोपयामास न चक्रे नाना प्रेतोप
 सादरं ॥ दिशो निहत्य शतशो मांसराशिं महत्तरं ॥ ४४ ॥ चकारा भिच
 रं दैत्यो वलिस्थाप्य यथाविधि ॥ दिशो वरोजुहावायमांसा निमंत्रपू

बुचूर्णमस्तकाद्यादाहस्तस्वंधानुसूतपि॥ धारांभीलागतादेस्यास्तानप्यथ
जघानतत्॥ ५१॥ एवं सर्वे हतादेस्यावज्जेस्तिक्ष्णोः सहस्रराः सोपिवाणस
माधयमंत्रयाभासयत्तत्॥ ५२॥ रोद्रास्तेष्वयसंयोज्यधनुष्यः कर्षणेन तं
ससर्जपरसेन्येषु विवेनामांकितं शुभं॥ नादयं न गगनं सोयदि शश्वविदि
शोपिच॥ ५३॥ वमनग्निकरणं नृदिक्षप्रलयानलसंनिभं॥ भूतोके देव
लोकाश्च भयादातादिशो देव॥ ५४॥ विनायकस्य सैन्यधुकोलाहलो महान
भूत॥ तस्मिन्निपतिते वाणेषु रजोघोरदत्तानि॥ ५५॥ निरुतो भीष्ममुस
स्त्रैस्तोकाससाहस्रः॥ जटिलो दीर्घहस्तश्च दीर्घपादो महोदर॥ ५६॥
धराधरो यो मगोष्ठी गिरिजिह्वो भयानकः॥ वज्रास्त्रं भक्षयामास सृणुस
पुरुषो महान्॥ ५७॥ विनायकं जगद्गुह्यं यथोक्तं तस्मात्तिकां क्षणतः॥ त
तो विनायकः शिर्धं ब्रह्मास्त्रं समये जयत्॥ ५८॥ मंत्रेण शतसंख्येन सा

वरदो बहूलं पुरा॥ इदानीमत्र किं तेन कर्तव्यं कुचरणमे॥ इदानीं सर्वसि
न्यानि नाशयिष्ये तवाग्रतः॥ एवं ब्रुवति देवेन्द्रे काशिशोष्ठोऽहो ब्रुव
त सो विनायकं राजा बोधयामास सादरं॥ २५॥ काशिविजयः॥ भूतभ
व्यभविष्यत् कथं मायां न बुध्यसे॥ गांधर्वी दैत्यरचितो कुयं सुहोसि
तत्र वै॥ २६॥ देवांतकेनाभिवारं निर्मितां राक्षसीमिव॥ सा नाशयि
ष्यति सैन्यं ते सावधानमना भव॥ २७॥ कर्तव्यं॥ एवं नृपवचः श्रु
त्वा सावधानमना विभुः॥ बुध्वा तत्तत्तान् बुध्वैव सर्वमायामयं तदा
२८॥ शरद्वयं विनिष्कृष्य मंत्राभ्यां परिमंत्रयत्॥ घंटास्त्रेण खगास्त्रेण
त्राकैर्घणैः संश्रमात्॥ विनायको मुमोचाथ तो वाणो वेगवत्तरो॥ २९॥
गर्जतो घनवस्त्रेण पुंखो मारुतवेगवान्॥ महसा धादियं तो च स

॥५३॥

॥२४१॥

हस्वकरमंडलं चंद्रानादः समभवन्महा सर्वविमोहनः ॥३३॥ ततो धंटास्व
नान्क्रत्वा प्रोतस्तुः सर्वसेनिकाः ॥ सिद्धयः सर्ववीर्ययुधुः रास्त्रपा
ण्यः ॥३४॥ अपरः सर्वसेन्येषु मुक्तो बाणखगस्ततः ॥ ततः खगाः प्रादुरास
न्नानारूपामहोजसा ॥३५॥ पक्ष्याश्चातेहताः केचिच्च वाग्विक्ष्विक्षिताः
केचिद्रात्र्येव पतिता देशा प्राणान्विहन् ॥३६॥ हाहाकारो महानासीदस्य
सेन्येषु सर्वशः ॥ ततो देवांतकोरोषास्वरास्त्रप्रहिणोतदा ॥३७॥ तस्य
ध्वनिसमाकर्ण्य चक्षुभेसेत्यसागराः ॥ दिगाजोश्च ततः स्वप्तादसंख्या
ता द्यतिरुता ॥ वेत्ति वमंतः संधृष्टाः सेनयोरुभयोरपि ॥३८॥ अग्निद
ग्धास्तदा देशानिपेतुर्धृष्टतले ॥ खगाश्च निहताः केचिक्लेचिदध्वास्त
हमिना ॥३९॥ अपरे ययुरंतर्धादिशश्चाथ चकाशिर ॥ असंख्यवत्प्रभ

या सेना च सुमुहसा ॥ खड्गदृष्ट्या विनिहता देवाः पेतुर्धरातले ॥ केषां चिद्वाहव
श्रुत्वा केषां चिन्मस्तका केरा ॥४०॥ जहरे जानुभोगे च छभागे पराहता ॥ निपेतु
र्देवर्षेण च गताः सर्वः ॥ अहसिद्धिः हताः सर्वसेवा एव विनाशिता ॥४१॥ अ
हकृतं द्रोदश दिशो याताः प्रेतवहस्तदा ॥ विनाथकस्ततो दृष्ट्वा देशस्याहुतवि
क्रमः ॥४२॥ बालंतिः कश्यपसदृक् वज्रास्त्रेण भिमं सच ॥ आक्रंदेन च मरु
ता देशं सेन्येषु मोचतं ॥४३॥ पर्वताश्च दृमास्तस्य शब्देन पतिता भुवि ॥ तद
स्नानलसंयोगादिग्दाहः समजायत ॥४४॥ ददाह्यमानं महसा छादयद्वि
मंडलं ॥ पक्षिणो निहता दग्धा ते जसा तस्य केचन ॥४५॥ खड्गितं तेन सहसा
खड्गास्त्रतस्तहस्तदा ॥ निददाह तदा देशं सेनां वज्रेनेकशः ॥४६॥ सह
स्वशो निहन्ते एकया वज्रधारया ॥ यतो यतो वज्रं देखा तत्र तत्र पतये

॥ ग ७ ॥

॥ २४ ॥

एतातोपरस्परमयुधंतं॥ ततोमाथांरोद्रकोतुंचक्रदेवविमोहिनी॥ २४ ॥ अ
दितिसेदराक्षसापुत्रहस्तेन्यवेशयन्॥ पथेनेत्रापीनकुजांकुंकुमारल
मालिका॥ मुक्ताहारसुवलयं दिव्यांशुकं विराजिता॥ लावण्यलहरीरुक्म
विलसद्रजंकुजा॥ २५ ॥ विनायकं निरीक्ष्यैवहरीददेषहस्तगा॥ धावथा
वेतितं ग्राहतासिताहं किमीक्षसे॥ २६ ॥ एवंश्रुवेतिदेवस्यचिच्छेदकंचुकं
बलात्॥ अंशुकंचकं चार्थास्पावेतितं ग्राहयथा॥ २७ ॥ उच्चैरुवाचदेवं
साकंगतापुरुषार्थता॥ लोकलज्जामयान्तात्वं विस्तेहंशुविमोचना
विनायको निरीक्ष्येनावाष्पकं ठोरुषाविता॥ नसस्मार्विचापंश्च
शस्त्राणि जगलुःकरात्॥ २८ ॥ श्लोचमममातेयंकथमस्यकरंगता
दिजन्ममेजेनेगीतावस्थादुरस्यया॥ २९ ॥ देवोनांजननीचैवसेप्राप्तादु
हसंगति॥ काशिराजोपितादृष्ट्वाशोचंतंगणनायकं॥ ३० ॥ स्वयंशुशोचव

मद्ययु
३

धके वेगवेनरो॥ आकर्णकधर्षणदेवोमुमोचसहस्रावता॥ ३१ ॥ चकंपेतस्यरा
ब्देनतारेणभुवनत्रये॥ विस्फुटिगैर्दिशोदग्धानप्राशायतकिंचन॥ ३२ ॥ ततो
पिपुरुषोजज्ञेतादृशोतिभयानक॥ ताजमोयुद्धतोष्मोत्तिपरस्परजयेषिले
३३ ॥ नानायुद्धंचक्रतुस्तोमहाबले॥ सण्णेनांतर्हितोचोभोनदृश्येतैयकुत्र
चित्॥ ३४ ॥ इति श्रीमहापुराणे उताराष्ट्रकौण्डिन्या
अध्यायः ॥ ३५ ॥ कुरुवा॥ ततो देवांतकोतीवविस्मितोतर्कयत्तदा॥ यथा
यथामयामायाक्रीयतेत्यनिवृत्तयो॥ तथातथाप्ययंबालोदनीयसेव
योर्गुणं॥ कदायंनिधनंयायात्कदास्वस्येगतश्रमं॥ ३६ ॥ इत्येवंचितयावि
होधनुःसज्जमथाकरोत्॥ अणिमानंततोदैखोजचानमुष्टिनादृ
मुष्टिघातेसमासाद्यमूर्च्छितानिपपातसा॥ अणिमगिरिगिमावाथ
वविमातेमहासुरा॥ ३७ ॥ यावद्वताप्रहारास्तनिजधस्तावदेवदिदेये

नविधतावेगाच्चरणेषु पृथक् पृथक् ॥ यावदास्फालयेदृष्ट्वा निरुतास्ता
वदेवता ॥ श्रमिमंशरंघोपांत्रैर्लोकाग्रससारुसा ॥ ददर्शविधरज
स्तानदेकैर्देसपुंगव ॥ वर्षतंशरजालान्तीतीक्ष्णानि सुबहुन्यपि ॥ ततो
हसिहृदि घंउडियबलवत्तरं ॥ दध्रुंस्तोसहसाराकिमानित्युक्तावि
नायकं ॥ आतीयमानसं हस्तात् निरुत्थाय पलायिता ॥ शोषातानि दे
सपतिरा नापि स केचन प्रहात ॥ अणिमानंततो देसोजघान मुष्टिना
६८ ॥ मुष्टिघातं समासाद्य मूर्च्छितानि पपात सा ॥ १० ॥ अणिमागिरि
माचाथवशिमानं महासुरं ॥ यावद्धताप्रहारास्त निजघ्नता वदेव
ता ॥ ११ ॥ देसेन विधतावेगाच्चरणेषु पृथक् पृथक् ॥ यावदास्फालये
दृष्ट्वा निरुतास्ता वदेवता ॥ १२ ॥ प्राकाम्यचेव भरतिश्च जघनस्तंततो
बलात् ॥ पपात हस्तलेदेसो वमनगतिं मुखात् ॥ १३ ॥ क्षणं ह्यभ्यतत

संतो आरुरोह हयं दृष्टं ॥ शस्त्रं पाणिर्वायुवेगो निजघान विना कथं ॥ १४ ॥ द
ष्टं सिधाताद्योथ किंचित् मूर्च्छामवाप्तवान् ॥ निमेषात्सुवधानो भ्रष्टा
वदेसनायकं ॥ हिरण्यं कश्चिपं विसृज्यथा वृत्रं शचीपति ॥ १५ ॥ शतं चकं मलं
पाशं मेकुरां च चतुर्कुरै ॥ विभ्राण्युष्टुमेवीर श्रिया परमया ज्वलं ॥ १६ ॥
गजिं साधनवदेवो जघान देसपुंगव ॥ चतुर्भिरायुधैर्वेगान्न च बालं ते
थापि सः ॥ १७ ॥ आश्रयं परमं प्राप दृष्ट्वा शस्त्रव्यथार्थतां ॥ वज्रात्सारत
रं मेने देसदेहं विनायकं ॥ १८ ॥ ततो देवो राक्षसस्य धर्ममाक्षस्य महायु
धं वज्रसंचूर्णितं सूर्यमंडलदागतं तु यः ॥ १९ ॥ तदा दायहनस्येन देसत
छते थापते ॥ नरो मायि च बाला स्वतदप्याश्रयं मुने मः ॥ २० ॥ ततो ना
नाशस्त्रविघातेन जाता वकिर्वसुधरं ॥ ददाहनं च नीतो तोयं हमेव
न्यपद्यता ॥ निगिजे तमसा व्याप्त विरासनं समीपयुः ॥ ततः कुरीमदी

हृधा लोकोपिनगरे स्थितः॥ ततो देवांति कंदै संजगद्देव हृधा तदा॥ ३३
धिग्धिं जन्मपो हर्षते द्युत प्राणं स्रजं सेकथं॥ निर्जो सिमुखं लोकं
दर्शयिष्ये नयो धिता॥ ३४॥ त्वत्समीपं हनिष्ये स्याः शिरः काया कला धुना
कउवाच॥ इति तं निहुरवा कं पृष्ट्वा देवो विनायकः॥ ३५॥ तर्कया
मासमनसि सत्यमेव वदत्ययं॥ प्राणसागाथ किं कार्यं विषं वा पाशं
बन्धनं॥ उदरं शस्त्रसंपातः कार्यो विमृश्य हेतवे॥ इत्थं यावच्चिंतयेत
दुःखशोकसमन्वितः॥ ३६॥ तावदाकाशवर्णिं सशुश्राव च विनायकं
मो नाच॥ ३७॥ मायेयं विना देवदेखे न दुष्टबुद्धिना॥ ३८॥ अवधे हि
रण्यतो भस्त्राजहि निजं रिपुं॥ ततः समावधानो भस्त्रास्त्रात्मा मायाम
यांतुतां॥ ३९॥ जहर्ष च महाबुद्धिदै सं हंतुं प्रचक्रमे॥ स्मत्वा च तहं शं
भुदंतं तस्मै दुरात्मने॥ ४०॥ उषकाले विना सर्वं शस्त्रास्त्राणि पृथक् पृथक्

॥ ग. ग. हे. ॥

॥ २४५ ॥

एवं तस्मै वरं ज्ञात्वा प्रातर्युह्य निर्ययौ देस्यो पिपूरतो पत्रपद्युधैतेतं
विनायकं ॥ ४२ ॥ आस्तनयनं भ्राजन्मुकुटं कुंडलेज्ज्वलं दंतप्रकाराक
चिरं मुक्तादामविभूषितं ॥ ४३ ॥ दिग्गवरसुधामानं गोमस्त्रं कुण्डलं
विभुं ॥ दृष्ट्वा देवांतको यातो रूपं विभ्राय विसि स्मये ॥ ४४ ॥ अहं नरा
शरं किं अहं जगत्समं रथं ॥ ४५ ॥ इति श्री गणेशपुंराणे उतराध्या
यो लोचने गिते देस्यपुंराणे अध्या. ४५ ॥ कुरु कुरु एवं वदति यावत्स
मय भ्रातः सुरातकः ॥ उवाच चैतं देस्यं वरं स्मरन्निजं शुभं ॥ ४६ ॥ एष
ज्ञासनं चारुगगने स्वप्रभावतः ॥ स देस्यो रदनं चास्य धृत्वा हस्तद्वये
न च ॥ ४७ ॥ शीलया मासं देस्यं स्वं अंतरिक्षे मुहुर्मुहुः ॥ यावत्सपात भूतदृष्टे
भंकादंतं सुरातकं ॥ ४८ ॥ तावद्धारतं देवः सदंतं लाघवाच्चिभुः ॥ अ
हं न तं न दंतं न मस्तकं तं सुरातकं ॥ ४९ ॥ जगज्जिह्वमहारावेर्गजिह्वान्विधि

शोदश॥ चालयन् दृष्टिर्वीर्यं सर्वपातालान्यप्ययायच॥ द्वाधातेन शतधा
कारिदेहोऽप्यतक्षणतः॥ सप्तगृहिः पपाताऽगगनात्मेधवृष्टिवत्॥ उत्पानं
मेनिरेलोकाः सर्वैरुतलवासिनः॥ ५॥ देहदेहंगतं ज्योतिर्विवेश तं विना
यकं॥ पश्यतां सर्वदेवानां प्रधाना लोकि तं पुरा॥ ६॥ देहस्तु निपपातास्तु
धरादृष्टे नियोजन॥ चूर्णयन् दृष्ट्वा संधाता पर्वतात्पादसंयुताः॥ ७॥ ए
वं दृष्ट्वा गतिं तेऽस्मै निकाञ्चति शोदश॥ याताश्च कति तं तां प्राप्तास्तदे
हनाशतः॥ १०॥ मुमुक्षुः पुष्पवर्षे ते देवाः स्वस्थानमागताः॥ देवदुंदुयोर्म
ने दुर्लभं दुंदुभिनिस्वनैः॥ ११॥ दिशश्च विमला आसन्नववुर्वाताः सुखावहाः
ते जांति वन्हिलोकां प्रसन्नानि तदा भवत्॥ १२॥ प्रतिकूलं वेहानदृष्ट्वा
संस्तमार्गमास्तथा॥ ततः शक्रादयो देवा मुनयस्तं पुरजिरे॥ १३॥ तुष्टुः

ग. उ. ह.

॥२४६॥

परमाभक्त्या देवदेवं विनायकं ॥ विमोचितावर्यबंधा देवांतककृतात् ॥ १४ ॥
विभो उपेद्र देवदेवं द्रकार्यं यस्मात्कृतं त्वया ॥ उपेद्रति नाम्ना संख्याति लो
के गमिष्यति ॥ १५ ॥ वयं च स्वाधिकारेषु नरांतकवसामहे ॥ स्वाहा स्वधा वष
ट्कारा भविष्यंति गृहं गृहे ॥ १६ ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य देवांतं च प्रदक्षिणं ॥ अ
नुज्ञाता ययुः सर्वे स्वस्वस्थानं मुदा युता ॥ १७ ॥ मुनयश्च तदा देवे रुषी केशीति
नाम च ॥ उचुर्विनायकं देवं मुहूर्ताधरं गच्छया ॥ १८ ॥ देवभारभराक्रोतात
स्मात्तं धरणिधर ॥ १९ ॥ उक्त्वा ते गतास्त्वस्य पत्न्या नितदाश्रयाः ॥ १९ ॥ ततः
पश्चात्पतिस्मकाशीराजो विनायकं ॥ सिंहारूढं बालरूपं क्रीडंतं बाल
कैः सह ॥ २० ॥ बालोऽपि तं नृपं दृष्ट्वा लिङ्गपरमादरात् ॥ तत उच्येत्तपो देव
महद्भाग्यमहोदित ॥ २१ ॥ ब्रह्मादिनामगम्यं यत्परं ब्रह्म सनातनं ॥ तमेवा
चरं नित्यं पूर्णपुण्यफलं दयात् ॥ २२ ॥ विश्वस्य करुणानोकारं एतद्विवर्जं

॥ कश्चिद्वालोदध्यास्यपादपद्मं हृदं त्वहं ॥ कश्चिन्मोहास्तमासिम्पदधारक
 रपंकजो ॥ पौरांगतास्तथैवेनं बालामुग्धाः सयौवनाः ॥ २१ ॥ विपर्ययस्त्रिजा
 न्महाआययुस्तं विलोकितुं ॥ यथासमुद्रं विधिं सर्वाविषां काले समुद्रगाः
 ॥ २२ ॥ योतिरसं यथा मुक्ताः समूहं मरुतो हरिः ॥ अश्रीति युताः प्रोचुः कथं
 यासि विनायकः ॥ २३ ॥ अस्माकं स्तेरमुस्त्युपकथं निष्ठुरतो गतः ॥ **कउवा**
 यथा वदत तारांस्तो दृष्टान्तात्पसंयुतः ॥ २४ ॥ परिश्रान्तान्धावमाताभे
 स्यलंतः पतितो पिचः ॥ तानुवाच ततः सर्वान्मूढान्ते लरया जनाः ॥ २५ ॥
 नृपेण सहितः शिघ्रमागतो नगरादहः ॥ इदानीं प्रार्थये सर्वानित्या
 ज्या कुरुणमपि ॥ २६ ॥ अपरोधास्तु हंतव्या मया वः सदनैस्ते ताः
 न च सा उपः परिचये यदि वो दर्शनं भवेत् ॥ २७ ॥ एतत्तद्वाक्यं समाक
 र्ण्य पौराः सर्वे शुचान्विताः ॥ रोमांश्चांचितगात्रास्ते प्रोचुर्गद्गदयामिर

तं ॥ वेदांतवेद्यंत्योतिर्ज्योतिषामपि भास्करं ॥ २८ ॥ नाना रूपमरूपं यद्बालस्तु
 पेशमेगृहे ॥ क्रीडते स्वेच्छया दृष्ट्वा भारहारी मनोहरं ॥ २९ ॥ **कउवाच** ॥
 एवैश्वर्यास्तुतिं तस्य प्रभृत्तया श्रुतिविद्यारादौ ॥ उवाच तक्षरांदतोया
 मिदं कदाचन ॥ ३० ॥ ततो राजा पुपूज्येन मुपचारैरनेकशः ॥ ततो वादित्र
 निघोषैः बंदिशुद्धविमिश्रितैः ॥ ३१ ॥ सुरैस्तकवधा हर्षयुक्तैः सेनावैरै
 सह ॥ विनायकं बालरूपं स्तुवन्निःस्वपुरं ययौ ॥ ३२ ॥ विस्तृत्य सर्वलोकं
 श्रद्धावासास्पने कशः ॥ तां बालानिचकीर्षां चित्पुरस्तुत्य विनायकं ॥
 विवेश स्वमहं संपूर्णं निर्भयमानसः ॥ ३३ ॥ इति श्रीमहाशयपुराणे
 उत्तराखंडे बालचरिते पुरुषवैराजो नाम अध्यायः ॥ ६० ॥ **कउवाच** ॥
 अपरस्मिन् दिते ब्रह्मन् राजानं भद्रासनं गतः ॥ अमास्यान्वीरमुखोऽश्वे

द्राश्चसुहृदोजनानां॥ आकर्षेचनमस्त्वयनिजगद्दृष्टिं तंराजोवा
विवाहायतुप्रत्रस्पसमानोविनायकः॥३॥ उरुतावहवोजातासेन
तेननिराहता॥ अदित्येचमयाप्रोक्तेशीघ्रंतेतनयंशुभं॥ आनयिष्येत्तत्र
बहुदिवसाब्जगमुरंजसा॥ स्वस्तेषुत्रिषुलोकेषुविवाहोस्पचचिरतां
५॥ **अमासाजः** सम्यगुक्तंमहाराजविलंबोविघ्नकारकः॥ जातोविवाह
कार्येस्मिन्गतेस्मिन्विधीयतां॥ ५॥ विनायकप्रसादेनसर्वमव्याकुल
जगत्॥ दूरस्थानोचसुहृदांप्रेष्यतांलग्नपत्रिका॥ ६॥ दूताश्चसर्वसंभा
राजकर्तुंग्रामेषुयुजतां**कउवाच** इतिप्रकृतिवाक्यानिशृत्वालोकास
भासदः॥ साधुकामितितत्रोक्तस्ततोराजाजर्हषह॥ ज्योतिर्विद्विर्लभ
दितनिष्क्रियैर्तेदैवसः॥ प्रेषयामाससुहृदोदूतानाकारितुंशुभा
न॥ सामग्रिकारयामासदूरंतेर्यथाविधि॥ ततोमगधराजोपिसु

तायादायतांपुरीं॥ आयथोतत्रसुहृदोनानादिभ्यःसमागताः॥ उपायता
निभरीणिददुस्तेत्योत्पमादरात्॥ देवतास्थापनंतोचक्रतुःशुभहोसवा
न॥ सांगोपांगविवाहंतोसंभक्वसपाद्ययत्नतः॥ तोषयामासनुविप्रांन्
सर्वलोकान्धनादिभिः॥ १३॥ विसृज्यसुहृदःसर्वोस्तितोराजाविनायकः
भरषयामासविविधैर्भरणैश्चुकेर्वरैः॥ १४॥ अभ्यर्चमोजयामासस्वाध
नंसहबैधुभिः॥ ततोऽथंसमारुह्यसहतेनन्यपोत्तमः॥ १५॥ यथोवादि
त्रनिघोषैःकरूपपाश्रममुत्तमं॥ ततोनागरिकाःसर्वाहिलोहयानि
निर्युयः॥ १६॥ भोजनंपठनंनिद्राव्यासंगंयजतंययुः॥ अहंत्वास्वस्य
वेशंतैस्वरथानिर्ययुःपुरात॥ १७॥ ततोबालस्सहस्राणिरुधुस्तंवि
नायकः॥ अस्मास्सकृत्कथंयासिकथंनिष्ठुरतांगतः॥ १८॥ गमिष्यद्
तिरुर्वेणःकथंतेभक्तप्रसंगतः॥ अभुक्त्वास्वगृहंयासिकथंत्वनिजं

उत्पत्ता बहवो येन पुरनो विनिवारिताः ॥ अस्मात्माहता देव्या देवाश्च
 मुदमा पिताः ॥ १ ॥ बहवो विद्वता कीर्तिः स्थापिता धर्मसेतवः ॥ यैरुषं च
 तथा नेतृत्वं तैर्द्रादिभिः कृतं ॥ २ ॥ कर्तव्यं न एव स सर्वदत्तांतं कथथा
 माससादरं ॥ ततो दितिस्तदध्यन्तं भामयि लास्यजद्वहिः ॥ ३ ॥ दुष्टदृष्टि
 निपातस्य शंतये बालकोपशः ॥ ततो बालं सन्निपतिं निनाथाश्च ममं उरुं
 ॥ ४ ॥ कर्पणोपि बहिर्यातो दृष्ट्वा पुनः स भूपतिः ॥ तोतं च नेम तु भक्त्या बद्धं
 जलिषु ठा उभौ ॥ ५ ॥ आलिङ्गनं मनस्तोच मरुद्व्याधाय मुदा तदा ॥ उ
 वाचरुद्वकं भोसा वं के हं ला विनायकं ॥ ६ ॥ काश्चिरभ्येनोचितं ते बालं
 नीला विलंबनं ॥ शीघ्रमेवाह निष्पेह मिथु कौनील वा न कथं ॥ ७ ॥ वि
 योगे तास्य तत्ताना मंगानां मधुना नृप ॥ जाता रीति तत्ता पुण्यादरी

जना उचुः ॥ न माया मयिनस्ते स्ति सर्वस्य जगतः पितुः ॥ न पिता स जलं वा
 नृसा पशुधाने पिभुर्वं ॥ १ ॥ न च द्रुज्जतां याति सुवर्णं कृत्तिता मपि ॥ कथं नि
 दुरतां याताः कथं यंतं समुद्रतः ॥ पूर्वमेव न वागास्ते तदा शोको न संभवे
 त् ॥ चोरयित्वा कथं यासि सर्वेषां नो मनां सिद्धिः ॥ कथं कार्यं निरिद्व्या मोनि
 तेषु नो मनस्सु च ॥ २ ॥ जले न ह्ये जलं चराः कथं जीवंति तद्वद ॥ प्राणेन
 ते शरीरेण किं प्रयोजनं मस्ति न ॥ ३ ॥ तत्र प्रतिकराः स्याद्विद्वद्भ्यश्च
 वेति विधं ॥ तस्मान्नो न यथ त्रयं यासि तत्र स्वकिंकराः ॥ ४ ॥ तद्वचः
 परिकल्प्य सो प्रोच्ये गद्गदागिरा ॥ मुचं नेत्राश्च बहुलं सर्वं स्त्रीष्ट
 द्बालका न ॥ न खेदः सर्वथा काश्चेति वियोगे मम क्वचित् ॥ ५ ॥ स
 वंति या मिनो पायहि न स्यान्तं दूरं पिरा ॥ न चित्तं स्य समाधानं

आणं चैव वः क्वचित् ॥ मम मर्ति तदा कृत्वा पूजयंतु गृहे गृहे ॥ संकटं वो
 यदा तस्य तस्मिन् तयो हंतदाजना ॥ साक्षात्कारं प्रदास्यामि नात्राधिष्ठापि
 संकटं ॥ ३५ ॥ **क. उ. व. च.** ॥ आहृतं समाकर्ण्य ननंदुः सर्वनागराः ॥ ने
 मुः प्रदक्ष्णं कृत्वा जयशब्देः प्रतुष्टुवुः ॥ ३६ ॥ गृहात्वा सांततः सर्वे
 घोराः स्वं स्वं निवेशने ॥ विनायकोपि श्रीगणेशाय नमः ॥ यथौ पुरः
 ३७ ॥ काशिराजेन सहितो मातृदर्शनलात्स ॥ दक्ष्णसिपरांत्य
 मुखे पौरकुमारवृत्त ॥ ३८ ॥ आर्कं दत्तस्तानुवचि पुनर्यस्मिन् ब्रजंतु हि नि
 तानकार्यसंख्ये ब्रवीमि नान्तं क्वचित् ॥ ३९ ॥ एवं तान् सपराहृत्य मुखं
 स्रज्ज्वाला ममाप्तवान् ॥ ४० ॥ **इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाविज्ज**
ताराहं स्वाशमार्गमनोनामो अथायः ॥ १०० ॥ क. उ. व. च. ॥ पूर्वमेव वदूतेन कचि

तोसौ विनायकः ॥ अदि स्यैकाशिराजेन रथस्थेन सहगतः ॥ ननुः सात
 द्वियोगेन धावमाना पयः पुरः ॥ औत्सुक्यं लखिता देवनां च लंघयितं
 स्वकं ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा तामुनिपुत्रोपि रथासंख्यं सत्वरः ॥ आययो मां तुर
 याशमालिगप्यतां मुदा ॥ ४२ ॥ आनंदं मुमुक्षुः सोऽपि वाष्पश्चिरा
 तः ॥ मरुत्तमेकभावं तौ गच्छंतं पथसीद्व ॥ ४३ ॥ ददौ स्नहान् स्वरं
 चित्तं स्तनपानं मुदादितिः ॥ प्रमत्तं नेत्रे प्रोवाच श्रोतोसि बहु वासरं
 ५ ॥ ततो नाना मतं राजा जगौ गद्गदभाषया **तप उ. व. च.** ॥ ला विनाय
 कं देव्या तौ स्तुतुं बहु वासराः ॥ ४४ ॥ अतो तमातः कोपितं मयि कर्तुं मिह
 हं सि ॥ वियोगं नास्य सोऽहं च न शक्नोहं मुनिप्रिये ॥ ४५ ॥ न तस्मिन् सिपि
 युषे नो दासि न्ये निधावपि ॥ दीने दिने तव प्रेमवर्हयस्तेषां नो गृहे

तिनामास्याश्चक्रतुर्भक्तितत्त्वो ॥ तस्यांभरंनो ध्यातमाप्नो नित्यंदर्शयते वि
 भुः स्वात्मानं सर्वताना रूपिणं सविनायकः **क. ३. ७. ॥** एवं कीर्त्तिसमाख्या
 ताचरितं तु मया शुभं ॥ विनायकस्य देवस्य श्रवणं सर्वसिद्धिदं ॥ अन्यथ
 शस्यमायुष्यं सर्वेऽपि देवताशतं ॥ **४. ५ ॥** सर्वकामप्रदं सर्वपापकचुकं न
 शनं पुनस्ते कथं पिप्पामिसिंध्युदेशं वेदाय सः ॥ **४. ६ ॥** अवतीर्णः शिव
 गृहं मयरेष्वरसंयुतः ॥ बाल्यात्प्रभृत्सुतानि नाना कर्माणि यः करोत्
४. ७ ॥ **ति श्री गणेशाय नमः ॥ १ ॥** **क. ३. ८. ॥** **वा. ल. च. रिते विनायकचरितं**
अ. ५. १. ॥ **आ. स. ॥** कथं ब्रह्मन् शिवगृहं मयरेष्वरसंयुतः ॥ अवतीर्णः
 मयं च किंचितं चरितं पितः ॥ मयरेष्वरसंज्ञा च कथं जाता विनायके
 एते मे सर्वमाचक्ष्वष्ट एव स्तुत्यामि न केचित् ॥ **४. ८. ॥** **क. ३. ९. ॥** त्रेतायुगे

नादस्य सांप्रतं **क. ३. १०. ॥** तत ऊचैका शिराजो नीपीयमुनिमाषितो ॥ **५. ३**
 पवित्रासनैरम्पे प्राप्नुः सुनेन प ॥ **५. ४. ॥** **अ. ५. २. ॥** अस्मैव मा भया ता सस्य
 तामे मुनीश्वर ॥ **५. ५ ॥** मद्गृहं देवदेवेन स्वकामयति निश्चितं ॥ अवाप्तकामो
 देवो यं स्वकामवशा गोमुने ॥ **५. ६ ॥** संपाद्य मम पुत्रस्य विनाहं समुपागताः
क. ३. ११. ॥ तस्य देववधा दानिकर्माण्यस्मेऽप्यवेदयत् ॥ **५. ७ ॥** ततो जहर्षतु
 रुभो मुनिपत्नी मुनिश्च सः ॥ **५. ८ ॥** **वा. ल. च. रितं तस्य स्वपुत्रस्य गुणानुब**
हन् ॥ ५. ९ ॥ ततस्ते भोजनं च कुरुषुः सान्नस्य सादरा ॥ **५. १० ॥** **द. लो. शि. र्क. च. न. त. स्मै**
विसर्जयन्त पं मुनि ॥ ५. ११ ॥ सोऽपि तां प्रणामाद्य प्रदक्षिण्येन नित्यं यो
 प्राप्यानुज्ञां त्रेत्रयुगमानुभुम्भुः श्रुत्वा सुदुःखितः ॥ **५. १२ ॥** स्मरन् गुणगणं
 स्तस्य स्ते ह निर्भरमानसः ॥ शीघ्रं प्रयातो नगरं वाद्यघोषसमन्वितः

सर्वेनागरिकावालाविनायकदिहसया ॥ आगतादृष्टस्तनततोदुःखि
 तमानसः ॥ २५ ॥ निरीक्ष्यतंकाशिराज्यययुः स्वस्वनिवेतनं ॥ अपरेद्युः सर्व
 परापप्रधुस्तेनपेतदा ॥ २६ ॥ धास्यइत्युक्त्वा नंदेवोनागतः सकृच्छेत्पुः
 लंतुनिष्ठुरभावेनल्लकातकथमागतः ॥ २७ ॥ **रा. नो. वा. वा.** अस्तेनंप्राथितो
 देवमुक्तवान्मांमुनिप्रियः ॥ मन्त्रर्तः स्थापनं कृत्वासेवध्वंसवर्गवसां ॥ २८ ॥
 वियोगेनेचसर्वोतयामिनावः कथंचन ॥ ततस्तकारयामासुमूर्तिधा
 तुमयाशुभां ॥ चतुर्भुजां त्रिनयनां सर्वभरणभरवितां ॥ २९ ॥ शर्पकण्ठ
 जमुखं सर्वावयवसुंदरां ॥ दृष्ट्वा जेतितान्नालं स्थापयामासुमदरात्
 ३० ॥ कलिभिर्बाह्वोरुत्थेर्वेशास्त्रविशारदः ॥ प्रासादं परमं कृत्वा पु
 नुस्तेदिनेदिने ॥ ३१ ॥ येनयेनैव कामेन पूजयेद्यो विनायकं ॥ ततर्हदातित

संसेभक्त्या संपूजिनो विभुः ॥ ३२ ॥ एवं तानामूर्तिधरा भजते स्म विनायकं
 विश्वेश्वरे स्वतः गार्थातो सर्वसुरैः सह ॥ ३३ ॥ दिवोदासे च निर्मुक्ते काशिरा
 जे सुखं स्थिते ॥ विनायको मुनिं प्राह कश्यपं मातरंचते ॥ ३४ ॥ अहंतेपु
 त्रतोयातस्तपसाराधितः पुराः ॥ भरभारश्चकृतः सम्पदं ज्योदैर्यो महाव
 लो ॥ त्रैलोक्यपीडको दुष्टो देवांतकनरांतको ॥ ३५ ॥ देवास्त्रसाधवश्च
 वरसिताः स्थापिता परे ॥ इदानीं तु गमिष्यामि निजलोकं चिरंतरं
 ३६ ॥ **क. उ. वा. च.** ॥ श्रुत्वा वाक्यमुभौ खिलो वाष्पकं ठेतुं चतुः ॥ कदात
 दर्शनं देवं पुनरावोभविष्यति ॥ ३७ ॥ भवान्यामंदिरेमातः सस्यमे प्रतिभा
 धिते ॥ एवं श्रुत्वा देववाक्यं पुनर्याविद्धदस्यसौ ॥ ३८ ॥ तावदंतर्हि दो देवं त
 तस्तो विन्नमानसौ ॥ कारयामास तु मूर्तिं प्रसादं चातिशोभनं ॥ विनाके

॥ गङ्गा ॥

॥ २५ ॥

शक्रादिसुरवयोभोभरतभयभविष्यवित॥ तं दृष्ट्वा पुरतो राजाननामो स्या
यचासनात्॥ स्वासनेन मुपावेशपुपूजपरयामुदा॥ मुक्तं तं च विष्णोतं
पादसंवाहनादिभिः॥ १॥ चक्रपाणि रण्योवाच पुण्यतं फलितं मम॥ यज्ञ
तंदर्शनं तेन सर्वपापहरशुभं॥ २॥ सर्वकामप्रदं नृणां दुर्लभं पापकर्म
णं॥ तितः प्रोचे मुनिः शक्रपाणितं मुनिसत्तमं॥ ३॥ संतुष्टः परयाभ
तेषां प्रशयेण हमेन च॥ **मुनिरुवाच** माचिंतां कुरु राजे द्रमाचराजं प
रस्यज॥ ४॥ पुत्रस्ते भविता संपुञ्जमवाक्यान्तसंशय॥ मया वा
णिनोक्तं पूर्णं वांत्तादासेपिकर्हि चित॥ ५॥ **शुक्र उवाच** एवमा
कर्णतदाकं जहृषे राजसत्तम॥ अलंकारान् ददौ तस्मै रत्नकांच
ननिर्मितां॥ वस्त्राणि च महार्हाणि न च जगतास्ते मुनिः॥ ६॥ पु

महादेशः सिंधुनामाभवत्परा॥ सहस्रं तेन बलिना वतीर्णं न शिवालये॥ अ
त्राप्युदाहरंती स मितिहासं पुरातनं॥ शौनकास्त्यच संवादं राजा च चक्रपा
णिना॥ मेधिले विधये राजा मंडकीनगरे शुभे॥ चक्रपाणि रिति श्रुत्वा तः
साक्षाद्विस्तुरिवापरः॥ ७॥ नगुणवर्णितं शतपाशेण स्पृष्ट्वा च न ते
जसा द्रुपयामासुं लावण्येन च मत्तमं॥ ८॥ **हस्तिरुह** स्पृष्टिं स्वदेविकर्म
णवलेन च॥ येनेयं सकला पृथ्वी क्षणेन वंशवर्तिनी॥ ९॥ रतासवे च
राजानः सेवायां विनियोजिताः॥ तुरगाणां गजानां च पदातीनां जये
षिणं॥ १०॥ रथानां च जघस्यासीत् संख्यानां जगती तले॥ साक्षाद्भ
क्ष्मी स्थिरा यस्पृष्ट्वा हेदर्शनं गोचरा॥ रत्नकांचनं मुक्ताभिर्निर्मितं
नासयद्दिशः॥ भद्रं भद्रं करं यस्पृष्ट्वा लोकानामलकोपमं॥ यस्यामासा

महानुद्धिमां वञ्चयेव सुबोधनः॥ सेवंतौ स्वामिकार्यार्थं तल्लितल्लिह्यस्य
जीवितं॥ १३॥ यस्यासौ स्रमदारम्यानाम्नासाचा रुहासिनी॥ कुमुदानवि
कासेतोदवायामुखचंद्रतः॥ १४॥ अने भूषाहितायाताशयस्यसि संतमः
पातित्रस्यगुणन्येष्टुं यांति सर्वाः मतित्रता॥ १५॥ एवं राजा विबुधानां
मात्पोविष्णुपरायणः॥ पुराणप्रबले सको धर्मशास्त्रपरायणः॥ १६॥
संतसारहितः सोथदुःखमापदिवा निशं॥ अपत्यं जायते यद्यत्तत्
नश्यति तस्मिन् तस्मिन्॥ अनेकव्रतदानानियताश्च कृतवान् बहून्
१७॥ ततः स राजा कस्मिंश्चित्समये निजभार्यया॥ आचार्यप्रहृति
पोरात्विस्कोराजसंपदि॥ १८॥ छत्रं उवाह उदेव कोशं राज्यं सजेधुना कि
मत्र युवराज्येन स्वर्गहीनस्य मेधुना॥ १९॥ यानिकमालिचमयायु

श्रोत्रे चरितानि च ॥ २० ॥ चरार्पण बुधा चेत्सुखानि स्युर्यनितदा ॥ २१ ॥ सुनिष्ठा
 दुमयोः पूर्वजन्म कर्मस्योपि च ॥ गते मायु रथा लोका वने नया स्पे मुदा धु
 ना ॥ २२ ॥ सर्वे प्रकृतिसात्क पूर्वतश्चाक्यकोरिण ॥ भवता ज्ञाममपुनः प्र
 यच्छता धुना जना ॥ २३ ॥ कदाचिदिष्ट सिद्धिश्चेत्युनर्या स्पे स्वकां पुरा ॥ ए
 वं श्रुत्वा नृपवचः सर्वे दुःस्वितमानसा ॥ २४ ॥ अश्रुधाराः प्रमुच्यन्ते
 श्रोतुस्तं नृपसत्तमां ॥ २५ ॥ जननी जनको तस्त्वं कथं निष्कृतांगतः
 ॥ २६ ॥ किमर्थं त्यजसे नस्त्वं मम परार्धं चिता प्रभो ॥ विना भवं तं तो जन्तु
 ये वं मारुः ते शिशोः ॥ २७ ॥ वयमप्य तु यास्यामो यत्र यासि भो बान्धव
 भो ॥ एवं वदेत्सुलोके सुन्दरेण यागतो मुनिः ॥ २८ ॥ शो न को मुनिश्चा
 दूलो जाते वेदा रवा परा ॥ वेद वेदां तान् श्रुत्वा एवैका त्रेलोक्य विष्कतः

हस्ततलेन ह। अरण्ये कीडता तेन पर्वताश्चूर्णिता प्रुमाः ॥ उड्डीय चंद्रह रि
 रंक्षरं जग्राह कर्हि चित् ॥ जलावतारमार्गे तुरुहा कोपिकरेणुना ॥ ५५ ॥ मुष्टि
 धातेन विभेदे गं उमस्यापपात स ॥ एवं तस्या दुत कर्म दृष्ट्वा लोका सि विस्मि
 रे ॥ जहर्ष जननी चास्प पिता ज्ञात्वा तिमानुषं ॥ ५६ ॥ एवं प्रष्टुं हो बालो सोमं
 धुना मामहा विल ॥ उवाच ज्ञांदे हि पितर्वचने देह्य धुना मम ॥ ५७ ॥ अनु
 ह्रिया स्वर्गलोके पातालानि भुवस्सुखं ॥ आक्रमिष्ये यथायुमे गच्छति ति
 र्मम ॥ एवं मा कर्षत द्वा कम्भ चतुः पितरौ च तं ॥ उक्तं त्विदं पुनरेतु निर्य
 प्रार्थयते पिता ॥ ५८ ॥ जननी सर्वदेवेभ्यो ब्रतदाता दना पित्र ॥ एवमाज्ञामवा
 प्येव न स्यात्तौ सययो वनं ॥ ५९ ॥ दृष्टिभ्रमं ददर्श यसाकारं जलं जैर्युतं तत्र
 स्यात्तुर्मनश्चक्रे विविक्रमिति हर्षिता ॥ ६० ॥ एको गुह्येन भरमिच्छ ऊर्ध्वे वा

नः प्रोवाच नृपति वयं वल्गुलधारिणः ॥ निस्सहाः सर्वभोगेषु सर्वभरत हि
 ते रता ॥ ६१ ॥ दृष्टि संहारकारेण समर्थाः करुणा वयसा ॥ साधुतां दर्शन रताः
 समलो धारमकांचना ॥ ६२ ॥ विद्वत्संनेव कमला स्यान्तं ज्ञेयं कदाचन ॥ तस्मा
 न्नेदं गृह्णामि कांचनं वसंतं शुभं ॥ ६३ ॥ तीर्थयात्रा प्रसंगे न नत्वा महमुपाग
 तः ॥ दिनानि च व्यतीतानि बहूनि ते वदर्शने ॥ ६४ ॥ क उवाच ॥ पुनस्तौ नेम तुः स
 म्यग्देवती शौनकं मुनिं ॥ पप्रच्छ तुरुपायं तं संतोषादने क्षमं ॥ ६५ ॥ स ब्रूत
 तपो यज्ञा हंत्वा दानानि वेदेषु ॥ ततो ब्रवीत्सुनिः सौरं ब्रतं सर्वाधिदं तं ॥ ६६ ॥
 अनेकजन्म पापानां शमनं पुत्रपौत्रदं ॥ मुनि उवाच ॥ मासमात्रं ब्रह्मं कार्यं
 मारभ्य भानु सप्तमी ॥ ६७ ॥ हलाभ्युदयिकं श्राद्धं मातृहृज न पूर्वकं ॥ अ
 भ्यर्च्य गणनायं च स्वस्ति वाच्यं द्विजर्षभान् ॥ ६८ ॥ सुवर्णं कलशं रोष्यात्प

॥ ग. उ. हं ॥

॥ २५५ ॥

सोवर्णं विभं उतं ॥ उपचारैः षोडशभिर्भक्तिभावसमन्वितः ॥ च धरुक्तचंद
नमिच्छेत्तदुल्लेखः कुसुमैरपि ॥ रक्तेनोताचिधैरुल्लेखं लेख्यं विविधैरपि ॥
अर्घ्यैर्द्विदशसंख्येन नमस्कारैः परिक्रमैः ॥ स्तुतिभिः प्रार्थनाभिश्च प्रार्थ
येत्परमेश्वरं ॥ ४८ ॥ ततो लक्ष्मणेन नमस्कारान् कुर्वति कार्त्तिकेन वा ॥ प्रत्यहं
लक्ष्मिप्रार्थनां भोजयेत्परमा मुदा ॥ ४९ ॥ गम्येकं प्रत्यहं दद्याद्देवताया कुटु
बिने ॥ ब्रह्मचर्येण तिष्ठेच्च सपत्निकोत्तमोत्तमः ॥ ५० ॥ दीनां धनं पुण्यं
आदद्यात्तं प्रयत्नतः ॥ मासांते सर्वसंभारां ब्राह्मणाय समर्पयेत् ॥ ५१ ॥
एवं व्रते कृते राजकुलपुत्रस्तैस्त्रिसादतः ॥ भविष्यति महाख्याता सूर्यभक्ति
युतः शुचिः ॥ ५२ ॥ **क. उ. वाच ॥** एवं व्रतं समादिशन्नेन कौतुहलस्तदा
ततः कदाचिन्नश्यति श्वरत्रौ स्वसंदर्शनं ॥ निजमतं निजरूपं गमयति

तारं मनोरमं ॥ चक्रमेका मरूपं तं मदाग्निता प्रणिहिता ॥ उवाच भदतस्तं गि
कामो मेवाचते भद्रां ॥ संगमे देहि भर्तृत्वं नो चेन्मृत्युर्भवेन्नमः ॥ ५३ ॥ पत्न्या
सह विनीताया सूर्यभक्तिमुपनिवृत्तः ॥ ब्राह्मणं भोजयामास यथेच्छं
हस्तसंख्यया ॥ ५४ ॥ सवितापि विनिश्चयत सत्तिका मुकां चतां ॥ स्वप्न एव
भर्तृरूपी सविता तामृतं ददौ ॥ ५५ ॥ सा उवाच ततस्तं तु गार्हव्रतमनाः शु
भे ॥ उपवास रतः क्षीणे रामविभक्तिमान् ॥ ५६ ॥ कृतुदेवं न दग्धाहं वे
दित्वा तं गतेन ह ॥ ततः पुनश्च क्रपाण रूचेतां प्रियभाषिणि ॥ ५७ ॥ **क. उ. प. उ.**
तुष्टे सौ सविता कौतुकेन नमस्कारैश्च भोजने ॥ ब्राह्मणं नां गवां दानैः उपवासे
जपैरपि ॥ ५८ ॥ आवां सिद्धिं देते सम्पत्पुत्रस्तव भविष्यति **क. उ. वाच ॥**
दिने दिने गर्भं ददौ तस्या सा पोषिवर्हते ॥ ५९ ॥ सामूह्यं युष्मदनां निसीरिष्यति

हुरितं स्मरं नृ॥ शुक्रोपदिष्टतमं जपं न्यर्वत निश्चला॥ ७३॥ दक्षिणे जानुनि
सदा वामपादे निधाय च॥ अंजलीरूढिविन्द्यस्य ध्यायन्तर्धम एं सदा॥ ७४॥ सीत
वातातपज्वलरुष्टानां सरुनोदते॥ वायुमात्रादानस्तस्थेवास्त्रिकाक्रांतवि
प्रदः॥ ७५॥ अस्मिमात्रावशिष्टोपि जपस्येवमरुमुने॥ एवं तस्य भतीताय नृ
रक्षां हिसरुस्त्रकं॥ ७६॥ तस्य सिंहोः शरीरो स्यात्ते पुर्भासो रविं तदा॥ एवमुग्रं तपो
दृष्ट्वा प्रत्यक्षो भूदिवोकारः॥ ७७॥ उवाच परमप्रीतो लुष्टानेन तु वायुना॥ व
रं वायुचित्तं सदा स्मामि जीविता विधि॥ ७८॥ सिंधुस्तदा कर्णवचोभाषि
ते भातुना स्वयं॥ देहभावं गतो परपलुस्तो भास्वरं प्रभु॥ ७९॥ नत्वा तस्यादक
मसं बद्धं जलिपुटो ब्रवीत्॥ नमस्ते दिननाथाय नमस्ते कर्मसाक्षिणे॥ ८०॥
नमस्ते त्रिदशाय ब्रह्माविष्णुशिवात्मने॥ नमस्ते विश्ववंशाय नमस्ते वी
श्वहेतवे॥ नमस्ते दृष्टिबीजाय सस्ये स्यादने हेतवे॥ परब्रह्मस्वरूपाय स

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ २५७ ॥

हिमं स्थित हेतवे गुणतीताय गुरवे गुणक्षोभविधायिने ॥ ८३ ॥ सर्वज्ञाय
नक्षत्रे सर्वस्पतये नमः ॥ ८४ ॥ अथ मे जन्म देवैरावंशो मे जनको पित्र ॥ ८५ ॥ ज
ननीचतपो वापि यज्जातं तव दर्शनं ॥ वरश्चेद्दिने शब्दे हि मे सर्वतो मृतं ॥ ८६ ॥
तव प्रसादात्संग्रामो जयेयं सर्वदेवता ॥ वर्तमाना देवगण नमो भूय
भवेदिति ॥ ८७ ॥ **क उ वाच** ॥ एवं तस्य वरं श्रुत्वा परितुष्टो विभावसु ॥ उवा
च निजभक्तं अनुष्ठानं कुरु भूय ॥ ८८ ॥ **र वि ह वाच** ॥ न भयं देवयो निभ्यो
देवं ए निषेवते ॥ सिलेपांगे च कर्पूरं तापो नास्पाशनामम ॥ ८९ ॥ न चार्द्रव
स्त्रपवने स्ततः सा सखिभिः सह ॥ तस्य जसिं धुतीरे तंग भंगत्वा महत्तरे ॥ ९० ॥
आयये सा य विष्मोता सखि निजमंदिरं निवेद्य भक्तैः स्तुतं तंग हृको
र्यता भवत ॥ ९१ ॥ **इति श्री गणेश पुराणे उत्तरे सिंहरूप निवर्णनं**
नाम द्वादशतमोऽध्यायः ॥ १० ॥ क उ वाच ॥ यत्कर्म तया सिंघे

एवमात्मवाप्येव न तातो स यथोक्तो दृष्टिभ्रमं ददर्शय साकारं जलं जैर्युतं
 ॥ तत्रेष्टा तुर्मनश्चक्रे विविक्तमिति हर्षते ॥ एकं गुहेन भरमिष्टं कर्ध्वं वाह
 रितं स्मरन् ॥ ३१ ॥ शुक्रोपदिष्टं तं त्रैजं पत्यवैत निश्चलः ॥ दक्षिणे ज्ञानुनि
 सदा वामपादनिधाय च ॥ ३२ ॥ अंजली हृदि वित्यस्य ध्यायन्तर्यं मणं सदा
 सीते वातातपञ्चलं दृष्टिनां सहनोदतः ॥ ३३ ॥ वायुमात्राशनस्तस्मै वास्ति
 काक्रांतविग्रहः ॥ अस्थिमात्राचरिणोपि जपस्येवमहमनु ॥ ३४ ॥ एवं तं स
 व्यतीताय शरदां द्विसहस्रकं ॥ तस्यासिंघोः शरीरे स्थिते पुमसि शिविते दा ॥ ३५ ॥
 एवं मुग्रं तपो दृष्ट्वा प्रत्यक्षो भूद्विवाकरः ॥ उवाच परमप्रीतो नुष्ठानेन तु वा
 युना ॥ वरं वर्यचित्तस्थं दास्यामि जीविता विधिं ॥ ३६ ॥ सिंधुस्तदा काण्यं
 वचोभाषितं ॥ भानुना स्वयंदेह भावं गतो परं पश्यतो भास्करं प्रभुः ॥ ३७ ॥ न
 त्वा तस्यादकं मलं बह्मं जलिपुटो ब्रवीत् ॥ नमस्ते दिननाथाय नमस्ते क

वा लो जने महाबलाः ॥ तेजस्वी विकरा लास्यो दीर्घभालस्त्रिलोचनः ॥ ३८ ॥ रत्नकै
 राजटाभारश्चक्रपाणिस्त्रिभ्रलक्षकः ॥ आजाने वाहुरक्तो गोद्वयेष च त्रि
 विष्टपः ॥ ३९ ॥ चुक्षुभे सागरस्तेन यादो निर्मुनिसत्तमः ॥ तत्र स्थितस्तु बालो सो
 समुपशेषयेत् ॥ ४० ॥ जीवजो यं मम सुतो नेष्ट्य नैव पालये ॥ इत्यानिनाय
 तं वाक्यं समुत्तेन पमं दिशे ॥ ४१ ॥ **धिसमुद्र उवाच** तव पत्न्या या जिगर्षे दुःसहसा
 नमोदरे ॥ ४२ ॥ दंपत्योः पुरतस्त्वाप्यप्रोचयं द्विजस्तदा ॥ ४३ ॥ उग्रो बालस्तदा
 जातो रिल्लल्लोकः ॥ भयंकरः यतः प्रथमशब्देन कं पितं ॥ ४४ ॥ भुवनत्र
 ये ॥ ४५ ॥ नेत्राभ्यां नेक्षितुं शक्यो त एनं समुपायनं ॥ **क उवाच** ॥ यत्का बाल
 मेव मुक्तांतर्दधे सागरस्तदा ॥ ४६ ॥ तत एनं करभ्यां साकटोदधे नृपांगना
 स्थापयित्वा ददौ प्रेम्णास्तनपानमुदात्तितं ॥ ४७ ॥ उभावा नंदमग्नौ तौ

॥ ग. उ. ॥

॥ २५८ ॥

दंपतीपुत्रदर्शनात् यथानिर्योगतिष्ठेत्तच्छास्त्रं तेषाम् ॥ १५ ॥ एत
आकारयामास ब्राह्मणमुद्रोपि च ॥ ज्योतिर्विद्विवायस्सिंधुरि
समिदं शुभां ॥ राक्षीचक्रेत्तपश्चात्पुत्रजातकर्मयथाविधि ॥ इत्यादौ
यथादानमनेकं हर्षनिर्भरः ॥ अनेकेभ्यो द्विजातिभ्यो वस्त्राणि विविधा
निच ॥ दापयामास नगरेपताकाभिरलंकृते ॥ १६ ॥ वाद्यैश्च सर्ववाद्यै
पुत्रार्कं च गृहगृहे ॥ गतेषु सर्वलोकेषु रक्तांग इति नाम च ॥ १७ ॥ च
तु दंपतिस्तेहा दयामासो समस्तचतुः ॥ उग्रायास्तनयश्चायमुग्रमुद्रां च
रोपि च ॥ १८ ॥ अयमुग्रेक्षणमुपि नामाख्यातो भविष्यति ॥ विप्रप्रसा
दन इति पौराणामप्रचक्रिरे ॥ १९ ॥ ततः सर्वे पौरजनाः उपधा विविधा
स्तदा ॥ दत्तुर्न पायसोपेतान् दापयामास तस्मात् ॥ २० ॥ वेष्टयेवा ल
कः सोयश्च केषु यथाशक्ती ॥ यथानिवायुवैगेन वर्धते क्षणमा

त्रतः ॥ २१ ॥ तथा स्वतेजसबालः प्रवृद्धो गगने स्थितः ॥ क्रीडन्नेव सदा बाले
वृक्षादगृहगतान् ब्रूते ॥ २२ ॥ उवाच स्यापयामास वा महस्तलेन ह ॥ अरण्ये
क्रीडतातेन पर्वताश्चूर्णितान् हुमा ॥ २३ ॥ उडुयचंद्ररिणक्षरं जग्राह कं
हीचित ॥ जलावतारमार्गे तु रुद्धा कपिकेणुना ॥ २४ ॥ मुह्यधातेन विभे
दे गंडमस्यापपात स ॥ एवं तस्याद्भुतं कर्म दृष्ट्वा लोकासि विस्मिरे ॥ २५ ॥ जह
र्षजननी चास्य पितास्त्विति मानुषं ॥ एवं प्रवृद्धो बालो सो सिंधुना मा
महाबलः ॥ २६ ॥ उवाचात्तं देहिपितुर्वचने देहधुना ममः ॥ अनुष्ठित्या
स्वर्गलोके पातालानि भुवस्तलं ॥ २७ ॥ आक्रमिष्य यथायुर्मे गवतांति
मम ॥ एवं माकर्ण्य तद्वक्त्रं चतुर्पितरो च तः ॥ २८ ॥ उक्त्वा स्वस्वपुत्रे
तु नित्यं प्रार्थयते पिता ॥ जननी सर्वदेवेभ्यो व्रतदानादनापि च ॥ २९ ॥

वानावावर्णध्वजयुतादिगाजान्मनुमिच्छव ॥ घंटाघोषेणमहानादयंतो
 दिशंतरे ॥ अश्वघोषाययुःपश्चानेनानालंकारगणित ॥ असंख्यतरुध
 तुषीरास्त्राणंभंडलात्विता ॥ सिंधुदेयश्चभूमयेराजह्यष्टभुग ॥ मु
 क्तमालाससकंदोपबुर्वाणलसत्कर ॥ खड्गवेदधरोगर्जिष्कृत्यन्व
 रपर्वतब ॥ १२ ॥ यद्यन्तगारमुद्धरेपयातिदेखोमहाबलः ॥ तस्यतस्याधि
 पंवीरध्वानिपूनिजाधिप ॥ १३ ॥ स्वकीयनायकंचित्सुप्रातंत्रन्यले
 रायेतु ततोभ्येदृष्टंयातादासभावमुपागमो ॥ १४ ॥ कारुंस्तंमहत्वे
 त्ररसस्वपदेबलात् ॥ एवंसर्वेवशेचक्रेदेयकोद्यतान्वयुः ॥ १५ ॥
 शुभोनिशुभोदृष्टश्चप्रचंडःकालरावच ॥ एवंवासुरनामचेश्वरःकर्म
 लासुरः ॥ १६ ॥ कोलासुरोब्रवीतत्रययात्रिपुरदेयराट् ॥ विजिंश्लोकत्रित

भस्माक्षिणो ॥ नमस्तेत्रिदशेशायब्रह्मविष्णुशिवात्मने ॥ नमस्तेविश्ववंध्या
 यनमस्तेविश्वहेतवे ॥ १७ ॥ नमस्तेहृष्टिजीयसस्योखादनहेतवे ॥ परब्र
 ह्मस्वरूपयस्यहृष्टिसंस्थितहेतवे ॥ १८ ॥ गुणतीतायगुरुवेगुणशोभविधा
 यिते ॥ सर्वज्ञायज्ञानदात्रेसर्वस्यपतयेनमः ॥ १९ ॥ धर्ममेजन्तदेवेशवं
 शोभमेजनकोपिच ॥ जननीचतपोवापियज्ञातंतवदशनं ॥ २० ॥ वशं
 हृनेशत्वंदेहिमेसर्वतोमृतं ॥ तवप्रसारासंग्रामोजयेयंसर्वदेवता ॥ २१ ॥
 वर्तमानादेवगुणान्ममिहयुंभवेदिति ॥ कउवाच ॥ एवंतस्ववरांश्चलाप
 रितुष्टोचिभावसुः ॥ उवाचनिजभक्तंअनुष्ठानंकरंभटशं ॥ २२ ॥ विरुवाच
 नमयंदेवयोनिभ्योदेवेभ्योऽन्यभ्यश्च ॥ २३ ॥ नतिर्यस्योनतागेभ्यो
 नदिवातनिशिकेचित् ॥ गोपःकालेनसंध्यायाममवाक्याहविष्णोति

मरणं तेन पशुतः पशुतः मृतमोजनं ॥ इदं यावत्कंठगतं तावत्तु न ते
 भवेत् ॥ निःकाशयेदित्यस्ते तस्मान्मृत्युर्भविष्यति ॥ देवो यो वतरेको
 पि धुत्वं कोशाग्रतो दिवं ॥ ५१ ॥ यस्यां गुह्यं न वाग्नेषु ब्रह्मां जनां हि कोटयः
 सलाहनिष्पतिबलादल्पस्मादभयंतव ॥ ५२ ॥ मद्रस्य प्रसादेन स वंद्य
 शमयंतव ॥ त्रैलोक्ये रज्यं ते दत्तं नान्न कार्या विचारण ॥ ५३ ॥ **क. उ. वाच ॥**
 एवं नाना वरास्तदलां तदप्ये स विता तदा ॥ सोऽप्या नंद समायुक्तो जगाम
 निजमंदिरं ॥ ५४ ॥ जननी च पिता तस्य रक्षसा प्रायापतुर्मुदा न चतुस्तं
 तदा पुत्रं विरहात् तव जितौ ॥ ५५ ॥ चिंतया दृशतां यातो पशुप पुत्रदृश
 मिमां ॥ पादयोस्तौ प्रणम्या हृत्पुत्रो हर्षे निर्भरः ॥ ५६ ॥ प्रसन्न स नि
 ता मयं त्रैलोक्ये स्तुतिता सदा त ॥ साधयिष्ये तद्वरान्स्तान् वितां कर्तुं न

इत्यः ॥ ५७ ॥ इति गणेश पुराणे ७. सूर्य वर प्रदान वर्णनं नाम त्रिसप्त
 सोऽप्यायः ७३ ॥ **क. उ. वाच ॥** बुद्धिमंतं सुतं शाला स पिता वरदपितं ॥ राज्यं त
 मे ददौ सर्वं केश देशं वला न्वितौ ॥ पिता वनं यमो तस्य स्वात्मा साधनला
 सः स तु पित्रा मिषितः स वरं ज्यं कर्तुं मुनो दधे ॥ १ ॥ श्री गणेशाय नमः ॥
 प्रकृती न निधिका रिणः ॥ आस्था पयस्वा चिकारे मानयित्वां शुकादिभिः ॥
 डिडिरेण स्वात्मा यमो दोषमयो ध्यत ॥ दिग्गया र्थं ततो वीराना रापय
 त सत्वरं ॥ ते जसा ह्रे पयः सूर्य मति नीध ए विगहः ॥ वीर अग्रो पयांति
 स्रविकाराला रुण नन ॥ ५ ॥ तगता ना नाशः कृत्वा र्था र्था दित मा
 स्मरः ॥ ततो गजा श्रुतु र्दत्ता ना ना वरं विभूषिताः ॥ ६ ॥ ययो महा श्रु खलि
 रितः कं पयंतो वसं धरां ॥ मद्रमात्र समाहूतः ७ ॥ चलाः पूर्व ता र्

यं अधिकारान् हि नोददौ ॥ तथा यथाधिकारान् नो जित्वा त्रैलोक्यमोजसा ॥ त
स्मिन्नरु निशिवेनाद्यदृष्टो सि प्रबलासुर ॥ न ते पराक्रमतुलां कृतांतो
पिले मे क्वचित् ॥ १९ ॥ तवाशंकतुमिच्छामितवसेवां महाबल **कउवायं**
एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं संतुष्टं सिंधुदेसराट् ॥ २० ॥ ददा वंश्चान्नगजांस्तेभ्यो व
स्त्राणि भूषणानि च ॥ **सिंधुदेसराट्** ॥ प्रबलासुस्तदाहं स्याम्यदा जेष्ट्ये मरा
वती ॥ २१ ॥ सखि सुसत्यलोका न्याता लोनि च सप्त च ॥ साधुसाध्विति सर्वे
पुष्टवत्सु सर्वे दैत्यपा ॥ २२ ॥ जगज्जुष्टजदुष्टजब्रह्मांडं परिकंभयत ॥ न भू
पयुष्मात्कुडुनो नाशमयेव युध्यत ॥ २३ ॥ शमयास्यत्यतो जामुः शिघ्रमेवा
ब्रजनूदिवं ॥ रुरुधुस्तेशक्रपुरीं ब्राह्मणा इव कितदं ॥ २४ ॥ मध्यं विविशुर
परं लुण्ठितोरत्नसंचयान् ॥ को लोहलो महातासी देवानां ते त्रगर्जतां ॥ २५ ॥

॥ ग. उ. हं. ॥

॥ २६२ ॥

ततः सभामधगतो हरिर्दूतमुवाच तदा ॥ उश्रावदैत्या मिगमंचेहि तांचति
जांपुरी ॥ २५ ॥ शीघ्रं मेराव तोरुणे वज्रहस्तो मरान्वितः ॥ आययौ ते न दे
सेनयो ह्युका मः सुराधिपः ॥ २६ ॥ केचिदुचुः सुरास्तत्र नायं युद्धक्षमो विना
न रमापतिं चास्य समो दृष्टपते कंचित् ॥ २७ ॥ यावद्दत्तस्तु ते धैवं तावदेह्यो म
हाबलः शक्ये सुरगणैर्युक्तं अविधमश्नरे हि निः ॥ २८ ॥ तावदेव गणाः
केचिद्यत्नाय न परायणः ॥ ततो धावन्महं द्रोक्षीमर्जुनातो रूपा न्वितः
३५ ॥ समूर्णमहतां प्राप्यान्मुहुर्तायुन रुस्थितः ॥ उवाच च त्वरिं गच्छ स्वक्ष
यं मक्षेत्रज ॥ ३६ ॥ गच्छन्ति वेदैसा गणा त्वेजोद्यतकरो रिरुह ॥ अहं न दैत्य
राजं तं मस्तके वज्रतो दृढ ॥ ३७ ॥ मम मुष्टिप्रहारेण कालो मृत्युर्गमिष्य
ति ॥ तत्रैका गणना ते स्मिताः शृणोन्त हरिर्वचः ॥ ३८ ॥ रोषाविष्टो महादैत्यत

च। ततो देवा सुरः शक्रं महामुष्टिं च भावते ॥ मस्तकं मस्तकेनैव निधे
तुरथो जस ॥ १९ ॥ एवं हस्तेन हस्ते च पादं पादेन जघ्नातु ॥ वक्षस्य लेन व
क्षस्य ततो वज्रेण सोहनत ॥ २० ॥ ततः पादाभ्यां हृदये हृदये त्रिमूर्तिगता भूता
पुनः संज्ञा मवाप्येव तच्च कलेन मुञ्चिता ॥ २१ ॥ जघान देवः शक्रं तं सोप
तमूर्च्छितो भुवि ॥ यावत्पृथिवी तिसुरो वमनं रक्तं तु ग्राह्य ॥ २२ ॥ तावदे
त्यायो हुक्कामाः समीयुः सर्वतो दिशः ॥ दृष्ट्वा पराक्रमं तेषां मधुमातदधे
तदा ॥ २३ ॥ एवं ये ये हं ह्यमुं कुर्वतो देवता गताः ॥ ते ते सर्वे भगवदपाः प
लायनेन कुर्वते ॥ २४ ॥ एवं देवेषु भगवति पुनरुत्प्राप्तिर्यो हरिः ॥ चक्रदीप्ता
स्वदीप्ता च भासयन्ति दिशो दश ॥ २५ ॥ अहने च कर्मणा त्रिदशैः प्रोक्षित
ने केशः ॥ केचिद्गगानना देव्याः केचिद्गगनशिरोधराः ॥ २६ ॥ केचिच्च

ज

तो मुष्टिप्रहारतः ॥ विभेदैरावत कटं हृदि रोधप्रवर्षितं ॥ तत उज्जयं देयस्तं च
तुर्दशानां धारयत् ॥ अपातयद्गजपतिमाश्रयं हरिं शयये ॥ २७ ॥ दधारच्च हरिं
पादेषु यथावदवत ॥ तावत्सहस्रेण वपुषा निर्गतो हस्तमधस्त ॥ २८ ॥ जगा
मदुरदेशं समनसा प्रशंसं सतात ॥ नेतादृशं वलं दृष्ट्वा मतिर्हृदये मनो भव ॥ २९ ॥
ततो पदानि देवानां देवैः सकलानि सः ॥ ततः शुभादयो देव्याः स्मिताः ॥
ततो भगवतः सार्द्धं शरणं तं हरि हरिः ॥ जगाम वपुषा तमेन विस्तृत्यो वैराव
तंगजं ॥ ३० ॥ सिंधुदेयस्तस्य द्रुदेवेषु विद्यते पुत्रः ॥ इन्द्रासनसमारुहे दे
स्य हृदये वैष्ठितः ॥ ३१ ॥ दशैः पदानि देवानां देवैः सकलानि सः ॥ ततः शु
भादयो देव्याः स्मितास्तैः पुनिशकुजाः ॥ ३२ ॥ तमस्य तोसुरपतिं प्रशंसतां
बलाधिप ॥ नानावादित्र निर्घोषैः नादतस्त्रिविधं ॥ ३३ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता

रायुरागेन न राहं सुरपराजयो नाम अध्यायः ७४॥ क उवाच ॥ वे
 कुंदे सुखमासीनं मागतो सुरसंयुतः ॥ हरिहरं नमस्तु नमस्तु निजगादप्रयोजनं
 ॥ किं न जानासी गोविंदं सिंधुं देसकृता मिमांसा ॥ आपदे नो मरावसां दुष्टे राक्रम
 एव तं ॥ १ ॥ तेन सह हं तं युद्धं यथा शक्ति सुरे ॥ स ह ॥ न स जेतुं क्षमो देसो तस्य
 शरणं मत्तियं ॥ २ ॥ न लो विना गतिर्नो स्ति सर्वदा संगति हिता ॥ निहं लिखे
 नं नो देहि स्थाना निजगदीश्वर ॥ ३ ॥ क उवाच ॥ श्रीलोक हरि वचो विष्णु श्रुंता श्रु
 यं समन्विता ॥ उवाच तं न भीः कार्या प्रविजेष्ते सुरं क्षणतः ॥ ४ ॥ एवमुक्त्वा
 श्रीकेशो हरो ह निजवाहनं ॥ तदुद्रा ने च तदा चक्रं जे भुवे न त्रये ॥ ५ ॥ पतिता
 आवनो दृष्ट्वा पक्षि हं समन्विता ॥ किरिटि कुं उल्लस्य रो वनमाला विभरं
 तः ॥ ६ ॥ को सुभा र्चिः कं जनेत्रः कस्तूरितिलको ज्वलः ॥ शंखचक्रगुदा
 पद्महस्तायातो मरावती ॥ ७ ॥ सीला देवगण प्राप्ता नृग रुडा स न सम

तान् ॥ युवाया जसुरसुराना नाराक्षधरास्तदा ॥ ८ ॥ धनुश्चक्रधरो दैत्यः स
 रणे ह्य संगतः ॥ सिंधुरणा गतो रोषा यो ह्य कामो महाबल ॥ ९ ॥ ततः कुव
 रो वरुणो वायुरग्निः पुरंदरः ॥ सोमो मित्रश्च भोमश्च नास्यो मदनो पितृ ॥ १० ॥
 सतो भवे द्रुपद युद्धं सिंधुं देसपुर स्थिते ॥ प्रचंडो वरुणो नासो कमले न च य
 दराद ॥ ११ ॥ दृत्रेण राते यज्वा च निशंभः पवने पुन ॥ शुभो पियुषु ये तत्र विष्णु
 ना प्रभु विष्णुना ॥ १२ ॥ वक्रिः श्वेदे न मुं डे न सोमश्च युधे भृशं ॥ कंदं वनच
 भोमश्च मदनं ते च शंखः ॥ १३ ॥ नास्यो का उदये न सर्व एव च मे निकाः
 गस्त्रिरे प्रजधुस्तो मर्मस्थाना निचो स हत ॥ १४ ॥ केचि क्वे युधिरे म धीवी
 त्रया युद्धं मुदाः परस्परं शस्त्रघाता केचित्तत्र प्रवेदिरे ॥ १५ ॥ मरामुह
 र्भवः केचि केचित् संगव वलिरं ॥ जयं पराजयं ते च प्रापुः केचित् कसेव

शतधा जाता शीर्ण जा मूखा हवे ॥ केचिच्च शरणा यातान् मारयज नार्दन ॥ २० ॥
सर्वे महाबला देखा मुक्तिं हरि गता गता ॥ मे दो मां सव हानयः सद्यस्तत्र प्रव
र्तिता ॥ ततः शंखनिता दे न हरिः सर्वमना दयत ॥ २१ ॥ एवं जयति गोविंदे स
र्वे शुभादयो सुरा ॥ तमेव यो द्रुमाया ता दं द्युद्धं विहाय ततः ॥ २२ ॥ विराट् रु
पेण भगवान् दृष्ट्वा तां शत्रु रो सुरान् ॥ पाषाणमिडिमा स्तेनयथा क्षिपति मा
नवः ॥ २३ ॥ तथा चंड च मुंडं च निशुभं शुभमेव च ॥ आमयित्वा क्षिप दूरे मधे
ष्ट्वा सरिद्वारं ॥ २४ ॥ ते मूर्ध्नि परिभ्रयेव पुनश्च बाहिनी गता ॥ रुदित्र चंडं
दृष्टे तुष्टं मुष्टि प्रहृतः ॥ २५ ॥ जयान हरि रयः कांडं कमल मेव च ॥ मो मा सु
रं च शिरसि कदंबं चक्र चाततः ॥ कोला मूरं च गदया हृदिविद्या धमा ध्रुवः
ततः सिंहरया तूरणं हृत कोला हलारवा ॥ २६ ॥ दिगंतान्ना दय म्रो चैव वंते

॥ गुरुर्देव ॥

॥ २६५ ॥

दक्षितं हरे ॥ ममापि यो रूपं पश्यन् च गंतुं लभेत् ॥ १६ ॥ न मे दृष्टिगतो जीवो
रपुर्जातः कदाचन ॥ भूतेभ्यो मम विष्णुः सर्वं किं न विचारितं ॥ १७ ॥ यस्मिन्
क्षणे न भूतेषु कं पते भुवे न त्रयं ॥ तस्युरः कथयामातः स्वद्योत इव भूषणं
॥ १८ ॥ ततो मरुगाणाः प्रोचुः चलांतं सिंधुं देस्यथ ॥ शरान हि प्रवर्षति द
क्षयस्यैव पौरुषं ॥ अस्माकं तं हरेराज्ञा नो चेत्वं शतधा भवे ॥ १९ ॥ इति श्री
भारगोत्रापुराणे उत्तराखंडे युद्धवर्गं तं नाम पंचमोऽध्यायः ॥ २० ॥
कुरुवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधाद्वह्नि कणान्वमत् ॥ यथा सीहो गजानी
कं याति तद्वद्यथै सुराव ॥ १ ॥ सिंधुमुच्छिप्रहारेण जघान बलसूदनं ॥ पपा
त सधरादृष्टे वाताहत इवाद्रुमा ॥ २ ॥ भालदेशे कुबेरं च हनौ च वरुणं य
मं ॥ दृष्टिदेशे जघाना सौचक्राघातेन देस्यराद ॥ तालुदेशे पावकं च मव

॥ ग ३ ॥

॥ २६ ॥

कृत्वा पूजयंतु गृहे गृहे ॥ प्रबोधयंतु सिंधुवचोदूता एवं स्थले स्थले ॥ भ
त्वा प्राप्तादभर्त्ति श्रुतो योगधेचचि क्षिपुः ॥ सिंधोश्च प्रतिमां कृत्वा स्थाप
यन् परमादरात् पूजार्थं राक्षसांश्चापि ततो याता विजं पतिं ॥ ३५ ॥ ऊ
चुर्वै नायक हर हरि भानुरमादिकाः ॥ प्रतिमाः प्रतिभज्याशु सिताः सर्वा
महाजले ॥ तं वैव प्रतिमास्तत्र स्थापितारक्षसा अपि ॥ पूजार्थं स्थापिताः
स्वामिन्नागताश्च तर्वाति के ॥ ३६ क व वा ॥ एवं धर्मस्य सर्वस्य विष्टि
ब्बः समजायते ॥ यद्दानं स्वधा स्वाहा वषट्कारान्वाभवेत् ॥ देवद्वि
जगुरुणां च पूजनं न क्वचिद्वेत ॥ मेरुं याता रुक्मिणीः कंचिदंशमु
पागता ॥ ३७ ॥ एवं त्रैलोक्ये प्रबला दैत्यजाताश्च राक्षसाः ॥ विलीनानि
धनं प्राप्ताः साधवो देवता गणाः ॥ ३८ ॥ यथा देवगणमोक्षं सिंधो प्राप्ताः

यत्नतया हनन् ॥ ३९ ॥ अनिलं पादघातेन शानिश्चरमपोथयन् ॥ सोमं
भोमं भामयि स्वातत्याज हतले बलात् ॥ ४० ॥ दृष्टि भागे हनन् चैव सनकं च स
नंदनं ॥ नासत्यो नारदश्चापि क्रुत्रापि च पलायितो ॥ ४१ ॥ ततः पलायिताः
सर्वे दृष्ट्वा वीर्यं सुरास्तदा ॥ पतिता मरुर्धताः के दैत्यश्च क्रूरमाधवं ॥ ४२ ॥
मुष्टि दैरो जघाना सौ चक्रं तस्यापतद्भुवि ॥ माधवो गदयाम धा दैत्ये
शंतमता उयत् ॥ ४३ ॥ चर्वयित्वा च शतधा गदं स्वां च विचिक्षिपत् ॥ ४४ ॥
त्वा पराक्रमं तस्य प्रोच्येत मधुसूदन ॥ ४५ ॥ वरयस्व वरं दैत्यं यत्ते मनसि व
र्त्तते ॥ नेता दृशो मया दर्शितुं पुरुषार्थं सुरोक्तचित् ॥ ४६ ॥ ततो ब्रवीदैत्यप
तिः परमाक्रुद संयुतः ॥ यदि तु ह्येहि देवेश यदि देवो वरो मम ॥ ग ३

की नगरे मैले परिवार यु तो हरे ॥ सो चर्च कालं सच विमो न सीत्यं यत्नेव
 रं परं ॥ तत ऊचे महाविष्णुः स्थापयामि नगरे तव ॥ दत्तो वरो य तो न
 नं तेना स्मि वरा गस्तव ॥ ततः स सख लोके च कैलासे वै भवे पदे ॥ आ
 स्थापय दैत्य पति न वयं रात्रे पदं वे सत ॥ तत्राप्यप्यं स्थापयित्वा रमा
 पतियुतः स्वयं ॥ १५ ॥ वायु दुंदुभि निघेभिः स्वपुरो गंडकी ययौ स्तु जं
 तिर्वदिने सांतु ने दृशो भूत्युमान् कंचित् ॥ १६ ॥ येन विष्णु र्दहं स्वि यं जी
 त्वा तापि सुरान् बहून् ॥ ददृशुर्नागारस्तस्य समीपे वरुणं हरिं ॥ १७ ॥
 कुबेरं मुख्यं च ततः स्व भवनं ययु ॥ ततः प्राचे हरि दैत्ये गंडकी नगरे
 सुखे ॥ १८ ॥ विहर स्यामरेः सा हंततः सो पितथा करोत ॥ परितो दूरतो

देखान न्या न्यवे शयत् ॥ ततो देवा हरि प्रोचुः किं कृतं गण्ड उच्च ज ॥ त्यक्तं स्व
 विक्रमं किं लं स्थितो स्थानं दनि मरि ॥ कथं काराग्रहं प्राप्तं मृत्यु लोके कथं
 गत ॥ १९ ॥ कथमतो भवे दैत्य जगदीश्वर ॥ तत ऊचे हरि सर्वो नुका लो हि
 दुर्तिक्रमा ॥ २० ॥ कालेन जायते सर्वं स ते वर्द्धते पिच ॥ तस्मा कालं प्रति
 क्षधं काले ए नं ग सिध्य ति ॥ २१ ॥ एवं जित्वा त्रिलोकां समहा बल परा
 क्रम ॥ ततो दैत्यो वद सर्वं वृतांतं पितरौ मुदा ॥ २२ ॥ आशिर्घद दतु स्तोत्र
 जालापो रुध मस्य ह ॥ ततो दैत्यो दुष्ट मति भूत ले सम चोषयत् ॥ २३ ॥
 देव द्विज गवा मर्वा क्रियते येन केन चित् ॥ अहं तमो तवा साधु रा नेयो
 मम संनिधि ॥ प्रति माय त्रय त्र स्यातां भक्तो निक्षिपे ज्जले ॥ ममैव प्रतिमां

॥ ग. उ. हं ॥

॥ २६९ ॥

कश्चिभोविश्वव्यापिनमो नमः॥ मुनिमानसनिधायनमो देवविधातिते
मायातीताय भक्तानां कामपरायते नमः॥ २५ ॥ सोमसूर्योपतिनेत्राय नमो
विश्वभरायते॥ अमेयशक्तये तुभ्यं नमस्ते चंद्रमौलय॥ २६ ॥ चंद्रमौलाय
शुद्धाय शुद्धज्ञानोद्धते नमः॥ **क. उ. वा. च.** ॥ एवं सत्त्वैकदेवैषु ते जोराशि
रभस्पुरः॥ सर्वे हतदृशो देवा विस्मिता अभवंस्तदा॥ २७ ॥ ते तस्मै
पया देवः सौम्यते जा अजायत॥ अतस्ते ददृशुर्देवं सिंहारूढं विनायकं
२८ ॥ दशायुधधरं तावद्भुजं दिव्यकिरीटिनं॥ नानाभूषाभिरभ्यर्चमुक्तादामवि
भूषितं॥ २९ ॥ दिव्यागंधानुलेपाद्यैर्मालबद्धैर्दरविभुं॥ कद्रघेता करालका
रं कस्तूरीतिलोज्ज्वलं॥ ३० ॥ एवं दृष्ट्वा सुरादेवं नमस्तस्योच्चिरतदा॥ यश्चि
तितो गुरोर्वाक्यार्थस्य वायं विनायक॥ स एव दृष्टः साक्षात्तुवाप्स्रतो

शृणुष्व तत्त्वं॥ ३१ ॥ इति गणेशपुराणे उक्तं गणेशसिंधोराक्रमणं नाम
अध्यायः॥ ३२ ॥ **क. उ. वा. च.** ॥ सर्वे निगृहिता देवाः सिंधुना प्रभुविष्णुना
तस्मै वक्ष्यन्त्योपायं चिंतयामासुस्तस्मै कः॥ ३३ ॥ **ह. रि. क. वा. च.** सर्वेषां भूतमा
शायकं नैव्यः कार्यनिश्चयः सुरा॥ इन्द्रः सर्वकर्ता स्तिसकलभागं कर्म
पति॥ स येन तुष्यते देवः स उपायो विधीयतां॥ स एनं परिभूयैव नः प
दानि प्रदास्यति॥ तेनो वक्तुं प्रधाना सोऽहं स्यति रभाषते॥ ३४ ॥ स्वल्पमात्र
जया सद्यः प्रसन्नो जायते विभुः॥ चराचरगुरुः सोऽयं सर्वः प्राण्ये सुरा
तकः॥ ३५ ॥ **दे. वा. ऊ. च.** को देवः प्रार्थनीयस्तमवो वाचस्पतिर्वद॥ ते स्पष्ट
हिकं शृण्वामस्वपदप्राप्तये खिलः॥ ३६ ॥ **ग. उ. क. वा. च.** सृजते पातियो विश्वं
रुतिरूपत्रयात्मकः॥ अजीजो जीर्जभूतोऽस्य शेषवाचामगोचरः॥

नित्यो ब्रह्ममयो ज्योतिस्वरूपो रास्त्रगोचरः ॥ अनादिमध्यनिधनो निर्गु
 णो नो निराश्रयः ॥ ८ ॥ बहु रूपैक रूपश्च यस्य नामाखिला जनाः ॥ गृहीत्वा स
 र्वकार्येषु सिद्धिं याति निजोप्सिता ॥ ९ ॥ संकष्टं हरते भक्त्या पूजितः स विनाय
 कः ॥ आराधयंतु सर्वे तं सधः सिद्धिं विधास्यति ॥ १० ॥ मायस्पृहं प्रपश्यो
 यं संप्रपद्यते धुमासुराः ॥ चतुर्थो भौमयुक्तास्य प्रियविघ्नहरः स्मृतः ॥ ११ ॥
 सखे प्रकटीभूत्या दास्यते स्वपदं निवे ॥ सिंधुसविनिहंसे वेंनात्र कार्य
 विचारण ॥ यद्वक्तव्यं ते गोयस्तत्सर्वं सदा स्यति ॥ १२ ॥ सदा स्यति ॥
 देवाः ॥ ततस्तेश क्रवैरुणकुवैरमं सुसदेनाः ॥ गुरुभौमशरणा
 श्रयमात्यनिलकादयः ॥ १३ ॥ पंचामृतं गंधमालं शुभादूर्वाश्च पल्लवा
 र फलात्परणजातानि विविधानि च मृत्तिकाः ॥ १४ ॥ अशंकराः समादा

यगं उकीतां नदी ययुः ॥ मंडपं विपुलं चक्रं भेंकादृशारणने केशः ॥ १५ ॥ लता
 मिः कंदले स्तंभैः सुधायं च सुशीतलं स्नात्वा नित्यं क्रियाः कृत्वा मूर्तिश्च क्रुः
 सुशोभनाः ॥ १६ ॥ सिंहारूढा दशभुजा दशायुधविराजिता ॥ वैनायकीः क
 रिकरानां नाभ्रपाविराजिताः ॥ १७ ॥ तस्मिन् मंडपमध्ये ताः स्थापयित्वा य
 थाविधिं पुपुजुः परायाभूत्वा षोडशैरुपचारैः ॥ १८ ॥ पंचामृतेः शुद्धज
 लेः वस्त्रं च विदीपकैः नैवेद्यं विविधं चैव फलैश्च रत्नैः सुमेः ॥ १९ ॥
 एवं संपूज्य तं मंत्रं जपुः सवित्तुष्टये ॥ अस्तं यातो सवितिरि संध्याह
 लास्तु वं नमः ॥ दितानाथ दयासिंधो योगाद्रूपसंस्थितः ॥ अनादि
 सिद्धकरः कर्ते स्तु नमो नमः ॥ २० ॥ जगद्भासचिदाभासज्ञानमयं
 मो नमः ॥ त्रिलोकेश गुणतीतं मुक्तदोषं नमो नमः ॥ २१ ॥ त्रिलोकेश

॥ गणेश उ० ॥

॥ २०१ ॥

अति

तुष्टोमुदान्वितः ॥ इदं निमग्नकाशं खपरिवारस्पृश्यतां ॥ अतिपुण्येन वः प्राप्तं
दर्शनं पापनाशनं ॥ १४ ॥ अत्र स्थित्वा परं ध्यानं करिष्ये जगदीशतुः ॥ **क उ वाच**
इति वचः ॥ श्रुत्वा प्रोक्तुः सर्वमहर्षय ॥ १५ ॥ सर्वेष्वरश्च ते देवदाता स्थानस्य को
भवेत् ॥ कलद्रुमस्य कः कामे केनासौ परिहर्जते ॥ १६ ॥ क्षीराण्यवतृषा किं वाप
स्वने लेगे निष्यति ॥ ते वै वरुणं दृष्ट्वा जीतव वरुणा च सर्वदा ॥ १७ ॥ स्वमीशः
सर्वलोकस्वयं येष सितशकुलः ॥ दर्शयामः सुरपते सुंदरं ते वचाश्रमं ॥ १८ ॥
नानादृशसताकीर्णं रम्यं वापि सरे जले ॥ यादौ मिः पक्षिभिर्युक्तं घनधायं
सुविस्तरं ॥ स्वादुर्कंदफलपेते मृदुभाससमं त्वितं ॥ १९ ॥ यदि शत्रवस
श्रमपश्चात्पश्यन् नो खिलान् ॥ **क उ वाच** ॥ तत्रावसन्महर्षिर्देवो गंगागोरीग
णेश्वर ॥ कैलासादधिकं मेने मुनेराश्रममंडलं ॥ तदा श्रयेण ते सर्वगोतमा

गोचरो विभुः ॥ जन्मधन्यं दृष्ट्वा धन्या तपो ज्ञानं च नः सुराः ॥ २० ॥ तत ऊचै सु
रान् देवतप्तो हं भवतां स्तवे ॥ रजया चैव भक्त्या च संकष्टि ततो पिव
संकष्टं मे तच्च स्तोत्रं ध्यातुं भविष्यति ॥ यः पठेत्प्रयतो निर्यसमेमा
न्यो भवेत्सुराः ॥ तस्य दर्शनं तः सर्वे नश्यन्त्युग्रक्षराक्षसाः ॥ २१ ॥ भोगा
नू मुनेक्ति विविधानं ते मोक्षं फलं लभेत् ॥ शृण्वंतु मे पुनर्वाक्यं सि
धुर्देह्य न पिडिताः ॥ २२ ॥ शरणं मे प्रयन्ता श्रयस्व देविवर्जिताः ॥ नि
रुद्धा गंडकी देशे स्वधा स्वाहा विवर्जिताः ॥ २३ ॥ तद्ये तस्य वधं कर्तुं
भवतां तं तं मम गिरिजाया गृहे देवा भविष्यामि च सांप्रतं ॥ २४ ॥
मयरे श्वरतां स्तारं ध्यातिं यास्ये तदा वचः ॥ पादावर्णश्रमणां च

प्रासः सिंधोः हतो मया ॥ मविष्पतिनसंदेहो यातः कृतयुगे सुरा ॥ सिंह
 रूपो दशभुजो स्तेजो रूपी विनायकः ॥ षट्भुजः शशिवर्णश्च त्रेतायां व
 र्हवाहनः ॥ मयरेश्वरतामचघापरिरेक्तवर्णवान् ॥ चतुर्बाहु राखुवा
 हो दूसाचाहंगजाननः ॥ ततः कलियुगे पापेशामरूपो दशमतयः ॥ ४५
 धूम्रकेतुरिति स्मृतो मविष्मामि सुरा अहं ॥ शोधमेव करिष्मामि भवे
 तां वांछितं सुरा ॥ ४६ ॥ **कुरुवाच** ॥ एवं निवेद्य तां देव तत्रैवांतर्धे रवि
 भुः ॥ आनंदं च सुराः प्राप्सुस्वकार्यं कृतनिश्चया ॥ ४७ ॥ यदहं परमात्म्या
 नं प्रणुयात् श्रवयेच्च यः ॥ पठेच्च पर्याभक्त्या ध्यात्वा देवं विनायकं ॥ ४८ ॥ स
 र्वां नृकामानवाप्नोति प्रेक्ष्य ब्रह्ममयो भवेत् ॥ ४९ ॥ **इति गणेशसुराधिवारप्र**
हर्षनं नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥ ५० ॥ **कुरुवाच** ॥ निर्जिता सिंधुना दे

वान् शालाशं भुर्निजस्थलान् ॥ सप्तकोटिगणकीर्णः त्रिसंध्याक्षेत्रमुभया
 तः ॥ स्वाह स्वधा वषट्कारवेदाभ्यनवर्जिताः ॥ निवसंति भयातं सिंधो
 गोतमाद्यामरुषियः ॥ ५१ ॥ दृष्ट्वा ते श्रवकं देवं परिवर्तु समंततः यथाति
 थं विप्रवरा बालकजिनो यथा ॥ ५२ ॥ प्रणम्य तं प्रपूज्येव प्रोचुर्बन्धनवास्यं
 अनुष्ठानं दृष्टिर्जन्मधर्मज्ञानं यतो हरः ॥ ५३ ॥ अग्रे च रोहिणिगतो दंडकाक्ष
 मागतिः ॥ दुरितं विहयं यांति पूर्णं च फलितं महत् ॥ ५४ ॥ इदानीं न च दुःखं
 नो दृष्टे देवे भविष्यति ॥ यथा दिते दिने नाथे न ध्यातं दृष्टं पते क्वचित् ॥ ५५
 ततो ब्रवीन्महदेवः सर्वो स्तान्मुनिपुंगवान् ॥ **शिव उवाच** ॥ सिंधुना क्रामि
 त्रेतो क्वाह तो देव निग्रहः ॥ ५६ ॥ मुनिनामपि केषांचिते न खिन्नं मनो ममः
 विश्रान्तं न ह मं स्थाने ततो ह मिह चागतः ॥ ५७ ॥ भवेतां दर्शनं तानं परि

तत्र साकानेनं दृष्ट्वा रम्यं पुष्पकला न्वितं तस्यैव पद्मासनगतानां साग्रनय
 नासती ॥ गुणेशाध्याने निरता प्राक्मुखी जपतयरा ॥ येकाक्षरस्य मंत्रस्य
 सुधर्ममद्विस्थिता ॥ न फलं न जलं पणं कंदनमारुतं ॥ अतिशानि
 श्रुत्वा तत्र निवाणं परमं श्रिता ॥ ३ ॥ एवं साक्षादृशाब्जनिभतीयावततो
 विभुः ॥ हंपयावीरभरती तो गुणेशो गुणवेलभः ॥ ४ ॥ किरीटकुंडलध
 रीदशबाहुत्रिशूलभरते ॥ भालचंद्रशोखचक्रमुक्तामालाविभूषि
 तः ॥ अक्षमालां च कंकमलं कस्तुरीतिलकंदधृतं ॥ मध्येनारायणमुखो
 दक्षिणे च शिवो ननः ॥ ५ ॥ वामे ब्रह्ममुखः शेषो पद्मासनगतो विभुः ॥
 तस्मिन्मंडले शायः कुंडुके परसंनिभः ॥ ६ ॥ उवाच जगद्बीतायं ध्या
 यस्मि दिवानिशं ॥ गुणेशो गुणेश इति सो हं ते दर्शनं माह ॥ ७ ॥ तव निष्प

यमहर्षयः ॥ चैरुस्तपांसि विविधान्यासंस्ते विगतज्वरः ॥ शिवो पितृप
 आरेभे गंगागोरी सहायवान् ततो गणश्च सामग्री तस्य च कर्मफलानः
 २५ कस्मिंश्चित्समर्त्तिस्तु सर्वेशः सर्वभावनः ॥ सर्वश्रेष्ठतमस्त्वचस
 र्वेषां सर्वकामदः ॥ २६ ॥ न ह्यतां कर्मणो देव फलदाता विलोचनवित
 त्तः ॥ श्रेष्ठतमकोस्तियं लंभाय सितं वदः ॥ २७ ॥ देवाश्च मुनयो नागा
 यक्षमानुषाक्षसा ॥ यस्तस्या विलंबं विष्वक्स्वतः ॥ श्रेष्ठतमसकः ॥ २८ ॥ त
 यस्मिन्निर्वाको हि देवैः पूज्यसे सिद्धिसाधके ॥ क० उ० वा ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा
 शिवचनमब्रवी ॥ २९ ॥ शिव उवाच ॥ सम्पदं ह्यलयादे विवृणो वाक्येन ते
 न च ॥ शृणुष्यावहितो देवि विस्तरेण ब्रवीमि ते ॥ ३० ॥ अद्यापि न कथं ह्य
 स्थायं ध्यायामि सुरेश्वरी ॥ तत्स्वरूपं निरूपिष्ये तव प्रिये चिकीर्षया ॥ लो

कानामुपकाराय संसारे नारणाय च ॥ यो देवः सर्वस्वतेषु गुरुः ॥ इति
 विश्वरूपः ॥ यो नंतरीणि नंत चरणस्वरूपः ॥ अनंतश्रुतिनेत्रश्चानंतनामा
 गुणतिगः ॥ २९ ॥ अनंतरूपी यो देवकर्ता विलसार्धदः ॥ यो नंतशक्तिर्विश्व
 स्मानुपमैः पुरातनः ॥ ३० ॥ नोपमाशेषचंद्रादिव्यामोराग्रायणस्पच
 भारतस्पचवेदस्य व्यासस्यापि मुनेरपि ॥ ३१ ॥ यतो जीवा अनंतश्च जायते
 बुभुवो यथा ॥ सलधारा यथा गेर्वा विस्फुसिं गा भवति हि ॥ ३२ ॥ ब्रह्मवि
 मुशिवादीनां गुणत्रयं प्रदेः प्रभुः ॥ स्तब्धपालनसंहराज्ञा नापयते ते
 रि ॥ ततो गुणविभागेन गुणैरा इति प्रथमे ॥ तमिमंपरमात्मानं परात्परं
 तरे विभुं ॥ गुणेशं बुधसंधाय परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ ३३ ॥ गोर्धुतुष्टो हंतव्यो
 येन प्रत्ययो मे कथं भवेत् ॥ तं गुणेशं वपंसाक्षात्करोमि न भजामि च ॥ ३४ ॥

तमुवाच वेदविभो यदि तुष्टो सिद्धो केरु कृत्वा ॥ इति तस्य वचः ॥ कलापुन
 रूचैर्महेश्वरः ॥ शिवकृत्वा एकनिष्ठतया यावत्तपसाराधितो न तो ॥ ३५ ॥ ता
 वत्स्यसतां देवी कथं यास्यति स प्रभुः ॥ सोवाच ॥ कथं मया तपः कार्यं केने
 पायेन मे विभो ॥ यदि तुष्टो सिद्धो देवावरं सस्य मयानध ॥ कृत्वा च ॥ एवं त
 शवरं बुधा प्रोवाच गिरिजां हर ॥ येन तस्या भवेत्प्रीतो गुणेशो गुणवद्ध
 भ ॥ ३६ ॥ एकाक्षरं मुनितस्ये देहो सस्य ग्धरस्तदा ॥ द्वादशगुणं कुरुतपत तस्मि
 ह मे वेदिभु ॥ ३७ ॥ साक्षात्कारं गणेशस्तो प्रदास्यति न संशयः ॥ न देवमान
 मस्तुष्टं गिरिशं कुरुमानसः ॥ ३८ ॥ निगम तपसो गोरीमंत्रध्यान परायण
 जीर्णपुरादुत्तरे तुल्ये खनार्दि मनोहर ॥ ३९ ॥ इति श्रीगणेशपुष्पांग उक्ते
 राह गोरीवरप्रदानं नाम अष्टमस्तोत्रं ॥ ४० ॥ कृत्वा च

ततनूतमो ॥ तिष्ठतं परमाह्लादयुतं ब्रह्महेश्वरो ॥ २५ ॥ इति श्रीगणेशपु
 राणे **उत्तरार्द्धे बालचरिते शिवसंज्ञादीनामनवमो ॥ २६ ॥ क. उ. वा**
 ततसापार्वतीरूपासखीगणमगान्निजं ॥ इतोतंसर्वमाचख्यैरुष्टरूपोपि
 सोभवेत् ॥ ततः प्रभृतिसादेविगुणेशमानसाभवत् ॥ पश्यतिस्मान्यवा
 संसागुणेशोयं भवेदिति ॥ गृहीतुं धावति तदा तन्मन्त्रासानिधिष्यते न
 कापि विश्रमंयातिगुणेशाध्यानतत्परः ॥ ३ ॥ तन्नामजपते निखंतमयं लोक
 तेजगतः ॥ पश्यच्चसखीसर्वागुणेशोयास्यते कदा ॥ धीपित्रामेकचित्तं पूर्वव्र
 तमोशाक्षये शुभं ॥ पार्थिवपूजनं चैथथाविधिस्तु शुभं ॥ ५ ॥ तेन ब्रतप्रभावेन
 प्राप्तास्मिन्निजं पतिं ॥ पुनस्तदाचरिष्यामिगुणेशप्राप्तये धृता ॥ ६ ॥ ततोभा
 द्रचतुर्थ्यासिद्धे लामर्त्तिभद्राशुभो ॥ उपचारैः षोडशभिः पूज्यं च गजाक्षनी

चमन्ति चतुर्षा उग्रमवेक्ष्य च ॥ ममस्वरूपं वेक्ष्यामि प्रीतिस्तव वरानने
 त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवेषु अधिको न च तत्परः ॥ गुणत्रयविभागाच्चगुणेश
 इति मां विदुः ॥ त्रिदेहोगुणतस्माहं संतुष्टस्तपसा च ते ॥ ११ ॥ वरं वरय मत्त
 स्वयं ते मनुसि वर्तते ॥ असाध्यमपि दास्यामि त्रे लोके स्मिन्महेश्वरी
 ॥ १२ ॥ **क. उ. वा ॥** इति तद्वचनं श्रुत्वा हर्षगद्गदनिश्चया ॥ उन्मील्य मनयने
 गोरी पश्यति स्म पुरो विभुं ॥ १३ ॥ गुणेशं विगुणेशं च त्रितनू प्रणमाम्भसा ॥ उ
 वाच जन्मनिष्ठा च ततो मंत्रो हरोपि च ॥ १४ ॥ अद्य वमलरोजातो दृष्ट्वा
 तपदपंकजं ॥ अद्य सिद्धिः परा प्राप्ताः साक्षादप्येतो महान् ॥ १५ ॥ न कां
 सेत्यवरं किंचित्त्वद्वक्त्वं न च लंघये ॥ अतस्तं पुनस्तं याहि मम प्रीतिकरो भ

वा निरंतरं दर्शनं ते सेवने पूजनं भवेत् **क. उ. वाच्यं ॥** इति तस्यावचः श्रुत्वा
 गुणेशो र्षनिर्भरः उवाच गिरिजां तां स भविष्यामि सुतस्तव **॥ १८ ॥** वाञ्छि
 तैस्त्रिष्यामि लोकानां च तवापि च **॥** एवं पतमया दृष्ट्वा स्वप्रकि सुखदः
 सखं **॥ १९ ॥** इच्छाम्योपदेशं दृष्ट्वा देवो खिलार्थवत् **॥** नमो हं विरहते स्पृशन्त्या
 स्तीति वधास्थिवो **॥ २० ॥** गुणेश प्रतिमां कृत्वा स्थापयामास सादरं प्रासा
 दं कार्यामास चतुर्दशसुरोभनं **॥ २१ ॥** गिरिजास्तजेति नामास्य स्थापयामा
 स सुंदरं **॥** सिद्धि क्षेत्रमिति स्थापितं भविष्यति नृणां मिह **॥ २२ ॥** अनुष्ठानवतां
 सिद्धिर्भविष्यति न संशयः **॥** इति दत्त्वा वरं तत्र संपूज्य च यथाविधि **॥ २३ ॥** प्र
 दक्षिणां नमस्कारान् कृत्वा च छिजं पूजनं **॥** दत्त्वा दानानि तेभ्यश्च गृहीत्वा रजि
 र्वचोद्दिजा **॥** त्रिसंध्या क्षेत्रमभंगमयोगश्च दृष्ट्वा रोहरं **॥ २४ ॥** तत्सादयं कजे स्त्री

यं शिरः पद्मं न्यासित्वा **॥** उवाच निजदृष्टां तमासां प्राप्य विभो तव **॥ २५ ॥** उपदे
 शं मनोश्चापि द्वादशाष्टं कृतं तपः **॥** उवाच भक्त्या स्वाभिस्तैस्तुष्टे गुणेश्वरः
 २५ **॥** उवाच परमप्रीतो भावं शालोपरं मम **॥** तवोदरे वेतारं तु कुरिष्यामि धरा
 त्रि **॥ २६ ॥** वाञ्छितं च कुरिष्यामि देवानां च तवापि च **॥** एवमुक्त्वा क्षणेनासौ तत्रैव
 तर्ध्वं विभुः **॥ २७ ॥** ततो हं परमप्रीतो भर्त्ति प्राप्तादमेव च **॥** विधाय स्थापयेत्वा
 तां तवांतिकं मुपागता **॥ २८ ॥** **क. उ. वाच्यं ॥** एवं श्रुत्वा प्रिया वार्क्यं प्रहृष्टमानसो
 हरः प्रोत्फलनयनः प्राह धन्यासि गिरिजास्तने **॥ २९ ॥** साक्षादृष्ट्वा गुणेशं
 गृहे सो वत रिष्यति महोत्सवं भूभारं च हरिष्यति **॥ ३० ॥** इंद्रादिलोकपालानां स्व
 पदानि प्रदास्यति **॥** एतन्मम वचो देवि न च विस्मर्तुं महसि **॥ ३१ ॥** **क. उ. वाच्यं ॥**
 एवमुक्त्वा शिवो देव आसिंहि गतिवतिदा **॥** जानंदाश्रुत्वा मुच्यते रोमांचि

अङ्गिर्धनादिकैः पञ्चान्तैर्वस्त्रैरनेकशः यत्सोपवीतगंधैश्च धूपदीपैर्यथा
विधिः पुष्पैर्विविधनामानैर्वैद्यैश्च फलेरपि ९ तांबूलैरार्द्रपुष्पैश्च लवंगा
दिसमन्वितैः पूर्वोभिश्च शमीपुत्रैर्दक्षिणामिरनेकशः १० आरत्तिकैर्वि
चित्रैश्चर्मत्रपुष्पैस्तवेरपि प्रदक्षिणप्रार्थनाभिर्ब्राह्मणानां च पूजनेः
११ पश्चिंतुल्यो मूर्तिरसौ पार्थिवचेतनामगात् तं वैवप्रमया तस्याः कोटिस्
र्यप्रभाजिता १२ कलमानला चिर्विजिता गंगं चंद्रप्रभाहता हतनेत्रप्रभागे
रिमूर्छिता सौ पार्थिवचेतनामगात् १३ पतिता भुवि १४ मुहूर्तसिंहा
यानासा प्रोवाच जगदीश्वरं किं मया विवृतं देव पूजनेन च कर्षये १५
अभिचारो यवाकेन प्रयुक्तो यं न वेति किं कथं मे विफलं यत्सो जातो

॥ ग ३ ॥

॥ २७६ ॥

देवस्य पानिधे ॥ क उ वा च ॥ ॥ अलेख्यं वचनं तस्याः सौम्यते जा अभ्यस्य मु ॥ सा
तदेवाभवद्दृष्टा बीलं वीक्ष्य पुरो गतं ॥ असंख्यं वक्रं नयनमसंख्यं धि शिरो
धरं ॥ असंख्यं मुकुटं सूर्यचंद्रा गति लोचनं विभुं ॥ १७ ॥ मुक्ता मणि मयामासां वि
भ्रमं तं दीप्ति मयसि ॥ अनेका युध हस्तं च सर्वा वयव सुंदरं ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तु पार्व
ती रूपं पवित्रं परमाद्भुतं ॥ अतर्क्यं चैतसा सा निमीलनयने शुभे ॥ १९ ॥ कं
पमानां गायहि सा कर्तव्यं नाम्यपद्यत ॥ पार्वत्यं च चिंतितं किं मया दृष्टं प
रं मद्भुतं नु किं ॥ उन्मीलनयने परं पदिव्यदृष्टिर्भवास्तथा ॥ २० ॥ तावद्वि
शोपदिष्टं तदवेदी च जगाद च ॥ अस्मै व मायका भ्रांतान् जानामि विभुं प्रभुं
पद्मं तं ततः कस्त्वं कुत आगमनं ततः ॥ किमर्थं च गुणेश श्रेष्ठ वितासि व
दस्व मां ॥ क उ वा च ॥ ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा वदत्स पुरुषो महां ॥ स्वने

प्राप्समाहय पूजयित्वा गणधिपं ॥ १० ॥ पुण्याहं वाचयित्वा च मातु
 रजनपूर्वकं ॥ कलाभ्युदयिकं प्राह प्राज्ञयित्वा धृतं मधु ॥ ११ ॥ अमि
 मं प्रशिक्षं भूमिगिरिजोऽस्तनौ ददौ ॥ गोलमादिनरजनयित्वा ददौ न
 न्यनेकशः ॥ १२ ॥ ततस्तेन तदुत्पत्तानामप्रोचुर्महर्षयः ॥ अयं तं वा
 लतीयातो नोदि सिंहो विलेश्वरः ॥ १३ ॥ निर्मिता सर्वलोकानां चर
 चरगुरुर्गुरुः ॥ मायाविवेदवेदानां गोचरो मध्यगोरवो ॥ १४ ॥ अवती
 र्णः सुमुहूर्ते कीर्त्तिमा विष्क रिष्यति ॥ भाद्रपुष्कचतुर्थ्यां तु शशिवा
 रे च वायुभो ॥ १५ ॥ सिंहलग्ने पंचशुभं ह्युक्तो भवत्कृतः ॥ श्रीमत्पराक्रम
 मधुतोऽनुत कर्मा महाबलः ॥ १६ ॥ भविष्यति च लोकानां भक्तानामपि

ननादयं सर्वविदिशो दिशश्च ॥ देवकृत्वा च यं ध्यायसि दिवारात्रो व
 नुष्णनवतीशुभे ॥ १७ ॥ सोऽहं गुरोरास्ते गोहे अवतीर्णः परः पुमाव ॥ परा
 स्परतरो यस्मादवदंती चरार्थिनी ॥ १८ ॥ आस्येते पुत्रतां देवीयत्सु संमेष्य
 णुष्यततः ॥ उभयोऽसेवनं कार्यं सिंधुदेयविनाशनं ॥ १९ ॥ अमराणां पद
 प्राप्तिं कृत्वा यास्येति जपदो ॥ २० ॥ कर्त्तव्यं पीत्वा वाक्यामृतं तस्य प्राप्ता सा गिरि
 तासजा ॥ उवाच ह परमाग्यं परमं मे तपःफलं ॥ २१ ॥ नायको नंतकोटी
 नां ब्रह्मांडानां विभुर्भया ॥ इष्टिश्चिदानंदधनो यस्मात्सत्त्वेन नमचेतनं ॥ २२ ॥
 सत्त्वं मम कुमारं प्राप्नोसि तिविडं वनं ॥ अथत्वां प्रार्थये देव प्राकृतो भवसा
 प्रते ॥ २३ ॥ येन ते लालनं कुर्यासे वनं परमादरात् ॥ कर्त्तव्यं च ॥ आवद्धदति
 सेवतु ददर्श पुरतस्ततः ॥ २४ ॥ पटं भुजं चंद्रसुभगं लोचनत्रयं भूषितं ॥

सतासंश्रवदनें स्पृह लक्ष्मसमीश्वरां ध्वजां कुशोर्ध्वरेखां चित्पादयु
 गंश्रुभं ॥ ३० ॥ कोटिस्फटिकसंकाशकोटिचंद्रप्रभं विभुं हेमांतरनिभान्केतान्
 दधतं बालरूपिणं ॥ ३१ ॥ कुर्वतं प्रथमं शब्दं कं पयंतं वसुंधरां जिनास्थाना
 निमग्नोदांतस्य जुः तस्य शब्दतः ॥ ३२ ॥ निरसादृक्षनिचया सपद्यवेचया
 स्तदा जाता गावो बहुसीरात्रै लोकां जहृषे पुनः ॥ ३३ ॥ देवदुंदुभयो नेदुः
 पुष्पदृष्टिरथापतेत ॥ ३४ ॥ लोको तु गिरिजा हस्ताभ्यां जगदहमुदा ॥ ३५ ॥ स्ता
 पयामास मनसा तस्मै भस्ते हभावतः ॥ प्रस्तौ पायया मासस्तनौ परमह
 र्षिता ॥ ३६ ॥ शिवोऽपि जगदेषेतेन शिशुना परमेष्ठिनः ॥ ३७ ॥ इति श्रीग
 णेशपुराणे ३० अंते राहोगुणेशो विर्भावो नामाष्टाशितितमोऽध्यायः ॥ ८० ॥
 ततः शिवगणः शंभुदृष्टतां तं तस्य वेदधर आश्चर्यपरमं देवशिवापु

त्रसमुन्विता ॥ जाता पुत्रा वल्लोकार्थया हिति जंस्तुलं क उवाच ॥ एवं ग
 णवचः श्रुत्वा तु तोषणि गिरिजापति ॥ ३८ ॥ आगम्य विक्षितुं बालं अद्रुतं शि
 विसंनिभं ॥ स्फटिकाद्रिति भं कुंदधवलं कं जलोचनं ॥ ३९ ॥ आश्चर्यपरमं
 त्रेभे प्रोवाच वेचनं स्तरा शिव उवाच ॥ नायं बालो नादिसिद्धो जराजन्त
 विवर्जितः ॥ जीता किं हवानेष स्वप्रकाशो गुणतिगः ॥ ४० ॥ सहस्रं सत्त्वम
 यः सर्वजीवेशो भुवनेश्वरः ॥ मुनिधेयो शिलाधारो ब्रह्मभरतो वि
 तप्रदः ॥ ४१ ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा क रभ्यां स बालमादत्त शंकरः
 लालयित्वा लारुदिस्थाप्य सर्वहृत्स्थेऽपि यः सदा ॥ पुनरुच्ये च गि
 रीजो शिवो शिवहरो विभुः ॥ परमात्मा गुणतीतः पुत्रतांते समाग
 तः परानुष्ठानतो देवी सा सादृशो विभुस्त्वया क उवाच ततो वि

महसो जलं दशाहस्रमहोत्साहैर्गोनिपुंगवः॥ चक्रुर्नामगणेशोति तस्य
 बालस्य शंकरः॥ वेयं वादित्रतिर्धौः वधिरारवतस्थिमः॥ यदि हंतुं गमिष्य
 मः सप्तकोटिगणस्तदा॥ ४४॥ एकैकस्य बलं चोरं पर्वतोत्तरलनक्षमं॥ ह
 नित्युनः सहस्राभ्येष्टे तांतं को निवेदयेत्॥ ४५॥ **क उ वाच** एवं वदस्व पूतेषु
 आवयोमका तदा॥ उच्यन्तः कापिते हंता सिंधो सावधतो प्रजा॥ ४६॥
सिंधुना वधतां वधतां कोयं ब्रूते दुष्टं च चात्र ह॥ **क उ वाच** केचि
 दुष्टा यपतिता धावयित्वा परेषु॥ तावद्वेयो महामूर्छा संप्राप्तः पतितो
 भुवि॥ चिंतामग्नौ स्नानमुखो निरुत्साहो हतप्रभः॥ ४७॥ उवाच विश्वलक्ष्म
 षो मुहूर्तोऽप्यवेतना॥ त्रेलाक्य कंदकस्यापि कंदकः समुपस्थितः॥ ४८॥
 कथं दया कृज॥ सिंहमशको वायवारणं॥ त्रयस्त्रिंशकोटिदेवानि त्रि
 ताक्षणा मात्रतः॥ तस्य मे मरणं कस्मात्तज्जायेत व्योमवाऽऽष्टपाः॥ कृता

सौख्यदः॥ एकादशदिने शंभुकुर्वन्ता मास्य सुदरं॥ **क उ वाच** एवं मुक्ता
 गताः सर्वे मुनयो निजमंदिरं॥ हरो बालो विनिष्ठाप्य गिरिजाशयने शु
 भे॥ ४९॥ विस्तृज्य लोका निखिलान्बहिरायात्सुदा त्वितः॥ ततः शेषो ययो
 तत्र फणश्यामथा करोत॥ ५०॥ निरजास्काधरं चक्रुर्मधास्तत्र सुखी
 ववो॥ मारुतो मासतीर्गं धो न तत्तुश्चाप्यरोगणः॥ ५१॥ जगुर्गंधर्वसंघा
 त्तुष्टु उच्चारणविभुं॥ ततो मुनिगणः सर्वे मर्मति चक्रुर्नमो॥ ५२॥
 मंडपं शोभनं ह्येकादशपुष्पमंडितं॥ पुष्पजुः पर्याभत गायमास
 न गता मुदा॥ गुणेशो तिगुणेशो तिजेयुः सर्वे निरंतरं॥ ५३॥ अहो राजो
 योषिता सर्वे रात्रौ च जागरा त्विता॥ यथाशक्ति द्विजान्मोक्षयन्तु स्ते पार
 शं द्विजा॥ ५४॥ एवं वरादिविप्रभोजयामासुरा दरात॥ गृहे गृहे महोत्सा

हांश्चक्रुर्देवस्यतुष्टये। एकादेशेतुदिवसेसर्वेभुनिगणम्राजं॥ आहूयआय
 युर्नामकतुंशिवसुतस्यह॥ मांवितास्तेनतेसम्पककेभ्यासुस्तमि॥ २४ स
 वेशलाङ्गुणेरोतिसर्वविघ्नहरंशुभं॥ शिवोपितामुनिन्नाहसम्पकनेमुनि
 मिरीतां॥ २५ सवारंभेषुप्रज्योममिति तरेवददौ॥ परजितामुनयःसर्वदे
 लाहानानिसर्वशः॥ २६ आङ्गुलितांभीस्तेस्वस्वाश्रमपदंययु॥ अं
 तर्हृगतोदेवपुपूजदेवतास्वयं॥ २७ तदादिसातिचिख्यातागुणेशस्यवे
 रप्रह॥ तस्यामहोस्रवेःकाणोचतुष्पास्त्वशुभाप्तये॥ २८ मन्मथोप्रति
 मांललापूजयेचयथाविधि॥ हेलमंडयिकोचामुपेपजागदयानिनि
 २९ मोदकात्पुलकैःपायसोपूजयेद्विभु॥ अपरस्मिन्नस्मिन्विप्राभोज
 येचयथाविधि॥ ३० एकविंशतिसंख्याकामथाशक्तिचदक्षिणा॥ ३१

लातेभोनमस्तुपञ्चाक्षोजनमाचरेत्॥ ३२ योनप्रजयेतेचास्यांग
 जोशंमन्मथंनरः॥ सविधैरभिभरतःसन्तानतोमेप्रपिऊलते॥ ३३ नत
 स्पदर्शनंकुपयितितस्मेवकहिचिद॥ जातेतुदर्शनेतस्यगणेशंमनसा
 स्मरेत्॥ ३४ चतुष्पांमहिमानंतोनशक्यसनिस्तपितुं॥ कर्माणिगुणेश
 स्पयथापतिनिरूपये॥ ३५ अस्यरूपाःसिद्धदृष्टाःशंकरालयसंस्थिताः
 तमुदंतंतुलेगत्वाप्रावददसिधयेतदा॥ ३६ सभासीनाथयोधेश्वरबहु
 भिर्वैष्णवायच॥ स्यापयिष्यामहेनृत्तंगानंमंथर्वसंभवं॥ ३७ दत्तात्रेयः
 दक्षिणेदंडकारण्येनिसंध्यासेत्रगानयं॥ नितःसंतोदछवंतोभगवंतं
 शिवामिधो॥ ३८ अष्टाशितिसहस्राणिमुनिनामाश्रमावेहन्॥ एकस्मि
 न्दिवसेवालेशिवाप्रसूतषट्भुजः॥ लाचरणकोरंजैत्रोकोरुपमं

धर्मा निनामच केसु भूमीर ॥ हेरं वेति महाविघ्नं भूमा मय प्रदे ॥ ततो
 भुक्ता गृहीत्वा रं ययो स्मि स्या नमस्त्रिपः ॥ एकस्मि दिवसे वा स च क्रीडति
 च च लरे ॥ गृध्रासुरो गृध्रासु प्रीक महावलपराक्रम ॥ २१ ॥ पक्षवाते
 नयस्पद्रिचय च्छर्लमेयिवान् ॥ गंउरो लाश्च वृक्षाश्च पादघातेन
 तस्य च सपक्षधायया बलं माछादयेन मत्तदा ॥ नयनामि च सवे
 धीपक्षधातरजः कोरो ॥ २३ ॥ आद्यादयमहारात्रे ॥ प्लोत्रे वाधिरता
 मिते ॥ ततः श्रं चोतुतं बालि गृहीत्वा गृध्रापुगव ॥ २४ ॥ यो ममागो गतं
 दूरं गुरु जे भुजगं यथा ॥ बभ्रा मगगने दुष्ते जानन् बालपराक्रम ॥ २५ ॥
 ततो पश्यति हि सुता बालः कुक्कुतो गतः ॥ नापश्यं च लरे तु ततः
 शोकं कुलाभवत् ॥ २६ ॥ केन नीतो मम सुतो दुष्टेन च दुरात्मना ॥ उप

वास्तुगमिष्यामि भक्षितुं तुरिपुं मम ॥ कवुवाच ॥ एवमुक्ता क्षणं हर्ष
 सभद्रासनगतो भवेत् ॥ सर्वे विरास्ततो याताः क्रसावर्त्तायथाविधां
 ५५ ॥ तमेव मरुत्पुर्णोश्च तव मरुत्कुतो भवेत् ॥ इत्युक्ते भवेद्वापितं
 वयं धातया महो ॥ ५६ ॥ स्वर्गं भिर्मोतसे वापि गगने चावसेद्यपि ॥ देहा
 तां नोगमिष्यामि देहस्तान् ब्रवीत धी ॥ ५७ ॥ सखीनां सेवका नां वः पीत्वा वा
 क्यमृतं परं ॥ प्रीतो हं यां तु र्गंधं तु यत्र मे स हि पुर्वं भूतं ॥ ५८ ॥ अनेकमा
 याह्वारिपुं मम निवेदितं ॥ कवुवाच ॥ एवमात्तां गृहीत्वा ते संख्यीता
 ता ययुस्ततः ॥ ५९ ॥ त्रिसंध्याक्षेत्रमासाद्य गुह्यरूपेण चाविदत् ॥ गोपीसु
 तं यत्र कुत्र मायया सन्न इत्युत ॥ ६० ॥ इति श्रीमहापराशरामिह
 राहो बाले चरिते देवाता पतं नामो ध्यायः ॥ ८१ ॥ कवुवाच ॥

शुक्ले चंद्रः खल्वस्मिन् वदते सदिने दिने ॥ ततो हिमालयः प्रायाष्टलांगे सुते
 शुभं ॥ अलंकारान् समादाय मोलमोला रत्नसमं चित्वा ॥ अरे जितं निदि
 द्येव धावयिस्वाय यो सुता ॥ अलिं लिंगमुदगोरी बहूकालागतं चतं ॥ आ
 नंदाश्रूणि सामुंचसेपि सातततो वदेत् ॥ **॥ गौर्य उवाच ॥** केयं निष्ठुरतां
 यातो हंतो तममकं हृत्चित् ॥ न गच्छा सिनवास्तीयं प्रेषयस्यपि निर्दय
॥ हिमवाच ॥ सखं वदसि गोस्त्रिं कं ह प्राणममस्थिता ॥ अतस्त्वरु
 नो को हि प्राप्नो हं ह व ध्रुमे ॥ वसेधेनुमनो यद्वत् भवेत्तु यिमनो ममः
क उवाच ॥ एवमाकर्ण्य वाक्यं सारदा वासन मुत्तमं ॥ उपविष्टो
 ब्रवीधाक्यं मुनिगिरिवारः सुतं ॥ श्रुतो नारदवाक्येन पुत्रस्ते परमाद्भुतः
 ततस्तद्द्रष्टुमायात सर्वरूपिणि ॥ विष्णुहरे शिशुं ॥ **क उवाच ॥** पार्वती वा
 लमादाय पितुरं केत्यवेशयेत् ॥ सोलंकारे रत्नं ह्यमहिमानं ततो ब्रवीत्

स उवाच ॥ अयं बालो महामायः क दिप्यति महि मिमां ॥ १० ॥ निकलं
 केयथा चंद्रः शीतलो स्वकं रैरिमो ॥ अयं देवगणैः सर्वान् स्वस्थाने स्थापयि
 ष्यति ॥ ११ ॥ क दिप्यत्यग्निसेवां ते त्रिशो रस्य मुनिस्वराः ॥ एतस्य सर्वरूपाणि
 स्थावरानि चराणि च ॥ १२ ॥ अयमेव सदा ध्येयो ब्रह्मादीनां सहस्रदं क
 सहस्राधिः सर्वजगत्कारणं चकारणं ॥ १३ ॥ सहस्रास्यो नंतमर्तिः
 समष्टिर्महिरूपवान् ॥ त्रैलोक्येनेदं शो बालो दृष्टः कापिशुभाय वा न
 १४ ॥ अहंतमयतां यातो दृष्ट्वा तत्त्वा दपंकजं ॥ यथा भसि ययः क्षिप्तं याति
 तमयतां स एतत् ॥ १५ ॥ अस्पृश्यं तं कुरु भुमे निधिरेष पुरातन ॥ **क उवा**
 मस्तके मुकुटं यास्य स्वांगदे भुजयो रपि ॥ १६ ॥ पंकजं रूदिश्रुत्वा श्रुत्वा कुंडं
 रत्नं रचितं ॥ केहिस्त्रं कं ते चो ध्रोर्महार्हाः शुद्धं घटिकाः ॥ एवं दत्वा भ

मासताबुभो॥ पालायनपरीचोभोवुपरि ह्यक्तौतदा॥ ५॥ बुध्यंतोपतितोचोरो
 बालकोपरिताबुभो॥ परस्परताभिधातास्वबुधेबालकोत्तम॥ ६॥ हंलावर्क
 शशकंलुसाविमायसदाशिवः॥ बालभावेनहस्तौसवालयामासमीति
 तः॥ ७॥ पदाघातादुभोनष्टजीवितोपतितावधः॥ वमंतोरुचिरंनक्राद
 दूमाभोताशिवोभवेत्॥ ८॥ किंचिज्जीवतिशेषोतौबहिनीतोरगोस्तदा
 संजगमतुराघातादुभोरकरसंभवात्॥ ९॥ नदेहोपतितोदीर्घोदिराजो जन
 विस्तृतो॥ कोलाहलोमहानासीत् दष्टादेहोतथागतो॥ १०॥ गणनोवस
 खीतांचपार्वत्याःसुमहास्तदा॥ पार्वतीमधवित्रस्तावालमादायसत्वरं
 पापयामासस्तेहनस्तयंबालकवत्सला॥ रुषिपाल्यःसमायाताःपार्वत्य
 चरेनघाः॥ पुण्यमेस्तुतेगोरीयेतुविघ्नविनरूपति॥ हिमासिकेनबालेन

विद्यततोपश्यधोमिग्रधमुखेसुतं॥ मुर्छितापतिताभ्रमोधावधावेति
 चाज्ञवीत्॥ २८॥ ममप्राणगमिष्येतिविनापुत्रंसुरेश्वरः॥ कथंममोपरिवो
 मपतितंशंकरःकथं॥ २९॥ नेष्टुयंपरमप्राप्तमयेजगदिश्वरः॥ द्वादशाब्दं
 तपस्तप्तंनिराहारतयामया॥ ३०॥ करुणाब्धिःस्वप्रकाशोवतीरोत्तरमा
 मालये॥ समतोनिचिरुपोमेभाषायाःपापसंचयात्॥ ३१॥ गतेबाले
 गतेसर्वसुखमायंतिकंमम॥ **कविवोच**॥ एवंतस्यांतुरोचंस्यांशुशुचु
 स्तस्यवीजना॥ ३२॥ ततस्तेतस्समाधानेचक्रुस्तनेनयुक्तिभिः॥ अनादि
 निधनेबालेनशोकंकर्तुमर्हसिस्वप्रकाशेवर्ती॥ एतेबद्धनुष्ठानयोग
 तः॥ ३३॥ कुत्राचान्मयाभ्रनिश्चेतनामगुप्तंनदं॥ स्थिरमवक्ष्ये
 नत्वंदससेखसुतंशुभे॥ ३४॥ अतकस्यांतकोबालोपुनरेष्यतिनिश्चया

सखिजनेवदस्येवंतावद्वारः समुच्छिष्टा ॥ दिधारचंचुवडवान् पथाश्चासोननि
 र्थयो ॥ आसरोधातासुः सगृध्रसेनसमंनितः ॥ निपपातमहीष्टेवजा
 हतरोवाचलः ॥ पतमानेगृध्रदेहोदशयोजनविस्तृतः ॥ चूर्णयामासगे
 हानितचित्रमभवद्भूरां ॥ वाद्यादृक्षेपुभगेपुययुः पक्षिगणादिवाः
 ध्व ॥ ततोहृष्टतुलं बालं मवदत्सखीगण ॥ अयमक्षतः देहस्तपति
 तोगिस्त्रिजामुत ॥ ४१ ॥ **कउवचि** ॥ अलेखं वचनं तस्य त्वरितावासाद
 दे मोतिनिधानयद्देहोपरमानंदमायच ॥ ४२ ॥ आश्चर्यपरमप्राप्यदेह
 रानात्पनेकेश ॥ गतमस्य महारिष्टः मग्नेन स्यादिति द्विजा ॥ ४३ ॥ नमः
 स्तुत्यद्विजान्प्राणान्मंदिराभ्यंतरे शिवा ॥ दशयोजनविस्तारः कासुरो
 वलवन्तरः ॥ ४४ ॥ **कैवालः** कोमलतनुः लघुरूपो जघातनं ॥ एतावतो ब

लमिदमग्ने किं वा करिष्यति ॥ ४५ ॥ इत्यवाच सखी गौरस्तनपानंददो मुदा
 अयं लघुर्न मेतत्पौयथा वदिकणोरहेतुः ॥ ४६ ॥ महातं काष्ठं निवयंत आनेन
 हतो सुर ॥ **कउवचि** ॥ ततस्तदेहखंडा निगणं दूरे निचिद्विष्टः शृणुया
 दिदमारुमानं सो सुरैर्नामिभ्रयते ॥ ४७ ॥ **इति गणेशपुराणे उत्तराह्निके**
प्रासुरवधनामाध्यायः ॥ ८२ ॥ कउवचि ॥ मासे द्वितीये गौरितं सा
 यमभ्यज्य बालकं ॥ स्थापयामास होलायां गायतिसममुदावह ॥ ताव
 द्वास्थो समायातो मायारूपधरो सुरो ॥ तौक्षेमकुरा लोदे यौतद्वधाको
 सिल्लयुगे ॥ नखदंष्ट्रायुधौ घोरो मंदिराभ्यांतरंगतो ॥ युध्यंतौ पालनाभा
 से स्फुटं दं गुरुहो खलो ॥ ४८ ॥ तयोश्चकाराब्देन श्रुतयो बधिरास्ततः ॥
 पादघातेन भूः सर्वाः लक्षं क्षेत्रमाहता ॥ ४९ ॥ ततो यद्विगृहीत्वा सतमभय

तामुनिपत्न्यस्तमश्चुर्गिरिसुतामिति धन्यासिगौरिपुत्रेणशिवदेनेनभा
 स्वता तवबालकसान्निध्याश्रितेनोपिबालका ॥ ४२ ॥ निधिसंगेनहेम
 त्वलोहेनापिसमाप्यते ॥ एवंकोतुकयुक्तास्ताआनर्चुश्चपरस्परं ॥ ४३ ॥ हरि
 शमिःकुंकुमेक्षस्वचंदनगंजके ॥ तिलेगुंडेस्ताडपत्रैःनानापरिमलैरपि
 धधि ॥ कोश्विंशेहरिशंशुसुखेषुवल्लिह्मिरे ॥ एतस्मिन्नंतरेदेखोनाम्ना
 बालासुरोमहान् ॥ ४४ ॥ बालरूपितुसुवयस्तन्मयेक्रीडितुंययो ॥ विक्री
 ड्पार्वतीचेनयुध्यन्तिवविनोदतः ॥ ४५ ॥ यथासिहेनक्रोष्टातुमहिषोवम
 जेनच ॥ कंठेनकंठसंदृष्यपतुर्भुविदार्हणे ॥ ४६ ॥ मस्तकेचरणभ्यांसज
 जेदुष्टोगजोननं ॥ कवानादायहस्ताभ्यांविचकर्षवलादमु ॥ ४७ ॥ यथासि
 हेनक्रोष्टातुमहिषोवमजेनच ॥ कंठेनकंठसंदृष्यपतुर्भुविदार्हणे ॥ ४८ ॥
 मस्तकेचरणभ्यांसजजेदुष्टोगजोननं ॥ कवानादायहस्ताभ्यांविचकर्ष

हतौदुष्टेमहासुरो ॥ अग्रेत्रिभुवनेनेनसदृशेनभविष्यति ॥ ४९ ॥ माताशक्त
 सत्तरत्रयतःकार्यःशिशुविहा ॥ नेष्यतिराक्षसागुप्ताजसुरामायेनपु
 रो ॥ ५० ॥ क ७ वाच ॥ एवमुक्तागतादेव्योगणस्तांतुसत्त्वचिरे ॥ अयंतुतेशि
 वेवालोहनिष्पतिदिनेदिने ॥ ५१ ॥ अस्मानिस्तक्रियकासंबहिःकार्याहताः
 सुराः ॥ ५२ ॥ ततस्तमुनयोजगत्पुराणांचक्रुरधार्भके ॥ ५३ ॥ ददौ
 दानानितेभ्यःसाविसर्जप्रणम्यतान् ॥ ततस्तृतीयेमासेतुस्वस्वकार्यरतं
 जने ॥ ५४ ॥ मध्याह्नेपार्वतीपालंगृहीत्वाभ्रंचकेस्वपत् ॥ तस्यरिचार्दिकाः
 सुप्ताःकश्चिक्कार्यंतरेस्थिताः ॥ ५५ ॥ कश्चित्चक्रुर्वादिवाताःमेतस्मिन्नंतरे
 सुराः ॥ क्रूरारम्भश्चोतुवेप्रेणविवेशगिरिजालये ॥ ५६ ॥ वंचयित्वालोकदृष्टि
 श्चैवदुष्टेमहाबल ॥ सनिरीक्ष्यशिवादृष्टांजद्रूपेमनसातदा ॥ ५७ ॥ यावन्निद्रा

तिगिरिजातावन्नेष्टे शिषु लहे ॥ लाघवान्नेचकास्तुजेवालमादायमस्तके
मंचकाधः पपातास्तुक्रोशबालकस्तदा ॥ ततः प्रबुद्धागिरिजाविजाल
स्पगते शिषु ॥ निरीक्षधावधावेति प्राक्रोश इत्यविह्वला ॥ निमीजनयने
मर्यामागदुःखेन भीतितः ॥ कंठे दशतियावत्सतावद्वालोदधारतं ॥ कण्ठ
ओरुभयोर्दोभ्यां स्वभावात्पादताडनात् ॥ न्यपातयच्छिरोदेशे मंचकाधोम
हासुरं ॥ समिन्तद्रुदये धावद्बहिर्गलापपातह ॥ २० ॥ महावातेन दृतांतुपक्वं
किं चिक्कलेयथा ॥ दुर्गचंरुधिरंतस्पपतितधरलितले ॥ २१ ॥ आकादय
सिकंसागिरिजाशोकविह्वला ॥ आदायतंस्मैसाप्रादास्तनयानं शिशुं स्त
दा ॥ गतायाताबालशब्देन सर्वास्ताः परिवारिकाः ॥ भिमते स्ममदंगानि
प्रत्येकं कौतुकान्विताः ॥ ३० ॥ अजरामरतामस्य निश्चिन्त्यमनसा तदा ॥ स
तुदीर्घाविडालोभरतदृष्टादशयोजनं ॥ ३१ ॥ किंयं यश्चरिताः सख्यः किंयं

सः परिवारिकाः ॥ गणश्चैव समायाताः ॥ कोतुं दृष्टातथाविधं ॥ ३२ ॥ आश्चर्यपर
मंचक्रुवालकस्पपराक्रमे ॥ कंदैसोक्तापिकोदुष्टः कवालचरणाहति ॥ इन्द्र
दिनामवधायैरुत्पंतनेन लीलया ॥ रसुक्तां गृहीत्वा तैर्गणयातामि
जंपदे केचिच्चबलिनोदेषभास्यतस्य जुबहुः ॥ ३५ ॥ कटिदेशे गृहीत्वा
नंसाविशं निजमंदिरं ॥ ततश्चतुर्थे मासे तु मुनिपत्न्यसमागताः ॥ ३६ ॥ ना
नासौभाग्यद्रव्याणि गृहीत्वा नरगैरवौ ॥ अवालाश्च सवालाश्च पार्वत्या
मंदिरं शुभं ॥ तासामासनसंस्कारान् ददौ दाक्षायणितदा ॥ नमस्कारे चि
तानरिः कटोवालं प्रदध्नुः ॥ ३७ ॥ परस्परं समर्प्येता हरिद्राकुंकुमादिभिः
भूमौ निक्षिप्य वारिनिगतिमं स्पगतीनि च ॥ ३८ ॥ पार्वतीयस्ततस्तेषु क्रुडं
तेस्मापि बालकः ॥ तेन सर्वे सुसुमिरे शशिना भगणेत्यथा ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा

तेषां सुतो ब्रह्मस्वरूपो भासते मम । षट्चक्रं मे दत्तं तां योगनिष्ठा महर्षयः ।
 वायुमहायुता संतो र्यते सोऽयं तवात्मजः । गुणत्रयः विभेदेन त्रितनुस्त्रिक्रि
 यापरः । यस्मिन्तथापरीषोऽपि ब्रह्म तेन स्तोके भुवं । अणुरूपः स्थूलरूपोऽसत्तत्त्व
 तितत्त्ववित् ॥ १३ ॥ चेतना चेतने विष्णुं यद्रूपं सर्वकर्म हतम् । युगे दशभुजः पूर्वे हि
 हास्तौ विनायकौ ॥ १४ ॥ द्वितीये षट्भुजो बहिर्बाहू नः शशिसेनिभः । मय
 रेशा इति ख्यातो द्विभुजः सर्वदेयकः ॥ १५ ॥ एतस्परदशी देवि देव्येभ्यः कुरु स
 ब्रह्मा **गोपुर्वान्व** । एषोऽपि च पलो देव्यः नृबालोऽपि नाशाय सक्तः ॥ १६ ॥ अग्रे
 किं कर्म कर्तुं तिनजाने मुनिस्तमः । देयानां नाविधा दुष्साधुदेवैः प्रहृष्ट
 ताः ॥ १७ ॥ अतोऽस्य कंठे किं चित्त्वं द्वाध्वं बहुमहं हि । **मुनिरुवाच** ध्यायेत्सिंह
 गतं विनायकं मम मुदिग्बाहुमाद्ये पुगे ॥ १८ ॥ त्रेतायां तु मयूरबाहुन मम मुषट्

बलादमुं । स्वयं च गर्जते दुहो हृद्कोष्ठाः यथा निशि ॥ दृष्ट्वा तथा विधौ तो
 सागिरिजाहताः स्त्रियः ॥ केस्यर्धे दृष्ट्वा लोयं ताडयित्वा त्रिभुजं मम ॥ केदले
 सौख्यं रदं प्रहरे प्रहरे विलः ॥ अर्भकाणां स्वभावेऽयं मिथुपेक्षितवत्सलः
 तौ तु भुमिगतौ बालौ धुतस्मो तु वत्सलो ॥ १९ ॥ धृत्वा परस्परं स्पर्शं केशानां
 कर्णतोचं सर्वशः ॥ हस्तौ द्वाभ्यां तौ च बालकांश्च मुनिस्त्रियः ॥ २० ॥ यमु
 श्वक्रं शुबालो निरुतो नेन निश्चितं ॥ धीविमानाययुः केचिन्नाशकं वसोचि
 तं तु तौ ॥ २१ ॥ स्त्रियश्च पृष्ठाः सर्वे ततस्तान् बिकोशुभा ॥ जचुर्विमोचयेत्
 तं मुनिपुत्रो मरिष्यति ॥ २२ ॥ ततः सापवती बालं मुचमुचेति सा ब्रवीत् ॥ उ
 स्मिन्नरतेशां ध्यते मुनयो नस्तपो न्विताः ॥ २३ ॥ जीवदमात्परं पुण्यं नास्ति
 ब्रह्मांडगोलके ॥ गतिष्यति महाशक्तिस्तव नेपां तु शापतः ॥ २४ ॥ **कुरुवाच**

एवमावस्यार्थयते गिरिजातावदेव हि ॥ नेत्रद्वारेण तस्मात्प्राणगता बुद्धदेवतस्त
 एतत् ॥ ६॥ ६८ शुस्तततः सर्वदेवयोजनमायता ॥ करालवक्त्रे पतितं चरणं यत्
 महादमान् ॥ ६९ ॥ ततस्त्रियोययुमासा बालानादाय सत्वरः ॥ सकृदहं हृदये
 वधेन वोजायथाभयात् ॥ ७० ॥ गिरिजापिसुतं गृह्य भोमयित्वा स्य जनेरदं देव
 स्तनं कारयित्वा गतिर्कच्छिजपुंगवै ॥ ७१ ॥ ददौ दानानि तेभ्यः सा जगदहं जाशि
 षो बहू न जाने आसुरिमायां कियंतो यांति नानि तु ॥ ७२ ॥ तत्रावविलयं योति
 मम बालानां हासलाः ॥ ७३ ॥ श्वरे सानुकुलेकः पीडितुं क्षमते जनैः ॥ ७४ ॥ कुरुवा
 एवमाकर्ण्य तदा कं मुनिपत्न्यो ययुश्चताः ॥ गगनं दूरताः क्षिप्त्वा स्नात्वा
 स्नेहामलेभिरे ॥ ७५ ॥ इति श्री गणेशपरायण उतराहं कनकासुद
 र्पिनाम अष्टाध्यायः ॥ ७६ ॥ कुरुवाच ॥ एवमुनिमुखा सुत्रं गिरिजायाम्

हावत् ॥ पंचमेमांसि संप्राप्ते मरीचिरीक्षितं ततः ॥ रतमभ्यभविष्यतः सम
 लोकाश्चमकांचनः ॥ वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो न्यस्तस्वपरिविभ्रमः ॥ ७७ ॥ संहारैश्च
 एतान्मे मनसा जगतः क्षमः ॥ तदहं प्राप्यो तस्य पतितासखिभिः सह ॥ ७८ ॥
 उपवेश्यासने पादौ क्षातयामास भक्तिः ॥ तदपः पावनी पिलाशिषे च स
 र्वमंदिरे ॥ उपचारैश्चोत्तमैः पुपुजे श्रेयभावना ॥ उवाच पार्वती तु ह्यहं
 हृदयं पदं हितं ॥ ७९ ॥ मुनिरुवाच ॥ अहमास्मन्ता देविके दक्षा पित्रजा मि
 ने ॥ अकस्मात्प्रानविषयस्तव पुत्रो बभूव वरौ ॥ ८० ॥ तस्य ते दर्शना को द्वा
 रिव स्यात्पहमागताः ॥ कुरुवाच ॥ एवमाकर्ण्य शाबा कं तस्य र्धे स्तन
 यं स्वकं ॥ अतिप्राप्तिमना गौरितस्य के सन्पवेशयत ॥ उवाच सति महाभाग्यक
 रितं दर्शनं तव ॥ पुण्यं च परमं प्राप्तिं शुभमग्रे भविष्यति ॥ मुनिरुवाच ॥ गौरि

बाहुके सिद्धिदं॥ दापारे तु गजानने युगभुजं रत्नांगं रागं विभुं॥ निष्पेतु द्विभुजं
सितांगं रुचिरं सर्वार्थदं सर्वदा॥ विनायकं सिपातु परमात्मा परात्पर॥ अ
सुंदरकायस्तमस्तकं सुमहोत्कटं॥ उलाटं कारपपः पातु भुयुगे तु महोदरः
२२ नयने भालचंद्रस्तगजास्यस्त्वोष्ठपद्मे॥ जिह्वां पातु गणक्रीडश्चिबुकं
गिरिजासुत॥ २३ वाचं विनायकः पातु दंतो नररक्षतु दुर्मुखः॥ श्रवणे पाश
पाणिस्तनासिकां चितितार्थद॥ २४ गणेशस्तमुखं कंठं पातु देवो गणेश
यः॥ स्कंधो पातु गजस्कंधस्तनो विध्विनाशनः॥ २५ हृदयं गणनाथस्त
हरं बोजठरं महान॥ अक्षयः पातु पाशैश्च हृदि विधरः शुभः॥ २६ लिंग
गुह्यं सदा व्यातु वक्रतुंजे महाबलः॥ गणक्रीडो ज्ञानुजं चाकर्तुं मंगलम
तिमान॥ २७ शकटं तो महाबुद्धिः पादौ गुल्फौ सदा वतु॥ क्षिप्रप्रसादो

ग. उ. हे. ॥

२८९ ॥

बाहुपाणि आशुप्रपूरकः ॥ अगुणश्चरत्वात्मातुपयस्सोऽगिशासनः ॥ सर्वो
गानिमयूरैरुविश्वमापीसदावतुः ॥ अनुक्तमपि यस्यानंचैत्रकेतुसदावतु
आमोदस्त्वगतः पातुप्रमोदहृदतोवतु ॥ ३१ ॥ प्राच्यं रक्षतु बुद्धिशा आग्नेयां
सिद्धिदायकः ॥ दक्षिणस्यामुमापुत्रो नैकस्यातु गणेश्वरः ॥ ३२ ॥ प्रतीच्या वि
द्यकं तत्त्रिधा यथांगजके रणकः ॥ कौबेर्यो निधिपः पाया दीशान्यामी शानंद
नः ॥ ३३ ॥ दिवा व्यादेकदंतस्तु रात्रौ संध्या सुविद्य हृतः ॥ राक्षसासुरवेतालगुरु
भरतपिशुगवतः ॥ ३४ ॥ पाशंकुशधरः पातुरजः सत्वंतमस्मृतिं ॥ ज्ञानंधर्मचक्र
स्मिंचलज्जो कीर्तिदयांकुलं ॥ ३५ ॥ वपुधनंच धाम्यंच गृहदारा सुतान् सखीन्
सर्वायुधधरः पौत्रान्मयूरैरुवतास्तदा ॥ ३६ ॥ कपिलो जाविकं पातु गजाम्बु
विकटो वतु ॥ भर्जपत्रे लिखित्वेदं यः पठेद्द्वारयेत्सुधीः ॥ ३७ ॥ नमयं जायते त
स्य यक्षरक्षः पिशाचकः ॥ त्रिसंधं जपते यस्तु वज्रसारतुर्भवेत् ॥ ३८ ॥ यात्रा

कालेपठेद्यस्तु निर्विघ्नेन फलं लभेत् ॥ युद्धकालेपठेद्यस्तु विजयं प्राप्नुयात् ॥ ३९ ॥
मारणोच्चाटना कर्षस्तंभमोहनकर्मणि ॥ सप्तवारं जपेदेतद्दिनामेकविंशतिः
तत्फलं मवाप्नोति साधको नात्र संशयः ॥ एकविंशतिवारं च पठेत्तावद्धि
नानियः ॥ काराग्रहगतं सद्यो राजाः वध्यं च मोचयन् ॥ राजदर्शनवेलायां पठे
देतन्निवारतः ॥ ४२ ॥ सराजातं वशं नीत्वा प्रहृतिश्च सभाजयेत् ॥ इदं गणेश
कवचं कश्यपेन समीरितं ॥ ४३ ॥ मुहुःलाय च तेनाधमा उवाच महर्षये ॥ महं
संप्राहृष्टपया कवचं सर्वसिद्धिदं ॥ ४४ ॥ न देयं भक्तिहिनाय देयं श्रावते शु
भं ॥ अनेनास्पृष्टं तारक्षानवाहस्य भवेत्कचित् ॥ ४५ ॥ राक्षसासुरवेतालो दे
यदानवसंभवा ॥ ४६ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्द्धे गणेशकवचं
एनं नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥ क उवाच ॥ ततोऽस्यां कास्तं गौरि
नमस्तु तसमाददेत् ॥ आसौ गृहीत्वा प्रायास्त्वं मंदिरं भद्रं हृष्टिता ॥ १ ॥

॥ ग. ३. ६. ॥

॥ २९० ॥

पुनस्ततो गृह्य शिवेन त्वाश्रमं ययौ ॥ ततो गौरी चकारास्य मुहूर्ते च शुभे दिने ॥
गौतमादीन्समाहूय ब्राह्मणानुपवेशनं ॥ द्विजेभ्यो नामयाचें सप्रणामस्वयं
च नात ॥ सर्वे देवगणास्तत्र नानोपायनपराधः ॥ आयसुस्तं गृह्यश्चापि गंध
वपिसरसस्तथा ॥ उवाच गौरी तान् विप्रानुपवेशनमस्पृह ॥ विचार्य सर्वं मुनि
भिः कुर्वंतु द्विजपुंगवाः ॥ त ऊचुर्मुनेयः सर्वे गुरुवारत्रयोदशी ॥ पौष्मि नक्ष
त्रमाध्यास्तितस्मात्कार्ये मिहोत्सवः ॥ ततो गृह्य समदः शिघ्रं नानारत्नचर्म
वि ॥ विधाय च चकाराशुचतुष्कं वर्णनिर्मितं ॥ गणेशपूजनं कृत्वा पुरोपास
यान्च नंतथा ॥ दिव्यवस्त्रा दृते तस्मिन् उपवेश्य शिवा सुतं ॥ निरांजया मास
च तं प्रतिमं स्त्रीभिरादरात् ॥ रत्नप्रभाजाल्मार्तं नानालंकारदीपितं ॥ उपा
यनानिते सर्वे शिवाभ्यां तस्मात्तायचः ॥ वाद्यैस्सुदिव्यवाद्यैः पुत्राददुर्भक्ति

तस्य राः सोपजयततो विप्रानरत्नवस्त्रादिकंचने॥ आशिर्वादास्तस्मिन्
चिक्षेपसकलापितान्॥ भवानीपूजामासमुनिपत्नीसकल्पका॥ १३॥ ता ऊचु
गिरिजेधन्यात्वेदस्यानास्तिकुत्रचित्॥ एतादृशः सुतोवापि सर्वलक्षणमहि
तः॥ १४॥ कञ्चवाच॥ एवं वेदस्सर्वेषु स्त्रीजनेषु महाबलः॥ ओमासुरोमोम
कण्ठेनानामायाविशारदः॥ १५॥ नबलेसदृशस्तस्यकोपिन्निभुवनेभवत्
सतुष्टारस्थितंचलेक्रोशशाखासमन्वितं॥ १६॥ अभेद्यं न प्रणनालेकलं प्रा
तमारुतेरपि॥ प्रविवेशतदाग्योमोमाययासतदातरं॥ १७॥ यथादृष्टिर्न
शास्त्रं विनातेदुष्पचेदिते॥ दोषयामासतं दृक्षंकल्मातेमारुतोयथा॥ १८॥
द्रुमपातभयात्सर्वेमुनयश्चसभागतः॥ भीताः प्रोचुः किं नावायुंकंपते किं न
रुदमाः॥ १९॥ तावत्कटकादाशब्देषु श्रुतुं दृक्षसंभवं॥ स्त्रियोगरागश्चसर्वे
तेचक्रिरेतुपलायनं॥ २०॥ विस्मयवाक्कंभ्रातागिरिजापिपलायिता॥ ए

॥ ग ३ ॥

॥ २९१ ॥

तस्मिन्तरे दृष्टो निपपाता भवेत्तदा ॥ हस्ताभ्यां निरुत सेन शत चरोगे पतद्भुवि
यथा धननिपातेन क्रमुकं दृष्टि स्थितं ॥ भ्रमंति स्म तदा श्लो स्मित छात्रवाप धनवा
च्छ्रदाः ॥ २२ ॥ रुषिणा माश्रमाः केचि भग्नाः शाखा निपातिताः ॥ पालायने जने पे
तुकां श्रिष्टाश्वाश्च पध्नेवा ॥ २३ ॥ ततो व्योमासुरो दैत्ये गता सुनिपपातह ॥ वादाया
स्येव मनस्तं शता धातेन सो भवेत् ॥ २४ ॥ आययुस्ते ततः सर्वे स्त्रियश्च बालकं
तदा ॥ ददृशुस्तं यथा पूर्वमुपविष्टं निराकुले ॥ २५ ॥ समेह निश्चले स्वस्तं ततः स
र्वे विसि स्मरे ॥ पंचमासेन बालेन महाबलपराक्रमः ॥ २६ ॥ क्षीलया हस्ततो दैत्य
सदृक्षः शतधा हतः ॥ हाहा रावो गौरी धावती स्म निजं शिशुं ॥ मुनयस्ताम
याचुस्ते हतस्तव ॥ साद दृष्टं ततो बालं हिमवत्पर्वतो प्रभं ॥ वृषाण्य कटिद
शेतं च त्वास्तं पंदरो मुदा ॥ मरीचिवाको स स्म रं प्रशाशं समरेश्वर ॥ २७ ॥ य

॥ गच्छ ॥

120211

पर्वतसंनिभं॥ तदंगेतयामाससायध्वासतिरोधते॥ विह्वलापरिचिक्षेप
पादाघातान्निशोभरं॥ मुचमुंचेतिप्रापंतीकोतुकंददुमागता॥ कथं
हंसिस्त्रियदुष्टनिरागस्कोशिवासमां॥ २५॥ कउवाच॥ तदाक्रंदन
मामूर्ण्यसखिभिःसरुपार्वती॥ अगतामोचितं पुत्रं नाराकतमुवाच
स॥ नमारयाशुमंचेमोशकस्यमहिषीप्रियां॥ २६॥ कउवाच॥ अस्मा
मात्रुवचोबालोदुरचिक्षेपतांतदा॥ पपातोपरिव्याजेनक्षणात्सोभ्युह
तिष्ठतातत्कार्णनासिकाहस्तोदृष्टःसारकूस्रवाम्निच॥ २७॥ तदंघ्रितोन्मा
द्राणोत्क्षणादेवतस्यजे॥ गतासुतांशुरोचायपार्वतीस्तेहनिर्भर॥ उवा
चचपलांबालोदुर्यशोजितवान्मम॥ षट्त्वानाचिंहतामिंद्रःकिंवागस्यकं
रिष्यती॥ ददर्शपुरतोगत्वारक्षसीतोशिवशिवां॥ २८॥ दशयोजनविस्तीर्ण
क्षतभ्रमररुहंतदा॥ तत्पुत्रोक्तंजद्रूपेप्रशशंसनिजंसुतं॥ २९॥ आदाय

मीश्वरो वतिसदा हंतुं तु यः समीहृतः ॥ स एव विलयं याति पतंग इव दीपगः ॥
मुनयो योषितः सर्वथ धुःस्वस्वनिवेशनं ॥ ततो गणययुः केचिदक्षतं वी
ह्यतस्ततो ॥ ऊचुर्धन्यतरमातरश्चितस्तो सुतो सुराह ॥ दुष्टाश्च लयं या
तिसाधुर्न कापि सिद्धति ॥ २४ ॥ ततः स शर्करा तेभ्यो दत्त्वा हं प्रदं देशि वा
सर्वेभ्यश्च तपाया ता हृष्टे तेन निजं गृहं ॥ २५ ॥ य इदं शृणुथा सुखं आख्या
ते भक्तिमान्तरेः ॥ तस बाष्पं लभे कापि सर्वत्र निर्भयो भव ॥ २६ ॥ इति श्री
गणेशपुराणे उत्तरां ह उपवेशवर्णनं नाम पञ्चशित्तिसोऽध्यायः
॥ ५ ॥ कञ्जवाच ॥ यो मासुरस्य भगिनी तस्य दुःखेन दुःखिता ॥ निराशुर्बु
द्धिर्दिने समुत्पन्ना ह्यधातुरा ॥ भुक्षयामासमहिषा त्रिशतं संख्यात्मा ह
वलात् ॥ करालकेशी लब्धो ह्येता लनासादरी मुखे ॥ २७ ॥ हलदंताकूपने

त्राश्रोत्रावरणसंयुता शीर्षस्तनीमहाधोराभमिष्टकुक्षिकाखला ॥ शीर्षवा
 हुनिमत्तनाभिगोधेवकर्करालव ॥ नामचक्रस्तदालोकाः शतमाहोषमक्षणा
 ध ॥ अन्तरुभावदुष्टायास्फुटंतुरातमाहिषा ॥ साययोर्वंधुरुतारंतुमृतप्रि
 येकरि ॥ ५ ॥ कमनीयतराभस्त्रासर्वाविधवसुंदरा ॥ नानालंकारसंयुक्तागो
 राघोउवावाचिका ॥ ६ ॥ हस्तागोडशृंगमनमोहयंतीकटाक्षतः ॥ साययोर्व
 हभावेनगिरिजातयमुत्तमां ॥ ७ ॥ प्रणतमशिवापादोप्रोवाचपरमादरात् ॥ ध
 न्पाहंरुतहस्याहंप्राप्ताहमीप्सितंफलं ॥ ८ ॥ यतस्त्वंसर्वजनेनीसर्वदेवमयी
 शुभा ॥ सर्वधियासर्वशक्तिसर्वकारणकारणेश ॥ जगन्तोहानदक्षसंपुष्टि
 नृहृदिमागता ॥ कउवाच ॥ शुभावाचंतदीर्घासाप्रोवाचगिरिजातुतां ॥ उति
 छेतिहभद्रंतेसंतुष्टोहंतवेक्षणत् ॥ कस्यासिकुतआयासिकिमर्थं च
 रंगणे कामंतेकारयिष्यामिवदसंममागत ॥ सोवाच ॥ अहंचिरंवि

योगातोशरणंत्वामुपागता ॥ अतस्पादमरावस्थानायकोसुरनिर्जिता ॥ स
 लीनकापिमरिजेसर्वगवगणअपि ॥ ९ ॥ त्वंतुभोग्यवतीदेवीविनियोगोह
 रस्पते ॥ सद्यंभवेसर्वदुःखसमष्टेतुवियोगजं ॥ १० ॥ शिवउवाच ॥ बोलोयंम
 मसुभगेहनिष्पतिवसान्वलात् ॥ मोचःस्पतिदेवानसकालःकश्चिप्रती
 ह्यतो ॥ एतदर्थगणेशेनधृतोदेहोमपालये ॥ ११ ॥ भभारेभोरणार्थायमु
 नीनांपालनायच ॥ कउवाच ॥ इत्युक्त्वापूजयामासपादक्षालनपूर्वक
 ॥ १२ ॥ सखिमिःकुंकुमाद्यैश्चभोजयामाससादरी ॥ सापिभुक्त्वाशिवालये
 सुस्त्रापोवाचतत्सखीः ॥ १३ ॥ गिरिजावासकंसखाआनयेतुममोतिकं
 विधस्ताःसर्वसंख्यःस्तादहोबालंतुतकरि ॥ १४ ॥ लींगियामाससाखा
 हामुखचुंबनवलाने ॥ तज्जिघत्सासविज्ञायसर्वदःसशिवाख्यजः ॥ रा
 ससीमतिनिश्चित्यहस्ताभ्याश्रोत्रयोरधात् ॥ नाहिकन्वततोभारंमहा

स्वसुतंतस्याः पार्वतीमंदिरं यथो ॥ विस्मिन्मापयौ रूपस्पतस्तपयेच पार्वती ॥ त
संख्याच्छिन्नकण्ठाच्छिन्नतासां व्यलोकयन् ॥ कथयस्यालाघवं च कथमस्य
वर्त्तं शिशोः ॥ अहस्स्त्रावदनिश्चंदत्वात्तालां परस्परं ॥ ततस्तोराक्षसीदूरा
च्चिद्विपुः प्रथमास्तदा ॥ अरिष्टे विहिते गौरीददौ दानाभिभक्तितः ॥ ततस्त
सप्तमे मासि प्रवृत्ते निद्रिते जले ॥ ततः सा सर्वते व्याप्ते दरादिग्मे डले शुभे
३८ ॥ निरीक्ष्ये राण्यपशुषु रूक्मसु हृदुरेषु च ॥ पर्यंके परिसुप्तायां पार्वत्यां
व्यसंस्तरे ॥ ३९ ॥ सखीजने निद्रिते च सेवका नांगेण तथा ॥ एतस्मिन्नेतरे दुष्टे
नाम्नायुः कमठासुरः ॥ ४० ॥ आश्वादयस्त्वदेहेन शिवा प्रो गणमद्रुतं ॥ तस्य स
शेनिसहसार्णयते व्रजसंहतिः ॥ ४१ ॥ अतिशीतलगात्रः स पार्वणश्चंद्रमा
स्व ॥ उदिते तु दिवानाथो तस्यैव्यज्रजनाः ॥ ४२ ॥ केचिन्नावास्थिता जघुं

॥ गणेश पुराण ॥

॥ १९३ ॥

विनिद्रां च प्रचक्रिरे ॥ स्वलिखापतिताः काञ्चिदतिकोमलदेहतः शिषि
चूर्वा लकावारिगौमयैरंगमालिकाः ॥ चक्रुस्तोवहिर्यातासबालागिरिजा
तदा ॥ आस्वापस्कृतं गौरीमहार्हास्तारणेत्रसा ॥ सर्वास्तत्राविनिक्षिप्य ययोसा
शेवितुं शिवं ॥ एवं शास्त्रासौ कमठः स्वस्पष्टदृष्टमचालयत ॥ ४४ ॥ भूमिकं पः क
थमिह किंवागिष्टं भविष्यति ॥ इयु ब्रूवं स्थिता तत्र गणेश कितमानसः ॥ ४५ ॥
निद्रिताः प्रतिबुध्यास्ते किं जातामिति चावतुः ॥ तं देवतेन बालेन सर्वज्ञे विने
कजितः ॥ ४६ ॥ उदरं तस्य दृष्टे तु न्यधापि घर्षता भृशं ॥ चतुर्दशं भुवनजाभारं
निरधता तत्र च ॥ ४७ ॥ नीरुद्धः श्वासवायुः सो गानि स्वाभिगमचालयत् ॥ अ
श्रवद्रक्तमतुलमस्पृष्टे हानया विधातुः ॥ ४८ ॥ उद्यानं कर्तुं मारेभेनाशकल
हस्ततः ॥ ततो गणाययुः सर्वे ये तत्रासन् सुखोपिताः ॥ ४९ ॥ किमरिष्टं समुप
तं मुहुर्भूश्चलते तु किं ॥ साग्यश्च बालिकाः सर्वे पार्वतीसंसिते ययुः ॥ ५० ॥

निहमांतवलिस्तेनोतस्पाह्मतोपिना॥ त्वरयापर्वतोयाताधावमानावहिसु
तं॥५४॥ ददर्शनिश्चलंगोरिसोऽस्यापयितुमुद्यता॥ रगोलभारसदृशंमलात
स्थेविमानसा॥५५॥ ततोममर्दसहसाबालस्तंसममाचर॥ ततःसादृशेदेसं
दशयोजनमायतं॥५६॥ प्रसारितमुखेकूर्मवमंतंरुचिरंबहु॥ चूर्णयामासस
हस्राश्रमान्ताताविधानद्रुमान्॥५७॥ ततःसाबालमादायस्तनपानंददेम
रा॥ नक्षयतेसुराणंहिनानामायाः प्राकुर्वतां॥५८॥ त्रिलोचनप्रसादेनपुनर्ल
ब्धः सुतोमया॥ यतःकृतांताद्वलवानरनिहतःकमवासुर॥५९॥ सारमातङ्गा
प्रायुपप्रभुःक्षेममर्मके॥ क्षेममेसेसेवतानगोरिनिजगादमुदन्विता॥६०॥
ततोऽपणःखंडशतंक्षलादूरतारंजहुः॥ ववर्षुःपुष्पवर्षाणितस्मिन्देवगणा
स्तदा॥६१॥ यददपरमाख्यानंश्रुपुष्पाध्रावयीतव॥ सर्वारिष्टवित्तिसुक्तःस
र्वविकामानप्राप्नुयात्॥६२॥ इतिश्रीगणेशपुराणेउत्तराष्टकेकमवासु

एवं धोना मुमक्षुः शक्तिमो ध्यायः ॥ ८५ ॥ आस उवाच ॥ अद्भुतानि चरित्राणि
 श्रुतानि त्वन्मुखं बुजात ॥ ब्रह्मं न द्यौर्घराणि गणेशो न ह्यतानि वै ॥ तथैव श्रोतुं
 मिच्छामि नो हृदं ॥ ८६ ॥ अष्टमे मासि मध्याह्ने त्रिषप्ततौ गिरिजा किल ॥ उष्मण्यपि त्रि
 तादेहे सा ध्येयं पुष्पवाटिकां ॥ ८७ ॥ अशोकं चंदनायत्रपनसां प्रविभीतकाः मा
 लती चंपका जाता चिंचिणि चिचुमंदकाः ॥ ८८ ॥ पद्मिना तं कलशं श्रवणं छाया
 समन्विताः ॥ रंभ्यशीतलजं चारुसरः कमलमंडितं ॥ ८९ ॥ तत्र मंचकवयै रण
 सरण्यानी तैश्चुभास्तरे ॥ सुधापि गिरिजा बालयुक्तानिः शृंगं चेतसा ॥ ९० ॥ सखी
 भ्यां विजिता बालमज्जने नारी न मुञ्चिता ॥ सुषुप्तिमगमध्यावता वदेत्यो महा
 बलाः ॥ ९१ ॥ तज्या सुररतिर्या तो वायुरूपो विश्रुतमः ॥ संचका तर्गतिः सोऽथ त
 तसा कं थयो दिवं ॥ ९२ ॥ तस्य शब्देन संन्रस्ते ते संख्यो पतितो मुवि ॥ आक्रंद परमं
 चक्रे पर्यंकं स्यात्तदग्निवा ॥ ९३ ॥ रोमस्था पर्यवे विहसा धावधावेति शंकर

गोप्येति सर्वविश्रामं अतो वा तदस्य चरितं पुनर्मे ब्रह्मिणा दूरं
अतो वा शृणुष्व कुरुते ब्रह्म ननु गच्छेत्तस्मै कथं पुनः वक्तव्यम्
॥ ५ ॥

किंमयांविहृतं देव किमर्थंमपुपेक्षते॥ अस्पपुत्रस्य योगेन नाना दुःखमभरन्ममः
अस्मादेत्यानरतिम किंसपुत्रार्या विनिर्मिता॥ अयमेव तज्जातश्चेत्कथं बंधन
माप्नुयां **कुरुवाच॥** एवमाक्रंदता क्रलाउभावालो महामनाः॥ तदा मुहुर्ज
जगज्जसौ धनवद्गर्जयन्दिशः॥ चक्रे धेधरणी तेन ससमुद्रवनाहरा॥ १४॥ त
मदृष्टातु व्रोचस्काणेषु प्रमथादिषु॥ पादाघातेन बालो धर्मवकंसमता
इयत्॥ १५॥ विभुर्भूता तिस्रसु सारा तथैवा भवान्नमः॥ मंचकः खंडग्रास्तेन भ
वानिपतितो भुवि॥ १६॥ ततस्तस्मात्सुरोद्वपो जातो बालो दधारत॥ हस्तेने
केन जननी दधारा सौखली लया॥ १७॥ वनमुक्तं तोय विंदुंचंचुना चचात
कः क्षणतः॥ स्कंधारुजं सुतां हृत्वा शिखां यामो न तस्य च॥ १८॥ ततस्तस्या
जभरद्वेष्टे तं बालः सहसा बलात्॥ पद्मासनं देत्यदेहे कृत्वा योगिवत स्थि
वान्॥ १९॥ सभस्मोपतितो दूतान् मर्दितो बलवन्तरां॥ प्राणं सत्याज देत्योऽथ

॥ ग. ३६ ॥

॥ २९६ ॥

वमन आस्वादगुदुः॥ सतु दृष्टो जने दैत्यः एकविंशतियोजनः॥ चूर्णध्यानरु
क्षपाषाणनाशमानरा रण्ययुः॥ ततस्तुष्टो बालको सौगणैः सखिजनै
रपि॥ उचुस्ते गोविवालायं मते कुत्रा की बली॥ सातु भ्रांते वनाद्गगनं चरणि वि
शु॥ मनयस्तामथोचुस्ते सावधानमनोः सती॥ २५॥ भवेदेत्यो हतो नेन धृत्वा
रूपं महतरं॥ उल्लोमनयने परपुनर्बलं शिरः शुभं॥ २६॥ **क. उ. ब. न.** तदा
व्यासतिबुद्ध्या सा परपदैस्त्रिचालकं॥ **गो. र्ज. व. च.** विपरीतं मया दृष्टं गृह्ये वा
लेन वाक्यं॥ हतो नेन महादैत्य एकविंशतियोजनः॥ २७॥ मातरा दायमस्ति नो
बालो मे जीवितप्रदः॥ इत्युक्त्वा बालमादाय कारयामास गतिकं॥ २८॥ दत्त्वा दाना
निचददोस्तनपानं शिरोरपि॥ दृष्ट्वा तिकेतुर्कतस्पर्शं सुमुदोन्विता॥ २९॥
एतस्मिन् नंतरे धोरचक्रेशं महासुर॥ दुर्दभैः सदृशं सोपि ख्यातो दुर्दुष्टिना
मतः॥ ३०॥ यस्य पाशितलाघाता ह्यराच्यं लमागता॥ आशुदितो दिने मल्लिदेहे

नगगनस्सरा ॥ गणेन बालरूपेण गोरी बालं जुहावसा ॥ अतएव हिरमा बोध्यसे
पिया तस्तं देवतं ॥ शोके कृत्वा तु तं बालं हृत्वा हस्तफलं ददौ ॥ अधली छिप्लं ब्रा
ह्मणी धर्मिण्यवदञ्च सः ॥ दूरदेशास्माची तं जन्म मृत्युजरापहं ॥ स तु जानंद
ह भावं फलं तस्य जप गृहेतत ॥ अभक्ष्य दद्याच्च फलं तं तरभी पुनः ॥ ३६ ॥
॥ क उवाच ॥ अमृतं विषयो तं विषयं तं शिवं श्रया ॥ श्रवावक्षस्मलं तं
स्य तस्मात्तदुददिष्टं ॥ ३७ ॥ तं ज्ञानुनोत्पस्य पादोकराभ्यां गृहे ज्ञेहि शिखां परा
भ्यां श्रमश्रुणि गृह्य दोलया मासली लया ॥ ३८ ॥ न न तं जानुभागे स्पृष्ट्वा मंडलमरा
न्वितं ॥ स पीडित उवाचा यजानुभागादवातर ॥ ३९ ॥ तव भारेण न स्पृष्टं न मम देहो
ति पीडित ॥ मुंच मुंच गमिष्यामि स्वालयं गिरिजासुत ॥ ४० ॥ **॥ क उवाच ॥** शवं संप्रा
प्य तस्तेन नमोचयति बालकं ॥ उदतिष्ठ हृत्वा देहो भग्न देहस्तु पूर्वतः ॥ ४१ ॥ बला
च कर्षवालोपि मूर्खनिमस्य तस्मात्तदा ॥ सागलापरूपतिस्थाप्य देहं बालं तं प्रा

॥ ग ॥ ३ ॥

॥ २९७ ॥

कठनालातछिरोपिबालहस्तगतं बभौ ॥ रुचिरतामहास्नायातक्षरं समपद्यत
शिरः कमलहस्तौ सोखेतनेमिप्रजासतः ॥ शोणितेन विलिप्तं गोगणमात्रेन्यवे
दयत् सागलापप्रपतिस्माध्रक्षेत्रं बालं तथा विधं ॥ तच्छिरोदूरतः क्षिप्त्वा वस्त्रे
शब्दममार्जतं स्नापयित्वा स्वयं स्नाता ददौ स्तन्यं तदामुदा ॥ ४८ ॥ ततः संख्यो
गणाश्चाधुः प्रपद्युः क्षेममर्भको ॥ सोवाच परमं क्षेमं बालकेनैव भाक्षितः ॥ ४९ ॥
मरीचे रक्षणं चापि कुशवं मम बालके ॥ ततस्तेतं निरासर्वं दूरतो दुष्टदानवं ध्वं ॥
ततो हर्षयुता जग्मुर्गणाः संख्योतिजगरु ॥ पार्वती हर्षं संयुक्ता स बाला प्रविशद्
हं ॥ ५० ॥ इति गले शृणु रणे उत्तरां हं मंचका सुरदुंदुभिव जेनाम सत्यतिरी
तिमो ध्यायः ॥ ५१ ॥ क उवाच ॥ ततस्तदशमे मासे दंडमात्रा गते रवौ ॥ किंचिच्च
रिंगमाणे सौ रमते समश्चिवा सुताः ॥ १ ॥ पादाभ्यां च लयनं कापि गृहं गृहं च भा
षते ॥ लुठते न्यस्यते चापि रोदनं कुरुते च सौ ॥ २ ॥ दृष्ट्वा शिवां च स हसा दृष्ट्वा

मन्त्रजल्पि॥ दृष्ट्वा तथा विधं बालं जहृषे पार्वती तदा॥ एतस्मिन् न तरे दुष्टो दैत्य आज
गराभिध॥ स्रवदग्निकण न दृष्ट्वा बज्रसारतनुर्दृष्टः॥ ललज्जि को दीर्घजिह्वो
ग्रसन्निवमरुहसिरे॥ उपविष्टो दमते लेहे जिह्वो लालयन्मुहुः॥ तं बालो बालजिह्वो
नलिंगिला विदध्यास॥ सनिनाय च ते शोध्रमास्यातः सह ते न च॥ अंतः प्रविष्टे
ओष्ठौ सत्यमीलयत वायुमुक्॥ न पश्येदंगणे बालं गौरी विह्वलमानसा॥ अत्र
क्रीडस्थितो बालः कनीने तोरुतो नुच॥ शूरो न परमात्मा शैतता उभस्तकं निजं
तावदुर्गतिं पिह्यसामा मात विमिना भवे॥ बाले प्रभावो विज्ञातः शतशो बाल
वत्तरः॥ बालस्तदुत्तमो वदं ह्ये च निरुह॥ आसंतस्य तदैव स्य पुंसोऽप्यबालय
न॥ प्राणवायुस्तने श्चाभ्यां रुधिरा विनिययो॥ विदार्य देहमस्या सीव हियति
विकासुते॥ चिक्रीड रुधिरा हंगः किं नु पुष्पित किं शुक्॥ ततो गणस्तं निरी
क्ष्य लिहंतं स्वागुलिं शुभं॥ उच्चैरुचुर्गिरि सुता मयं बालो विनिर्गतः॥ अस्यास्या

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ २९८ ॥

भारमित्रातदेत्यमाजगरं वलं ॥ १४ ॥ **क. उ. भा. च.** तिष्ठावसानंतरं बालं लमादाय सखं
शिव ॥ स्नात्वा प्रामांससहसा स्नात्वा पितृस्तनं ददौ ॥ १५ ॥ कगतेति क्षणो बालं
विताम्यर्थमागत ॥ ततो ददर्श जगद्विस्तीर्णं शतयोजनं ॥ १६ ॥ भयानकं मुखं दृष्ट्वै
भुतं रुचिरं बह ॥ पतितं दृष्ट्वा बाला नियात पितृमहं हासि च ॥ १७ ॥ **गो. पु. भा. च.**
अस्मिंस्तुले किंयंतो नु भवेयुर्देत्यराक्षसाः ॥ किंयंतो निधनं प्राप्ता अस्पृक्ष
स्पृक्षमात ॥ १८ ॥ ततस्तं विश्विपुः सर्वगणदूरं महासुरं ॥ ततस्त्वेकादशमा
सेद्वारदेशं शिवाय यो ॥ १९ ॥ सखीभिः पश्यती बालं कौतुकानि बहूनि यथा ॥ कस्या
श्विधदनं बालं श्रुत्वा वतं चूं च यत्पि ॥ २० ॥ आश्चर्यं च चक्षुषी च के स्पृक्षि
ष्टुगस्वयं ॥ पितृमातुरभ्याः स्तनं गत्वा बलाददौ ॥ २१ ॥ मुखमाश्चर्यं शुक्रेन
विभीषयति चापराः ॥ मुखं केशान्नास्तिकां च कर्षते भ्रष्टा यत्पि ॥ वदते सख
लितो वारुणपरं दृष्ट्वा स्वकानि पि ॥ एतस्मिन् नंतरे दुहोदानं बालं शलभासुरं ॥ ब्र

स्नादिनामगम्योसोपर्वतस्कंधमंडलः॥बोमस्कोटिमहाप्रह्वनीखवणेयिथाघ
नः॥जपाकुसुमनयनोमेघस्पृक्कृष्टंगमंगलः॥वासांतिकमुपायातोप्रसन्नि
वजगत्रयं॥२४॥तधत्तुंवालकोयतियत्रयत्रसगच्छति॥एवंतौसुचिरंकांक्षं
मतस्तमहाजवौ॥२५॥ततःश्रान्तोभवद्वोलोहपाधावतत्तुंतिक्तं॥दधारसह
सादैखंशालभंबलवत्॥२६॥सपक्षोष्कलयामाससैहोहस्तगतोयथा॥वा
धतेचरणधातेस्तंबालंशालभासुरः॥२७॥बाधतेचरणधातेस्तंबप्रसार्य
नयनेरुद्रेदशतिस्मतदाशिशुं॥मुमोचतंतदाबालोदधारचमुनःपुनः॥२८॥द
र्शयामासजननींधरादृष्टेभपोधयत्॥श्रीबोवच॥दयाविष्टातंबालंकुरुमा
नसं॥२९॥जीवधातोनकर्तव्योमुंचैतंप्राणनंशिशो॥बलस्पुनःशिलादृष्टेहृता
च्चिपबालकः॥३०॥सतदाशतधाजातोनिपपातचभरतले॥गर्जयत्तुगगनंरु
क्षानपातयन्नुदहतोरणतः॥३१॥तंवेमनस्कंबहुमुष्मादशयोजनविस्तृतः॥चू

॥ ग. उ. हि. ॥

॥ २९५ ॥

एषं नाश्रमानं जंतुं नस्ततो माता निनायतं ॥ बालं संस्थापयामास प्रादास्तं
न्येव भोजनं ॥ सख्यो निरीक्षतं बालं मत्तं दैत्यं तथा विधं साधु साध्विति ताः प्रोचु
स्तां च पर्वतके न्यकां गृहं विवेश गिरिजा ताम्बुमुदाम्विताः ॥ ३७ ॥ चि
क्षिपुर्दूरतो दैत्यं तदा रावणागमणा ॥ मुमुचुः पुष्पः वर्षाणि बालं देवगण
स्तदा ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भगवद्गीता पुराणे उत्तरार्धे अजगज्जलमासुरबधो
नाम अष्टतितमः ॥ ८८ ॥ कवचं च ॥ ततो द्वादशमासे तु गिरिजा सुतम
तं ॥ उपविष्टा लिभिः सार्धं अंके कृत्वा स्वलं दत्तं ॥ १ ॥ कोटि सूर्यनिभं कोटि भरधरो
श्च विराजितं ॥ ततस्तस्या मरुता सीदुः सखी नृपदरिणि ॥ २ ॥ बालकस्य हरस्या
यज्ञा लास्तत्र नर्तितुमागताः ॥ वष्पान् शिशुस्तदा ॥ ये यो ये योति शब्देन ननतं
गिरिजा सुतः ॥ ३ ॥ अत्वा तदीयं तं शब्दं हरो नर्तितुमागताः ॥ एवं नृपं तु मालोक्
नतं तं श्रीवरोपि च ॥ ४ ॥ तत इन्द्रादयो देवास्तत्र नर्तितुमागताः ॥ स यथा नृपते

वासस्तेपि न संति तादृशं ॥ ५ ॥ दर्शयंतितथाभावं स यथा दर्शयत्यपि ॥ मनः प्राः प
शवो हृदाः यक्षराक्षसपन्नगाः ॥ ६ ॥ मुनयो मानवा भूपा भुवनानि चतुर्दश ॥ एक
विंशतिस्वर्गस्थाः सचेतनमचेतने ॥ ७ ॥ बालप्रभावान्नन्तैर्बालैश्च देवैर्भूत
लैः ॥ मुनिपत्न्यो देवपत्न्यो नन्तु गिरिकन्यकाः ॥ ८ ॥ नूपुराणां सिंजितेन क्षुद्रं
टारवैरग्रे ॥ पादाघातस्पर्शत्वेन विदिशे च दिशे शब्दे च ॥ ९ ॥ गगनं पर्वतोऽग्रा
सन्नादयुक्तास्तदासुने ॥ चेकं पंधराणां शेषो विश्वं द्रष्टुं तारकाः ॥ १० ॥ ततो न
स्य स्याति शयसां लोरीत्यपेक्षयेत् ॥ न च क्रेवा लको वाक्यं यथा गौरी समीरितं ॥
११ ॥ नूपुरासुरो महादेवो महा लक्ष्मो तनुर्दृढः ॥ पातालचरणो व्योमसंस्पर्शितः
मस्तकः ॥ १२ ॥ नूपुरांतर्गतो दुष्टः सूक्ष्मरूपो निशोरसौ ॥ स बालं स्तवबंधा सुमा
यया बलवन्तरं ॥ १३ ॥ पृथ्वीमिश्रतुर्दंतं यथा मर्दयुतंगतं ॥ अंके जग्राह तं बा
लं पुनरेवाद्रिकन्यका ॥ १४ ॥ तद्गारेण पिपिडा यन्मभारेण समेन सा ॥ उवाच च
चसा गौरी कथं गुरुतरो भवात् ॥ इदानीममजातो सितस्पादुतमैकतः ॥ मम

॥ गङ्गादे ॥

॥ १०० ॥

प्राणागमिष्यंतितवभारेणवालक **कउवाच** ॥ श्रुत्वामातुर्वचोवालः पीडि
तासाम्भूतदा ॥ उत्ततारबलादंकातदुधावांघ्रियुगंवल्लव ॥ ततोनिस्तस्यदेखे
सोष्माग्निवभ्रामपक्षिवत् ॥ तमसाव्यापिभरः सर्वातेनसंस्त्रादितोखौ ॥ १ ॥ सो
कस्मान्निपपातोमशितधाचाभवेद्वलः ॥ ततस्तेमुनयोदेवाः परमानंदनि
वृताः ॥ २० ॥ तुष्टुबुर्बलरूपं तं परमस्मानमव्यय ॥ देवर्षयउवाच ॥ नजानी
मोवयं देवरूपाणि तवयन्महः ॥ २१ ॥ लीलामायाच विविधादेसदानवता
शिताः ॥ चरुणस्याजितो देखो रविमंडललोपकः ॥ २२ ॥ भ्रमित्वाव्योमनि
भृशंपतितः शतधाभवत् ॥ संद्रुस्यजीवसंवातानृदक्षानाश्रमपर्वता
द्व ॥ तवन्तसंतयोवीक्ष्य सर्वे नृस्ये प्रचक्रिरे **कउवाच** ॥ २३ ॥ ततस्तेपुपु
जुः सर्वे तं बालं विश्वरूपिणं ॥ नृत्योत्सवे निवृत्ते तु गोतमदि विस्तृत्य सो ॥ २४ ॥
पार्वती बालमादाय लालयित्वा स्तनंददौ ॥ स्त्रियः सर्वापि स्तुत्याथ वि

वेशनिजमंदिरं॥ ततः पुनः कदाचित्समुनिबालैः समं वितः गृहाद्धिक्रीड
नार्थं यथो विक्रीडलीलया॥ मद्यपुष्टं च ते च क्रुद्धं दृशो नैकधा बहु॥ १८॥ पा
तयामासुरा गृह्य शिखायां ते परस्परं॥ जघ्नः शिरः शिरोभिस्ते जानुभिर्जा
नुनीतया॥ कूर्परं कूर्परं रणैव चरणं चरणेण च॥ १९॥ रुरुदुःष्टं भागं ते
स्वधभागं परस्परं॥ ललाप्रहारे निजधुरुदरे मस्तके पिच॥ २०॥ केचिच्चपुपुजु
र्वालिंगंधपुष्पाक्षतादिभिः॥ केचिन्नीत्वाश्रमपदं भोजयामासुरं भसा॥ २१॥ न
मश्रुः पादयुगं केचिन्मालांददुःशुभां॥ आं विपुत्रस्वरूपेण दैत्यः सिधुः
प्रणोदितः॥ प्रदृष्ट्वा भयभरेति दंडपाणिर्भयानकः॥ स्वबलेन जघानासीं
स्तीक्ष्णधारां नखोबली॥ विरुदं बाहुदेवो सजित्वा सर्वान्निबलं धरु॥ किं
लाक्षो हलंगो महागोत्रविदारणः॥ २२॥ पुत्राद्यातेन जीवानां यश्चक्रे
नाशनं खलः॥ उन्मलया मासहमान् शृंगगोबालं द्यातेन पर्वतान्॥ २३॥

॥ ग. अ. ॥

॥ २१ ॥

दृष्टे लभतो मनुष्याणां बलात्मारयते वली ॥ स यथौ पार्वती बालं हंतुं कामो म
हासुरः ॥ दृष्टो धाव प्रिया स यावत्मारयते तु तं ॥ दधारं गयो बालं हस्ताभ्यां
तावदेव हि ॥ रुरो ह च स तस्मिन् दृष्टे ह यथा भवे ॥ ४० ॥ ततो मुनि सुताः केचि
त्सु हं धत्वा अपकर्षयत् ॥ केचिदंडैश्च लगुडैर्निजैर्दृष्टुं पुंगवः ॥ ४१ ॥ सो वमस्य
तु तान् जघ्ने पुष्पाघातेन सत्वरं ॥ नापेतु स्ते तदा भस्मोपुष्पाघातेन पीडिताः ॥
दृष्ट्वा तस्य बले बालो वतार च्छेदधारतं ॥ आस्फायत् तदा दृष्टे भ्रामयित्वा चिरं
तु तं ॥ सहस्रधा गच्छन् गोममार सहसा सुरः ॥ अंसशब्देन तस्याय विभाय भु
वनत्रयं ॥ ४२ ॥ वमनस्तं वमुहो वाससाय विहसत् मुखं ॥ ततो बाला मुनीनां ते
कथयन्त लासुतां ॥ ४३ ॥ अनेन निधने नीत आ विजोयं महासुरः ॥ निहंतुं मः
समायाता क्रीडतो बलशालिना ॥ ४४ ॥ कञ्जधाम् ॥ अंबो निरीक्ष्य निरीक्ष्य
निहंतुं महादैत्यमुत्तमं ॥ आश्चर्यं परमं कृत्वा निनाय निजमंदिरं ॥ ४५ ॥

करछोछसंयुतः केचिद्वासरमेधेपरं तोरदृशुर्नतं भवानीताउयद्रिताके
 चिदाज्ञः पलायिताः केचितांवासरकागलाशंसमग्रं शिशुं चतां ॥ ११ ॥ नः सर्वान्
 कीउतोहिलानीतोमस्येनवालकः ॥ **क. उ. वा. च.** श्रुत्वा तद्वचनं गौरी प्रसन्नतापति
 ताभुवि ॥ मुहुर्ताञ्जितं तं लब्ध्वा रोदमानाय यौ बहिः ॥ मुचतीनेत्रजं वारी मस्तका
 त्यतितां चला ॥ स्रजलतीनिधुसंती च पतिता धरणी तले ॥ १२ ॥ सख्यस्तामन्वयुः
 काश्चिद्विलाकायणिसखराः ॥ सरस्तीरं श्रीधरं आगता सखिभिः सह ॥ १३ ॥
 मुनयस्तमुदंतं च श्रुत्वा पाताः सरः प्रति ॥ अगाधे भासितैः केचिन्मगनामा प्र
 रमासुतः ॥ १४ ॥ तामूचुर्जननी केचिन्मगनां बालकाजसः ॥ तेषु नर्तनं दृष्ट्वा श्रु
 मत्स्योदरगतसुतः ॥ १५ ॥ पुनरुदन्मारे मे गौरी श्रुत्वा च तद्वचः ॥ **उ. मा. वा. च.**
 मम प्राणमिच्छन्ति विना तं सर्वसुखं ॥ १६ ॥ अतिकेनो न संतुल्य मति पौरुष
 मीश्वर ॥ चराचरगुरुभायातीतं मायाविनं परं ॥ १७ ॥ अनंतकोटि ब्रह्मांडनाय

धोदंतं भ्रामयित्वा बालोपरि जलेन ह ॥ तस्य जदूरतो गेहस्तनपातंत तोरदौ
 तानि स्वअग्निदेवस्य तस्य जुदूरतोगणः ॥ मुनयो मुनिपत्यश्च मुनिबालास्त्रिषो
 षिच ॥ १८ ॥ प्रशंसन्तं तोर्यो देवायुष्माणा तस्य जुः ॥ आशिषोऽपि ददुर्विप्रान् तस्य
 ते स्माप्सुरोगणः ॥ १९ ॥ **इति श्रीमालेशपुराणे उतरार्द्धे आविजवधः ॥ ८५ ॥**
क. उ. वा. च. ततो हितोयेव धेस बालो बाले रसं खके ॥ चक्र उवाडि का प्रयेना ना
 दमलताकुडें ॥ १ ॥ फलानि भक्षयामास खर्जुरपनसामिच ॥ ददौ तेभ्योतिबलतः
 पातयित्वा बहून्पि ॥ २ ॥ कूटो नाम महादेवः कूटमायाकरः खलः ॥ नतवाकासम
 सायवापिकायां विष्णोः सः ॥ ३ ॥ लेउयामास दुर्बुद्धः सर्वेषां हि जिघांसया ॥ ये
 षांतुस्पर्शमन्त्रेण म्रियन्ते प्राणनः क्षणतः ॥ ४ ॥ यदुस्य वायुना स्पर्शानि पतंति
 खगाभुवि ॥ ततः कूटो व्योमगते स्तस्मै नाशो दृश्यते ॥ ५ ॥ ततस्ते बालकाः पा
 तुमस्तानां तु जले ययुः ॥ पपुः सर्वे च लुल्लुके रजसी निश्च केचन ॥ ६ ॥ मृतानां

सा समादाय बहिर्यातामतास्तदा ॥ रक्षको ग्राममभ्येतु घोषयामासत नक्तं ॥ ततो
 न्मत्स्यत समादाय बहिर्यातामतास्तदा ॥ रक्षको ग्राममभ्येतु घोषयामासत नक्तं
 त्ति ॥ ततो महारवकृत्वा तत्रेयुः सर्वनागशः ॥ १॥ धनतः पाणि तले वक्षः पाषाणे
 रपरे शिरः ॥ हाहाकारो महानासीत् पुंस्यो यो धितामपि ॥ २॥ तेषां मार्कं दितं
 श्रुत्वा शिवाया अपि बालकः ॥ अजीवय न दृष्टि पातेः सर्वास्तान् पुर बाल
 कोन ॥ ३॥ कूरदृष्ट्या कूटदैत्यं मृतं भौमो न्यपातय न ॥ पंचयोजन विस्तीर्णं च
 र्णिता तेन वाटिकां ददृशुर्नगिराः सर्वे कतिच च पलायिता ॥ सो जीवय ज्ञा
 त् चरन्ति विष्णो वापि कां प्यधात् ॥ स्वस्व बाल समादाय सर्वे ते स्वालयान् दय
 युः ॥ ४॥ प्रशशंसुः शिवा बालं निनिंदुर्नोस्तिका खालाः ॥ अस्म्यसंगाद रिष्टा
 नित रूपांतीति परे ब्रूवं न ॥ ५॥ ततस्तृतीये वर्षे तु प्रातः काले द्विजा सुतः ॥ पंच
 यित्वा बहिर्यातो मुनिवासास्तमन्वयुः ॥ ६॥ अहो रत्र वियोगेन परस्परमथा

श्लिषत ॥ त ऊचुर्ति शिदेवां लोखने परपाम सर्वदा ॥ ७॥ रजनी नो युग समा जायते
 वामपरे पता ॥ रदानोऽं निरिदं वै वप्रसं न्नास्मा खिलो वयं ॥ ८॥ कीजमो घमह
 सत्वं दं द्वाभ्ययथा सुखं ॥ ततो धरि कतो भूत्वा परे हं परतो पिच ॥ ९॥ अहं भ्य ध
 त् यं क गो ले न नादयं तो थरो दसी ॥ आहू दे ना थ यु धं तो वि कर्षं तः परस्परं ॥ १०॥
 रमंत से थ यु दूर मा अमं के स्प चि न्तने ॥ सरो वरे तत्र रे भु ये जि ना य त वि स्तरे ॥ ११॥
 सिंचं तो बलि मि वा रि दं द्वाभ्ययथा पुरा ॥ निमज्ज्य स्कंद माहू ह्य मज्ज्यं तो बला
 थरं ॥ १२॥ ततो दैत्यो मुक्त्वा रूपी ते पु क्त उर तो भवत् ॥ आस्फालय न करा धाते
 से जलं सो पि पु छत ॥ १३॥ कलषो तर्जला भोगा जग्मु स्ती रं मुहु मुहु ॥ ती रं दृष्ट्वा
 गज पुत्रं मत्स्य स्तं नि के टे थ यो ॥ १४॥ यो दा य व द नं द द्धे त दं द्वि वि च क र्षं च ॥ नि
 ना थ धा व धा वे ति को रं तं तं महा जले ॥ १५॥ न्यमज्ज्य स्त जले तेन चिर काले म ह
 सुर ॥ अरो दि धि मु नि सु ता मग्ने वी क्ष्वा द्वि जा सु ता ॥ १६॥ हाहा करं प्र कु र्वं ताः

कंविश्वसंनं॥ ललाटं निज चानोरोचामंवारं करेण सा॥ रुद्रमुनयो वीक्ष्य रुदंती
तां तथा विधे॥ ततः कारुणिको देवो निशंभ्यं कुरुणं वचः॥ स्वयं मंडजं रूपो
भूय युधाते परस्परं॥ ४०॥ तदा ब्रह्मेन जलजाम्बतातीरं निपेतिरे॥ दृष्ट्वा भ्यो
दशतस्तोभो हतस्मपुष्पधातनः॥ ४१॥ उदरं स्त्रोदरेणो वददं दृष्ट्वा न जघुतुः
शवं चिरतरं युद्धं कृत्वा हारुणमोजसा॥ ४२॥ मत्स्यरूपं गणेशो यवलाज्जघ्ने
मुखे मुखं॥ भगतां सो भगदपो सो भगननेत्रो भवच्च सः॥ ४३॥ पपालजलमभ्ये
सहृष्टे गास्त्रजमासुतः॥ यत्र यत्र यथो सो यत्र तत्र तत्राप्यसौ ययुः॥ ४४॥ का वि
क्षिप्तं तु तदृष्ट्वा पुष्पाधातेर ता उयत॥ तद्युष्मंतु मुखे हृत्वा गुणेशो व हिरायत
त॥ ४५॥ बुधैर्निज भारेण गता सुविमसजसा॥ यजंतं रुचिरं वक्रान्दंतं
वल्लवतरं॥ ४६॥ तेन शब्देन मरुता च कपे सुवनत्रयं॥ निर्ययो जलमभ्यासति
लिगपावती ततदा॥ आनंदमगता भारी तं स्तनपानं मुदा ददौ॥ मामहं ह्येकं धं

॥ ग. ए. उ. ह. ॥

॥ ३०४ ॥

पुत्रगतो सिवाल्लयैः सस्य यद्यदायाति विघ्नतंत देवान् नश्यते स्वयं मरीचेरक्ष
णाच्छोभोः ह्यपयाजगदीशतुः कुरुष्वे किंच पलतां रक्षितयः कथं भया लब्धियो
मे मम प्राणा गुमिष्यति प्रिया भर्तुः ॥ क उ वा व ॥ ततो मुनिगणः प्रोचुस्त्वां वि
ना दुषिता वयं ॥ रक्षणीं पुरा नंदं प्राप्तास्त्यद्वर्गना द्विज भो ॥ ५२ ॥ पुपुजु मुनयो
तानाद्रमेः सस्य प्रियो पि च ॥ नमस्तुभ्य गुरोरांतं प्रार्थयं सर्वश्रवतं ॥ ५३ ॥ व
यं लक्ष्मीया देवे नमस्तुभ्यं लभहं सि ॥ ततो वावा लमादाय यो स्वस्थानमुत्तमं
५४ ॥ अनंतरंगुणः सस्यो मुनयो हर्षति भरीः ॥ मार्गमध्वे परः त्रोलनामादे
सोमहविलः ॥ ५५ ॥ सर्वशत्रुहरो न के दृढांगो रानिनाशन ॥ गिरिणं यस्मिन्
छेदना रुणं जायते क्षणतः ॥ ५६ ॥ मार्गं निरुष्य सहसा सस्मितो रोदसि स्प
शन् दिग्योजनमस्तको सावधो द्वादशयोजनः ॥ ५७ ॥ सरस्तङ्गा गदृक्षा
श्च सतायत्र विभांति च ॥ क्रीडंति सिंह गदृक्षा वारण्यक्षराक्षसाः ॥ ५८ ॥

परमारादिचपलामारयिष्येधुनाभृशं॥ शंभवेवानिवेदिष्येसवात्ताताडयि
 च्यति॥ श्लेखेध्वनंमालुलुंछधरणीतले॥ निःसृतं ध्वनंशलापपालवरा
 पुनः पुनर्जावितिसाधयेदुःखिताभृशविह्वला॥ एतस्मिन्नंतरेदुष्टोदानवः
 कर्दमासुर॥ २१॥ द्विजरूपधरोवालंदधानोदक्षिणेकरे॥ कर्मउद्धवादिपुण्यंभ
 स्मोद्धृतविग्रहः॥ २२॥ अरुणोऽस्त्रनिभेवस्त्रेवसानोमायिकोभृशं॥ सञ्जवेव
 चनंवाचंकिमर्थंलंपलायसे॥ २३॥ तद्गीतेवरिणंसद्यःकरिष्येहंसंशय॥ मे
 ष्येत्वांयत्रतेमाताजननीयाकथांचन॥ २४॥ नेचकालमेयतत्रनेचाप्यद्रुममव
 पि॥ **कउवाच॥** तमुवाचार्मकोभीतुस्तथाकरुण्यथाममः॥ २५॥ नपश्येज्जननी
 जातःशर्मणंलामुपागता॥ निगीलिताघदेवसोसंदुष्टःकर्दमासुरः॥ २६॥ मा
 फलस्पृष्टस्परवेडंकोमलमर्भकः॥ तस्यादपलचिरुनिभृमोदष्टायजो
 रिवा॥ २७॥ द्विजंरुदरपिरतोदृष्टंनचततोभके॥ स्वामिस्त्वयामममुतइतोम

सर्वेतेविकृताप्रोचुकिमदंविधमुत्तमं॥ तदंतिकेस्थितोगौरीतेपिस्वर्गस्थितास्त
 दाततस्तेमुनयःप्रोचुःकदाइदमयोषितः॥ अपत्यानिगुरोशस्पकदास्यादभ
 विक्रमः॥ गामिष्यतिरथाहोमकोसोद्वनःस्वधाक्रिया॥ गौरीजगाद्धानसर्ववि
 खेदंकर्तुमर्हथ॥ २८॥ ममापिचित्तसंप्राप्तेशंकरस्पृष्टजायते॥ **कउवाच॥**
 शृत्वावाक्यानितात्पाशुगुणेशोबुद्धिमतरः॥ २९॥ प्रष्टुमिच्छेत्तुविराटरूपंश्चासमात्रा
 निराकरोत्॥ ३०॥ शुभंनचनद्रूपंमोहतामुनयोपिते॥ ३१॥ तद्व्यासयोगात्सगिर्व
 भामगगनेतदा॥ आश्रयंपरमंप्राप्तासर्वेतेतंप्रदांसिरे॥ ३२॥ वास्यागतंयथा
 पत्रंततोसोपतितोभुवि॥ सरुलयाभवेधैवःपुनर्दृष्टानंचूर्णयत्॥ ३३॥ त
 तस्तेमुनयःप्रोचुःसाधुसाधुगुणेश्वरः॥ ३४॥ ह्रींस्तमरिहंनःस्वाश्रमस्था
 चयंसुखं॥ ३५॥ वसामस्तात्प्रसादेनखस्वकर्मरताभृशं॥ **कउवाच॥** ३६॥
 एवमुक्त्वाचनवाचदृष्टासंरुपतंययुः॥ ३७॥ पार्वतीचतदोमोयविके

निजमंदिरं सरलममुनिपदमश्रुद्धाताः स्वगृहं ययुः ॥ ३५ ॥ इदं यः श्रुणुयाम
 र्यः सर्वत्र सुखमाप्नुयात् ॥ आयुरारोग्यमैश्वर्यं सर्वत्र विजयं तथा ॥ ३६ ॥ इति
 गोशंभुनारायणमस्यासुरतोनासुरबधोनामो आयुष्यः ॥ ३७ ॥ क
 उवाच ॥ ततः कदाचिद्दिग्गजा प्रातस्तालालं निविता ॥ सुतेषाले चेतुर्व
 क्षेपिणं पूजां चकार सः ॥ वामहस्ते निजायेव पार्श्वी मूर्तिमुत्तमां ॥ सवस्था
 यरुतः स्तब्धः ध्यात्वेह तत्परः ॥ इदं तिष्ठ क्षणं तिष्ठेयं माताम्यधेधतः
 सरुषा पातयन् मूर्तिस्तद्दस्तास्तदाततः ॥ ३८ ॥ तं च सा हस्तघातेन जघानरो
 धतो दृष्टं सरुषा पुनरागच्छद्दृष्टं दृष्टं गुलिमुल्लख्यं ॥ ३९ ॥ मुंचं मुंचं मम प्राण
 गमिष्यंतीति सा ब्रवीत् ॥ देहामंगुलिमुद्धृत्य पातदूरतोर्मकः ॥ ४० ॥
 अस्त्रवदुच्चिरं तस्या अंगुले बलं बहु ॥ यथा क्षीरमर्कं दृष्ट्वा दृष्ट्वा घाते
 न पण्डितात् ॥ ४१ ॥ ततो यद्विंशमादाय ताडितुं सां सुतं ययौ ॥ धावयित्वा दधा

रेनंददर्शिवरूपिणं ॥ पंचवक्त्रं दशभुजं त्रिनेत्रं शेषशे मितं ॥ त्रिशूलं
 मरुभस्मरुं जमालां च विभ्रतां ॥ वस्त्राने चर्मणि हस्तीभाघ्रयोः ॥ त्रिशरो खरं
 दृष्ट्वा लज्जिताय किं तस्या जाधो मुखी शिवः ॥ पुरेवामंदिरं वापि गंतुं साना
 शकलदा ॥ तच्चिंतां सपरिहृय्य बभूवामर्कं रूपवान् ॥ ४२ ॥ क्रोडते मुनिपुत्रे
 पुमुनिव्राजस्वस्तवान् ॥ अन्यथा हि दिग्गजबालं नापश्येत्तेषु तं सुतं ॥ ४३ ॥ पप्र
 छता मुनिमुत्तान् मम बाहः कुतो गतः ॥ दृष्ट्वा गुलिं महीयां तु यपा लक्ष्मणोर्म
 कः ॥ ४४ ॥ तज्जुचुर्मुनिपुत्रास्ता मितो यातोर्मकस्तव ॥ ततो जगाम दिग्गजापुर
 तः पुरतोपि च ॥ ४५ ॥ विशिर्णकं बरीभारं श्रमधर्मसमन्विता ॥ इतस्ततो धा
 वमानास्त्रस्तवस्त्रां च लाशिवा ॥ ४६ ॥ तस्याश्रमे सविशयं ययो र्वस्वरू
 पवान् ॥ तदंतिकं दृष्ट्वा तदंतिकं धारेन हस्ताभ्यां दिग्गजदृष्टं ॥ वीर्यां चलेन
 तं वेधाय यो हृष्टास्वमंदिरं ॥ उवाच रेवा स मयं कं मम हस्ते समागत ॥ अ

अलिखितः इमानि पादपद्मानि चिर्युक्तानि परपतो ॥ इदानीं धावमानः संकुत्र
गुप्तो भवद्विज ॥ ततस्ताम्रवीक्षिप्रोदुःखितो तद्वियोगतः **द्विज उवाच** ॥ किं नः
प्रयोजनं मातस्तनयेन तमानये ॥ उदासीनलया मातस्तिष्ठतामीश चेत्तसो ॥ त
थापि नेव दृष्टस्तनयः कापि शैलजे ॥ ३२ ॥ तनयः किं लयादेवि मरुधीनः क
तो भवतु ॥ **क उवाच** ॥ एवं वदति तस्मिन्नुदुःखितो वीक्ष्य शैलजां ॥ ३३ ॥ आ
विशसीति विचारस्तन्मुखस्तगुरोश्चर ॥ सा प्राह तनयं दृष्ट्वा कथं मिथ्या ब्रवीषि
रे ॥ ३४ ॥ तं वेव नि कले पुत्रो दृष्टो यंगो पितॄस्त्वया ॥ संतः प्राणस्य ये प्राप्ते न भाष
ते तं क्वचित् ॥ ३५ ॥ **क उवाच** ॥ इति तस्यावचः श्रुत्वा स दैर्घ्यं दीर्घं देहवान् ॥
यो मसृजस्तको बालमाश्रय निर्यधो तदा ॥ ३६ ॥ ततः सा दृष्टा लग्न क्रंद
ति तनयं शिवा ॥ गणेशो पिततो दधे तस्माद्दीर्घतरं वपुः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा दुःखं जन
न्यास्तु प्रहो चंसा मुहुर्महुः ॥ तद्देहं शतधा ललाच चूर्णं विधानतः ॥ ३८ ॥ प

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ३०७ ॥

तमानोपितद्देहश्चर्यामास राखिनः जनंया अग्रतस्तस्योसं हूयेवंतुदानव
गुणेशेमुनयोदेवास्तस्यसो अग्रमागताः ॥ कचुस्तांपर्वतीविद्याकियंतोस्यभवंति
ह ॥ तएवताराभार्यातितंचतस्यस्मरेश्वरि ॥ सर्वैस्तंपूजितं बालं गृहीत्वा सकटे
शिवाः ॥ गृहं जगाम ते स्तामिहर्षनिर्भरमानसा ॥ उत तारशिवं बालं गृहीत्वा सक
टेशिवा गृहं जगाम ते ॥ उत तारशिवं बालं स्वांगणे कटिदेशतः ॥ पुरा मरगण
नृजित्वा कारुण्यपीरमृतं यथा ॥ ४४ ॥ स तु मूर्च्छा गतो लुहृद्धरणं च पुनः पुनः वा
रं वारं ददौ जभां प्रसार्य मुखपंकजं ॥ ४५ ॥ किं जातमधुनैवास्पधावपि स्वाययौ
शिवा ॥ मुखमभ्येददर्शं स्पृशं विश्वं विश्वस्वरूपिणः ॥ ४६ ॥ स तद्दीपां वसुमतीं पु
रगाम वनाकरात् ॥ गंधर्वा नक्षत्रां सिमुनिपक्षगणानपि ॥ ४७ ॥ शान्तिर्यानि
लोऽनिसत्वेतनमचेतनं ॥ फाला लान्यपि सप्तापि स्वर्गानि प्येकविंशतीन् ॥ ४८ ॥
एवं त्रिभुवनं दृष्ट्वा मुमूर्च्छ गिरिजा तदा ॥ निमील्य नयनो भ्राता मुहूर्तद्वय

मास्थिता॥ शिवे सस्मरमनसा सावधाना ततो भवत॥ यथा पूर्वस्थितं बालं पश्यति स्म
पुरःस्थितं॥ ततस्तं पशितुं च तत्प्रसादप्रसन्नधीः॥ ५१॥ परमास्मात्त्वमेवास्मि चरा
चरगुरुर्भवान्॥ सर्वचराचरं दृष्टं मया वक्तुं न शक्यते॥ ५२॥ भ्राता हं पतिता भूमौ सा
वधाना शिवस्मृतिः॥ जाता हं बालरूपेण पश्यं न त्वां प्राप्ते तं शिशुं॥ ५३॥ **कउवाच**
एवं स्तुवं त्वां तस्यां तु मायामा विश्वकारसः॥ लालयिष्यामि कटो गट्यस्तनं पानंद
हे शिवा॥ ५४॥ गृहं प्रविष्टा गिरिजा गृहकार्यरतो भवत॥ मुनयो मुनिपत्यश्च य
युस्त्वं स्त्वं निवेशनं॥ ५५॥ इदमाख्यात कं शृत्वा सर्वपापे प्रमुञ्चते॥ ५६॥ **इति ग**
णउत्तराहं कदमासुखं विष्णुपदं दर्शितं तामोऽप्रायः॥ ५७॥ **कउवाच**
ततः स्तुपं च मे वर्षे प्रवृत्ते मुनि बालकः॥ उषः काले गणेशाय समागम्य गृहं
प्रति॥ निशा शेषे कथं शेषे प्रोतिष्ठोतिष्ठ हं सर्वे॥ उस्थापय निजं बालमिदं
चुस्ते शिवा ममि॥ ५८॥ तौ तु वाच शिवा कंति द्राये न समागता॥ कीदृशामेव स

॥ ग. उ. हं. ॥

१३०८

कानांउपलानांदिवाकरै॥५॥कथंयाताहनुदितेनिर्लज्जामरुभावतः॥तक्रचु॥मा
तनंतववाक्येनकोपोनोजायतेकेचित्॥६॥वयंतेबालकाःकिन्नस्वंवानोजननीन
किं॥अस्मिन्तवशिरोसक्तंसर्वेषांमानसंपदा॥७॥एवंपरमामपुरतोदिवानि
शिनिरंतरं॥८॥द्वेनंचसमाधानंनश्चेतसिजायते॥९॥श्रुत्वावाक्यानितेषांतु
प्रोदतिश्चतदाशिशुः॥लिलिंगबहिरागश्चगुणेशस्तेपरस्परं॥१०॥यद्युर्वहर्मु
दायुक्ताश्चत्वातात्परस्परस्परं॥द्विभागीभूयचिक्तादुनानायुहविचेततो॥११॥मस्त
कंमस्तकेनैववक्ष्यसावक्षसावचः॥आहुभ्यांचैवबाहुचनिजधुस्तेपरस्परं॥१२॥
जलेनरजसांचैवकंदुकेर्मुष्टिनिस्तथा॥कदर्भैर्गोमयैःकेचिदांदोनविकर्षणैः॥१३॥
कोलाहलंप्रकुर्वंतःशृंगस्तंस्वरवानपि॥दैत्यभरताजयंप्रापुर्देवभरताःपराजयं॥१४॥
एवंयुध्यस्तैर्धंगरवैर्नामहानसुरः॥आययौजुष्टरूपेणविशालेनभःस्पर्शा
त्॥उत्सवातेनमरुतापतितारक्षसंचया॥शूलदंतोललजिह्वाःपादेनामर्दज

नृपा समहंतैरवैरुत्तातमधावदुरेश्वरं प्रतिशब्देन सहस्रानादाय त्विदृशो दिशः
तंदृष्टुपिहताः सर्वे मुनिपुत्राभयातुरा धावधावेतितं वासं चक्रुः केचनाभकं ते
धामाक्रंदितं श्लोसहसासगुणेश्वरं हत्वामरुतं रूपं उड्डीय तं धौ जेतुं मुष्टि
धाते नृशिरीसीवज्रेण च महाचले ॥ १ ॥ वसमिन्नरुदयो दुष्टो वमन्नक्तं मुखाद्य
ह ॥ हलोद्यो रं महाशब्दं पतितो धरणीतले ॥ २ ॥ विचाल्य चरणान्ना वामाक्रं
श्च पुनः पुनः ॥ स्त्रीयंदेहं समास्थाय तस्माज्जीवितं क्षणतः ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा ज
नायामः पातयन् देहसं चयात् ॥ उड्धरलजो भौमंगगनं प्रादुतस्तरणतः ॥ ४ ॥
तदेहपातास्यति ताजंतवोथयतं त्रिणः ॥ तंतप्रापतितंदृष्टुं कमाराः सर्वे राव
हि ॥ ५ ॥ साधुसाधुशिवापुत्रमहादेस्यै निपातितः ॥ दृष्ट्वा महातंतंदैत्यं वयं भी
त्यापलापिताः ॥ ६ ॥ कथं लयामाहादेस्यः पौरुषेण हतो बलात् ॥ परमं विस्म
यं प्राप्ताः पुनः स्त्वां समुपागताः ॥ ७ ॥ इत्थं क्वाते पुनः क्रीडां चक्रुः सर्वे यथा

॥१॥

॥३०९॥

पुरा कर्षयंतोऽधिकमलेष्टत्वाकेचिद्वरस्पयः॥ ततस्तस्य सखा प्रायाचकं पेरोधवि
ग्रहः॥ ओमस्त्वक्पस्तकोदुहो गुणेश्चष्टतोयथो॥ अयंतदीयामाविशपथातयामा
सतंतदा॥ इतरेषामदृशोसौमायावीवलवन्तरः॥ यथायथातस्यतेसयथादेखो
चिन्त्यति॥ तंपतेतंगुणेशंतं निरीक्ष्यमुनिबालका॥ ऊचुस्तेविस्मिताः केचिन्ते
चिदुःखिताभूताः॥ ३१॥ किमर्थं तपसेनाथकसामर्थ्ये गतं तेव॥ वारंवारं स्वर
मिचप्रियेषु सखिष्वपि॥ ३२॥ ततो बालोददशं शुद्धं शुद्धं समंततः॥ साम
थ्यादग्रतो यातुमिषेण नाशकं असः॥ ३३॥ पुनश्च प्रतिजानेन समंतादवे
लोकयत॥ स्थण्डिलप्रविष्टं तंदैत्यं रातेवान्मृगुणेश्वरः॥ ३४॥ गंडसेलं समादा
यन्मसिञ्चोदरेस्पह॥ उपविष्टान्नतर्जसौ समृते शूर्पतांगतः॥ ३५॥ अंत
कारं महद्रूपं समास्थाय निजं खल॥ चर्णयामास हृक्षान्सपर्वतां प्राणि
संचयान्॥ ३६॥ तन्मेदसाचरन्तेन धरणीचरुणेश्वरः॥ रक्ततां समनुप्राप्तौ

वसंतकिंशुकाविव॥ एवंतंचनिहृत्पाशुगुणेशोलीलधारमत॥ ततएकोदृषस्केधः
स्तरास्योगजोदरः॥ गंडसेलारजद्वेष्टासाद्यस्पचलंतिच॥ चंचलाव्योमहोदेस्यो
बालरूपोधरोविशत॥ तेषुनाताविधाः क्रीडाश्चर्मासलाधवान्॥ महाबल्लो
महामायोपोधमाससकोश्वन॥ करणंकस्पचिहृत्वाचकर्षमुनिबालकं॥ उ
भौकसैविधस्येवमस्तकंमस्तकेहनत्॥ तस्यतस्येधरासर्वाकंपतेस्मसप
र्वता॥ तेषुमैभित्तिकांसर्वेचर्चयंतिस्वविग्रहे॥ सोपिचर्चयतेस्वार्गचंदतेनैव
भाग्यवान्॥ ततस्तेकंबुकंदृत्वातेनक्रीडामयाभवन्॥ कंदुकोव्योममार्गस्योवा
लंयत्कास्तराकरं॥ ४५॥ हृत्वाश्ववचतंबालमारुहेत्सकंदुकः॥ आरोहकोव
लाह्नमौनिक्षिपश्चकंदुकं॥ ४६॥ धारयेदपिऊर्ध्वमागतं सोपिवापुन॥ यद्वस्ते
कंदुकः सोथबालमारुह्यतंस्यजेत्॥ ४७॥ भ्रमौनिपतितंबासआह्वयतेनताड
येत्॥ तेषुमधेपलायत्स्यस्यलग्नः सकंदुकः॥ ४८॥ तेनापिबोममार्गस्यका
योयस्यकरंस्पृशेत्॥ हस्तेनायातिचेत्सोपिबोमतंगतंतुकारयेत्॥ ४९॥ येन

॥ ग. उ. ॥

॥ ३१० ॥

यनहस्तेन धृतः सो मुमार्क्य हर्ववतश्च मेतु कदाचि स्तुकाक्षितो गुणेशो न च
व्योमनि ॥ चंचलेन धृतो हस्तेन मार्क्यस्तमासु ॥ भारेण रूप्यतं देवमुवाच दुष्ट
दानवाः सहस्रभारमेदुष्टवग्लसेन ससंचये ॥ ५३ ॥ सक्तं सक्तं कंदुकं सगृह्य
ति स्म करे पुनः ॥ मुह्यत्यमेवं हि चिकीर्षु दुष्टदानवैः ॥ ५४ ॥ ग्राहसं मुनिबालस्तु
गुणेशं तं तयागतं ॥ ततो गुणेशो दैत्यं तमार्क्यो बद्ध विक्रमः ॥ ५५ ॥ चंचलश्च
चलो जातो नेतुं मुदा न्वितः ॥ व्योममार्गेण सहसा बालाश्च भ्रगताययुः ॥ ५६ ॥
विमानवत्यक्षिवच्च संजगाम त्वेन न्वितः ॥ ततो निवृत्तास्ते बालाः शोचमाः
माययुर्गहान् ॥ ५७ ॥ स्थितास्तत्रैव किंचिच्च प्रतिक्षंतो गुणेश्वरः ॥ ततो गुणेश
स्तं शालामनसा दुष्टदानवं ॥ ५८ ॥ हिमवत्सदृशं भारं च कार सहसा विभुः ॥ भारे
न पिडितो दैत्यः प्रावदत्तं गुणेश्वरं ॥ ५९ ॥ उत्तमस्वमहाभारं गमिष्यंति ममावसं
वः ॥ करुण कुरमेदीने प्रपन्ते शरणांतव ॥ ६० ॥ एवं वदन् मूर्च्छसिततो वा

लोदधारते॥ भामयामासबहुशोगरुडोभुजगंयथा॥ ५७॥ तस्याजदूरदेशेतंचंचलंदु
हदानवें॥ ५८॥ इति श्रीगणेशोपुराणे उत्तरार्द्धे चंचलधोनाम द्वावविंशो
ध्यायः॥ २२॥ कञ्जवाच॥ ततो मुनिसुतायाताः प्रतीक्षंतः स्मिताश्च ये॥ तेषां
जयरतेभ्यो मिजितंच दिगंतरं॥ १॥ चिक्रीडस्ते पुनस्तत्र नाना नृत्येभ्यः गायनेः॥ रा
वंरमस्तु बालेषु साह्र्यामे दिवाकरो॥ अपितरो तान् तपस्यंतां याममध्ये कंचिद्
हे॥ प्रत्यकं यस्मिन् सादायं ययुः सर्वे शिश्नप्रति॥ अरमं ते विविधा क्रीडामधे कृत्वा
गुणेश्वरं नृत्यं तं नर्तयंतं निरभर्क्षयन्॥ अपितरं कञ्जवाचया विनाशिता बालानां
जातन्वने शोभनं॥ आचाराद्यमने वापि ब्रह्मण्यं विनयं तथैव॥ २॥ कञ्जवाच॥
ततः परस्परं बाहुप्रादुर्गतिं क्रोधातिरीक्ष्यतं॥ एतस्य ताडने बुद्धिर्गते न वीक्ष्य
न कुतः॥ ३॥ कथयामो यद्विशिवौ तौ यस्य किं कश्चिदपि॥ अनेके निरुता देखा वा
लेने नमस्तु बालाः॥ ४॥ वयं देशं तं गमामो भीत्या तव गुणेश्वर॥ कञ्जवाच॥ एवं वद
त्सलोकेषु पितृधेसु गणेश्वर॥ ५॥ आविरासीदूरदेशे ततो बालान् नृपलोक्य

॥ ग ३ ॥

॥ ३११ ॥

न। धावयिष्यापितस्त्वत्कागुणेशंतेययुः पुनः ॥ १ ॥ श्रीउतस्तेययुः शीघ्रं गौतमा
श्रममुत्तमं ॥ ध्यानसुखं मुनिं वीक्ष्य पदंतीत तत्स्त्रियं च ते ॥ १ ॥ गुणेशो गाम्भ्य
देशं जग्राहोदनपात्रकं ॥ ददौ तेभ्यो विभज्यान्तं अर्पयामास सादरं ॥ १ ॥ मत्संगे
न चिरं कालं यूयं सर्वे बुभुक्षिताः ॥ मावकाशं प्रभुं जघ्वंततः श्रीगाम्भ्ये पुनः
१२ ॥ अहिल्या तंच कोपाश्रुममानं स्मृष्ट्वा त्वयि ॥ न हतौ वैश्वदेवो वाने वैधश्च
पलाभका ॥ १३ ॥ विस्मयध्यानं किंकुर्वाद्गौतमो मुनिस्ततः ॥ उस्थापयामास
दाध्यानसुखं मुनिस्ततः ॥ १४ ॥ स उस्थापय दर्शय गौतमः सोखिलाभकान् ॥ ज
क्षतो न क्षुधायुक्तान् बभौ च गुरोस्वरं ॥ १५ ॥ गौतम उ ॥ महतो पुत्रतां प्रा
प्य कथमन्याय ह्रस्ववान् ॥ अपहृतानि कर्माणि श्रुत्वा लेखां यं पुरं ॥ १६ ॥ परा
त्परतरं देवं परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ मत्पामहेवाक्यभावं कुरु भूतेषु गुरोस्वरं ॥ १७
॥ श्लोकं संमुनिस्तं पार्वत्या गृहमागमत् ॥ करे धृत्वा न स हितं तत्सा त्रै
निजमं दिशत् ॥ १८ ॥ उवाच मानसे वा लो निखमन्याय ह्रन्मम ॥ अक्षयं

कथितुं यातः किं कार्यं गौर्यतः परं ॥ ११ ॥ इतो वागमनं दूरे मत्पसेयदितद्वद
ततो रुद्रासमायुक्ताश्चत्वा वाक्यं मुनीरितं ॥ १२ ॥ तादृशमासयच्छातं वसंतीनेत्र
तोनलं ॥ उवाचैतं मुनिर्गौरी प्रणता क्रोधसंमुता ॥ १३ ॥ ममापि च मुनेत्रासोजा
यते जन्मतो स्पर्श ॥ दृष्टव्या राक्षसवृताः कीयंते विघ्नसंचयाः ॥ १४ ॥ स्त्रियः प्रव
क्तुं कुत्रापि तायांति मुनिपुंगवः ॥ अयंतु सर्वतो दुष्टे मुनिपात्रं विमदकः ॥ १५ ॥
ममास्मज्जति जनिनेनं पापं प्रयच्छति ॥ **क उवाच** ब्रह्मेनं रुस्तपा देषु तस्मिन्
शिवो सुतं ॥ १६ ॥ गृह्णमध्वे विनिक्षिप्य तद्गुरुं पिदधे दं मेव मेव वदन्पातो गोतमः
स्वाश्रमं प्रति ॥ १७ ॥ ततसेवा लकाः सर्वे शोचंतस्तं गुरोश्चरं ॥ कथं तो दर्शनं चा
स्पम विष्पतिकदनुवा ॥ १८ ॥ द्वारं दत्वा दृष्टं मेधे स्यापि गो गिरिकं न्यया ॥ एवं तेषु
वदस्वेव तमेधे सधयो क्षणतः ॥ १९ ॥ जनन्याः कटिदेशे पिदृश्यते तद्गुरुं पि
च ॥ ऊचुस्तां गिरिपुत्रस्ते निस्तो गृह्णमध्वतः ॥ २० ॥ पश्यति स्तततो मध्वेव

ज्ञानेवगुणेश्वरं ॥ बहिस्रान्मुनिपुत्राद्यातत्संरूपावपश्यतः ॥ ३१ ॥ यं कंचिस्तनपा
 नाय जुहावविह्वला शिवा ॥ निषिद्धासासुतस्तेति गृहमध्ये विबुधैश्चितः ॥ ३२ ॥ उसा
 ब्रह्मरंसाबोलं मुक्तास्तन्यंददौ मुदा ॥ भगो तमः स्वाश्रमं यातो देवता च न मारभ
 तः ॥ ३३ ॥ गणेशरूपाकोपश्यत्तदा देवास्तदा खिलान् ॥ पुरः प्रकीर्णमलं चलतो
 विस्मृतमानसः ॥ ३४ ॥ चिंतयामास मनसि दुर्बुद्धिस्तदा मया ॥ उमा ये क
 चितं सर्वमन्तपानं प्रदर्शितं ॥ ३५ ॥ तथा सताडितो बहोवक्तो गतास्त्वका
 रं परात्परतरो देवो यस्मिंस्तत्ते महाफलं ॥ ३६ ॥ एवं सखुभुजे बोलैः सार्द्धं तुमु
 निसंभवेः मोहितो मायया चोत्पन्नं सर्वमज्ञा विचिंतितं ॥ ३७ ॥ क उवाच अहमा
 पि पुनः पाकं चकाराकृतमानसा ॥ सोऽपि ध्यानस्थितो भूत्वा नित्यं कर्मस
 मापयत् ॥ ३८ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराद्धोतमाश्रमनं नाम त्रय
 त्विंशोऽध्यायः ॥ ३९ ॥ क उवाच ॥ षष्ठे वर्षे प्रवृत्ते तु कल्पे यातो बहिः शिषुः ॥

उमायाबालकैः सार्द्धं चिक्रीडानेकधा पुनः ॥ तं दिष्टं विश्वकर्मायायां बवाटहं प्र
ति ॥ पार्ववहिरागस्य पातयामास तं बहु ॥ चित्रासने समावेशपूजयामास सा
दरा ॥ प्रक्षालनचरणे प्रादोक्तं धत्तां बलुमेव च ॥ ततस्तं सा दूरं दृष्ट्वा विश्वकर्मा
तुतोष स ॥ तुष्टा च परयाभत्ता प्रणिपत्य शिवां मुदा ॥ विश्वकर्मा विवच ॥
नमामि विश्वेश्वर विश्वर विश्वरूपे ब्रह्मैन्द्राद्यर्पमविष्णुरूपे ॥ त्वया ततं विश्व
मनंतरा भक्त्यै ब्रह्मादिदेवैरभितंध्य रूपे ॥ ५ ॥ त्वमेव विश्वं रजसा विधि सप्त
त्वेन मातः परिपासितं च ॥ त्वमेव सर्वं तमसा यत्तं सितं दिष्टं काले न जगत्त्रये शो
ढं त्वया हतां देवगणा विमुक्तिं ब्रह्मर्षयो ज्ञानं बलात्प्रपन्ताः ॥ त्वमेव विष्णो र
तुला शक्तिः सर्वस्पृहेतुः परमासिमाया ॥ ५ ॥ सतो सतो वासि परासि शक्ति
चराचरं त्वं कुरुष्वैविलेखि ॥ समो ह्यलोकान्मूकैः कलान् सुरैः शान्काद्या कलानि
श्वददासि भोगं ॥ ५ ॥ येषां प्रपन्नानां मयं तु तेषां भूयो सथा हतं कदाचित् ॥ त्व

॥ ग. ॐ ॥ ६ ॥

॥ ११३ ॥

मेवलक्ष्मीः सुहृता च लक्ष्मी दुष्टमना मप्यमदास्वरूपा ॥ वेद्योऽस्वरूपा सि जगत्रये
लं नित्यात्म मे प्रमुदासितुष्टा ॥ ये आश्रितास्ते जगदाश्रयास्ते विपतिलेशो न च तेषु
मातः ॥ त्वमेव विश्वं भविष्यमेतद्वरस्य शोष्याय शिवारिरूपा ॥ अनादि निध्यानि
धन्याप्यगम्या हरीशालोकेशासुरेश्वराणां ॥ १३ ॥ ते तु ग्रहाणां परिचयं ति भक्त्या आनंद
रूपानिवसंति ताकैः ॥ अभक्तकामा त्विनिहसि रुष्टास्त्वा मेव मातस्वरूपं प्रपन्नः
धन्यैर्ते मे ते तनयेषु विद्या अनुश्रममाता पीतरोचमातुः ॥ कुलं च दृष्ट्वा चरणे लभे
रीयौ सर्वे लोका निर्हरी सुरेज्यौ ॥ १४ ॥ **क. उवाच ॥** एवं स्तुत्वा जगन्माता वरम
स्मैत्य वेदयत् ॥ स च वव्रे परं भक्तिं सा तथेति तमब्रवीत् ॥ १५ ॥ इदं सोऽत्र पठेद्यस्तु स
र्वकामान् लभेच्च सः ॥ सर्वत्र विजयं पुष्टिं विद्यामायुः सुखं शिवं ॥ १६ ॥ **शिव उवाच ॥**
विश्वकर्म तदा बुद्धेः शानवान् सितसर्वतः ॥ तं शृत्वा शिववाक्येन तत्सर्वं दृष्ट्वा मेव ते
॥ १७ ॥ सिंभुना पीडिता देवाः सर्वे कारुण्ये स्थिताः ॥ शिवश्चात्र समायातः कैलासे
पिहते सति ॥ दंडकारण्ये देवोऽत्र को व्यान हिनद रूपते ॥ तं तु सम्पूज्य समायातो

तव कालेन दर्शनं ॥ १५ ॥ **विष्णु कर्मोवाच ॥** किमाश्चर्यं जगन्मातुं बालो मातरमाव्र
जेत् ॥ १६ ॥ देवं महाभक्ते विद्याकामो गुरुं शिवे ॥ १७ ॥ पुत्रस्पतेश्च तो मातर्महिमा परमा
द्भुतः ॥ तमहं ह्युमाया तोयुवयोर्दर्शनोत्सुकः ॥ १८ ॥ **क उवाच ॥** एवं तयोश्च वदतो रा
गतो सौगुणेश्वरः ॥ असंख्यशिशिरसंकाशो रजसारुणविग्रहः ॥ १९ ॥ प्रसन्नवदनो बाल
समुद्देः परिवारितः ॥ तन्मध्मे शोभते स्मासौ हृतांजलिपुटं स्थितः ॥ २० ॥ तुष्टावंपर
मात्मानं तात्वा तं गिरिजासुतं ॥ नमामि परमात्मानं सच्चिदानंदविग्रहं ॥ २१ ॥ चराचर
गुरुं सर्वकारणनां च कारणं ॥ गुणेशं च गुणतो तं सृष्टिस्थित्यंतकारिणं ॥ २२ ॥ सर्व
आपीनमीशानं भक्तान्मक्तस्वरूपिणं ॥ अगम्य सर्वदेवानां मुनिरुत्तमवासीनां ॥ २३ ॥
सिद्धिबुद्धिपतिं नानाभक्तैः सिद्धिप्रदं विभुं ॥ अभक्तकामदहनं सहस्रविसेनिभं
अनेकशक्तिसंयुक्तं दैत्यदानवमर्दितं ॥ अनादिनिधनं शांतं जराभरणवर्जितं
त्रितनुं च त्रयीमूलं ब्रह्माविष्णुशिवात्मकं ॥ २४ ॥ **क उवाच ॥** एवं स्तुतिः समाकर्ण्य
संतुष्टः स गुणेश्वरः ॥ श्वासनेन मुपावेश्य प्रजयामास सादरं ॥ २५ ॥ प्रक्षालय चर

॥ ग ३ ॥

॥ ३१ ॥

लोगां धजसता पुष्पमेव च ॥ क्षपदीपंचखाद्यं च निवेद्या यत्तम ब्रवीत ॥ ३५ ॥ गगेश
उवाच ॥ विश्वकर्म नागतोऽसि समदर्शनकांक्षया ॥ किमानीतं मम मुदे देहपायनमु
त्तम ॥ ३६ ॥ विश्वकर्म उवाच ॥ निजस्वानंदपरणानां परवांश्च विधीयते ॥ निस्पृहाणां
सर्वहतां सर्वशक्तिमतामपि ॥ ३७ ॥ समलोकाश्च महता च कल्पवृक्षाधरीकृतां
कर्त्तुं न कर्त्तुं शक्तातां मत्पथा कर्त्तुं मेव च ॥ ३८ ॥ स्वाधीनानां च मुह्यतां स्वसत्ता
वर्तिनामपि पराधीनैरशक्तैश्च कंच नैर्मय धर्मभिः ॥ ३९ ॥ किंदेयं परितोषाय स्वश
क्ता किंचिदशक्तं क उवाच ॥ एवमुक्त्वा विश्वकर्म स्थापयत् पुरतः सृणि ॥ ४० ॥ पश्यं
च परं पुं पानां सहस्रादिय संनिभं ॥ सर्वशत्रुहंती क्षणंदधारसगुणेश्वर ॥ ४१ ॥
उवाच विश्वकर्म उवाच ॥ कुत एतानि विश्वकृतं ॥ आनितानि मम क्रये तद्दृष्ट्व धु
नानध ॥ ४२ ॥ विश्वकर्म उवाच ॥ संज्ञानामेति नाम्ना मे कन्याचारुस्वरूपिणि ॥ लज्जितो
यन्मुखं विक्ष्य सहसा शशिलोच्छ्रितः ॥ ४३ ॥ एमांश्च वीचसा वित्रीश्वरदाहं धृतीरतिः
त्रिलोक्यां न समाकापि परायसा गुणेश्वरः ॥ ४४ ॥ सामयावरयो दत्ता त्रिवेदाय त्रिस्त्रि

ए॥ आगतेषु त्रिलोकेषु सांगोपांगेषु सर्वशः ॥४४॥ सवितातां समादाय ययौ स्वस्थानमुत्तमं
तेजसा तस्य तप्तामेकं यकाक्षरातामगात् ॥४५॥ सा ततो निममेष्यायां संज्ञातुं स्वप्रभावतः
सर्वतस्ते निवेद्यैव स व्योममगृह्णामता ॥४६॥ गते कियति कासे सामायाज्ञाता तु भा
नुता ॥ ते यं संज्ञेति प्राया संसृज्योऽमगृह्णामर्पमा ॥४७॥ ततो भीता पुनः संज्ञामा मुवाच
न मां पित॥ निवेदय रवेर्हस्ते ते जो नाहं क्षमे स ह ॥४८॥ ततः पित्राधिः कृता सा बहि
रेव यं यौ किल ॥ आश्विनीरूपमस्थाय गुह्यरूपावने वसत् ॥४९॥ ततस्तु विश्वकर्मा
तामनवेक्ष्य क्वचिद्गृहे ॥ प्रोवाचा र्चमरांसो यते जस्ते सा तु मक्षमा ॥५०॥ के गतान च जा
नेता मुपायं ते ब्रवीमि च ॥ यदि ते तेजसो भागो न्यूनं किंचिद्भविष्यति ॥५१॥ तदा सा
प्रकलीभ्रयाद्रमस्व च ते तस्त्वया ॥ **रवि रुवाच ॥** यथा तव भवे चैत तथा कर्तुं त्वम
हति ॥५२॥ **कउवाच ॥** विश्वकर्मा त तश्चैनं यत्रे स्थाप्यो ह्नि स्नेहसु ॥ ते जो ग्रासं च का
रायु किंचित्सौम्यो भवेच्च सः ॥५३॥ यत्र गुहा भवत्संज्ञा तत्र यातो र्यमा विभुः ॥ अस्वो

भस्मात्तत्ररेमेसानसखावस्ततेव ॥ ५४ ॥ तामादायार्थमा लोकं निजं हर्षयुतोगमत ॥ विश्व
 कर्म ॥ तेजः शेषेण तस्मात्प्रबलेन गुरोश्चरः ॥ ५५ ॥ अतितिक्षा निकालस्य सदा जय
 करणपि चत्वारिते प्रदत्तानि दत्ते च क्रमादेहो ॥ ५६ ॥ त्रीश्रुतं शंभवेदतः सर्वशत्रु
 निर्वहणः ॥ ग. गो. उ. ॥ सम्पत्काक्षतं विष्णु कर्मन्तायुधामपि ॥ ५७ ॥ इतो निदैसतां शा
 यपरोपलक्ष्ये सतां ॥ के. उ. वा. च. ॥ एवं मुक्तेयुधाभ्यामुदधारवत्त्वदुधावच ॥ ५८
 तदा च कं पेष्टपि वीपर्वताश्च वनानि च ॥ शुशुभे सोपि नेको हि सूर्यर्चं प्रविभो विभुः
 ॥ ५९ ॥ विश्वकर्मानमस्तुत्यं यो स्वस्थानमज्ञया ॥ उभात्मजोपि चिक्रीड मुनिबाल
 वृतः पुनः ॥ ६० ॥ तत्रायं यो वृको नामा महादुष्टतमो सुरः ॥ भयंकराननो मतो ग्रसन्नि
 व महाबलिः ॥ ६१ ॥ पुंसघातेन च भुवं कपयं रूलदंतवान् ॥ दृष्ट्वा भयंकरं दैत्यं मुनि
 पुत्राः पलायिताः ॥ ६२ ॥ स आयुधं निगृह्याश्रुतं वृकं समवाडयत् ॥ अंकुशं घातमात्रे
 ण पतितो भुवि सो सुरः ॥ ६३ ॥ वमनं कं निजं रूपमास्थिताः शूरैर्यदमात् ॥ संहर

जीवसंघातान्दशयोजनमायतः॥६४॥तातुवावाह्मिजरोषाह्मजंतुनिजमंदिरं
ततस्तदाकमभाकर्णहसंतःस्वलवालययुः॥६५॥इतिश्रीमहोरापुराणोउ
त्तराह्निककासरवधोनामवल्गुनिवमोऽध्यायः॥कउवा ततःकदाचिद्विदि
जाप्रसन्नं प्रादुर्शंकरं॥शिवोवाचदेवेशसप्तमं वर्षं प्रवृत्तं मम संप्रतं॥१॥क्रियतां
व्रतबंधोऽस्य सुमुहुर्ते महोत्सवात्॥सउवाच॥सम्पुक्तं त्वया भद्रं सात्वाचे तो ग
ते मम॥२॥संपादयिष्ये साध्मस्य व्रतबंधं यथाविधि॥कउवाच॥रसुक्ताग्निहो
देवः समार्यच गोतमं॥३॥विचार्य सुदिने लग्नं सामग्रीं समपादयत्॥मंडपं च सुवि
स्तीर्णं सर्वान् विगणान् मुनीन्॥४॥आचार्यं परिहृज्येतां सदाज्ञावशगोहरः॥यथा
विधिचकार स्य व्रतबंधं मुदा तदा॥५॥उपायनानि सर्वे ते शिवयोर्बालकस्य च
अष्टाक्षिति सहस्रेभ्यो नमस्कृत्य हरोपि च॥६॥किं नरेभ्योश्चारणेभ्यो वाद्यधो
षे न दप्यपि॥संरज्य विधिवेत्प्रादान्तानोपायनसंचयात्॥त्रिशक्ति कोटिदे

॥ ग. रा. उ. ॥

॥ ३१६ ॥

वेभ्योयक्षेभ्योपितयैवच ॥ गायस्त्रकिंनरेष्वाशुनर्तकीणांगणेषुच ॥ नखस्त्रसर्व
लोकेषुपरपत्तसुमहोत्सवं ॥ १० ॥ उपायनानिदानानिददौहर्षासिदाशिवः ॥ देवता
स्थापनंलुत्वाभोजयामासचाखिलान् ॥ ११ ॥ प्रातःकालेबहुं स्नाप्यचौत्सुकर्मसमा
प्यच ॥ चतुर्भिर्ब्राह्मणैसाहूभोऽयसंस्नाप्यतंपुनः ॥ १२ ॥ वैदिकायामंतरातुध
त्वापटमनुत्तमं ॥ मुहुर्नैसाध्ययामासमुनिभिर्मंत्रवादिभिः ॥ १३ ॥ एतस्मिन्नंतरे
देवोल्लतांतकालसंज्ञकौ ॥ गजरूपधरोमतोदतोदकस्त्रवोदृष्टौ ॥ १४ ॥ तीक्ष्णदंतौ
शर्घशृङ्गौगगनस्पर्द्धिपुष्करो ॥ वीकारभीषतजतौसिंदुरारुणमस्तकौ ॥ १५ ॥ कंप
तेपादघातेनययोराशुवसुंधरा ॥ दंताघातेनयुद्धंतोरजसाश्रयरोदसी ॥ १६ ॥ स
माधारगतंशक्ररणंशंशुमुपागतौ ॥ दंतप्रहारेस्तद्गुंडंमिनस्त्रबलवतं ॥ १७ ॥
स्तवंत्रक्तंपपातोव्यमिर्छितौगजराटूक्षणात् ॥ गेरावतःपपाताशुमुहतास्त्रा
प्यत्तेतना ॥ १८ ॥ कश्चिद्वेददृष्टुंलज्जोहोदंतघातेर्निजधनुः ॥ तलसोमन्तमातंगौ

सभामुधं समायतुः॥ पुंशभ्यां मे उपंतौ तुता उमा सुतस्तदा॥ उतस्थुः सर्वलोकास्ते
शृत्वा कोलाहलं तयोः॥ २१॥ यतो यतोगच्छतस्मत्ततो देवाः पलायिताः॥ मुनयोश्च त
यो भीसा दशदिक्षु पलायिताः॥ २२॥ गण ऊचुः॥ शिवं तत्र समाचक्षुर्विधमेतमु
पस्थितं॥ बालस्ततो निरीक्षेतौ दंतौ बलवत्तरौ॥ २३॥ ततः पलायिता गौरि सखि
मि गृहमागताः॥ जगर्जघनवर्षिध्रंतयोः श्रुदेद्व्यारह॥ २४॥ उमाभ्यामपि हस्ता
भ्यां चीकारंतौ प्रचक्रतुः॥ भ्रामयित्वा स्फातयत्स एकस्मिन् परंजगौ॥ २५॥ उभौ
तौ शतधा जातौ पतितौ धरणि तले॥ २६॥ धरा च कंचे वृक्षाश्च दशश्रृण्वता बहु
ततः स्वंगानि तात्पाशुदुरतश्च क्षिपुर्गणः॥ २७॥ बहुजग्राह जननिरीध्रमागत्य
खेकवो॥ सर्वे पलायिता देवा इन्द्राद्या मुमयोपि च॥ २८॥ ऊचुर्गणैर्वांते सर्वे
स्वामि त्तर्धगुणकरः॥ सर्वप्राणहरो देयो का मद्याद्रुमरूपिणे॥ २९॥ बाले
न निहितौ वीरिध्रमि सुवाच विवि सखी॥ ततः सोमीहिता देवा इन्द्राद्या मुनयोपि

॥ ग. उ. द्वि. ॥

॥ ३९ ॥

च ॥ १० ॥ निहतौ लील्यौ देवमायिनौ बालवतरो ॥ इत्युक्त्वा शक्रमुनयो देवाश्च विविशुः
सभो ॥ ११ ॥ उपविष्टेषु सर्वेषु नन्दतुश्चाप्सरो गणाः ॥ ततो वाद्यान्पवाद्यन्तं ब्रह्मा रुद्रस
मीपगा ॥ १२ ॥ दत्वा परस्परं प्रेम्णं बन्धमेखलां शिखो ॥ पशोपवीतीमजिनं होमं च
समिधामपि ॥ १३ ॥ कारयामास विप्रिवह्ना विभीषा च न तपा ॥ ततो माता ददौ
मिक्षा मंशुके भक्षणं निच ॥ १४ ॥ उत्तरीयं चरतानि मुक्ताफल युतानि च
लढुका नमस्तुवाद्यानि त्रिशूलं शिखिवः ॥ १५ ॥ ददौ नाम चकारास्फुभा लब्धं
द्रुतिस्फुटं ॥ सुलपाणि रिति परंततश्चक्रं हरिर्ददौ ॥ १६ ॥ गोविष्णो रिति च न
मचक्रे सम्पद्भूतलनः ॥ ततः पुरंदरः पूज्य कंठे चित्पमणं ददौ ॥ १७ ॥ नाम चि
तामणि रिति चक्रे सर्वार्थदं शुभं ॥ ददौ तदेव कमलमभ्यर्चकमलासनः ॥ १८ ॥
विधाते च नाम स्वं स्वापयामास ससदि ॥ ततः सर्वे सुरगणसमभ्यर्चयुर्गुणे
धरो ॥ १९ ॥ नानाविधानि नामानि चक्रुः स्वे स्वेष्टया सह ॥ अदितिः कश्यप

आथपुपूजतुर्मुदातुतं॥४॥दर्शयामासदेवोपिपूर्वरूपोतयोःशुभं॥भालचंद्रंदशभुजं
मुकुटेनविराजितं॥५॥दिग्भांवरंदिग्गंघंदिग्भाभरणभूषितं॥सिंहासुतंविशजंतं
मुखोदरबंधनं॥६॥दृष्ट्वैत्यमदितिर्हृष्टालिलिगस्तेहतिर्भा॥सेमांचितशशमचत्रे
मगजदनिश्वना॥७॥विस्मयंपरमंप्राप्तास्त्रवदश्रुजलाविला॥परमानंदमग्नाभरत
स्तेहस्तपयोधरा॥८॥तथैवकश्यपोदेहेभावंतंत्पाजितक्षणात्॥उवाचतुतेसुत
स्तेहाक्षराणिमयोगतः॥९॥क्षराणांगमितोतेत्यदर्शनात्पुष्टांगतो॥तावत्
यजसुतेदानींदीनोत्तरेणोत्तरे॥१०॥प्रतिष्ठतंमयामातर्दास्पेदर्शनमेकदा॥त
दिदानीमयादत्तंनरोकंकर्तुमर्हसि॥११॥सर्वोत्तर्यामिनोमातेविर्योगोनकदाच
न॥**कउवाच॥**एवंतुवदतोरेजपार्वतीसमुपागता॥१२॥उवाचपरमप्रीता
दृष्ट्वास्तेहंतयोःशिशो॥अदितेदेहिमेपुत्रेग्रहीतंचिरकालतः॥१३॥नायंतवसु
तःसुभुसम्पकश्यपेऽचिस्मिते॥सापरपपुनरेनैतंगुणैरांतनयस्विकं॥१४॥

॥ ग. उ. ॥

॥ ३१८ ॥

दितेस्तांमम प्राह पार्वती तांममेति च ॥ एवं विवदमाने तु प्राहुर्देवाः शुचिस्मिताः
५१ ॥ मनादिनिधनो देवाः सृष्टिस्थितकारकः ॥ अनंतरूपो न तं श्रीरनेकशक्तिसंयु-
तः ॥ ५२ ॥ कस्याज्यं भवेत्पुत्रं तं भ्रातृस्य मायया ॥ ते उचुः ॥ ५३ ॥ अस्याज्यं भवेत्पुत्रः त-
स्याहस्तं प्रदीयतां ॥ ५४ ॥ क उवाच ॥ ततो देवा निरिक्षे न नाना रूपी एमीश्वरः ॥ क-
श्चिदाह विधातायं कश्चिद्विष्णुश्चतुर्भुजः ॥ ५५ ॥ कश्चिन्निलोचनं प्राह वरुणं
विस्मिता सुराः ॥ उचुस्ते विस्मयोस्माभिर्विधातुं शक्यते न च ॥ ५६ ॥ भवतिभ्यां वि-
वेकेन ग्राह्यं परमः पुमान् ॥ ततो गौरी गृह्णाण शुषडं तं नयं स्वकं ॥ ५७ ॥ स्तन-
पानं हृदोस्ते हृदयं निर्मला भवेत् ॥ मम चेद्वालको यं स्पृक्ष्य मायात्वरं प्राप्ति ॥ ५८ ॥
अहं भ्राता भव सता परस्पतं नयं वृथा ॥ मुनयः कस्य पश्चेन्नं पुपुजुस्तं गुण-
श्वरं ॥ ५९ ॥ नमस्कृत्याभ्यनुज्ञाता ययुः स्वस्वं निवेदानं ॥ भवानिच गृहं याता
पुत्रमादाय हर्षिजा ॥ ६० ॥ ततः समागताः सर्वे प्रागमन्ति लयान् स्वकान् ॥

इति गणेशपुराणे उत्तराखंडे गौर्ध्वविवादे नामोऽध्यायः ॥ १५ ॥ कुरु मुनिरु-
चया वित्तयको देवो मयूरेश्वर संहितः ॥ ततो गुणेशनाम्ना मे महिमानं निरू-
पितः ॥ १ ॥ सकथं प्राप तं ताम किं च तेन कृतं महतः ॥ कमलमेसमाचक्षुषो
प्रतं पद्मसंभवः ॥ २ ॥ कुरु च यथा तेन कृतं कर्म मयूरेश्वरमानवा ॥ प्राप हि
नायको देवो निरूपिण्येवास्त्रिलंतेव ॥ ३ ॥ याता लभते न शेषः सभा मध्यग-
तो भवतः ॥ वासुकिप्रमुखैः सर्वैर्विनीतीः परिवारितः ॥ ४ ॥ ततः कंठसमाया-
तो तेजो रूपास्वरूपिणि ॥ मुक्ताभरणयुतं चारुबीभ्रती कंचुकं शुभं ॥ ५ ॥ वि-
बोधि चंद्रवदनादिभिरर्धांबरैरावृतः ॥ तांदूलाजननीशोषो वासुकिः प्र-
मुखाश्रये ॥ ६ ॥ नेमुर्मतिर्बहुदिने रभवे ते दृशो हिनः ॥ चरंते बालकाः सर्व-
स्वं तु निष्ठुरतां गताः ॥ ७ ॥ इत्युचुस्तां करे धृत्वा स्थापयन्ते नृणां सते पुरुजः
परया भक्त्या ततः शोभो ज्ञवीतुतां ॥ ८ ॥ पेश उवाच लं मातः करं पयसा

॥ ग ७ ॥

॥ ३१९ ॥

सीतलीचाहतरासती॥ सर्वविद्यानिधानस्यसृष्टिस्थितकारिकादिग॥ १॥ अस्मा
दयोदेवगणस्तत्त्वस्यनेवेविदुः॥ लेचापिसहस्रांशोपेपेग्रहेचक्षमाहसि॥ २॥ तवपु
त्रावयंमातस्तेलोकपग्राससाहसाः॥ साकथंलमिहायाताकिमुदिरपप्रयोजनं॥ ३॥
कंडुरु॥ विनाप्रयोजनंपुत्रकोपिनाधातिकिंचनं॥ तच्चतेकथयिष्येहंशृणुसादर
मासज॥ ४॥ विनतामैसयलीयाजननीपुत्रपक्षिणां॥ तस्यादर्शनंकोशामेक
दाचित्सर्वभवेह॥ ५॥ अनादतातथाहंतुतद्गहंसहसागता॥ नासनंनचसक्ता
रस्वागतानंचसाकरोते॥ ६॥ पूर्ववैरंसमंतीसाजठायुपुत्रमातुरात॥ तनवा
कपीतावेणुविंवास्त्राहंहेताक्षगगत्॥ ७॥ मामुवाचमहादुष्टोनावलोकंमुखं
तव॥ मममातुस्तदासिलेपूर्वमासीहेतंलया॥ ८॥ तदानकंकणंलेशोऽतोमन
सिकर्हचित॥ ९॥ रतोगच्छन्वेष्टाण्णग्रहीष्यामिमहाखले॥ १०॥ शृणुतदाध
वाक्यानिदुःखिताहंफणिश्वर॥ आक्रंदंपरमं प्राप्ताप्राणायामतुनिश्चिताः॥ ११॥
आगतोहंतुतोयुष्मादर्शनार्थं किलानघः॥ पदितोमहामक्तिस्पातदाःसर्वैःसह

नध॥११॥ससुत्रायदिमान्याहंतदातस्पविनाशनं॥कर्त्तव्यं च सपत्नामेततोद्दिमुखं
भवेत्॥१२॥**क. उवाच॥**एवमाकर्ण्यतद्वाक्यं श्रोत्रो रोषसमन्वितः॥ज्ज्वालसहसावस्ति
धृतेन हविषायथा॥१३॥मममातुः कृतापीडा विनता तनये यदि॥तदाहंतस्प्रतीका
रं करिष्यामि न संशयः॥१४॥**क. उवाच॥**एवमुक्त्वा स श्रोत्रो यवा सुकिंप्रमुखे र्युतः
तत्र गंतुमनश्चक्रे यत्र सा विनता भवत्॥१५॥**वा. सु. किरुवाच॥**अहमेव गमि
ष्यामि कोटिना गैर्युतो नय॥विनता मानता मानयिष्यामि तिष्ठत्वं भुजगाधिपः
१६॥एवमुक्त्वा पयोरीध्रं वा सुकिर्विनिता श्रमं॥असंख्यातु गरादृष्टा विभा
य विनता तदा॥१७॥तदेव वै हृता संपैरिणो यमो यथा पुरा॥निन्युस्ते रोष नि क
टं सा च तान ब्रवीत्तदा॥१८॥विनतोः किमर्थं बंधनं कृत्वा ममाने तुं समुद्यताः
अपराधविहितायाः पापिष्ठा गददा शुभे॥१९॥मम पुत्रस्यानुभावो ज्ञातो स्ति
सर्वपंतगे॥अतो मुचंतु मानो चेत्स संसारं करिष्यति॥२०॥**क. उवाच॥**

॥ ग. वि. वि. ॥

॥ ३२० ॥

दार्धतेषां समीक्ष्येव सस्मारुतं तेषां सोपिहा सप्त तितस्मा आगतः पक्षिभिः
सह ॥ स्वेन संयातिरपरे जरायुः पक्षिपुंगवः ॥ एषापक्षसमीरेण च कंपे कुश्र
पर्वतां ॥ भुजमास्तेषु सर्वेषु वमन्ति पक्ष्णान् च हून युष्मासीन्महाघोरं मा
रुतादपतन्निगां ॥ ततो जरायुसंयातिरेन ब्रह्म नयं स्रते ॥ मातुः स्रते स्तु सं
प्राप्तो गारुडः पक्षवा ततः ॥ कंपयन्ति गतीं सर्वपातयन्तमपर्वतान् ॥ तद्दंष्ट्र
भुजगा घ्रात्वा पलायनपराय युः ॥ ३५ ॥ पक्षवातेन गगने बभ्रुः सुभुजगा प
रो ॥ मुक्ता तु विनता द्यावे स्वस्थानं गंतुमुद्यता ॥ ३६ ॥ तां दृष्ट्वा वासुकी दृष्ट्वा
हन्ते भवमन्विषं ॥ पश्चाच्चातेन गारुडो पातयन् नरतले चतः ॥ ३७ ॥ विनता तु गतो वे
गात्सुस्था स्वस्थानमुत्तमं ॥ प्रतापं वासुके दृष्ट्वा मरुतः स्रक्ष्मरूपधृक् ॥ ३८ ॥ वि
नता रक्षितं यातो याते तस्मिंश्चुकोपह ॥ वासुकीर्विषमं स्रते प्रत्यजद्विष्टपंद
रुन ॥ ३९ ॥ नागलोकं विनयाश्च ब्रह्मास्तान् विचरे क्षिपत् ॥ पिपायद्धारं शीरसा

ततो मातृगमभ्यगात् ॥ ४० ॥ उदंतं सर्वमाचरामो मंत्रिरोषाय वासुकी ॥ शुक्रोच
विनताश्रुत्वा ब्रह्मातीतात्सुतान्दस्तुतान् ॥ ४१ ॥ प्रथमो कश्यपपुत्रोऽग्निसुतः
स्वाब्रवीच्चतं विपरीतमिदं ज्ञातं प्रत्यक्मो यो दिव्यो रथया ॥ ४२ ॥ गृहे स्थितां माम
नयस्सहसा वासुकी निपुः ॥ ४३ ॥ तौ तु ययोश्चेन्नो जटामुमोचितं चमं ॥ ४४ ॥ सं
यातिसर्पसंघास्ते मारया सुररो जसा ॥ परजितेषु तेष्वाशुभुजोर्बहुभिर्भु
ने ॥ ४५ ॥ गुरुं वा स्मरं नेन क्षित्वा सर्पगणस्तुतान् ॥ मोक्षिता चालुस्तपेणाते
नाप्यागमनं प्रतं ॥ ४६ ॥ जटायुस्तेन संयातिः श्वेनो वासुकिना बलात् ॥ पा
ताले विवरं पिधापस्यापिता दृढं ॥ ४७ ॥ गमिष्यति मग्नप्राणविनाशान्ना
सजामितान् एतावदुखमाप्ताहं त्वयि मम हृदि निश्चितं ॥ ४८ ॥ **कुरुवाच**
इति श्रुत्वा प्रियावाक्यं प्रहृितां कश्यपपो मुनिः ॥ **कुरुवाच** मार्चितां कुरु

॥ ग. ज. ॥

॥ ३२१ ॥

भद्रैस्त्रैः तु ते मानसो ज्वरः ॥ **धवा** ॥ कृते ते हं प्रदास्यमिपुत्रस्तेनोभविष्यति ॥ अमे
द्यमं उं वेजोरा पार्चसायदिबोलेकः ॥ **४१** ॥ श्री उं भर्त्येति पादाभ्यां तत्पुत्रो भवेत्त
व ॥ सती र्भक्तं हो बलवान्नीलकंठो रूपापरः ॥ **४२** ॥ तस्य राज्ञः श्रवाचक्षुः श्रवत
स्तो पराभवं ॥ पास्यंति च गुरो गुरो पि नमस्कृत्य भुवो भवं ॥ **४३** ॥ हरिष्यति तदा पुत्रा
मोक्ष्यंते नागवं च नातः **क उ वा च** ॥ एवमुक्त्वा मितस्तस्यैरेहो रत्नरत्नं मुदा ॥ **४४** ॥
विना ता यथयो हर्षा स्ताननं जंतुवर्जितं ॥ कालेन सुषुप्ते चोभमभेद्यं वज्रपर्व
ते ॥ **४५** ॥ मृदा सनेन वल्कले सदा दृष्टा द्य सुस्थिरा भवेत् ॥ यथा भर्ति गते द्रुमे
ककोटो बलवत्तरः ॥ **४६** ॥ इति श्री गणेशपुराणे उतरार्धे विष्णुसप्तोऽध
्यायेन वृत्तिमोऽध्यायः ॥ **४७** ॥ **क उ वा च** ॥ एवं गते सप्तमं देः अष्टमे सगुरो
श्वरः ॥ उषः स्नात्वा स्थितो ब्रह्मजनदं उच्यते चतुष्टयं ॥ **४८** ॥ कस्तूरी तिलको नाना
भूषणैः सुविराजितः ॥ दिग्मांबरधरो दिव्यगंधमाला विभूषिता ॥ अतस्तं

कंपयन्तगतीतलं चतुर्वेला मतिक्रम्य समुद्रास्तस्पर्शतः ॥ ३५ ॥ चचाल मे
 उलंभातो र्भुकास्तोपलाघिता ॥ ३६ ॥ तोमुनययौ सोऽथ पक्षघाते न ता उच्यते
 ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा कोकदन्तं तेषां यो ह्युका मो गुरोश्चरः ॥ जग्राह पक्षे तं क्रूरं युद्धमवर्त
 त ॥ ३८ ॥ पक्षघाते शुचुपुटे जघान पक्षिपुंगव ॥ आस्तु न यनस्तो पितं जघे
 मुखिघाततः ॥ ३९ ॥ अतिराज्यं तस्य दृष्ट्वा चतुर्भिर्पिचायुधैः ॥ गुरोरास्तं जघा
 नाशु निपेतु र्दूरं तले ॥ ४० ॥ उड्डीय स पपाता शुबाला नादाय सत्वरं ॥ गुरो
 रास्ता सुमुने मुच्य स भारु उड्डीयतः ॥ ४१ ॥ तव नाम उच्यं हत्वा आरुरोह
 गुरोश्चरः ॥ ततस्तमापयुर्जालां विनतापि समाययौ ॥ ४२ ॥ तुष्ठावपरमाया
 नं गुरोरातं धिया स्वया ॥ त्वं सृष्टि कर्तारि सो जे ब्रह्मा सत्त्वेन पातक ॥ ४३ ॥
 विष्णुस्त्वमसि तमसा संहरन् शं करोरपि ॥ न देवानं र्घयस्तत्त्वं विदुस्ते स
 गुण स्पह ॥ ४४ ॥ निर्गुणस्तु को वेद चराचरगुरोरपि ॥ एवं सत्त्वा वदस्मात्

तापस्तप्तुता आगतास्तद्गुरोश्चरं ॥ तदीत्याभाषिताः सर्वे रुरादीध्याययाध
 ना ॥ तान् दृष्ट्वा ध्ययने ब्रूहि जगतां तस्यां भुकेः सह सर्वेषां मस्तके हस्तं त्रयोधा
 दन्तं सुमये विभुः ॥ शिष्टितुः पंचवर्षाणं वेदस्फुर्तिः स्वतो भवतु ॥ विना तं च
 तना रात्रौ न मो वाप ह्युच्यते ॥ श्रुतुर्गो मपि वेदानां सर्वेषां राधयण्युधुः
 ना भक्षयं त्यशुगुणग्रासं मुखगततदा ॥ श्रवणे तत्परजाताः शब्दनां वेद
 चारिणः ॥ समाप्ते वेदे द्वितीये सामगाने मथारभतः ॥ ४५ ॥ रुद्राणः सिंहग्राहू
 ला भुजगाः पक्षिजातयः ॥ नादस्पर्शबले सक्ता अक्षुपातात्प्रसुप्तवुः ॥ ४६ ॥
 अहनि तिसहस्राणि मुनयः श्रवणे रताः ॥ आनंदं हृदसं मग्नारो रते श्रये
 याति शिः ॥ ४७ ॥ प्रमथाद्यागणा सख्यः निवावरुर्धनिर्भरः ॥ अश्रवच्च फल
 चंद्रः शिवभोले स्थितस्तथा ॥ ४८ ॥ तं संपर्काद्भुजमालारुडा निपुरुषा विभुः
 लज्जिता किं नरा सर्वे गंधर्वाश्चास्मगानतः ॥ ४९ ॥ स्मरन्तं घाः स्त्रियः शांताः

आरतिर्केयधुस्तदा तत्राजिगाम सहसा देहप्रभाभिर्नवाकृतिः ॥ १५ ॥ यस्य शब्देन
 दिग्गतामंदिरादिगुहास्तदा हलदंतौकापितस्य तज्जगानयनोऽहः ॥ १५ ॥ तत्र श्वापद
 रूपेण बभ्राम तत्र तत्र हः पंचनेत्रचतुः शृंगो बसुपादश्चतुश्चरतिः ॥ १६ ॥ त्रिमुखश्च
 द्विमुखोऽसौ जहासौ चै निरीक्ष्य तं ॥ पशुपंतुर्केतुकं बाह्याः प्रोवाच संधिं श्रुत्वा
 भुः ॥ १७ ॥ अथ द्रुतं दृष्ट्वा मिदं मिथुचुस्ते गुरोश्चरः ॥ ततो देहो ननस्ये चैरुद्राय पतित
 हुविः ॥ १८ ॥ क्षणं लीनः क्षणं तिष्ठ नृपादृशस्वरूपधृक् ॥ धीयतां ध्रायतामेष इत्यु
 वाच शिशुनिभुः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा देहमागमद्देगेन च गुरोश्चरः ॥ पलायति महादे
 स्याति दृष्टे सवालकैः ॥ २० ॥ महारणंगताः सर्वे यत्र वायुर्न सर्पति ॥ गजं तिष्ठि
 दृशद्गदूलगिजस्करवानराः ॥ २१ ॥ तं धत्तुं तत्र यातो सावित्री यदेष्टुं गवः ॥ कापि
 यातो दूरे द्वां ततः खिन्नो गजाननः ॥ क्रोधं संस्तनयतो मुमोच पाशमुल्लसं
 च कं पेधरणि व्योममभ्रमनमेधवतुतदा ॥ २२ ॥ न्यपतन्मोनिश्वास्तृध्वां केकु

भोमनदन्वकीनान ॥ सपाशो देहमाक्रम्य क्षणे नाथागुरोश्चरः ॥ २३ ॥ ध्यासरोधास
 यातो व्योमं लुप्त्यादौ भुजो मुखः ॥ नेत्रद्वारा गताः प्राणपरपक्षवालकैश्चर ॥ पति
 तो रूपमास्थाय चतुर्विंशतियोजनं ॥ सपाशकंठं तं केचिद्विचक्षणं निरस्ततः
 गुदे काष्ठं मुखे धरतिं चिह्नं पुरपरं भकाः ॥ २४ ॥ गुरोश्चरानि कटया ताः सर्वे वा
 लाः संधातुराः ॥ रसालानि बुभुक्षुस्ते केचित्तन्मस्तके गताः ॥ २५ ॥ अजधुक्
 लघातेन भ्रमिस्थ उपरिस्थिता न ॥ पतितस्य परे धादं दृशुश्च विनतानताः ॥ २६ ॥
 अउमा ध्यायति हंती सा धावन्वालकां प्रति ॥ पलायमानान् स्तान् दृष्ट्वा विनता
 दृष्टितो ययौ ॥ २७ ॥ निधृती पक्षधातेन ध्यापदा निदमानपि ॥ गुरोश्चरैस्तस्मा
 लोकलीनो ह सस्यकोटरो ॥ २८ ॥ ददृशोऽंश्चेततं सं उलं शशिभो यथा ॥ ददा
 रस्तस्मै सहसा गुरोश्चो बलवतराः ॥ २९ ॥ अस्फुटतत्र ददृशो पतन्नीलकंठवा
 न् दीर्घपक्षो विशालाक्षो वमज्वाला कलानुखान् ॥ ३० ॥ आधूनयदुमोपसौ

॥ ग. ॥

॥ ३२५ ॥

एकस्तेन दत्तातं दोलयित्वा बह्व्ययो मयूरेशस्ततो बाला जहर्षुर्नत्तु भूतं
१॥ महांतेशतधा जातं दृष्टुं दैत्यपुंगवं प्रशंसुर्मयूरेशं महाबलपराक्रमं
॥ २॥ तस्मिन्नुत्तेजसा देवं भूतं मुखा रुदामहे तावदेव हि दृष्टो सिं हंति दैत्यो ब
हि गतः ॥ २॥ पुनस्तेजलमा विश्वप्राप्तिं च नं जलं मिथः एकमस्येन सर्वे ते प्र
सिंचनारणनाथकः ॥ २॥ तदा संख्यभुंजे वारिचिसे पबालके पुसः तदा श्रयंत
ते दृष्ट्वा परस्परमथाश्रुवन् ॥ २॥ मज्जोयं कथं मभूदनेन तमुजमंडितः मंदो भू
तामुनिसुताः कृद्विस्तारयं विभो ॥ २॥ असंख्यभुजवीर्ये जाः कचलं भुवने
श्वरः पुनः सर्वे विविचुस्तमयूरेशं स्थाविता ॥ २॥ सो नंतरूपस्तास्वनि
विषे वारणनाथकः ॥ २॥ एकैकस्मात्प्रतो भूत्वा षड्भुजो निजतेजसा ॥ २॥ तावच्छि
खंडिनिघोसो चतुरायुधभरितः ॥ २॥ प्रणेमुस्ते जलिपुटिबद्धा देवं गुरो श्वरं ॥ २॥

प्रणता भक्ति लयरा ॥ ३॥ कश्यपस्य सुने भार्या विनता विहिता मिह तस्य पु
त्रः शिखंडी च सेवकस्ते भविष्यति ॥ ३॥ मुनिना पूर्वमुक्तं मेयोऽमेतद्भिनति च
सोऽस्वस्वामिन संदेहे मोक्षयिष्यति ते सुतान् ॥ ३॥ प्रतीक्षंस्वामया दृष्टे पाद
पदं विरंते व ॥ जहायुः श्वेन संयाती नीताः कद्रुसुते श्रयः ॥ ३॥ तान् मोक्षयज
गं न्नाथ शूद्रदर्शय मे सुतान् ॥ ३॥ गोशुभा माक्षिं लो कुरु मातस्त्वं दर्शयिष्ये
सुतांस्तव ॥ ३॥ क. उवाच ॥ रावमुक्त्वा तु विनतां बहुर्षसमन्वितः ॥ सिखिनं च
ततः प्राह वरं मतो हृदि ॥ ३॥ शिखंडी ॥ यदि मे त्वं प्रपन्नोऽसि यदि देयो
वरो भव ॥ तदा मन्नाम प्रवर्तेनाम स्यातं भवेद्भुवि ॥ ३॥ रातमे देहि सर्वं श
तं व भक्ति दत्तं तथा ॥ ३॥ देव उवाच ॥ साधुसाधु लया प्रेक्षानिलो भेनांतरात्मना
॥ ३॥ त्वेनाम पूर्वमन्नाम मयूरेशे निजं गृहं श्वर इत्ययं विख्यातं त्रीषु लो
केषु भक्तिस्ते च ददा भवेत् ॥ ३॥ क. उवाच ॥ एवमाकर्णसा सर्वं वनिता स्या

अमययोः शिखंडिनं समास्तु मे मयूरेण निजं गृहं ॥ ५५ ॥ मयूरेण मयूरेण मयूरेण
 तिचासहवः ॥ गृहं मुनिबालेस्तोऽन्विने मयूरेण ॥ ५६ ॥ मातरं प्रणिपत्याह
 हतांतं सर्वमंजसा ॥ वर्णयंतो मयूरेण मुनिपुत्रा गृहाणयुः ॥ ५७ ॥ इत्थं मयू
 रेण नाम प्रापत्वा सगुणेश्वरः ॥ ५८ ॥ इति गणेशपुराणे उत्तरांशे शिखंडीव
 प्रदाननाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ५९ ॥ कद्रुवाच ॥ अद्भुतं कृतवान् स्वर्षेन
 व मे सौगुणेश्वरः ॥ शिखंडिनं समास्तु चतुरायुधभरितः ॥ ६० ॥ नातालं कारस
 युक्तो मृगानामिजद्वेगमितः ॥ दिग्गवरधरो बालोऽकीर्तिः समुपाययौ ॥ ६१ ॥
 र्गचंद्रनिभः श्रीमान् जयशब्देभिर्हृताः ॥ क्रिउंतः सरसिंघाताः पंचयोजनवि
 स्तृताः ॥ ६२ ॥ अगाधो दानकर्मसिद्धिर्कर्मसंयुता ॥ लतातरुपरिवारतापसि
 र्वैर्युता ॥ ६३ ॥ उडुपतिताः केचित्ते स्यां केचिधनेषु युः ॥ चूतं ततीरगंधद्वीवि
 शालफलसंयुता ॥ ६४ ॥ आरुरोहमयूरेणो बालाः फलजिघत्सया ॥ सारले स्तनि

जलुस्तान् भिन्नंगायोपलायिताः ॥ ६५ ॥ बालास्कंधदीपयंतो निपेतुः केचित् जलले
 वंकी उडुबालेषु देहो गार्हस्व रूपमान् ॥ ६६ ॥ मस्य पादप्रहारेण चरणभित्तं निप
 र्वता ॥ ६७ ॥ यस्य हेषितशब्देन कं पते भुवनय ॥ ६८ ॥ पुस्तं दोलनो जीवा हंति स्क्व
 जद्वेषः ॥ ६९ ॥ तस्मिंश्चूतं तच्छब्देन कं पते पतिते भवे ॥ ७० ॥ किंचित्पलायिता बाला
 केचिद्वीनास्तके ॥ केचित्पतिताश्चाप्सु गुरोरोपतिते जले ॥ ७१ ॥ निमग्नो हि
 मुहूर्तं स्मिप्राह्मन्मुनिबालकाः ॥ किं कृतमं भुमायै च दर्शनीयं मुखकथं ॥ ७२ ॥
 शं करोपि रुषा विष्णो मस्मसान्नं करिष्यति ॥ अगाधे स्मिलले मग्नं प्रवृष्टं
 च शकुभः ॥ ७३ ॥ मातुः पिता पालयिता आता वा ता सखाचनं ॥ कद्रुवाच ॥
 एवं गोचरु बालेषु मयूरेणो दधारतौ ॥ ७४ ॥ कर्णयोर्जलमध्ये तु च कर्षवत्तवा
 नविभुः ॥ आरुरोह बालादेयं देयं भारेण मज्जयन्तु ॥ ७५ ॥ सदैवोतिर्वमके
 त्रान्मुखावहजलं बह ॥ जलपूर्णं प्रतिष्ठासन् जन्मप्राणमहारवः ॥ ७६ ॥ एक

तेषामाकंदितं श्रुत्वा ह्यप्युसमयस्वरूपं न तद्रूपं स्वमात्मनस्तद्रूपं समं न्वितं ॥ ६१ ॥
 ततश्चासः शरीरे तं तच्छरीरं गृह्णन्वितं ॥ ततश्च गच्छेत्कारुण्यं विवेकासौ गच्छेत् ॥ ६२ ॥
 लब्ध्वा ततः द्वयोर्विशंततन्मानयुतं युभौ जनं न्यस्ताः समुपपायवाला नादाय सुखं ॥ ६३ ॥
 स्तनपानं ददुःप्रीत्या परमानंदं निभेरा ॥ ततो ददुःशुभे वालाः पितृभिर्मोतं भिष्यते ॥ ६४ ॥
 तान्मुक्षुः कश्चिरेतं पादुका लगेताः कुल ॥ न स्नातं न च भुक्तं चानवाप्य दपि भ
 क्षितं ॥ ६५ ॥ मयूरे स्वरसंगे नने निर्गतुमर्हथ **कउवाच ॥** एवं सीता पत्न्या न्वाला
 नास्तिंगपुत्रं भुजुः सुखं ॥ ६६ ॥ शिवपि पुरतो पश्यत मयूरे नृसमागतं ॥ आलि
 ङ्ग्य परिप्रेष्य किं भुक्तं वनगोविंद ॥ ६७ ॥ खद्वियोगजदुःखेन मया किंचिन्न भक्षितं
 स्तनोपि बभूवो हृष्टो भोजनं च समाज ॥ ६८ ॥ ततः सर्वं चकाराश्रुमातवा कपंगुरणे
 मयूरः ॥ ६९ ॥ इति गच्छेत्पुनराग्रे उत राहं भगवत्सुखं ज्ञातुं अहं न वति मो
 क्षायः ॥ ७० ॥ **कउवाच ॥** अनेक रूपवात्तवो मयूरे नृगो विलेश्वरः ॥ ७१ ॥

पश्यंतस्तत्कुर्वे विष्णुं सर्वस्वगन्धितं तु ते ॥ गधर्वयक्षस्तं सिसादिद्विदमपर्वता
 न् ॥ सर्वं चराचरं विष्णुं सदेवा सुरमानुषा ॥ प्रार्थयामासु रथते दृष्टुं स्थितं भयतुरः
वाला जचुः ॥ न विदामस्मि आत्मानं परवानपि किंचन ॥ एक रूपो भवो विभो ह
 तीं हृत्वा विलेश्वरः **कउवाच ॥** इति आर्च्यं तं श्रुत्वा जातो सो पूर्वचक्षुः ॥ एतस्मि
 न् नंतरे तत्र चिक्रीडुर्नामिक तपका ॥ ७२ ॥ अति सुंदरगात्रस्ताः सर्वालंकारास्तपिताः
 तानि रीत्य मयूरे नृगं विहृतं मदमग्निना ॥ ७३ ॥ जाता ऊचुर्मधिः सर्वा कुत आग
 मन्तव ॥ तदानेः सफलं जन्म जीवितं च वयोपि च ॥ ७४ ॥ ये यत्ति मत्तुः स्ता सर्वा कु
 ते आगमन्तव ॥ दृष्ट्वा ते वचनं चेतो विहृतं नो भिजायते ॥ ७५ ॥ विश्रांतौ कुरु चेतो
 नः स्वो गसांगान् धृतमः ॥ **देव उवाच ॥** अहं शिवस्तु तो नास्तु मयूरे नृग इति स्फुटं ॥
 विख्यातौ मुनिपुत्रे स्तु भजितौ बलवन्तरे ॥ दृष्ट्वा न्पादकं मलं भवतीनां प्रसंग
 तः ॥ ७६ ॥ **ता ऊचुः ॥** अस्मद्गृहे क्षीणि स्थित्वा विश्रामं कर्तुमर्हसि **स ऊवाच ॥**

पार्वतीमद्विद्येनोत्पत्तिरूपेभ्यः शयत ॥ ४१ ॥ अतोनामिवेस्थानं गच्छतु नागकन्यकाः
कउवाच ॥ एवं वदन्ति तस्मिन् स्तब्धस्थाने निरुद्धे हेषुते ॥ ४२ ॥ तमदृष्ट्वा पुनः शोकं मे
 धुर्मुनिरास्तदा **वाला उवाच ॥** कथं कठिणतां यातो दयालुसगुणेश्वर ॥ ४३ ॥ अ
 रतश्च विविक्तेन च प्रजज्ञे तं न पिता यजते बालानपराधायते सति ॥ ४४ ॥
 के गतो सि विना लां हि गमिष्यंति हि मोक्षवः **कउवाच ॥** केचिन्पतिता भ्रमो केचि
 द्बालानि जघ्निरे ॥ ४५ ॥ केचिदयुः स्वाश्रमं ते फथितस्पदं बजं ॥ दृष्ट्वा ने मुहुरंत
 स्ते रदृष्टुं स्तोभगासुरं ॥ ४६ ॥ मूर्धजाघाततो यस्य भ्यानि भ्रमौ निषेतिरे ॥ रातयो ज
 नपादाज्जोषे मुखं भ्रमो प्रसार्यत ॥ ४७ ॥ तिषां मार्गं प्रसूयापततस्ते शिशवो ययुः
 ध्यायंतस्तमयरे रं शोचंतः पथि विह्वला ॥ ४८ ॥ उदरं तस्य ये पाता अपारं जलं चे
 दिव्यं भाताः परस्परं च कुर्वन्तो नानाविधास्ततः ॥ ४९ ॥ मयूरेशो गतः कपिवय
 कुत्र वज्रमहे न जानीमो दिशः सर्वे नो दृश्यंते गृहाणि च ॥ ५० ॥ इन्द्रियाणामपि प

तिर्मनोनीतं तु तेन मः ॥ विना नो मनसां रूढं कथमुत्पद्यते भवः ॥ ५१ ॥ वैमातरौ भ्रा
 तरो वा पितरः के गुणेश्वरः ॥ एवं वदस्व बालेषु मयूरेशो खिलाय वित ॥ ५२ ॥ आविरा
 सीत सुरतश्च तुरायुधभरपितः **कउवाच ॥** मा शोचंतुः भवदुःखं तोला हं शिघ्र
 मागत ॥ ५३ ॥ भागासुरो धरुगतान् बालान् विदुर्भवेकः **कउवाच ॥** निद्रया मोहयामा
 सुर्मुनिपुत्रान् गुणेश्वर ॥ ५४ ॥ देहदेहांतरगतो वदधे वामनो यथा विपाद्यदेहं त
 स्माशुशकले द्रव्यं चाद्विभुः ॥ ५५ ॥ ततोस्तमित आदित्येनागले घ्न्यर्कं पुनः ॥ मातरः
 पितरश्चैव चिंतामापुः शुचान्विता ॥ ५६ ॥ जघ्नुः परस्परं तैतु पुत्रौ महाबलः ॥ बला
 न्नालागतः कुत्र मृतो वा निशुमिः सखी ॥ ५७ ॥ जीवंतश्चेद्गतः स्यात्सायं कालेषु बु
 धुसितः ॥ केचिन्पतिता विना तैस्तु यजुर्मतिरोपि च ॥ ५८ ॥ केचेदयुः समायेत हर्त
 सर्वं निवेद्यतां ॥ केचेतेषु वर्ज्या तावन्ममैव न पर्वता न ॥ ५९ ॥ नापुस्तं च स्वका न
 वा ला न विनाः प्रापुर्गृहान् पुनः ॥ नानाकोलाहलं कुरुर्जनं न्यः पुत्रोदरः ॥ ६० ॥

दाशेधोनुनावतंगुणेश्वरं नस्वरूपं ययुर्देवा ब्रह्माद्या मुनयोपि च ॥ त्वमेव सध्वो
विश्वं पासिहं सिद्धमेव हि ॥ नानावतारकृत्ता त्वं नानादेशविमर्दनं ॥ त्वमेव साक्षी
सर्वस्य सर्वोत्पादितो दधते ॥ सर्वत्र कारणं त्वं हि कारणं तान्त्रकारणं ॥ अ
ज्ञानादेभिमानेन यो ह्युक्तो मानसमस्वतः ॥ ३२५ ॥ **क. उवाच ॥** संपातिं जरायुं च
अपेन मानीय स र्पराद ॥ निवेद्य वनमस्तस्य शोषतस्त्री विभ्रवह ॥ ३२६ ॥ **लेपितं**
अणिपस्यादुहीतानाथ प्रसादतः ॥ बंधान्मुक्ताः सर्पकृतान् लभस्ते परमेश्वर ॥
३२७ ॥ क. उवाच ॥ एवमुक्त्वा मयूरशेखं धृतं शिखिनं त्रयं ॥ आलिलिङ्गमुद्गा
युक्तास्तदा गच्छन्माषिणः ॥ ३२८ ॥ पश्य कुशलं मान्ने ते च क्षेमयथा ब्रुवत
ततः शिखं दिनं सोयहरो हगुणनाथकः ॥ ३२९ ॥ पातालान् दूरं गिराया तैस्त्रि
भिः संयुतो वै हि ॥ भगवत्सुंदरं दर्शयामास त्रिभुवनं च तं ॥ ३३० ॥ उवाच मय
रयुं दीप्तं शतसूर्यो नभो विभुः ॥ तस्या जलस्य कठेतं पशुमारममारय तं ॥ ३३१ ॥

सुंदरदेहे स ननाग कन्याभिरावृताः ॥ गृहं स्वकीयं श्रीगार्धपतिर्जितो बह्विस्तर
तः ॥ सुगंधितैर्लोहत्तनैः स्नाय्वास्मै रपितं जलैः ॥ ३३२ ॥ दिग्गवं स्त्रेरलंकारे श्रद्धां नैर
पि पूज्य च ॥ रपदीपैश्च नैवैद्यो फलतां वृत्तकांचनैः ॥ ३३३ ॥ कुचुः करपुटं च ध्यावयं च
न्यतमाविभो ॥ यत्तद्वस्ते पदं देव ब्रह्माक्षरं पिको हितं ॥ ३३४ ॥ नागलोकोऽन्यतमोजी
वितं न सुजीवितं ॥ नावणपद्मं न मनोमानं संतापमखजतं ॥ ३३५ ॥ यद्यत इति तं देव
तत्तदशक्तिरुत्तमं ॥ अत्र स्थित्वा कति दिव्यं पश्चात्तु मर्हसि ॥ ३३६ ॥ मयूरेश उवाच
आच्छिंतं वो विद्यास्पृहं गिरिजामां प्रतिक्षते मद्योगेन तत्तास्तान् भक्षयति किं व
नो ॥ ३३७ ॥ धूयं कस्यास्तु जातस्य दर्शनं चेद्वेनेन भ ॥ **क. उवाच ॥** तत उच्यते गिरिजया वाक्
के पुत्रिका वयं ॥ ३३८ ॥ ब्रह्माद्या मुनयो देवायां तेषु स्पृष्टं सदा ॥ यस्य विषमना
ज्वाला दहेन्निभुवर्न विभो ॥ ३३९ ॥ रसकृतं पुरस्तरपितं तं प्राणुरंगना ॥ ३४० ॥ लसीहा
सने दीप्ते तिष्ठंत पन्नगैर्मुतं ॥ ३४१ ॥ कोटि सूर्यतिभं ह्यमा सखा चारुणे भिनं

॥ ग. ज. ह. ॥

॥ २२८ ॥

मूर्धस्य रत्नं कीरयेच्छादयंतं दृशो खिल ॥ तं दृष्ट्वा वासुकिं देवो गवितं बलव
तं ॥ उदीयत फलं संस्त्रमणिजगत्सखरं ॥ येन पातालविवरे तां धकारो
भवेत्कचित् ॥ आदौ क्षमा मास विरोतोऽयं न सप्त पर्वतान् ॥ उदधी न सप्त स्वर्ग
श्च पातालानि रसातलं ॥ रुस्ते नैको न तं गृह्य मपूरे शः स्वलीलया ॥ वासु
किं निज कंठे स बंधं स पं रक्षण ॥ विख्यातः स्वर्ग लोके भुजुर्गजाने दतो वि
भुः ॥ १७ ॥ तं कर्जितं समाकर्ण्य चक्षुः भुवनत्रयं ॥ ततः संप्रगाण शेषं नीलं वा
सुकिं भुवनं ॥ १८ ॥ स तु क्रोधं समाविष्टो विस्कार्य निखिलाः फलाः ॥ विषमि
मृदु जन्मदं धृते लोका मुपचेक्रमे ॥ १९ ॥ उवाच कक्षमो जेतुं मम बंधुतु वा
सुको ॥ आवेशेन ययौ रोषात्तदा बानस इव ज्वलनं ॥ २० ॥ शीघ्रं यातो मथूरे न
तिष्ठति चेति चाब्रवीत् ॥ ततो दाग कुलाप्य शतं शेषमन्वयुः क्षदा ॥ २१ ॥ त
तः पंक्तग कोटि स्यादष्टौ दिव्ये वीतिष्ठत ॥ शिखंडि मस्त के हस्त न्य धाद्यु ह

पन्नगे ॥ २२ ॥ स धयो तं नमस्कृत्य ग्रसं निवमरुदुत ॥ दुधा वपक्षो तदा ता भामय
न्मभुजगोत्तमान् ॥ २३ ॥ कांश्चिद्भक्षमास चूर्णं चापि न पि ॥ मारया मास
कांश्चिद्भुजगान् बलवत रान् ॥ २४ ॥ निवीक्ष्य तं मृताः कैचिन्मगा भयवि
ह्वलाः ॥ दृष्ट्वा पराक्रमं तस्य शोभोश्चास्तु जन्म ॥ २५ ॥ विश्वे दीपति तस्ते नमस्कृ
तो धरणी तले ॥ मथुरेशो ततः शोभो ययौ क्रोधो दहन्ति व ॥ २६ ॥ त्रेलोक्यं वि
धवन्निस्थं समालोक्य गुणेश्वरः ॥ वीरोऽयं समास्था यरुहो हतस्करोऽपि
२७ ॥ उदीय बालभावेन गजे मेघ इवापरः ॥ न नर्तक रतालेन पादा ध्याते न म
दयन् ॥ २८ ॥ अनं कोटि ब्रह्मां उभा रेण परिपीडितः ॥ एक ब्रह्मां कवा हस्त कथं
तं हस्तै रमावहत् ॥ २९ ॥ बंधं शेषं हि केटोरंजु बालो यथारमन् ॥ ततस्ते भु
जगाः सर्वे योद्दुका मास्तमन्वयुः ॥ ३० ॥ हुंकारो वतान् सर्वान्पातयामास वि
धुपः ॥ अबंधो नस्त के कांश्चित् कांश्चिच्च कर्णयो विभुः ॥ ३१ ॥ परिश्रान्तस्त

अतोयांतिरथाश्चपाद्वारिणः नरायतेरवेस्तेजः शस्त्रहो ह्याय किं चेन ॥ ३३ ॥
 कोलाहलोमहानासितगजाश्चरथपतिजाः ॥ नानाविधीनां शस्त्राणां संचरस्तेन नि
 श्रितः ॥ ३४ ॥ इदं शुभं महोदयं शिवाचारः पुरोगताः ॥ शंखासुरस्यतं बंधुना नाका
 धाविरजितं ॥ ३५ ॥ नाना युधार्थं प्रोच्यमाणस्तु शिवंगण ॥ पादाघातेन यस्याशुर्क
 पते कमहादयः ॥ ३६ ॥ पुनर्योये सहचराभयभीतास्तमन्त्रवन्तः ॥ मयूरेण महामागं
 कथं रक्षसिनो विलीनः ॥ ३७ ॥ **ब्रह्मावचर** तित ह च तं श्रुत्वा प्रोवाचास्तमयूररुद
 विधामाने शिवं चिंतानकार्यमुनिपुंगवाः ॥ ३८ ॥ मयूरेणो हं प्राह नमस्तस्य पु
 ततः पुनः **देव उवाच** महासेनायुतो दैत्यो नामासौ कमलासुरः ॥ ३९ ॥ यदिते तु
 ग्रहे मे स्याद्युद्धयाशु व्रजाम्यहं **शिव उवाच** सम्पत्कुलं लयापुत्ररुदयानंदनं
 वच ॥ द्वादशगो हिरि सेनायुतो सौ दैत्यपुंगवः ॥ एका की कथमायासीसि स
 कोटिगणैर्युतं ॥ वक्रासुहृजये शीघ्रं जहि शत्रुं बलादमुं **पुन उवाच** तत्प्रसादा

तच्चिरः परिवभ्रामश्च गं वज्रास्तं यथा ॥ ततस्तउ स्थिता बाला योगमात्रा वि
 मोहिताः ॥ मयूरेणः कवास्तीते प्रक्रोशन् सर्व एव ते ॥ आसने क्रीडने स्वापे जाग्र
 तो भोजने पिबे ॥ तमेव ध्यायमानास्ते तन्मुखं बहिराययुः ॥ ४० ॥ गर्भवासा
 दवीतीर्णं दृष्टुं दृष्टुं स्तं गुरोश्चर ॥ दृष्ट्वा ते रुद्र दुःस्ते सा दहिलिगुर्मुदा विलासः
 संधाते होच ॥ लक्ष्मणादेयजहरे मृतान् कालिगते भवान् ॥ लक्ष्मणे
 तस्य जहरे जीविता निर्गतौ स्तते ॥ ४१ ॥ **मयूरेण** सर्वव्यापी सर्वगतः सर्वव
 ता विलासयः ॥ न सक्तवान् कदाचिद्यो न चित्तं कर्तुं मर्त्यः ॥ ४२ ॥ **ब्रह्मावच**
 ततो यथै मयूरेणो बालं केः परिवेष्टितः ॥ केचिद्वा वंति पुरतो नाना नृपक
 रा रुद्र ॥ केचिच्छस्त्रधरा केचिदंशुवा मर्यादरा ॥ परलिध्वजं सप्तालोक्य
 ययुर्मुनिगणबहिः ॥ ४३ ॥ बहोस्तं मयूरेण बालं केः परिवेष्टितं ॥ ऊचुः प
 रस्परं सर्वं मुनयो विस्मयान्वितः ॥ ४४ ॥ गृह्णास्मि च शत्रुं कश्चापि कुतो त्यस्य

समंततः ॥ शोचतां कालिताः सर्वे परां स्तेदेव रूपिणः ॥ विचारेण च तां सर्वे परं ब्रह्म
रूपिणः ॥ आनंदमता स्तेन विदुः स्वपरं पुनः ॥ नापश्यंते पुनस्तां स्माभ्याता इ
वमे लोकयन् ॥ ५५ ॥ कश्चित्पितरमासाद्य पठति स्म पठति स्म यथापुरा ॥ कश्चि
न्मातरमासाद्य पिवति स्म स्तनं मुदा ॥ ५६ ॥ आलिलिङ्गाय जननी पितरं वेपिके
श्चन ॥ भ्रातरं तोडयित्वा स्त्री रोदता उत दिवा ॥ ५७ ॥ उमा पितेन यंदृष्ट्वा लिप
प्रादा स्तनं मुदा ॥ कथं चिरतरं यातरति क्रोधादभाषता ॥ ५८ ॥ आदाय हस्ते गि
रिजामयूरे शंकरं ययौ ॥ सर्वे ते मुनयो जग्मुः त्रिषुभिः स्वस्वमाश्रमं ॥ ५९ ॥
इति श्रीमणे उवाच भगवानुत्तरं धर्मो नामो आध्यायः ॥ ६० ॥ कञ्चवच ॥
ततस्तदशमे वर्षे सुखाशानं महेश्वरं ॥ गिरिजा सहितं वामे सप्तकोटिगुण
वितं ॥ नृसंतं तं मयूरे शंकरं पतं स्वांगे शिशुं ॥ आयधुर्मुनिभ्यः सर्वे गौतमा
द्याः प्रणम्यतां ॥ ६१ ॥ ॥ प्रबुद्धमतयो महर्षिदेव महोजसं ता उचुः ॥

यावत्कालं शिवाश्रमं मयूरे शंकरं वितं ॥ स्थितो सितवर्धेयानां मनं तांतां समा
गम ॥ वयं तेन प्रकीर्णामो न्यत्र याहि त्रिबोधुना ॥ ६२ ॥ वयं वा तत्र गच्छामो यदा रणे
भवेत् ॥ इति उवाच ॥ भवसंगेन च मयानववर्धणि सोऽहम् ॥ ६३ ॥ अति क्रान्ता नि
विधानि मयूरे शंकरे न तानि च ॥ भवतां गमने स्नाकं स्निग्धं किं नु प्रयोजनं ॥ ६४ ॥ अह
मेवाप्रयास्यामि स्थलमप्यनिशकुलं ॥ कञ्चवच ॥ इतीशवचनं श्रुत्वा मुनय
स्तं प्रणम्यते ॥ ६५ ॥ जयदेव मयूरे शंकरोक्ता स्वस्थानमाययुः ॥ शिवोऽपि गणसंयुक्तो
दृष्ट्वा स्तुतिं विकायुतः ॥ ६६ ॥ बर्ध्वा तं मयूरे शंकरं स्तुत्वा मुदा न्वितः ॥ तानावाह्यं
निधेयं नीयन् विष्णुं उगतरं ॥ ६७ ॥ अन्वयुर्मुनिभ्यः सर्वे मयूरे शंकरं वितं ॥ प
सोश्च बालकैः सह स्तेरुगदमाधिरः ॥ ६८ ॥ राजसामो मनितेन प्रासायनं कि
चन ॥ परावृत्त्य शिवः सर्वान् दक्षिणमिमुखो ययौ ॥ ६९ ॥ ददृशुर्मागं मध्ये ते ह
दशगणो हलिमुत्तं ॥ कमलासुरमायातं धूलिधूसरितां वारं ॥ ७० ॥ गजास्वा

देवो देवसे नानि बहून्तेन केचिन्मतां देवाः केचिच्छिन्नां प्रमत्तको विप्रि
 न्नजानुषं चाश्चिन्नगुल्फाः परे पतन् गजं तिधा वधा वेति पितमतिः सुते पि
 च ॥ मुक्तं याताम पूरेण दृष्ट्वा प्राणं जहृश्च ये एवं सेनानिरस्तास्य ततो देवो ह
 धावत ॥ खड्गपाणि रूपा गजं न वेगेनाया हजाननं तथा विधुं रिपुं दृष्ट्वा पादा
 मारय विधाद ॥ १३ ॥ ययो देवमहवगेन सृजय रुरुं चेत ॥ सपहं स्तेजसा व्यो
 मदिशः पक्षिगणानपि ॥ १४ ॥ अछिन्नं देवसहस्रेण खड्गं च तधा जवात ॥ सवा
 पं स हसाद हसज्जं ह्रस्वा शरान् बहुन् ॥ १५ ॥ असंख्यातान् बलात् विध्वंसा
 दयामास सैनिकान् ॥ गगनं च दिशः सर्वाजगजं धनगजं नः ॥ १६ ॥ अंधकारे
 बाणमये नारासी कोपि किंचन ॥ मयूरे शोथशोघं तं सञ्चरमावपतियन् ॥ १७ ॥
 शराघातेन बलवन्निवरियं शरपञ्जरो ॥ ततो तं दृष्टेति हृत्स्रजो वेचगणना
 यकं ॥ १८ ॥ उभयत्र निशंगण शरान् भरमौ व्यचिक्षिपत् ॥ वेपमा हृत्स्रजं कर्णं तं

तूजै लोकां देहमिति मेति ॥ १९ ॥ कियं तो न हतां देवान् शतास्ते लयानु किं अस्प
 का गणना स्वाभिन्नायास्ते जयवाहनो ॥ २० ॥ **क. उ. वा. च.** एवमा के एव तं हृत्स्रजं दे
 यमिति मेमति ॥ कियं तो न हतां देवान् शतास्ते लयानु किं ॥ २१ ॥ अस्पका गण
 चिश्च लं पुत्रहस्ते तमर्धं तस्य करं शुभं ॥ आतां ददेस्व पुत्राय गणायुक्ताय शं
 कर ॥ स्वेडितैर्जयशब्दैश्च नादयस्तदिशो दत्त ॥ प्रययो प्रमथे युक्तो विधा हृत्स्र
 जलालसः ॥ हृष्टारूढः शिवायुक्तो हरो द्रष्टुमन्वगात् ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा परो देवसेनां
 मयूरो शः शरीरत ॥ निर्ममे बहूलां सेनां ततो युद्धमवर्तत ॥ २३ ॥ कालानुरूपान्ते
 वीरा ब्रह्मांडाश्च न तेषां ॥ मेरोरधिकमानास्ते शब्दितान् शृंगपातितः ॥ २४ ॥
 पास्परं निजधुस्ते तुमले संयुगे तत ॥ अंधकारे मुहानास्ति द्रुजसाध्यादि
 तादिशः ॥ २५ ॥ विस्मयचक्रिरे देवा इरानी मयमेकल ॥ अनेकलोकं यं याति
 तस्मादेषः परः पुमान् ॥ २६ ॥ भरभारं हर्तुं कामोयमवतीर्णः शिवालये शोषिती

धितरं रूपं दधारसहसाविभुः ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा दीर्घं दैत्यरूपं योगमायाप्रमादितः । दश
 युधधरो देवो दशहस्तो महाबलः ॥ ३६ ॥ मयूरेशश्च दैत्यश्च युधमनौ विरेजतुः
 नानाशस्त्रप्रहरणो नाना युद्धविहारो ॥ ३७ ॥ अस्तो धस्तमयुधं तगुणसेनाच
 राश्च ते ॥ मुष्टिप्रहारिर्दशैश्च शस्त्रैश्चैरितरेतरे ॥ ३८ ॥ केषांश्चिन्मस्तकाभगता
 परेषां मुखोपिव ॥ जानुजंघाविरहितानि पेतुरपररणे ॥ ३९ ॥ गर्जयंतो दशदिशश्च
 उतैः शस्त्रनिःस्वनैः ॥ स्वामिस्वनामतोजघ्नु रंध्रकारैः जः हृतैः ॥ ४० ॥ के बंधामार
 यंतत्र परान्स्वानपि सुंमुखं ॥ दैत्यसेनाचराभगता दैत्यमेवान्वयुस्तदा ॥ ४१ ॥ अ
 संख्याता नरताम्रा हुन दीश्वरकेसंभवाः ॥ कमलासुरैः द्वादशैः लोकेपाला
 ब्रह्माद्या देवतागण ॥ निर्जिता येन तेनैह कोयुद्धं कर्तुं मुस्तहेतुः ॥ ४२ ॥ भगो
 लं मुडताने तं कोमः शक्तो भविष्यति **क ऊ वच** ॥ इत्युक्त्वा दोलया मास शस्त्र
 दोलनतो जाता ॥ ४३ ॥ क्रोधसंरक्तनयनो भार्यामा सुदेसरादे ॥ मयूरेश

गणान्सर्वान्नाता वाहनहेतिकान् ॥ ४४ ॥ शिरःपादान्करीहस्तान्भीष्मापाताय
 दाहवै ॥ उक्तं तस्य तं दृष्ट्वा मयूरेशो ययोपुरः ॥ ४५ ॥ गर्जंश्च गर्जयंत्यो मदशरा
 स्त्रेर्दशो हनतः ॥ असंख्याता हता दैत्या मुक्तिं प्रापुः सुदुर्लभा ॥ ४६ ॥ इति श्रीगणे
 शपुराणे उत्तराहं वातचरिते कमलासुरवज्रोनामोऽध्यायः ॥ १०० ॥ क उवा
 च ॥ विनष्टे बहुधा सैन्ये हरो ह्यसं दैत्यरादे ॥ खड्गपाण्यथ यो युद्धं मयूरेश
 धावित ॥ तं दृष्ट्वा तु मयूरेशो हरो हस्वशिखिनि ॥ ४७ ॥ जस्वामंत्रे च शतधा भार्ग
 वादिश्च मादरात ॥ स सजपन्नगतस्त्रं तेजसा जघ्नु खड्गदिशः ॥ ४८ ॥ सर्पसैन्यैर
 वैश्यैः तदेव सेनाचरानराः ॥ ४९ ॥ मताः केचिज्जताः केचिपतिताश्चापरेव नो ॥ ५० ॥ न
 नंददेवस्तं दैत्यमतीवीर्यपराक्रमं ॥ ५१ ॥ साधुयुध्यसिद्धे र्दने दशः कोपिवीर
 तः ॥ ५२ ॥ सर्पसैन्यैस्त्वैश्यैः तदेव सेनाचरानराः ॥ एवमुक्त्वा रिपुंदेवो गारुडं वा
 ह्मण्यजत ॥ ५३ ॥ ततः पलायिताः सर्पाः प्रोदतिश्च मरचराः ॥ चक्रास्तमुद्धत

सादेससथयौप्रदहदिरा ॥ चूर्णयामास न्यर्वताकोमदहनवाद्यनिपातय
 न ॥ वेगेनपतितोदेसदेहमीलाहृधाकरोत ॥ मस्तकस्तस्यपतितोभीमाया
 दाणेतदो ॥ स्नात्वा हस्मायाउत्तरेतीरेतस्योतत्रगुणेश्वर ॥ सर्वसंतुष्टमन
 सोजयगृहेस्तमब्रवन् ॥ १८ ॥ जयदेवमयूरेशाकुरुदुष्टविनाशन ॥ ततः
 स्तत्राथयोगौरीपतिगणपरिवृता ॥ १९ ॥ गीतमाद्येश्वमुनिभिः पार्वत्या
 चसमायुते ॥ वाद्यस्तुसर्ववाद्येषुपुष्पवह्निपपातेवान् ॥ २० ॥ आलिंग्य
 पार्वतीप्रादास्तनपानेमुदातदा ॥ मुनयस्तुहृदुश्चैनमयूरेशासुरेश्वर ॥ २१ ॥ क
 मलाकांतदद्यानंदवर्द्धन ॥ कमलाकांतनमितकमलासुरगान् ॥ २२ ॥ क
 मलासेवितपदेजयलंकमलाप्रदा ॥ कमलासनवन्द्येकमलाकरणीतल ॥ २३ ॥
 कमलाकुसुपादाज्वकमलाकिततत्कर ॥ कमलावधुतिष्टकमलाकानां कम
 लाप्रदा ॥ २४ ॥ कमलास्तनुपिपुजकमलास्तनुसुंदर ॥ कमलापिस्तुलानिमाल

चिसेपसरसंचयत ॥ मयूरेशोचसेनायामारयं सर्वसैनिकान् ॥ बवर्षशरजाल
 निबर्षाकालेघनोयथ ॥ कियंतोभिनसर्वांगः केचित्प्राणमुहुःसुरा ॥ एवंने
 रुपस्तुवीरेषुमयूरेशोरुधान्विते ॥ २५ ॥ कमलासुरगालेस्तुविहंसकोशिरवति
 न ॥ पार्श्वकरेश्वजग्राहदोलयाभाससादर ॥ २६ ॥ जगर्जनाद्यनयोमतथाजम
 हसासुत ॥ सपातयन्देसगुणनरददारुपिसेनिकान् ॥ २७ ॥ कंठेचन्यततस्य
 देससेनाधिपस्यच ॥ हरोधश्चासमस्यासौदेसोत्पातरंजित ॥ २८ ॥ मरुधोसंका
 रयामासतस्तण्डविमंडल ॥ अंधकोरोधोरतमोनप्राज्ञायतिकेचन ॥ २९ ॥
 उवाचसुमुखोभरलोमयूरेशाहृधान्वित ॥ मयाकिंयुधसेवालयस्मातुस्तने
 पिब ॥ ३० ॥ युहृस्ववालकेनेचिमरिष्यसिममाश्रतः ॥ ममवाक्मदितेनैवकंपतेभु
 वनत्रये ॥ ३१ ॥ पादेभस्मोऽप्यपमानेशोपिचलतेहृष ॥ सप्तमुष्टिप्रहारण
 चूर्णेभरतामहाचल ॥ ३२ ॥ नखिग्रोहविस्तुहंगमचिष्येरसाललंकजवाचि

ग. उ. ह.

॥ ३३३ ॥

एवमाकर्ण्य दुर्बुद्धे वाक्प्रोच्ये मयूरराट् पिशाचवन्मथपवनकिं बलासे ममा
यतः न जयं प्राप्नुते केषां चिदेव हि जयिनंदकः ॥ ३१ ॥ मम वेद्विता क्रोधो ज्वाल
ये दुवनत्रयं ॥ यशस्ते स्मापितुलाके पुष्पा मिहर्षे निर्भरा ॥ ३२ ॥ नो चेदुकारमा
त्रेण नीतस्याद्यमसादनं ॥ **क उ वाच ॥** एवमाकर्ण्य तद्वाक्प्रदेयक्रोधानला
कुल ॥ ह्वेति तं प्रतिशब्देन नादयन्विदिशोदशः ॥ तदा गर्भो निपतिता तस्मिन्
हिनतस्मात् ॥ प्रमथाद्यागणः केचिन्मरिष्यताधरुणिगतः ॥ ३३ ॥ आर्णके धनु
ना कृष्णमुमोच केमलासुरः ॥ शरद्वह्निपुनारी प्रमथूरेशबलेपिच ॥ ३४ ॥ इति
गणेशपुराणे उत्तराहोवालचरिते कमलासुरवधो नामोऽध्यायः ११
क उ वाच ॥ उत्कर्षतस्पर्दे सस्पृष्टा देवोद्विरादृतः ॥ आयमे पुरतो देव्यं ज
घानशूरदृष्टिभिः ॥ १ ॥ नवारयत देवोपस्वशारेरपि वेगितैः ॥ ततः स्ततो
भमगवान्मयूरेशो गुणग्राणि ॥ २ ॥ दर्शयामास तस्मै सविश्वरूपमनेतकं

दशदीक्षमयूरेशं दर्शकमलासुरः ॥ ३ ॥ विस्मितश्चाध्यनयने हृदि तदृष्टवान्
ततः पलायनपरो यावद्दृष्टिदेयराद ॥ ४ ॥ शिखामाक्रम्य देवोपि दध्रे प्रोच्य
तं विभुः ॥ तिष्ठ युष्मद्वरे देवस्मरवाक्यानि तानि च ॥ ५ ॥ पुनर्दर्शदेयस्तमे
कमेव पुरा स्थितं ॥ अधावसहसा यो हं जाज्जन्महाबली ॥ ६ ॥ दशायुधधरो
देवो यो धामास तं तदा विभीतास्वशरीरं सविधराट् ॥ ७ ॥ ना
नाशस्त्रैरधास्त्रे स्ते तं जघुः शरदृष्टिभिः ॥ ततः पुरा ततो देवो मयूरेशो स्था
ज्वलन्तः ॥ ८ ॥ साहकोटि त्रयमितः सिद्धिबुद्धितदावले ॥ ययतुः परमद्वीत
तोयुद्धमवर्तत ॥ ९ ॥ ऊचुर्गुणराजं तं देहि मय्यसुखोपहंते ऊचे महितं दे
स्यास्य कृजनिता न्वहन ॥ १० ॥ इत्युक्ते तं तदा तं तदा तेन मयूरेशेन सत्वरं पुन
श्च शतशो जातो देवस्तद्रूपसंभवः ॥ ११ ॥ जमुद्धुस्तानपिततो विपन्नरूप
मंततः ॥ ततः खिन्नो मयूरेशः ॥ १२ ॥ स मुद्यम्य विर्यवान् ॥ १३ ॥ तस्या उपसह

तांगमीतः क्षणतः ॥ १५ ॥ नानातीर्थजलैर्धुक्ताः स्वपितो मे कर्मंडलुः यन्नेहं त
 जलं भर्तुं ततो मामब्रवीद्भुम् ॥ १६ ॥ **मयूरेश्वरः** इदं ब्रह्म हस्तं स्तोत्रं सर्वपा
 पप्रणशनं ॥ सर्वकामप्रदं त्वं सर्वोपद्रवनाशनं ॥ १७ ॥ काराग्रहगतानां च मो
 चनं दिनसप्तकानां ॥ आध्याधिरुचैव भुक्तिमुक्तिप्रदं विधे ॥ १८ ॥ स्थिरो भव
 विरुचैर्लनदीर्घसर्वपावनी ॥ कर्मंडलुभवानात्मात्मा लोकविभेष्यति ॥ १९ ॥
ब्रह्मोवाच ॥ एवं ते वरतेन स ह्युत्तममुनीश्वरः ॥ स दत्ताः परिवाराः सप्त
 कोटिगुणा अहं ॥ २० ॥ तपस्ते पुस्तदा तत्र मुनयस्ते मया सह ततो हं मायया त
 स्म मोहितं प्राब्रुवन्बहुः ॥ २१ ॥ जगत्कर्ता जगद्धरः शक्रादि सुरपूजितः ॥ बाल
 मेकदशाब्दं तं कथं प्रणतवो हनं ॥ २२ ॥ अर्भकैः क्रिउमानं तमाचारं हितं श्री
 र्श ॥ धिः श्रेष्ठानं महसं च पेतामहं पदं च पिक ॥ २३ ॥ इमास्तु पित्राया ह स्वा
 स्थामि गुह्यरूपं दृक् ॥ अयं च सरमासास्यात् ॥ अपरं निर्ममं सुतः ॥ २४ ॥

यजयशोमिता ॥ कमलासुरबाणानां कमलेन निवारक ॥ कमलाक्रांतकमल
 कोशजस्करपंकज ॥ कमलापतिहस्तस्य पञ्चकोशनिभेक्षण ॥ सर्वरुक्मलानं
 दजयसर्वाघनाशन ॥ २५ ॥ कमलांकुशहस्ताब्जजविधरुद्राव्ययलयाचिनि
 हतः पापः शक्रादिभयदोषिणः ॥ २६ ॥ वज्रचक्राय भेद्यो यो मुनित्रे लोकप्रसीतिदः
 एवं स्तुत्वा पुस्तुस्ते गौतमाद्या महर्षयः ॥ २७ ॥ दशभिर्दोषिणो लिप्युपपूजयि
 रितोपितं ॥ ततस्ते मुनयः प्रोचुः मयूरेश्वरां करो ॥ २८ ॥ अत्र लं सर्वदा तिष्ठ स
 र्वदेवगणैर्युता ॥ पूरयेन्मत्तं कार्याणि वारयन् विघ्नसंचयान् ॥ २९ ॥ **व. ७ वा**
च एवं तेः प्रार्थितो देवैः सर्वदेवैर्गणैर्युतैः ॥ पूरयंतो भक्तिकामान्हरंतो वि
 घ्नसंचयान् ॥ स्थितो तत्र मयूरेश्वरां करो लोकशं करो ॥ ३० ॥ विश्वकर्मा द्विधा
 तत्र मंदिरं सुंदरं ततः ॥ असंख्यशिवराक्षससंख्या अयं संयुतः ॥ ३१ ॥ त
 त्राभरन्नागरं चारु सर्वलोकसमन्वितं ॥ मयूरेश्वरं तस्य नाम चक्रुर्महर्ष

यः ॥ १ ॥ तपस्ते पुर्मुनिगणनाभाभवनसंश्रितः ॥ हस्ते पिबतपस्ते पेयगिरिजा
 रणसंयुता ॥ २ ॥ तस्य ध्यानं रजनं च स्मरणं ते मधुर्दिजा ॥ मयूरेन पुनर्बलिः
 क्रीडति स्म यथा पुरा ॥ ३ ॥ इति गणेश उवाच ॥ वासासुरवधो नाम धारुणं
 मोक्षाय ॥ ४ ॥ क उवाच ॥ अहं प्रयातं साद्रुं गुप्तं रूपोद्धिजोत्तमः ॥ अद
 र्शितं तं देवमुभया सहितं प्रभुं ॥ ५ ॥ स्तात्यासनं जपंतं च परब्रह्मसनात
 नं ॥ अहंतमस्तु वंदे मयूरे शंभुसंज्ञितं ॥ ६ ॥ पुराणपुरुषं देवं नाना क्रीडा
 करं मुरा ॥ मायावितं दुर्बभावं मयूरे शंभुसंज्ञितं ॥ ७ ॥ परात्परं चिदानंदं निर्वि
 कारं हृदि स्थितं ॥ गुणतीतं गुणभयं मयूरे शंभुसंज्ञितं ॥ ८ ॥ सृजंतं पालयंतं
 च संहरंतं निजेष्टया ॥ सर्वविघ्नहरं देवं मयूरे शंभुसंज्ञितं ॥ ९ ॥ नानादेव
 निहंतारं नानारूपाणि विभ्रतं ॥ नानाधुधधरं भक्त्या मयूरे ॥ १० ॥ इन्द्रादिदे
 वता दंदैरभिहृतं महर्निशं ॥ सदा सधस्तु मयूरे शंभुसंज्ञितं ॥ ११ ॥ सर्व

शक्तिमयं देवं सर्वरूपधरं विभुं ॥ सर्वविघ्नप्रवक्तारं मयूरे ॥ १२ ॥ पार्वती नंदनं
 भोरानंदपरिवर्धनं ॥ भक्तानंदकरं तं नमस्कृत्य मयूरे ॥ १३ ॥ मुनिधेये मुनिततं मुनि
 कामप्रपूरकं ॥ समस्तव्यष्टिरूपो लोभमयूरे ॥ १४ ॥ सर्वज्ञाननिहंतारं सर्वज्ञानक
 रं शुचिं ॥ इत्यज्ञानमयं संस्रमयूरे ॥ १५ ॥ अनेककोटिब्रह्मा उनायकं जगदीश्वरं
 अनंतविभवं विष्णुमयूरे ॥ १६ ॥ लक्ष्मीं नैव प्रतो हं परमानंदनिर्भरं ॥ आश्च
 र्यं परमं प्राप्तं तस्य देवस्य मारुणतः ॥ १७ ॥ यत्र शक्रो तको देवा लोकपाला जिता
 बलात् ॥ सहस्रशतयोधीयो संख्यदेहो रणे हते ॥ १८ ॥ त्रिधा भूतस्त्रिस्तुले
 पुपतितः कमलासुरः ॥ तं समा रजयामहं सर्वतीर्थजलैः शुभैः ॥ १९ ॥ कर्मद
 लुगते रमो नाशकैरमिशोषयं ॥ दिग्बलैर्दिग्भगैश्च दिव्यपुष्पमयी शुभो ॥ २० ॥
 वनमालाभस्य कंठे दत्तानामवधामहं ॥ वनमाली तु लोके धुविख्यातं सर्वमं
 गलं ॥ २१ ॥ राजा विघ्नं समाप्येनं प्रदाहिणं मयूरे ॥ पादाघातेन मे तत्र न्युक्तं

शुभाः सीतारूपजवर्हिनिस्थाकाश्विमुखकसंस्थिताः ॥ नानाधुधधराता
 नादिवलंकारशोभिताः ॥ चतुर्भुजागणेशस्यदिग्गंधीबराः शुभाः ॥ भक्त्या
 परमया रजामुपचारेः दृष्टकषुधकमंडपेताः प्रतिष्ठाप्यतुष्मादृश्रिमा
 युजि ॥ ४ ॥ पद्मपुष्पयुतां मालां न्यभुक्तां सुमनोहरा ॥ वाद्यसत्तैर्यवाद्येषु न
 गतिहर्षमापसा ॥ ५ ॥ गौरीतस्यां जन्मतिथौ द्वादशाब्दिकमकं ॥ स्नापयामास वि
 धिवन्तानालंकारमंडितैः ॥ ६ ॥ मंडयामास चंदोपायनानि सुवासिनी ॥ संहर्य
 विचित्रवस्त्राहरिप्रकुंकुमादिभिः ॥ ७ ॥ एतस्मिन्नेतरे देवो विष्णो देव इति श्रु
 तः ॥ भगवद्रूपमास्थाय श्रीमुद्रांकितकायवान् ॥ ८ ॥ शंखचक्रगदापद्मवन्मा
 लालसतु ॥ तुलसीदामरुचिरेदमवस्त्रानुपलेन ॥ ९ ॥ कमंडलुवारिप्रणवेण
 दंडं सक्तरे ॥ गौरीतिमतिप्रियद्वारि तिष्ठंतं प्राह भक्तित ॥ १० ॥ कुत आगम्य
 तिब्रह्मरुतुष्टाहंतवते जस ॥ इत्युक्तः प्राह तो विप्रः श्रुतवानस्मि यपुरा ॥

एवेति यमनसास्त्रिमास्तनमेव ॥ अतर्धाय स्थितो यावता वदेवो मयूररुद
 २९ ॥ नदरं सखीमालांततस्तपां गृहानगात् ॥ अलित्यान्तदूरा गृहानसर्वान् खिलो
 वृक्षालमलोकयन् ॥ ३० ॥ नददरं दमानं जंतुपशुपक्षीगणान्यदा ॥ तदा स्वर्ग
 गतो देवो नापरपत्तत्रतान्सुरान् ॥ ३१ ॥ गंधर्वान् किन्नरान् यक्षान् पितृन्
 शशिर्वा निच ॥ अंधकारे गाढतमेन प्राशयत किंचन ॥ ३२ ॥ ततो सौप्रणिधा
 नेन जालाब्जं ललतं चतत ॥ शामर्ष्यन्ति जमायां च आविश्रुक्ते खिलारु
 कः ॥ ३३ ॥ यथा पूर्वपुनपतिस्मसर्वे त्रिभुवनं विभु ॥ स्वबालैः परिहृतं ब्र
 ह्मणं च तथ विधा ॥ ३४ ॥ शंकरं च भवानीं तामनुष्ठानगतां मुनीन् तपनं
 शस्त्रिनं भानि स्वर्गादेव गणनपि ॥ ३५ ॥ अथ वीं सर्ववृक्षांश्च समुद्रांश्च
 रितो पिव ॥ पातालानि मयूरेशोददरं सर्ववद्विभु ॥ ३६ ॥ ततो हं स्मृतिमा
 पन्नोपरं देवं विदस्मकं कलाकाणमुहुतादिदिनं क्षयरूपिण ॥ ३७ ॥

संख्यब्रह्माद्युत्तरोमां चैव रूपशेषितं देवर्षियसगंधर्वसहस्रागररूपिणं ॥ ४० ॥
मनुष्याकिं तराक्षालतापंतगरूपिणं ॥ ४१ ॥ दृष्टेष्टं तमहं नलास्यमापयदुदा
रधीः ॥ ४२ ॥ पुनः पुनरपश्येत्तं मयूरेन किं रिपिनं ॥ कुंडलाभ्यां नु पुराभ्यां मंग
दाभ्यां विराजितं ॥ ४३ ॥ शेषनाभिं सर्पकं च दिव्यमास्त्रां ब्राह्मणं ॥ दिव्यसिंहा
सनगतं सर्वदेवैरभिष्टुतं ॥ ४४ ॥ सिद्धिबुद्धिसमायुक्तं विभ्रतिभिस्त्रयासि
तं ॥ चराचरमहंसर्वं नमस्येत्स्वरूपकं ॥ ४५ ॥ प्रत्येकं तत्र चालातं न दृष्ट
स्वरूपलोकं ॥ ततस्तस्मै तवान्वा प्रार्थय च पुनः पुनः ॥ ४६ ॥ क्षमापरा
धमे देव लयाभोगविशेषमे ॥ प्रभावं द्रष्टुमानस्य हीनशरणागथिनः ॥ ४७ ॥
क्षणेनानंतब्रह्मांडकारिणस्तेन मोनमः ॥ एवं वदंतं मानसापवतास्त्रोदरे
नयन ॥ ४८ ॥ तत्रापश्येत्सर्वलोकं यथावाद्ये प्रहृष्टवान् ॥ देवं तत्राविधं चापि
कोटिब्रह्मांडरोमकं ॥ ४९ ॥ सर्वचराचरं विश्वं यथाभूतमथ आदिवि ॥ एक

स्मादंतश्चैव ब्रह्मांडांतरमाविशं ॥ ५० ॥ तथेव दृष्टवान्सर्वं तेन गानां उमध्यगः
अपश्ये विश्वमखिलं स्वास्त्रानंदेवमेव च ॥ ५१ ॥ ततः सकरुणविष्टः सर्वमं
तर्ह्येषणात् ॥ पुनरेकमयूरेण आपश्ये बालकेष्टुतं ॥ ५२ ॥ क्रीडंतं पूर्वव
न्मलाब्रुवं मायां ततेविदं ॥ अपराधसहस्रं मेमातवलंसमस्वच ॥ ५३ ॥ म
यूरं ब्रवीन्मां सस्त्रधरस्तेत्यवेशह देव उवाच ॥ नमः क्रोधो न भीनाधी
स्वीयः पर इति भ्रमः ॥ कस्मादपि भयं मे न तमतो भयमप्यपि ॥ ५४ ॥ त्वेवं
च नंतं स्पमयूरेण पुरं शिष्यं ॥ ५५ ॥ भवानीमपि तस्मै नमः प्राक्षं मुनिबालके
ष्टुहोत्रां स्वकं स्थानं मगमं हर्षनिर्भरः ॥ ५६ ॥ भवानीबालकेनेयान्मंदि
रं स्वच बालका ॥ ५७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे वाक्पदं रूपदर्शनं नाम त्रया
तमोऽध्यायः ॥ ५८ ॥ ॥ ततो भाद्रचतुर्थ्यां तु सर्वे ते मुनिबालका ॥ मृदमाह
सुमायाता विमलांतामथानयत ॥ ५९ ॥ स्वस्वबुद्ध्या विधाय शुभं रतिना नाविधा

टपां नाना रंगैः सुशोभितं ॥ अने केः रजितां सम्पक बाहके द्रव्य संचयेः केचिदग्रे
 प्रगायंति केचिदस्यंति मन्त्रितं ॥ वाचयंति पुराण निप्रदक्षिण पराः परे राते
 स्मिन्नेतरेषोत्रो वदितुं मया महात्मनः ॥ पराशर इति ख्यातोऽप्ययं स्वधर्म
 मूर्ति ॥ संचतुर्वाचिको मूर्तिर्विदधे भक्ति स्वर ॥ ४४ ॥ शुक्ल पर्णैः तामां हृत्वा
 तस्मै त्ववेदय न ॥ गंध बुधा कर्दमेन तां त्वसे पयदा दरात ॥ ४५ ॥ मिथ्या नानि च हृदु
 कान्दक्षिणां च फलानि च ॥ त्ववेदय तदा यतदा पुनरेतैः कः कर्दमै रपि ॥ ४६ ॥ स
 कलं लालय चक्रे जंघा बाध्यं शनैः शनैः ॥ मुहूर्तं न र्त्तनं हृत्वा रुरो दभक्षयेति
 च ॥ ४७ ॥ संप्राप्य मूर्तिं बहुधा ततः सा चेतनां ययौ ॥ यद्यस्तेन यदुद्देशा स्यापि
 तं पुरतो भवतु ॥ ४८ ॥ ततः ये वचसं जातं ततः सा भक्षय तदा ॥ लङ्कां नोदकां
 नाना पक्वान्नां यसां चितो ॥ ४९ ॥ विश्वे देव श्रुतं दृष्ट्वा मिथ्या भूतं यथा च वद
 र्त्तिकां नानि सखानि सर्वं पुष्प फलानि च ॥ ५० ॥ स चेतनां च तां मूर्तिं चिदु

तं दृष्ट्वा नयतां भान्ते परितुष्टं मनो मम ॥ ५१ ॥ यथा पीडित श्चाहं भवती गच्छ
 मागता ॥ ५२ ॥ गोप्या च ॥ आस्यतां मुञ्चतां स्वेष्टं सच न त्रासने स्थितः ॥ आ
 सीन स्याम रुरेशो विष्टरे क्षात्रयुतदा ॥ ५३ ॥ च ॥ एततो र्ध्वं जलं विषे च सर्व
 तोमलं ॥ संपूज्य पूजयामास पक्वान्नां ॥ पोयसे रपि ॥ ५४ ॥ अपोशनं करस्म
 क्षीमा सिद्धि तातुरो द्विजः ॥ ५५ ॥ मावा च द्विज पश्चात् मुञ्चतां मुञ्चतामिति
 ॥ ५६ ॥ यदि तान्ते मनो यो मय तदा दास्ये भिवाचितं ॥ वदतश्च ध्रुमानेष्पेश कर
 स्प प्रभावतः ॥ ५७ ॥ द्विज उवाच ॥ श्री गुरुवाच ॥ तं देवं दृष्ट्वा निरुद्धं मुन उवाच ॥
 जलं पिबाम्यद्य तच्च विस्मृतं मोह तोमया ॥ ५८ ॥ उवाच ॥ सर्वमेव कथं नो
 तो नियमस्ते द्विजोत्तम ॥ पात्रादुक्षीय गतां सिद्धिं कथं सल विलुपकः ॥ ५९ ॥
 शंकरो भूमापन्नो न जाने किं करिष्यति ॥ मयूरेणैव वीतत्रयदि भावो
 द्यो हृदि ॥ ६० ॥ तदा त्रैव भवे सधना भेदं शनमश्नुते ॥ त्रायो भाष्यं महद्रुप

यत्काले च पायसं ॥ २० ॥ यत्काले जसि कुत्र लं मरु भावेन वा उ व ॥ बहु जन्मत
 पो निर्य कटाक्षो भुवि लभ्यते ॥ २१ ॥ तथा ते परि विष्णु न के च स जसि सुवने ॥ ब्रह्मा
 ही नाम गम्या या दृष्टा सा क्षा त्र स्या शिवा ॥ २२ ॥ जगत्प्रथमं जननी सर्वयो चि द्र
 रा हिसा ॥ सर्वेषा मेव देवानां शक्ति सा परमा ॥ २३ ॥ तद्दर्शने न देव स्प विष्णो
 जातो हि दर्शनं च को रस्ये वाग्नि भुजो मि श्रं न ते वरे च ते ॥ २४ ॥ यथा किं ते न
 रो चे त देवान् न मरु तो पमं ॥ मम वा सर्व रूप स्त दर्शने स्प दृक् भवेत् ॥ २५ ॥ दि
 ज उ वा ॥ रमा पते र हं दा से न न म स्या मि किं च ता य दि ॥ त्वं सर्व रूपो सि य हि साम
 र्थ्य मस्ति ते ॥ २६ ॥ तदा दर्शय विष्णो नारायण मना मयं ॥ क ल वा च रा वं बु ध्या
 दृ ट त स्प नि श्रव्यं समग्र रा द ॥ २७ ॥ अंतर्हृत् प्रादुरासी नारायण स्वरूप वा
 न ॥ पीतो वा शंख चक्र गदा पद्म धरो जिभुः ॥ २८ ॥ नाना संकार रुचिरः सर्वा
 लंकार संदरः ॥ कौस्तुभेन तप्त स ह्ना वत माला विभूषिता ॥ २९ ॥ शेष शायी

महा लक्ष्म्या संवाहित पदां बुजे ॥ विश्व देव श्रुतं दृष्टुं न नाम परि पूज्य च ॥ ३० ॥ या
 तस्तन्मयतां भक्त्या विस्मर्य च शरीरतां ॥ उवाच परमानंद परिपूर्णो ह्यजो नमः
 ॥ ३१ ॥ मयूरेणोपदेशेन भवान्पादर्शनेन च ॥ परात्परस्य विष्णोश्चराचरस्वरू
 पिणः ॥ ३२ ॥ अद्य येन जनुर्मेध जीवितं च सुजीवितं ॥ अद्य येन गतिं येनोत्तौषि
 तरो मम ॥ ३३ ॥ उवाच दर्शनमात्रेण सर्वोत्तम मि नो विभो ॥ नारायणे पितं भक्तं
 बाहुभिः परिषस्वजे ॥ ३४ ॥ उवाच प्रसन्तास्ता बाष्पगद्गया गिरा ॥ मदर्थं त्यक्त
 वान् भक्तिं क्षीणो रुरुमागतः ॥ ३५ ॥ दृष्ट्वा ते निश्चयं भक्तिं दृष्ट्वा मयमिवापि
 णि ॥ भक्तमार्गं प्रसिचामि मास्तो द्रुत कंठ कंठ ॥ ३६ ॥ भक्त त धानि वर्यं भंजा
 तो रुजं ल रूप धृक् ॥ नाना रूप धरे जातो भक्तानां भर्ति नाश्रुतः ॥ ३७ ॥ यथा
 भक्तः प्रियो निस्संमति देते रीया म्यहं ॥ अमर द्वा द्र चतुष्टय हि मयू रेण मह
 त्सवः ॥ ३८ ॥ मूर्तिमहामयीं हं स्वा बाष्पा यु सि ह मां दृथक् ॥ नाना लंकार शो

॥म-उ-हं॥

॥३४३॥

सर्वदेहसमास्थाय च तथो जने विस्तृतं ॥१०॥ पतिः शूर्यो यन्तु क्षां न्यस्य च धरणी
तत्तं ॥ ततस्तम ब्रूवन्वासा धन्यो सि पावती सुत ॥११॥ क्षणेन नाशितो देहो निरुप
सो महाबलः ॥ अस्मददर्शनं तत्र स्तावयं याता दिशो दश ॥१२॥ पतमानेन येनेह च
कृता निगृह्यन्ति ॥ **क उवाच** ततः शिबो ललाटे स्वेनापश्यच्छिनेतदा ॥१३॥
क्रोधसंस्तनयनो विष्णुं प्रदहन्निव ॥ गणान्स्वेरुपा विहो रक्षुणं क्रीयते
कथं ॥१४॥ केन देहेन नीतो मे ललाटे मलः शशिः ॥ **क उवाच** ततो लीना गणः
सर्वे कंपमाना भयातुरा ॥१५॥ अपरे धर्ममालिं ब्यवदति स्म शिवं प्रति ॥ उमा
कांतव सुतो मरेश्वर सं ह कः ॥१६॥ की उतुं बहिराया तस्तस्य हस्ते वलोकित
चंद्रहस्तेन कदा नीतो न जनी मो वयं विभो ॥१७॥ **क उवाच** इति तद्वचनं श्रु
त्वा प्रोचेरुहो महेश्वरः **शिव उवाच** कथं नु क्रियते रक्षा भवद्भिर्मह्यतस्तयोः
३४ चंद्रो वाचं चंद्रहस्ते वा यदा नितस्तदा शुभं ॥ नो चेद्भस्म करिष्यामि सर्वे

जांच पुनः पुनः ॥ अलोक्य द्विष्टु रूपां चतुर्बाहविराजितां ॥५३॥ उवाच तं
देवं किमिदं मृतिकादिनं **भूत रुवा** भक्त्या यदर्थं तं मयं सुधारससमं भवेत् ॥५४॥
अभक्त्या र्चितं मम तं विषमेव भवेन्नमः ॥ **क उवाच** रावंतद्वचनं श्रुत्वा वि
श्वेदेवो ब्रवीत्युनः ॥५५॥ कस्ते भक्तो मम च तं दर्शयस्व सुरेश्वर ॥ ततस्तस्य
करं धत्वा बहिराया नमस्कृतु ॥५६॥ गृहे गृहे प्रज्जमानं देवं तस्मै भद्रं
यत् ॥ शिबिनं समासुं मयूरेश मलोक्यत ॥५७॥ तत्रापि पथं पर्याप्तं वि
श्वेदेव युतं चनं ॥ गार्थं मम भवेत्स्वामी स्वेवं ब्रुहि विस्तृतं ॥५८॥ गृहे गृहे
विश्वदेवो नाशयामलोक्यत ॥ सर्वत्र सददर्शनं यत्पुज्यमानं गुरो श्वर ॥५९॥
कोपि कोपि मयूरेशं ददर्श विष्टु रूपां ॥ पुनरा लोक्यं स्तुतु मयूरेश मलो
क्यत ॥६०॥ भुजं स्वपरिगृहे वलवद्विस्तृतं स्वकी लया ॥ आश्रित्य हस्तं स्व

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ३४३ ॥

यानूनाये स्वाभिमेति च ॥ अटन गृहे गृहे सोय सज्जमानो ददर्श हं मयूरे वा वाय
घोषे नृसैर्गानैरनेकधा ॥ कचि दृष्ट्वा विष्णुरूपं नमस्कृत्य यथाविधि ॥ पुनर्मयू
रेशरूपं ददर्श सन्निभं स्थितं ॥ ६४ ॥ गरुडोक्तं मन्यत्र शेषाक्तं तथा कचि तं न
मस्कृतुं यदा याति विश्वे देवो मुदा युतः ॥ ६५ ॥ तावद्वर्हि समा रूढं पश्यति स्म
पुनः पुनः ॥ भुजंते चरमं तं च स्वरूपं तं च दर्शयः ॥ ६६ ॥ ततः खिलो विश्वे दे
वो वशिष्ठो धर्ममागमनः ॥ ततो ब्रवीन्मयूरेशः पश्य मे मक्ति मुत्तमः ॥ ६७ ॥
ततः पाराशरं सोय ददर्श पुरतः स्थितं ॥ मन्मथे रूपचारे संपूजयं तं गुरो
म्वरं ॥ ६८ ॥ भक्त्यर्थं तं च लक्ष्मीं नृसत्तमं देवमेव च ॥ पश्यति स्म पुनर्व्यो
मिजले भरमौ तमेव सः ॥ ६९ ॥ स एव नारायणं देवं मयूरेशं क्षणदपि त
तः स भेदबुद्धिस्तं तस्या जगतीति मेव च ॥ ७० ॥ सर्वभावेन तं नत्वा स्तुत्वा
भेदधिया पुनः ॥ अनुज्ञातो मुदा प्रागाद्विष्ट देवसमाश्रयः ॥ ७१ ॥ इति श्री

गणेशपुराणे उत्तरार्धे वाल्महिरिते विश्वदेवभेदबुद्धिनिरासो नाम च
तुशतः ॥ ७२ ॥ केजवाच ॥ ततः स्मृष्टो दशैवर्षेण मस्कृत्य महेष्टरं भक्ता
गरागरुच्चिरं पंचासं दिग्भुजं शुभं ॥ ७३ ॥ रुद्रमाताधरं गुप्तं चंद्रशेखरं मन्त्रुतं
मयूरेशं यजग्राहकं शिखरं तच्छिरो गतं ॥ ७४ ॥ कीडन्बहिः समायातो बालकैः
परिवारितः सहै हिः परित्यज्य द्विं दिक्ष्वपरस्परं ॥ ७५ ॥ एतस्मिन्नंतरे त
ज्जदेयो मे गलसंज्ञकः ॥ करालवदनो वीरविजेता परमाद्भुतः ॥ ७६ ॥ वराह रूपी
बलवान् दंतच्छिन्नमहीरुहः ॥ वज्रसारसयस्त्रिः सौमिदन्वो मय दधरा ॥
अंजनाद्विवरिव श्यामो बालिकुंडलीभेक्षणः ॥ दृष्ट्वा तं विदता बाला वर्षाघ
ननिभस्वनः ॥ ७७ ॥ न दृष्टुं स्तुकरः कोपि दृष्ट्वा स्रजं वंचते ॥ यावन्मारयतां वा
लां स्तावदेवो मयूररुदः ॥ ७८ ॥ दधार दंतयो दुष्टं तदा स्तुकरदानं ॥ अथापरे
ण रुस्तेन दधारा धर्यो तं कै ॥ ७९ ॥ पाठयामास स ह सा वंशखंडं मिवाभं कः

दिशं तु विद्युदहितं कमवास्थानमुत्तमं **मुनय ऊचुः** ॥ इंद्रेयाते हते देवि सर्वे वि
 द्युद्विष्यति ॥ **गी. क. उवाच** ॥ तदेव कारयामास मंडपं बहुविस्तरं ॥ संभारान्कार
 यामास शक्रस्तोषकारकान् ॥ १५ ॥ आसंगट हीसाशं भोक्षा पार्वती हर्षनिर्भरा का
 रयामास विधिवदिंद्रयागं महर्षिभिः ॥ १६ ॥ ध्यानमावाहनं च कुरुदिंद्रयेते महर्ष
 यः ॥ पुपुजुर्गिह्जादेशां गमिंद्रग्रहानपि ॥ १७ ॥ कुंडे वहि प्रतिष्ठाप्य मंत्रैरेव
 द्विजर्षभाः ॥ उपनांते दृशां न जुहुस्तलपायसाः ॥ १८ ॥ प्रणवाद्यैर्नमो तैश्च स्वा
 हां तैर्मंत्रसंचये ॥ शान्तिपाठस्य हंति स्म चतुर्वेदं भवान् द्विजा ॥ १९ ॥ एतस्मिन्नंत
 रे बालक्रीडिता बालकैः सह ॥ यत्नवाटमुखो याति ह्येषो तु कलविकलौ ॥ २० ॥
 तावत्संमुखतां यातो माहिषं रूपमास्थितौ ॥ महारवौ महाशृंगौ भीषयंतौ जग
 त्रयं ॥ २१ ॥ सप्तमि न धनौ पुष्पाक्षरयंतौ गिरिनथ ॥ नासातिरो धपवता तच्छूल
 यंतौ ह संचयान् ॥ २२ ॥ उमा सुतं हंतुं कामो यातो शीघ्रं तदंतिकं ॥ प्रायुध्येतां

धां नात्र संशयः ॥ २३ ॥ **क. उवाच** ॥ ततस्ते सुअमनसो धावमानास्त्वरान्विताः ॥ म
 रुरेश समभ्येस प्राब्रुवं रुरुश्चैतसाः ॥ २४ ॥ याहि दुष्ट शिवं देवं चंद्रवायश्च तस्क
 रः ॥ **क. उवाच** ॥ गणवाक्यं परिश्रय च कुपे गणनायक ॥ २५ ॥ **क. उवाच** ॥ नमस्ते
 गणनायक ॥ भवतां तस्य बागणः ॥ जगत्रय जनं तामेत नयस्य प्रभाविनः ॥ २६ ॥
क. उवाच ॥ तस्य आसेन ते सर्वे वायपत्रमियो हताः ॥ ये तु शिवस्य पुरतो ग
 णदीनास्तदखिलाः ॥ २७ ॥ अतिरोषां महादेवः प्रमथादीनथा ब्रवीत् ॥ आनीय
 तां सदुष्टास्तबधामतन्योलुधुः ॥ २८ ॥ ते तु शीघ्रं तस्यां ता यत्र कूडपतः शिशुः
 ददृशुस्तं शिशुगतं क्रीडते मकुतो भयो ॥ २९ ॥ वेष्टितुं तं समायातो मोहयित्वा वि
 नायकः ॥ अंतर्हिते चतुर्दिक्षु गणस्ते तु मलोक्यः ॥ ३० ॥ गृहे गृहे कानमेधुना
 पशुं स्तेविनायकं ॥ कचिदृष्ट्या तु तं प्राहुरस्मदग्रे कथं भवान् ॥ ३१ ॥ गंतुं शक्तो ब्र
 ह्मगोले स्थितं नेष्वा मितं निर्व ॥ एवमेतं हितो हृदयो वारं वारं बभूव सा ॥ ३२ ॥ त

तः खिन्नानां नृणां पासां लक्षणान्वितः तस्योत्पत्तिः सम्पदं दृष्ट्वा तं हर्षेति
 मर्यादा ॥ ३४ ॥ ब्रह्मं धृतिरिति जायते निम्नः स्तेरं कां प्रति ॥ ३५ ॥ विभीषासो दृष्ट्वा मर्यादां
 ते गणः ॥ ३६ ॥ नरो कुरुष्याप्यनुततो विस्मितमानसा ॥ निरुद्यमा गणं सर्वं शिव
 मे स मर्यादो ॥ ३७ ॥ सर्वं वयं समाने तु मे कं रक्तान संकर ॥ आश्रयामास शिवो नंदि
 नं पुरतः स्थितं ॥ ३८ ॥ सट्टिस्थानं गच्छंस्त्वं मयूरेशं तजस्करं ॥ तं युवाच ॥ शेषं ह्येव
 शाकं वेदनेष्यामि तवाग्रया ॥ ३९ ॥ कनीयसो तामेकां चिह्नां नास्ति महेश्वर ॥ इत्य
 क्रामाद्युवेगो भजन् ह्यंशं पर्वतान् ॥ ४० ॥ क्रोधा संस्तु नयनस्तीक्ष्णं शोभां
 दिवं ॥ उवाच तं मयूरेशं याहि रेवं शिवं प्रति ॥ ४१ ॥ नो चेदयं न यिष्यामि तस्य ह्येव
 शेरं ॥ कउवाच ॥ एवं वेदति तस्मिंस्तमयूरेशं पृथग्वान्वित ॥ ४२ ॥ श्यामचक्रं हि
 पतंतु गमसंकुले ॥ तस्या जतं दृष्ट्वा सादति खिन्नं शिवं तिके ॥ ४३ ॥ वमंतं ह्यंशं
 वक्रात् दृष्ट्वा पतितं ॥ ब्रुवंतं पौष्पं नाता मर्यादं तं हि मुहूर्तकः ॥ ४४ ॥ अपश्य
 च मयूरेशं जानुभागे स्थितं शिवः ॥ देदीप्यमानं वपुषा दिव्यं भूषा समं न्वितं ॥ ४५ ॥

गणं कुचं शिवं दृष्ट्वा भालचंद्रं यथा पुरा ॥ ललाटे तेशां देवदृष्ट्वा दृष्ट्वा यथं शिव
 ॥ ४६ ॥ कउवाच ॥ मयूरेशं गणं श्यामं शिवं नंदीक्ष्य मस्तके ॥ भ्राता स्ते च गणं ह्यं
 च नंदी चापि मम इत्या ॥ ४७ ॥ चंद्रो स्थिते ललाटे मे दृष्ट्वा युद्धं मर्यादिव ॥ ४८ ॥
 था जय ॥ अथ प्रहृति देवेश स्वाभिनास्तमयूरेशं ॥ ४९ ॥ कउवाच ॥ तथेति शिव
 उच्येतात् गणं जो भवत्संतु सः ॥ न वा शिवं गणं शं च गणं राजन नमपि ॥ ५० ॥
 प्रशंसयित्वा देवेशं मयूरेशं तया विधौ ॥ गर्जे तोष गणं जगमुद्रास्वस्वनिवेश
 नं ॥ ५१ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्धे बालचरिते चंद्राक्षरवर्णनं नाम
 प्रथमोऽध्यायः ॥ ५२ ॥ कउवाच ॥ ततश्च तदुद्देशे वर्यं गौतमाद्यामहर्षयः
 आययुर्गिरिजागेहं नानागणयुतं शिवं ॥ ५३ ॥ नमस्तु स च तानं वातानां स न
 गता तपुन ॥ एजयित्वा विधानेन प्रोवाच रुद्रं तं च ॥ ५४ ॥ विधात्रिंसा पदिस
 के त्रिंसां शोचमुत्तमं ॥ अस्मिन् बालस्य मे विधात्रिंसा पदिस हवो भवान् ॥ ५५ ॥

न प्रदातमं वा स वेना खिला धिना ॥ अजा प्रार्थनया किं नु कामधेनु फले भवेत् ॥
 २६ ॥ **क. उ. वाच.** स आदरेष सामग्रीं ह्युवाशं तं हुताशनं ॥ मुनयो विस्मृतं हृदो
 वीक्ष्य चापसमस्यत तं ॥ २७ ॥ उमानि विष्टुदृष्टानां शकं स्ते गुरोः शरं ॥ उपातुं
 शिष्टितुं वा वक्तुं क्रोधेन किंच न ॥ २८ ॥ उमाये सर्वमाख्याय जग्मुः स्वस्वनिवेश
 नं ॥ उक्ते देष्टुं दददये मात्स्यातश्च भवेद्विति ॥ २९ ॥ **क. उ. वाच.** स्वापमा
 ने परित्यजेत शक्रश्चुक्रोधं वेभृशं ॥ क्रोधं संरक्तं नयनोदहं निवजात्रयं ॥
 आकार्य देवमिच्छया नुवाच वाक्पमुत्तमं ॥ ३० ॥ **क. उ. वा.** मम यागो मुनिगणेश
 वः परमादरात् ॥ ३१ ॥ स विष्णुस्तो गुरोः शो न ते स्पद्रस्ये शपो रुषं ॥ मयि हृष्टे भ
 वेन्न हं त्रेलोकं सचराचरं ॥ ३२ ॥ **देवा ऊचुः** तवाज्ञा चेत्तयूरे शं वधानीमः
 सणेन ह ॥ **शक्र उवाच** मयूरे शपुरे वेदेः स्थानं मास्तु क्वचिक्वचित् ॥ ३३ ॥ सर्वे धा
 जहरोपिलीनो भवन्ममाख्या ॥ **क. उ. वाच.** श्रुत्वा संवचनं तं स्पृश शक्रस्य हृषि

तासनः ॥ वत्सिरतर्हितः स्तत्रपुरे च जहरे पिच ॥ तालोकन्मुनयो वत्सिमसंयुहं
 महेतवे ॥ नायातीति परित्यायते पक्षं जहृशदरात् ॥ न च तस्य हृते तेन व्यथा भवे
 ति दुर्धरा ॥ ततस्ते मुनयो जग्मु मयूरे शं ह्यपाकर्षं ॥ नमस्तुत्या ब्रुवन्सर्वे शक्राह
 तोगतो न स ॥ ३४ ॥ सो भवत्सु धया विष्टाः सर्वे जाता हते ज्वया ॥ **क. उ. वाच.** इत्या
 कर्णवचः स्तेषां प्रसक्तं जाहरेनेकलः ॥ ३५ ॥ सो भवत्सु धया विष्टाः सर्वे जातास्तु
 तस्त एतत् ॥ महासतेषु कुंडेषु तथैव ज्वलितो भवेत् ॥ ३६ ॥ ततो वायुनिनाया श्रु
 क्रः क्रुद्धो महाबलः ॥ प्रेतभरतापुरी सर्वापंच प्राणो गते भवेत् ॥ ३७ ॥ पंच प्राण
 मयो देवस्ततस्तो समजीवयत् ॥ ततो रुद्रो ब्रवीत्सूर्यं तापयेत्तं धृतिं बहु ॥ ३८ ॥
 ततः सूर्यो तपस्तपस्वर्द्धादश दिक्षु रूपवान् ॥ वापी कूपतडागेषु नद्यं जलमवो
 षयत् ॥ ३९ ॥ ज्ज्वालेष्टयवीसर्वापुष्पा मवनाकरा ॥ ततः शीघ्रं मयूरे शो मेघो
 भूत्वा ववर्ष ह ॥ ४० ॥ शमयाप्तास्तं वाहं मतांश्च समजीवयत् ॥ ततो हर्षयत्ता
 लोकासाधुसाध्वीत्यहं जयन् ॥ ४१ ॥ **क. उ. वाच.** प्रतिकूलं हतं यत्र तं तस्य

पूरेशपुरस्कृता ॥ मयूरेशपुर्या लानानावादित्रसंकुला ॥ ३५ ॥ नानाध्वजपका
 द्यपुष्पमालाविभूषितं ॥ यमोपि दृष्टो याति दृष्टं तत्कौतुकमहत् ॥ ३६ ॥ समु
 खंतस्य ते सर्वे मुनयोऽपि यस्तदा ॥ पुपुजुस्तद्वदं लिलिङ्गुर्बालकानपि ॥ ३७ ॥
 उवाच देवस्तान् सर्वान् मुनीन् सर्वं प्रकुप्यतः ॥ आनीता बालका द्यमस्य क्षणमत्र
 तः ॥ ३८ ॥ **मुनयः** सर्वत्रैरक्षसेत्वे हि सर्वशक्तिः सदान् च **कउवाच** ॥ इत्युक्तांते
 मनुष्याप्यस्वाश्रमात्मुनयो ययुः ॥ ३९ ॥ यमोपि तेन मस्तस्य स्वालयं मुदितो गम
 त् देवोपि स्वगृहं प्राप हर्षयन्मातुं तिजो ॥ ४० ॥ **इति गणेशपुराणे उपास
 उत्तराहरे विजगत्पराहारी नामोऽध्यायः ॥ १० ॥ कउवाच** ॥ कदाचि सा
 र्वती प्राह सुकेशी नमहे श्वरं **पार्वत्युवाच** ॥ तानि तु महादेव वर्षाणि दश पं
 चच ॥ १ ॥ विवाहश्चैतान् मस्य मयूरेशस्य सांप्रतं ॥ सुशीला सुमुखी बाला म
 गाक्षी हंसगा मिनी ॥ २ ॥ विकला कसुना सा तन्वी वधुः कापि विवायसी ॥ मम

तरे कस्मापि द्रव्ये द्वारमस्य तदा ॥ ३ ॥ यावदुद्धारयसे भतावत दृढतां व्रजेत् ॥ ततश्च
 क्रंदनं सर्वे सच ते बालका अपि ॥ ४ ॥ **बोलाउवाच** ॥ लजे व्रजे न नीतातः कथमभ्यंतरे
 स्थितः ॥ दत्ताकपाटं देवेश नोपराधांश्च मस्वच ॥ ५ ॥ एतस्मिन् नंतरे देवो महाबल
 परक्रमः ॥ यस्य शब्देन महात्कार्पते भुवनत्रयं ॥ ६ ॥ सहाभिन्नधनो दुष्टो आ
 ग्रहणी समभ्यगात् ॥ आराधय वदनं चोत्तमं सान्निवजगत्रयं ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा तं द्रुवुर्वा
 ला क्रंदते स्ते दिशो दश ॥ सतु हारं विनिर्भयमयूरेश्वरमथ यो ॥ ८ ॥ शार्दूलसद्व
 रूपं हलायास्ते पितं क्षणतः ॥ पपालसहसा आघ्रलगतः छेद्यो च सा ॥ ९ ॥
 भ्रमं न तु वतं यातो निकुंजे लिप्यत स्थिवा न ॥ देवो दृष्ट्वा समाह्वय कुंजमभ्येप
 पातह ॥ १० ॥ उभाभ्यो वदनं तस्य कराभ्यां गृहे दृढं ॥ अन्त्याभ्यो बहिरनीयतलः परस्पर
 नास्ति नत ॥ ११ ॥ नासिकांश्च कणोपादौ युष्मत्प्रभवावुभौ ॥ न मुखं दर्शये युष्मा
 विसर्जमयूररुद ॥ १२ ॥ तिजं रूपं समाख्यायत भवे विदुतो भवत ॥ एवमेव क

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ३४८ ॥

विष्णुमित्रदेहमिषुवाचतः ॥ १५ ॥ ययोनिजाश्रमं देहो देवोपि स्वात्तयं ययो
तो मुनि सुताश्रे मुकुंदतः कमप्यरुह्य ॥ १६ ॥ अतिश्रान्ताहमतले सुहाये प्रा स्वयं
स्तदा ॥ अनेन यास्यति पथा प्रस्थापस्तस्य दौ वृजं ॥ १७ ॥ पादोदक्षिणतस्ते
षां दृष्ट्वा चुक्रो धमा नृजः ॥ अस्यास्तदृशी रोषात् ब्रह्मा उं ग्राससाहस्य ॥ १८ ॥
बध्वातामस्य लंघातो मयूरेशस्तोगमत् ॥ नापरपत्तनटे बाला विस्मय
परमं ययो ॥ १९ ॥ चिंतापरमिकां प्राप्ता विना तेन मया ॥ न सुखं कपिसं
प्राप्य भूतो मुनिगणययुः ॥ २० ॥ मुनय उवाच ॥ कास्माकं बालका देव प्रात
नो तास्वया विलाः ॥ विना तेनो गमिष्यति प्राणस्त्वया गुते धृता ॥ २१ ॥ क उवाच
न किंचिद्वेता देवो मुंचनमृमुहूर्तः ॥ विमर्षभास्करा पातः पुंतिद
ते निवेदितः ॥ २२ ॥ दत्ता उवाच ॥ कोपियालो यो हू का मो लो कत्रय विभाग
तः ॥ अग्रवो मरु बाहुर्वायमाणो बलादम ॥ २३ ॥ यम उवाच ॥ ब्रह्मा उं चू

तां याति दं अशाते नयस्य मे ॥ यस्य लंपुरतो युहं कथं बालो विधास्यति ॥ २४ ॥ देव
उवाच ॥ विमास्मानवर्णयसे रं कं वदसि मे यमः ॥ मम वेक भुवा सर्व ब्रह्मा उं वि
निष्पति ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा मयूरेशो यमस्तं च हरो हस ॥ पातयामास महि
षात्तपपातो पारितस्त एत ॥ पराक्रमं तस्य बुध्वा बहं अतिपुटो यमः ॥ तुष्टाव
यस्यामस्त्यामयूरेशो सुरेशरं ॥ २५ ॥ यम उवाच ॥ न ते रूपं विदुर्देवा ब्रह्मा वासन
कादयः ॥ नेति नेति च वेदास्त्वां बहं ति परमेश्वरं ॥ २६ ॥ स्रष्टारं पालकं स्तुते
संस्तुति जेष्ठया ॥ देवतां सर्वदुष्टानां नाशिनं सर्वरूपिणं ॥ २७ ॥ अकस्मा
दपराधं नः स्तुतं हं तुं लभहं ॥ क उवाच ॥ एवमुक्त्वा पुपूजासो वज्रे रलो
सकांचने ॥ बालानां नीयतस्ते ह्येति वेद्य परतस्थितः ॥ आलिलिङ्गमुदासवेप
रस्परमथाब्रुवत् ॥ वा उवाच ॥ श्रान्तास्त्वदर्शितार्थाय बध्वा नीता यमेन ह ल
दर्शनाच्च भुक्ता यास्यामो निजमंदिरे ॥ क उवाच ॥ तं तस्ते स्वाश्रमं प्राप्ताम

॥ ५॥ ॥ ॥

॥ ३५९ ॥

तच्चरसांसि त्रयोदशं ब्रजं तिकं ॥ एवं सर्वे हंता बाले रत्निला राक्षसास्तदा ॥ ३५८ ॥
जगज्जुस्ते मयूरे शं प्रायुर्नवा प्रपूरयन् ॥ **वाला उवाच** ॥ आजयानिहिताः सर्वे राक्षसा
स्तप्रसादतः ॥ ३५९ ॥ दृष्ट्वा बाले हंता न सर्वान् राक्षसान् कुशं च ये ॥ पार्वती दृष्ट्वा
तस्मादव हृष्टा लिलिङ्गता ॥ ३६० ॥ शिवोऽपि प्राब्रवीदेवं दृष्ट्वा स्तेषु पराक्रम ॥ तव
राक्षसहताः पूर्वनिहिता बालकैः कुशैः ॥ ३६१ ॥ ब्रह्मादिनामागम्यस्ते प्रभावो गिरिजा
सुत ॥ न ह्यप्यते मया वापि किं किं मग्रे कुरिष्यति ॥ ३६२ ॥ इति श्रीमलेश्वरपुराणे उत्त
रखंडे राक्षसवधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ १० ॥ **कउवाच** ॥ जयशाली
मयूरे शोया मग्रे हर्षनिर्भरा ॥ दृष्ट्वा तोयं तिबाला स्तेनतो दृष्टगतः शिवः ॥ गो
तमाद्या मुनिगणगणनसिधौ ययुस्ततः ॥ गजं तागजं यंतश्च दिशोऽपि विदुः
पिब ॥ ३६३ ॥ योजनावधिगच्छन्ना जव हृष्टश्चिखंडिनः ॥ प्रतिष्ठन्ना मयूरे शो मुहा
व्यसिन मुनयो ॥ ३६४ ॥ ततः सर्वानुपावेश्च विवेकगण मुनीश्वरा न ॥ वाक्यमानस

धातुलदेहस्य सर्वंगि सुंदरस्य ॥ **कउवाच** ॥ इति तद्वचनं शृत्वा साधुसाध्विस्त
भाषत ॥ सोचिंतय शुभां कस्या मनसा नापकुत्र चित् ॥ ३६५ ॥ ततश्च तां परां प्रापता वृन्दा
रदजागत ॥ संहर्य स्वासनेन स्य तं मुनिवां करो वदत ॥ **शिव उवाच** ॥ ब्रह्मादं पर
मं प्राप्तस्तवागमनतो मुने ॥ विरगतोऽसि च मुने दिनं स्थातुं न मर्हसि ॥ ३६६ ॥ इति सुंदर
कायस्य तनयस्य ममानघ ॥ गवेशयवधुं विप्रयतं स्ते लोक्य भोगवान् ॥ **कउवा**
तयेव पार्वती प्राह वधूं शिधं विचारय ॥ **मरु उवाच** ॥ न स्थातुं शक्यते स्वामि कर्म
ण हि मुहूर्तकं ॥ ३६७ ॥ एतदर्थं मर्हता सो ब्रह्मणा प्रेषितः शिवः ॥ तव पुत्रप्रभाव
श्च लावण्यं यथैव च ॥ ३६८ ॥ तातं धात्रा सिद्धिबुद्धिर्न मेदातुं मभीक्षता ॥ अनु
सूया राक्षो वापि तयो रूपेण लज्जिते ॥ ३६९ ॥ संज्ञा मर्हता वारण्येनो कहिल्ला हि
लाभवत् ॥ जलंधरास्य पापली दृष्ट्वा माचवतो हिनी ॥ ३७० ॥ सापि दृष्ट्वा तमाप

नाथद्रुपदर्शनाद्वराः अन्येनानावरागोनागताब्रह्मणेद्रुवि॥ १३॥ नेतादृशंकापिदे
 वीसोदयंशोर्धमेवच॥ तयोर्धोमेनचतवस्तुतः शोभामवाप्नुयात्॥ १३॥ रत्नकां च
 नयोर्धद्रुपामुक्ताप्रवालज्योः॥ **कउवाच**॥ एवंनारदवाक्येनसंतुष्टोहृदश्रीवा॥ १४
 रुढः **सिव**॥ सम्यगुक्तंमुनेवाक्यंवाञ्छितार्थकरंशुभे॥ शिवोपितस्तरुणादेवदृष्ट
 रुढः समाह्वयत्॥ १५॥ इन्द्रादिदेवनिचयान्मोतमादानुनीनपि॥ अह्निगेपाव
 तीगृह्ययंशोर्धसमन्वितः॥ १६॥ शिवंउत्तिष्ठसमाह्वयमयूरेणः पुरोययौ॥ ना
 रदस्तनयोयोगादंतरिक्षंचरोययौ॥ १७॥ सप्तकोष्णक्रीडांकूर्वंतोभिययु
 स्तदा॥ नातायुधधराहृषद्भिर्जयंतोदिशोदश॥ १८॥ नवाधपुसर्वबाधेषुजसा
 धदितेरंभो॥ अष्टाशीतिसहस्राणिभुनयोययुर्मुदा॥ १९॥ गंडकीनगरंसर्वंगंतु
 कामाव्यलोकयत्॥ गुह्येमागैरिक्षसांतेसप्तकोटिगणान्वितं॥ २०॥ नमःस्वशि
 मुखानां च सर्वदाकालधीकृतं॥ निराचराः शुश्रुवुस्तेसेनाथास्तत्सर्वदृढं॥ २१॥

सुतोस्थिताश्वसनद्वययूराणविचित्रया॥ **क्षका** **कउचुः** कस्यदयंकुतोयातोकं
 तआगमनंवच॥ विनाशनपुरंगंतुदास्यामस्वामिनःश्वनः॥ **मयूरे** **क्षका** **कउचुः** स्व
 तंभ्राजंततोदैश्वर्यसंसाधुपालके॥ अतोयच्छंतुनोमार्गनिचेन्तांशंज्जीव्य
 थ॥ **कउवाच**॥ एतस्मिन्नंतरेप्राप्तोविहृतोहेमनामकः॥ २२॥ असुरोथाब्रवीद्
 वंमेकाकीप्रहितःपुरा॥ इदानींशस्त्रैः॥ हेमादास्यंजीवितंतव॥ २३॥ उवाच
 राक्षसांसोयनानादैश्वर्यताबलात्॥ अहंचविहृतोतेनयतोयंहृत्यतांज
 वात्॥ २४॥ **कउवाच**॥ इतितद्वचनंश्रुत्वाभुक्तेयसामयूररुदं॥ मुनिपुत्रान्त
 माशाप्ययुधस्यमेयतुग्रहात्॥ कुशानुद्यमतेहर्षावदुर्हंकर्तुसमुद्यताः
 उवाचछष्टतोदेवोद्यतबालाःकुशैर्गमान्॥ मंत्रितास्तेकुशस्तेषामस्तकान
 खिननबहून्॥ तेषांशस्त्राणिकुंभानिजातानितदनुग्रहात्॥ जायंतेतावदेव
 तान्कुशैर्जघुस्ताराक्षसान्॥ खंडास्तैर्निपेतुर्वैद्यैर्नवाहुरुजानुव॥ अस्तय

॥ ग. उ. ॥

॥ ३५३ ॥

महावीरैः परित्तं नाना संस्त्रेषु पाणिभिः ॥ वरांगनाभि परतं वीज्यमानं नृभिः मुदा ॥
वाद्यस्य सर्वं वाद्येषु नादित चक्षुः ॥ दृष्टांतं नंदिनं केचित् मेतिरे विमागतं ॥ ३५३ ॥
हा कायं महावीरं वीक्ष्य केचिच्च केचिरे ॥ जगज्जुग्मरेतन्नभीषयंतो वसादमुं ॥ न वि
भेति महाधैर्यं नंदिनं हस्त्व बलं गवितः ॥ कलसं सार्पितं नदीने जलासनमुत्तमं ॥ ३५४ ॥
वैतदस्य तां माता चित्रगारव पुत्रता ॥ बुधातदिगतं प्राह नंदी वाचस्पतिः परः ॥
नाना सभा दृष्टवर्तने दृष्टा स्ता सभा ॥ का ॥ श्रूयं सर्वं तु वलितः श्रयारे कुबोद
न ॥ सुंदरा का मसदृशा बुध्या हि नादृकारव ॥ सभाया मागतः साधुरं साधु
वैरं लोबली ॥ ३५५ ॥ प्रदमो मा मनीयश्च नीतिरेषा सनातनी ॥ न सा दृष्टा सभा मध्ये
तो मेचेतः सुविस्मिता ॥ दृष्टा सभा सदः सर्वे दृष्टा मायाश्च न गिराः ॥ नायं भारो
मुख्यं रूपा सभा चांक्ष्य मेव तदा ॥ ३५६ ॥ क उवाच ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा संधुप्रोवा
च नंदिनं ॥ यद्ययो ने रवतमति दृष्टा गुणकरे ॥ ३५७ ॥ कस्य ह्यंकुतं भायातो किम
यं वा दृष्टेऽप्यरः ॥ तेजसा वल्लि स दृष्टा पंचास्प इव विक्रमे ॥ ३५८ ॥ नंदुः सुरभे काम

सर्वं वाद्येषु नादानां सभयूरुद ॥ ३५९ ॥ सिंधुना निहिता कपाट हेशक्रादिदेव
ता ॥ विना हं मोचने लग्नं सिद्धिर्नेव भविष्यति ॥ ३६० ॥ नोचदुहे न जेष्या मोर
णे सिंधु महाबलं ॥ अतस्तमोचनार्थाय संधवे प्रेष्यतामहा न ॥ बुद्धिमान्
गृहीत्वा च दशगोष्ठे तान् सुरा नथ ॥ ३६१ ॥ तदा सा सेव सवैर्धां कुशलं हि भविष्यति ॥ नो
चेदुहे न जेष्या मोरणे सिंधु महाबलं ॥ मोचयिष्यामता देवान् तो लग्नं भवि
ष्यति ॥ क उवाच ॥ एव तद्वचनं श्रुत्वा प्राहुः सर्वे गुणेश्वरा ॥ ३६२ ॥ सम्यगुक्तं मयै
श साधु या सदृशं वचः ॥ बालभावे पिते बुद्धिर्हृदस्पति मते शुभा ॥ ३६३ ॥ पुष्पदं
त महाबुद्धिनीतिरा स्य विशारदं प्रेष्यतां सिंधु निकटे देवमोचनहेतवे ॥
वक्तारं बलिनं प्रहंसोत्र संतोषिते श्वरं ॥ क उवाच ॥ ततः कुचे पुष्पदंतो
मयै री सुरेश्वरं ॥ महिमा ते मयै रे वा मतो वाचा गमोचरः ॥ न जानंति जना
माया मोहिता स्तव नित्यदक ॥ भभारहरण श्रयि मवतीर्णः शिवालयं

ममांप्रेषयतत्रलममंप्रेषयसंप्रतं॥१५॥अपारसेनयायुक्तंसिंधुदेसंमहाबलं
 उखांतंवलिनंदंमहेशस्वामिनकचित॥१६॥युद्धमेवकरिष्यमिततोदीर्घोभ
 वेतव॥यदिसाम्नाभवेकार्यंयुद्धंतत्रदृष्टव्यमत्तं॥१७॥दानंमेदोदृष्टाहंनोतिरेषा
 सतातनी॥**क उ वाच**॥एवमाकर्णेतद्वक्त्रमुवाचपार्वतीपति॥१८॥सम्पुक्तं
 पुष्पदंततीतिमार्गःपुरातन॥क्रोधवान्नसमःसाम्नीकेवलंवलानापरः॥१९॥
 करिष्यतिमहादृष्टंप्रेषितश्चेत्तद्वाननः॥प्रेषितेवाभद्रश्चेत्क्रोधमेवकरिष्यति
 २०॥शृंगीचेत्प्रेषितस्तत्रसंहारंस्विधास्यति॥प्रमथश्चेत्प्रेषितोवीतो न जाने किं
 करिष्यति॥२१॥प्रेषितश्चेत्तद्वाराजोभेषयिष्यतितांसभां॥स्त्रीसंभोगरतस्यातु
 प्रेषितारक्तलोचन॥२२॥ततोब्रवीन्मयूरेणो निरस्तोपुचलेषुच॥नदीसमुद्रं
 भारोधैर्धपर्वतसंनिभ॥२३॥बुध्वाब्रह्मस्यतिसमोजंभारीसदृशोबले॥धर्तःप
 राशयसाताप्रेष्यतांसामहेतवो॥२४॥**शिव उवाच**॥सम्पुक्तंमयूरेणसातोसिगुण

दोषयो॥नंदिनेदीयतांवल्लरत्नानिविविधानिच॥ततोददोमयूरेणस्तानितस्पशि
 वास्तथा॥आतापयामासचतंगच्छसिंधुंमहाबले॥यथादेवाविमोक्षंतेतथानीति
 विधीयतां॥संतुनलामयूरेणसंविधमेवच॥गणान्सर्वामहाबोक्तेस्तत्वातंच
 शिवंशिव॥उवाचबुध्मसंपन्नोदिष्टेचिरमिदंवेच॥२५॥**ननुवाच**॥समस्तान्ना
 यतेलोकेयस्यैवस्यादनुग्रहः॥अतोहंश्रेष्ठतांतीतःसाधयिष्येप्रयोजनं॥३०
 वःप्रसादेनभृगोसंविधास्येन्मुक्तमंजसा॥शेषंहर्यवानिकरेजानयिष्येनसंश
 यः॥३१॥**क उ वाच**॥एवमुक्ताययोनंदीसिंधुदेसवलान्वितः॥गतःसनगरेद्वारं
 मनोवेगेनधैर्यवान्॥३२॥आयनगणेशंशंभुंचशिवस्वार्थसाधिकां॥कृता
 कर्तुंप्रतिज्ञातांप्रार्थयामासचेतसी॥३३॥इतिगणेशपुराणेउत्तराहंनंदीप्र
 षणंनामनवोत्तराहंनंदीप्रश्नोऽध्यायः॥१५॥॥**क उ वाच**॥प्रायस्समामहाप्रसंदा
 रपालनिवेदितः॥नंदाननंदतंदेह्यादैसंसिंधुसमागतो॥१॥महाकायंमहावीर्यं

॥ गच्छेत् ॥
॥ ३५५ ॥

जगज्जननवद्वेष्टयोरणविद्यत्सया ॥ शिवोद्यगर्जसहसादृषाहोययोततः ॥
सप्तकोटिगणः पञ्चाक्षनहायपुरोजसा ॥ ततो नंदी प्राह तत्र नगं तु सहस्रहं ॥
गलानां नायके वीरभंद्रे मयि च तिष्ठति ॥ प्रमथे वा विद्यमाने शक्ते हंतुं सुरद्विषं
॥ पश्यंतं शेषकमस्ततो जातं सुसंयुतं ॥ **कउवाच** ॥ भारती मेव मां कर्णदेवो
नंदी रितं ततः ॥ ५ ॥ उवाच परमं प्रीतः साधुसाधु च यो हतः ॥ पराक्रमवतः सिं
धो प्रह्वयस्य पराक्रमः ॥ इति या निपरीतं दीप्नं यातसे हे वनः ॥ ततस्तु नरत
राजो यधुष्यदंतो विवीर्यवान् ॥ ७ ॥ इयतुः परतो यो हं च मूरादाय कोटिभूः
वीरश्रीयो दीप्यमानाः सर्वे वीरमदन्विता ॥ ८ ॥ आक्रमंतो दिशामंता गर्जंतो
घनवद्भूः ॥ भारेण शेषशेषिणा मयं तोयरा मपि ॥ ९ ॥ क्रोधानलं वमं
तस्ते प्रायुस्तां गंडकीपुरी ॥ दीप्यगुल्मीनिपेतुस्तो दशकोटि सुरैर्युते ॥ १० ॥ ततस्त
त्राभवद्युहंतुमलं रोमहर्षणं ॥ शस्त्रास्त्रैर्वणिनिचयैर्मिडिपात्रपाशैश्चैः

परायाः अपत्यं नंदिनामकं ॥ तिष्ठिमां गिजानाथवाहं ब्रह्मांडमेदिनं ॥ ३ ॥ मयूरेशो ध
राभारहरो दुष्टनिबर्हणः ॥ अवतीर्णः शिवगढे बालाश्रमं तिदैयह ॥ ५ ॥ शो
षो मन्त्रो भवतस्य प्रतापवर्णने ह्यसमुद्रमथनाद्या विप्रसज्जातं बहिर्ययो ॥ ६ ॥
ते हं नीतिं विमथ्याय कार्यसिद्धिं विचारयः ॥ आज्ञां शृणु मयूरेश प्रेषितां वत वत
रो ॥ ७ ॥ आज्ञां भंगे तस्य भवेद्दिनाशेषस्य कस्यचित् ॥ यतः संसृज्यते विषं पालि
हंति चरन्वरे ॥ ८ ॥ लया विनिहिता कारगढे देवगणबलात् ॥ पदतनतेषां तव
धनिभागी साक्षिमतः परा ॥ ९ ॥ इदानीं वैरनिर्भोकं विचार्य कर्तुं मर्हसि ॥ मोक्षपा
शुसुरा नृवर्गान् ज्ञात्वा स्वामिनो मम ॥ १० ॥ त्रिपुरेण कुतं वैरं निबेन सह तस्मै ह्यग्राह
दिरण्यकशिपुस्तं मेव तीर्थहृतवान् रुद्रि ॥ ११ ॥ तारकं एजिता देवा अतिष्ठन्तस्य
देस्वयं ॥ स्वदेन निरुतो युद्धे हारणेन तानाणो बलात् ॥ १२ ॥ अतो दत्त्वा सुरा मम हति
छस्याने सुखं चिरं **कउवाच** ॥ एवं नंदिवचं श्रुत्वा नृकोधसिंधुदैरराद ॥ १३ ॥

॥ ग ॥ ॥ ॥ ॥
॥ ३५ ॥

उवाच ॥ रक्तं नयनो वमन्निव हुताशनं ॥ **सिंधुवाच ॥** चतुर्थं बहुधा दृष्टं त्वयि दृ
ष्टमनंदन ॥ २३ ॥ प्रसंगेनैव जानासि यतो वाचस्पतेरपि ॥ अज्ञात्वा कृतार्थं स्पष्टं वा
याति ह्यर्थतो ॥ २४ ॥ बालस्यार्तं ववाक्येन स्वाप्तिनस्तेपि वाक्यतः ॥ मोक्षयेयं क
थं देवानां वाक्यं सोऽपि न निर्जितः ॥ २५ ॥ प्रमाणं किंतु ते वाक्यं दृष्टं वदनं च दि
ष्टं ॥ कथं गिरिशस्तु त्रोटं भाषति प्रदर्शितं ॥ २६ ॥ नागलेयं जगाम पदं देवे
न नागतो यदि ॥ यदि मेव कृतं यायां कुठि क्रोधतो रूपा ॥ २७ ॥ तदा त्रिभुवनं तस्य
कांतं गणना तयोः ॥ रुष्टः शृगालः किं कुर्यादप्रियं सिंहनागयोः ॥ २८ ॥ एवं नृ
पुंश्चरैर्विहो नंदिको धादया ब्रवीत् ॥ **कउवाच ॥** विपरितामर्षिते दूरं क्षय
म्यसुराद्यसः ॥ २९ ॥ संनिपाती वविकलं वलासे मरणे मुखः ॥ सर्वं सामप्रयोक्त
व्यामिति तेनाहमीदृशः ॥ ३० ॥ त्वयि नीतिरुपाजाता उपदेशो यथास्वले ॥ यदि
निंदा प्रयुक्तं ते मयूरे शिर्वोपि च ॥ ३१ ॥ क्षणं तवायुर्धत्ते दं न युद्धे जय मेव

ति ॥ इदं हस्तिनां मरुता हस्तिस्वामिनो मम ॥ नायकेन न हंत्यो पतसेना क
नायक ॥ इत्युक्त्वा पातयेद्देवान् नंदि मखासवायुना ॥ क्रोधेन तमदृष्ट्वैव प्रतस्पेहर्ष
निर्भरः ॥ संनिधं प्राप देवस्य मयूरेण स्पतस्तणुतः ॥ ३२ ॥ दूराद्दर्शदेवोऽपि प्रा
ह नंदी समागतः ॥ प्रणिपत्या ब्रवीद्देवं दत्तांतं सर्वमादितः ॥ ३३ ॥ **नद्युवाच च ॥**
बहुधा बोधितो देवो न स्वप्नं केवचो मम ॥ निर्भस्ति तो बहुविधं तेनाहं च मया
चमः ॥ ३४ ॥ मुञ्जे घटे यथा बिंदुः स्तस्मिन् सर्वं दृष्टमावतः ॥ **कउवाच ॥** इति तद
नं श्रुत्वा प्रयातस्य यथागतं ॥ ३५ ॥ जहर्ष मयूरे नृदेव मदनं लावसः ॥ अज्ञा
पयः सुधुह्यप्रमथादिनाणस्तदा ॥ ३६ ॥ हस्तासिंधुं च सबलं मोचितुं चापि
ज्ञानसुरा न ॥ मुनीनां लक्षणानां तु स्वाश्रममंडलं ॥ ३७ ॥ **इति श्रीमहाभारत**
पुष्पांग उत्तराहं देवयज्ञं नामोऽध्यायः ॥ १० ॥ कउवाच ॥ निषंजित
सिंहाहं मयूरेणः परेदिने ॥ आयुधानि च चत्वारि चतुर्दिभिः प्रगृह्य च ॥ ११ ॥

ग. ३. ६
३५६

प्रहारतः किंचित्तिर्ययुनगराद्वहिः बालानादाय ॥ धनं जयं सर्वं दिक्षु वीक्ष्य
पाराह्वातुरा ॥ मे निरेप्रलये प्राप्तं दद्यते सकलापुरि ॥ **कउवाच ॥** एवं दूत
मुखाश्च स्वासिंधुर्जं भामथा करोत ॥ २५ ॥ स्वादं निवर्त्तमानं सिंहो गुहाया
इव निर्गताः ॥ उवाच दुर्धरासेना दुरपते किं भविष्यति ॥ २६ ॥ दिदीपे क्रोधान
लतो ग्रसंति वत्रि विह्वलं ॥ सिंहस्याजे किं शशकः कश्चिप्यति पराक्रमं ॥ २७ ॥
मेरोः किं शलभः कुर्याच्चालनं जंबुकोपिवा ॥ कलस्पमम किं कुर्यात्तवा
लोयंतमयूररूपे ॥ **कउवाच ॥** इत्युक्त्वा ह्वेडितेना सो नादयन्ना दिवोदयः
चिंतातुर ॥ क्षणं तस्थौ मुनिमौ नमिवाश्रित ॥ २८ ॥ ततो वीराः सिंधुदेस्य
प्राब्रुवन् प्रोचुनिर्भराः ॥ अज्ञां देहि मयूरैर्न जेष्यामः क्षणमात्रतः ॥ २९ ॥
तव प्रतापात्रैलोक्यं वशं नेष्यामि सांप्रतं ॥ **सिंधुर्वाच ॥** सम्यगुक्तं महा

वीरममापि हि पुद्गलने ॥ २९ ॥ मन उक्ते हितं यस्मात्सेन्येन युध्यतामिह ॥ ततः स
र्वे पुरोयातागर्जतो वीरसन्तम ॥ ३० ॥ असंख्याता शस्त्रधराश्चतुरंगबलावि
ताः ॥ ह्याह्वये सिंधुदेसो हर्षक्रोधसमन्वितः ॥ ३१ ॥ वमनं क्रोधानलं वेष्टा
नेत्राभ्यां रणदुर्मदः ॥ यथावच्छं पुरोधा यमनो वेतं महध्वने ॥ ३२ ॥ इति ग
णेशपुराणे उन्नरीर्द्धे **सिंधुयानवीरानिनामयेकादशे तरोऽध्यायः ॥**
कउवाच ॥ पुरतोयातिपादाताकं पयंतो वसुंधरो ॥ विकराजमुखा वीराः
सिंदूरारुणमस्तकेरः ॥ केचिद्वहकवाकेचिदमुक्तकेराः सुदारुणः के
चिन्निबहकवचालसकंठमस्तकाः ॥ ३३ ॥ केचिन्निबहकटयः केचिन्नंद
नचर्वितः ॥ नानाशस्त्रप्रहरणनातायुधविशारदाः ॥ ३४ ॥ मतोयातिगजाम
ताध्यातुयताइवाप्रथः ॥ दीर्घदंता विभीतिस्तर्पणे विविधैरपि ॥ धीर्घटाना
देर्जनैर्बर्धवधिरं चक्रुरंजसाः ॥ चूर्णयंतो गिरिन्दहामयुः सुडाप्रहारतः ॥ ३५ ॥

॥ ग. उ. ॥

॥ ३५ ॥

जघ्रस्तेषु धमाता महाबलः ॥ भक्त्या सिंधुसेनायां च क्रतुर्जयनिखनः ॥ ३५ ॥ दे
स्यामाशो पुनर्यति मरुते हतनिश्वसौ ॥ प्रेरया मासतु भो निजाश्वो धिवाहि
नी ॥ ३६ ॥ ततः घडानतो दृष्टतयो रतिपराक्रमः ॥ मुष्टिघातेन तो द्रुत्वा निजसेना
मया जवान् ॥ ३७ ॥ मित्रस्तु भूमिगमद्वमन्तकं मुखं बहू ॥ तथा विजयं च तं दृष्ट्वा
कोस्तुभो यो दुमागताः ॥ ३८ ॥ घडाननमथा रोषानि जघ्रकरवालतः ॥ तस्मिन् रणा
गने सेतुवीरभंद्रोप्युध्यतः ॥ ३९ ॥ केस्तुं प्राह तद्रोषाश्च राघातेरनेकराः ॥ से
पितं प्राह मुस्यायतले चैतमपातयतः ॥ ४० ॥ तते तस्मिन्ननंदासौ वीरभंद्रो म
हाबलः ॥ पपालं देयसेनासाहते मित्रे च कोस्तुभे ॥ ४१ ॥ तमुदतैश्चास्त्रहताः ॥
वतो रुधिरबहू ॥ न्यवेदयं देयराजं सिंधवे देवराजवे ॥ ४२ ॥ वाचा विस्पृष्ट्या
दुःखाश्च त्राघालं दृश्याकृशः ॥ जयक्रमां सते निर्यामित्रकोस्तुभे पोभृशः ॥ ४३ ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उपनिषत्तारवंते मित्रकोस्तुभवराजा महादशोऽंशः ॥

ततो भास्वभवंतं च समायतो महाबलः ॥ ४४ ॥ सिंधुसेन्यः सागरौथवदतो दे
वमेतये ॥ ४५ ॥ ददरो हवीर्दिग्भागे दुस्तेरेरे वयोधिनि ॥ ततो हर्षयुतो तात्वा देयसेनं
समागतः ॥ ४६ ॥ नीलकंठं समारुह्य मयूरैश्चोपयोपुरः ॥ आयुधानि च चत्वारि
तुर्दक्षिणं प्राटक्षसः ॥ ४७ ॥ सन्नद्धा गणकोदरास्तु वारिणसि पाणयः ॥ परिवार्य
स्थिता देवं नीलकंठं दृष्ट्वा स्थितः ॥ ४८ ॥ मुनीश्वरास्तु वंति स्म ददुःसा सर्वबोधितं
उभसेनयोर्वाचकोलाहनभरतः ॥ ४९ ॥ परस्परं संपदं तांश्चोक्ष्यसेने सुविस्मृतो
असंख्यातं बलं वीक्ष्य तु तोष सुमधूरस्तु ॥ ५० ॥ यदुक्तं नदिनां प्रवृत्तिदृष्टं
सर्वमेव हि ॥ ततो नदिमयूरैश्च नवागर्जमुहुर्ययो ॥ नभो मार्गेण सेन्येषु च
छेदवीरमस्तकांश्च ॥ ५१ ॥ अंगघातेन महता हयमस्याहनंदं ॥ रीघ्रमुद्राघचय
यो मयूरैश्च मण्डितः ॥ ५२ ॥ आश्चर्यं च क्रिदे सर्वगणः साध्विति वासिसे ॥
अंच पातया मास नंदी शृंगमहारतः ॥ ५३ ॥ पतिते चैव च त्रेच सिंधुरश्वात

रंगतः धारया मास्वतदाश्च मन्महाधनं ॥ ३५ ॥ आश्चर्यपामं मेनेनेदिनः क
 म्मसुरः ॥ चक्रो धसमहावीरा कएतो वः परक्रम ॥ ३६ ॥ एवमाकर्णतद्वक्त्रे को
 स्तुभो मेत्रावच ॥ अमाखोतं नमस्सुखसेनया चतुरंगया ॥ ३७ ॥ माचिंता कुरु
 सिंधोर्ध्वविधास्पवोरिपुसयं ॥ अन्यथा न मुखे देस्यदर्शयावः कथंचन ॥ ३८ ॥
 एवमुक्त्वा प्रवर्तितो परसेन निवर्तते ॥ पदातिनां गण आता ब्रह्माडा स्फोटत
 सारः ॥ ३९ ॥ तुल्यलामिषवो नेतुं भर्गो लं रादुर्मदा ॥ कोस्तुभो यमयूरे शंभतो
 मित्रप्रपतितुं ॥ ४० ॥ शरवर्षः परिष्ठापयता सोऽस्मात्तिकं यदा ॥ वीरभद्रस्तदा
 यातो यो हंसच राजानन ॥ ४१ ॥ असंख्यसेनया युक्तो गर्जयंतौ च दिशो दृश
 निजधनुः भोरौ सिंधुनामामहाबलौ ॥ ४२ ॥ कोस्तुभो यमयूरे शंभतो
 युहं भकुर्वतां ॥ शरधातौ निदिपाले पारिचे मुशलेऽपि ॥ ४३ ॥ शस्त्रैस्त्रैस्तै
 कैश्च जघ्नुस्तौ परस्परं ॥ सहस्रमारयस्वेति आहर्तुं परस्परं ॥ ४४ ॥ नाना

सेनाचराजघ्न परस्परवधे प्रव ॥ नष्टेषु सर्वे शस्त्रे पशारेषु च परस्परं ॥ ४५ ॥ मलय
 द्वे प्रचक्रुस्तौ जीवग्राहममारयन् ॥ असिहः पतिता केचिद्भस्त्रं मुखे बह ॥ ४६ ॥
 पार्दपादेन जघ्नुस्तौ स्तंभेन चापरे ॥ दृष्टं दृष्टेन केचिच्च हस्तं हस्तेन चापरे ॥ ४७ ॥ म
 स्तकं मस्तकेनैव कर्पूरं कर्पूरेण च ॥ पतिताः पार्श्वमाताश्च मृता भग्नाश्च चूर्णि
 ताः ॥ ४८ ॥ छिन्नकंठानि न भुजाभग्नं जघ्नुः हृत्वा हतः ॥ एवं नष्टेषु सेन्येषु सिंधुसे
 नाजयं ययौ ॥ ४९ ॥ जयशब्दे स्तुयमानौ ब्रह्मनिर्वाद्य निश्चितौ ॥ सिंधुदेस्य चरं या
 तौ अमाखौ मित्रकोस्तुभौ ॥ ५० ॥ मयूरशंभमायातौ वीरभद्रघजाननौ ॥ ततोऽरु
 मममस्त्रयं स्ततो युहं परामत ॥ ५१ ॥ अपरे निशियुक्तं तदेव सेन्येन दानवा
 पलायमानातां सेना निजघ्नुः शरसंघः ॥ ५२ ॥ पुनरवेशमापन्तौ वीरभद्रघ
 जाननौ ॥ गर्जतौ गर्जयंतौ च दिशो दिशः ॥ ५३ ॥ निधंतौ रिपुसेनां तानिर्द
 यंतौ हतांतवतः ॥ अंधकारं महाघोरं न प्राप्तां यत किंचन ॥ ५४ ॥ स्वात्परानपि

॥ ग. अ. ह. व. ॥
॥ ३६९ ॥

मनं कानि विस्तृतं नृपदधनुर्वरेः ॥ निवार्य शरजालानि ध्यात्वा मास तं शरैः
गंधासुरो महावेगात् पडाननमनामयं ॥ ३८ ॥ तं निवार्य तज्जरे वंचरेण स
पडाननः ॥ अकस्माद्भ्रामयत्वेन पातयामास भरतले ॥ ३९ ॥ तस्मात् शतधा जा
तंगता सौ दृढघाततः ॥ तस्मिन् हते तस्य सेना यथोत्तमादिशो दशा ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा लभ्य
निहन्ति स्म सेनां तां स पडाननः ॥ सेनश्चक्रो धनश्चैव वीर्यवान् द्रोणो ह्युमायये ॥ ४१ ॥
येषां शब्दो महाभासी द्रुपानामिव गजैः ॥ उचुः पडाननं दुष्टसेनातो निह
ता बहू ॥ ४२ ॥ इदानीं हि भवनं जतो रविमुत्तमस्य ॥ ततः काश्चिद्दयामासुर्युग
पक्षे पडाननं ॥ ४३ ॥ ग्रामसो हायथा सीहवलोलवेभ्यः ॥ पडार्धं तु मोक्षिते बाणैः
हताः ता पडाननः ॥ ४४ ॥ ततस्ते ररुर्छिताः पेतुमुहतां दुस्विता पुनः ॥ पावांश्चिदास्कं
धमांश्च निमुह्यं पशुवर्तयः ॥ ४५ ॥ त्रिमिते मुष्टिघातेन हताः पेतुधरा तले ॥ ततो
महतकांतोपिवीरभद्रं महाबहावसं ॥ ४६ ॥ मरुतश्चरन् घातेन सप्तस्य मिहतीय

निराउचुः नानाशस्त्रप्रहरणैर्मृतो तु मित्रकौस्तुभौ ॥ असंख्यातमहतासेनाताभ्यां नि
शिदिवापि च ॥ ४७ ॥ ततो रियुबलादुद्योधीरौ द्वौ समुपस्थितौ ॥ ताभ्यां बलिभ्यां मरुता
निजसना विमर्दिता ॥ ४८ ॥ ययोः करप्रहारभ्यां गतो तोयमसाधनं ॥ दृष्ट्वा नाना वि
धासेनामहं ज्योतादृशो सुरैः ॥ ४९ ॥ ययो दृष्ट्वा स विभेति स्म हतां तो भरतहारकः ॥ तं क
थं करघातेन मृतो रं सपसेनिका ॥ ५० ॥ परक्रमविदानीं पश्यंतु सर्वसेनिकाः ॥
रणभूमौ नर्तयिष्येश्वरः शत्रो न संशयः ॥ ५१ ॥ चक्रयुद्धं करिष्यामि चक्रमाण्यतः
सुतः इत्युक्त्वा रुयमारुह्य मथुरेण यत्रो बलः ॥ ५२ ॥ पडाननो वीरभद्रो संख्यसना स
मायुते ॥ चतुरोष्पहं सैण्यो हुकामो भित्तिर्ययौ ॥ ५३ ॥ यियतु युद्धवलि नो नानाशस्त्र
धराउभौ ॥ समं वृहत्समालोक्य प्रावृहन् देहं सेनिका ॥ ५४ ॥ गंधासुरो यमदनकांतो
वीरध्वजस्तथा ॥ ५५ ॥ महाकायश्च शार्दूलधर्तनामार्थस्तमः ॥ सप्तवृहासुरस्तस्य
युयुधस्तान्समागता ॥ ५६ ॥ बाणदृष्ट्वा सप्तमाकाशमध्याये सान्निज्ये ॥ नि

रिपालहताः केचिनिपेतुर्धरणातले ॥ १३ ॥ पशाननेतयुयुषेबलाङ्गिधांसुरोबलीवी
रभद्रोथमदनकांतोपिमुधुधेरणे ॥ नंदीचवीराजश्चयुधुधातेपरस्परं ॥ ध्वजासुरः
पुष्पदंतौशस्त्रास्त्रेबाणसंघे ॥ भरतराजामहाकायोयुधुधातेपरस्परं ॥ धूर्तश्च
विकटश्चैवद्वंद्वयुद्धेर्तुमकुर्वतां ॥ १४ ॥ चपलेनहतोसेषाछादूलोत्पतद्भुवि ॥ पुनः
संज्ञामवाप्येनसोपिखड्गेनवाहनत् ॥ १५ ॥ मर्यामवापरुतिचपलोचपलोयुधि
प्रवृत्तेद्वंद्वयुद्धेतुयुधुधातेबलेजम्भे ॥ जघनैःशस्त्रसंघातेबाणजालैःपरस्परं
हृस्वजहिमाभैस्त्वंहतःस्वर्गसमेष्टसि ॥ १६ ॥ भीषेपुशस्त्रबाणेषुलताभिर्मुष्टि
भिपुनःयुयुधुःसर्वसैन्यानिनाशयंतिपरस्परं ॥ १७ ॥ केचिदुडीयन्यपतन्मूर्च्छा
मासवेपरं ॥ केचिदिच्छेदस्वशिखरःकश्चिद्बाहुरयोश्च ॥ १८ ॥ कश्चिदपादैजातुनीच
गुल्फौचिच्छेदचापरः ॥ शरदृष्टिःपरेकेचिदपरस्परमवास्तन्य ॥ १९ ॥ स्निचंदरुतः
शस्त्रहतोभरणवधमस्मृतं ॥ केबंथायुधुधुस्तत्रजघ्नुः ॥ २० ॥ अ

परेसहसापेतुविदीर्घवक्षसोनरा ॥ परस्परघातहतोभृतौकोचिद्रणजिरो ॥ २१ ॥ ए
काक्षरःप्राप्तिदूतेस्वर्गयुद्धमकुर्वतां ॥ अस्तद्रुधभवतत्रकेशवोवलसंपुता ॥ २२ ॥
कंचुकाग्रानुगोभाटपामहाकंकटभेकिका ॥ शरमोदकमिहमहाभयविवहि
त ॥ २३ ॥ भेदोजलादुःखतरामासकटभृशालिनी ॥ नतोस्तमीतजादिसेनप्राज्ञायतकिं
चन ॥ २४ ॥ नहतमवावर्षेदशहिनीचारुणसुरः ॥ नहतमवावर्षदेववाहिनीचारिणश्च
एवंकोलाहलोत्तत्रप्रायुध्वंतेपरस्परं ॥ २५ ॥ आशिषेधददस्तत्रआपदाभरतराक्षु
मा ॥ २६ ॥ अगलाःपतनाःसेत्पाःस्तृताःपार्वतिनंदन ॥ दिनत्रयमभ्रद्वंद्विवाश्री
महारणः ॥ २७ ॥ वाद्यशब्देजयंशत्रौघोषयंतःपरस्परं ॥ एवंगंधासुरोयुधमसेनान्य
वद्विस्तारं ॥ २८ ॥ मधुपानेनमंत्रोसौशुक्लाङ्गशस्त्राणिवेगवान् ॥ अहनन्तमुष्टिघा
तेनसहसातपशानेन ॥ २९ ॥ न्यपतस्तदाभ्रसौवज्राहतइवान्वरा ॥ अधावत्सोपि
सहसुसपक्षद्वयपर्वत ॥ ३० ॥ संज्ञाददगमिहस्तैर्विभ्रतंमहासुरं ॥ शरज्वाला

॥ ग. उ. ॥

॥ ३६३ ॥

सर्धनी ॥ दत्तं पलायिताश्वाभ्येततः सिंधुपुरोयथो ॥ जगर्जघनवहो रं नादयं भु
वनत्रयं ॥ सविद्याधमयूरेशंशरजालैरनेकधा ॥ तस्य देहं समा लोका विकरात्
मयानकं ॥ विरूपाक्षादयः सर्वे पलायनमकुर्वता ॥ मुनिपुत्रागुरोश्च ययु
धुः संयुगे तदा ॥ २५ ॥ सधकं ये कर्म शिशुः सिं हस्यो वास्यदर्शनात् ॥ ततो ब्रवी
द्रोशदशास्त्रिभ्यस्तु गुरोश्चरं ॥ २६ ॥ **सिंधु नव** दूरा तेषां विबुधा पुरुषाश्च
शिवार्भक ॥ प्रसहं दृश्यसे रत्नं जंबुक इव दुर्बल ॥ २७ ॥ कथं मे सह से गच्छतल
द्या तं शिवाभिदं ॥ तथा मातुस्तनं पीत्वा नर्तितं गच्छता गणे ॥ २८ ॥ शक्रादयो
जिता ये न तस्य ते गणनात्रका ॥ विलंबयति मां गच्छतु पात्वांस्तु मुत्सुकं ॥ २९
कथं ते कोमलांगेषु विधेतीक्ष्णतारान्शरान् ॥ देव उ ॥ किमर्थं वक्ष्यसे बह
मरुभावेन पाश ॥ ३० ॥ इदं नि संगतः कालमस्य काल उच्यते ॥ नात्र ता
रं करिष्ये ह्यदि जनलोकं वपुः ॥ ३१ ॥ चेत्तदानीं हनिष्यामि क्षणेन देहमस्य

मौ ॥ स ह्यमरार्थो वीरभद्रो हं उवाचा त्वया तयत् ॥ ४० ॥ न तं मदवकां तं संवीराजो
महासुर ॥ जाला प्राणां न्तितं हंतुं स्त्रीसुरा न्वलवन्तराव ॥ ४१ ॥ ततस्तत्पुनरुदेवा
नृगाभ्यां नंदिकेश्वर ॥ सवमदुष्टि रं वक्राष्ठतथाभ्रतलेपतत् ॥ ४२ ॥ तं हतं तु विलो
क्याशु चत्वारो सुरसन्तमाः ॥ आपमुन्तं दिनं हंतुं शार्दूलो यध्वजसु ॥ ४३ ॥ महाकायो
धृतराष्ट्रैव सर्वदेवजितो रणे ॥ नातारारैर्निजघुस्ते नं दिनं वेगवन्तरं ॥ ४४ ॥ पतितो
नंदितितनसोश्चरो युद्धदुर्भदा ॥ पुष्पदंतो भरतारजो विफटश्चैष लोपिव ॥ ४५ ॥ स
तिशैलस्तमादाय तोलयिष्यामि निविष्टिपु ॥ सर्वेषां मस्तकानि नाश्रूणां ताश्च
केचन ॥ ४६ ॥ धराभातेन ते सर्वे धरायां पतितारणे ॥ केचिच्च सिंधुमगमन्त
स्त्रधाता प्रपीडिता ॥ ४७ ॥ पराजयं स्वसेतानां प्रादुर्देवजयं तथा ॥ जयं प्राप्ता
देवसेना बहुधा न्यबादयत् ॥ ४८ ॥ मयूरेशमयूरेशसं जयसर्वदा ॥ इत्य
ब्रवी हर्षयुता चक्रं च वनतर्जय ॥ ४९ ॥ इति श्रीमणे शपुराणे उन्नराह

सिंधुसेनापराजयोनामत्रयोदशोऽध्यायः १३॥ **क उवाच** ॥ सखासेनां जयं दैवो यथे
 चिंतामहन्तं ॥ अस्तमस्तानवदनो निमग्नः स्वसागरे ॥ १ ॥ मनसा परि तप्तेन चिंत
 या मासं देखादु **सिंधुः कवच** विपरितमिदं कस्मात् ज्ञातं न सायते मया ॥ २ ॥ पिप्पलि
 का अस्मिन् तु ब्रह्मांडं लोकं संकुलं ॥ यस्याग्नेमशको देवाणां सान्द्रादयो मम ॥ ३ ॥
 शिवाभेकेन तस्यायकं पसेता विनिर्जिता **क उवाच** ॥ इत्युक्त्वा त्वय मोहघ्न धनु
 र्वाणं सिचम भरता ॥ ४ ॥ अरुत्वा तं मयूरेनां दर्शयिष्ये मुखं न च ॥ इत्युक्त्वा निप
 यो सिंधुरणभर्मो पतंगवत् ॥ ५ ॥ सज्जं चकार च धनुना दयमागमनं दिशु ॥ अरु
 ण्जं द्वाणं जालानि तीक्ष्णं पणितं मुखं न च ॥ ६ ॥ चक्रे पदं धिर्वीरः सर्वं निश्चिंता
 जंतवा खिल ॥ प्राप्तिपदे वसेनायाय संख्याता पतत्रिणः ॥ ७ ॥ छिन्नभग्ना सु
 राः पेतुं तच्छराद्या तपीडिताः ॥ पलायंते सुराः पेतुं तेषि पृच्छेदुरेह ता ॥ ८ ॥ त
 तः सर्वा मयूरेणोवाहिनी वागता मिथ्या ॥ क्षुधा भवेन जानुपादा केधां चिन्ता

सकाशं पि ॥ शरदृष्टाः सिंधुस्तमुक्ता प्रणमरुद्दिनि ॥ अभवतुमलं युद्धं मनिवा
 र्यभयावत् ॥ ९ ॥ सिंधोश्चैव गणेशस्य सेनयो रभयोरपि ॥ कोलाहलो महाधोरे धा
 तेगादेऽजः कृतं ॥ १० ॥ पुरोगाज्जिह्विरे संवेपथुः स्वानपिते तदा ॥ शस्त्राद्या तैर्हता से
 नादेव सेनाचरेः परा ॥ ११ ॥ ततः सींधुह्या तस्मात्तस्मादवदरुघ्न पदे गृहीत पा
 तयामास स रुसा वीर भद्रं च वेगत ॥ १२ ॥ अरुनमस्तके सोथनं दिनं बलेव
 तं ॥ भरतराजं च खड्गेन मारयान्तरुसावटौ ॥ १३ ॥ पुष्पदंतस्योदरं च विभीदं
 लवतौ ॥ शिखामाक्रम्य प्राकर्षद्विराण्मग्नं भोजसा ॥ १४ ॥ शमलस्य ललाटं स वि
 भेदवारधातत ॥ चपलो व्याहृतो रोषाजघान विकटं रणे ॥ १५ ॥ लंबकं रणस्य कंठं
 स विभेदवाणसंचये ॥ धृत्वा तु चरणेऽरुक्लं च न च न्यपातयत् ॥ १६ ॥ हस्तान्ति
 स्तीर्ष्य स रुसा सन्मुखः प्राप लज्जिता ॥ सोमंतता प्रहारेण रणे भ्रमावपातयत् ॥ १७ ॥
 जठरं दीर्यामास ष्टंगिनो सिप्रपातत ॥ दावानलस्य च निरोधे दयामास सा
 यके ॥ १८ ॥ पंचानस्य पृच्छेत्सावज्जपलो युधि ॥ एवं सर्वं महावीरानिहता रण

अथस्त्रिशकोटिदेवैरवध्यासुरधातिनं॥४॥सृष्टिस्थितिरुनहेतुलयेहेतुमनामयं
 नभारोत्तारणाध्यायितानासुपंधरप्रभुं॥५॥ब्रह्मांडेवातरोक्तीभांकमेकानेकस्वरू
 पितं॥तपोवलसमायुक्तंरोगमायासमंनितं॥६॥मायाविभेदकंदेवमायिनाम
 पिमाहेनं॥बालभावेवपिदेहानांहंतारंकिंनवेक्षितं॥७॥एवंस्तुतिं समाकर्ण्यद्रष्टा
 सापार्वतीतरा॥ततोद्गोमयरेणुमुनीन्द्रप्राहशिवंशिवं॥१०॥**देवउवाच॥**नमो
 भयं वज्ररुतादप्यस्मान्कथंभवेत्॥सर्वेषांनभनात्मातमुनीनामाविषोषि
 च॥११॥शिवस्त्ववरादानेनासिंधुदेसोजितोमया॥स्वदादयोजितायेनयुध्यतेमि
 दितानिच॥१२॥असंख्याताहतादेवादेयसेनाचरेनरे॥अस्तुतदःसप्रवृत्ता
 वीररुषकरावह॥१३॥रणेनिपतितान्देवान्निचिन्वा मोमुनीभारः॥**कउवाच॥**
 एवंमयूरेशुवकोनिराम्यप्राहधर्मवित॥१४॥वसिष्ठोमुनिवयस्त्वयामेसर्व
 चलत्वर॥ततोययोरणोद्गुंसुनिभीस्तेमयूररुद॥१५॥मज्जारक्तवसांघोषा

को॥सूर्यदेताहतादुष्टदुष्टकर्मरतोभवान्॥इदानीं सर्वलेकालमत्यकालउपस्थि
 ते॥बलानाकुलस्त्वंकिंयुयमद्यकरिष्यसि॥हांहंतुंमोचितंदेवान्दृष्टंरूप
 मिदंमया॥अंतकालेसंनिहितेषुहृष्योदृष्टामवेत्॥मयाहतोमहास्थानं
 ममप्राप्यसिदुर्लभं॥१६॥यावन्तच्छ्रितेभरुकोमलंदेहमुत्तमं॥तावद्व
 लासिषोयस्यभक्तःसाक्षमत्तौजसेत्॥१७॥तस्यलोकंदृष्टाहिल्वनप्रशंसा
 वदासनः॥**कउवाच॥**एवमुक्तामहादेवःसायकंपरंभेदिता॥१८॥नकदाचि
 त्रकटितमतितीक्ष्णंजथावहं॥स्रलासूर्यधनुर्दृष्टसज्जंकेलात्पयोजय
 त॥१९॥दणकारेणधनुषोनादितंभुवनत्रयं॥मुमोचवासांतंदेवेमयूरे
 शोबलास्त्वतः॥२०॥सज्जताकदिशःसर्वागगनंविदिशोपिच॥तंदृष्ट्वासम
 यूरेशास्तेपरशुनिजं॥२१॥वज्रास्मात्तरंसर्ववेरीदधपरंहं॥अद

॥ ग. उ. हि. ॥

॥ ३६४ ॥

हस्तोपित्रील्लोकाप्रत्ययानलसंलिप्तिः ॥ परशुः खंडयासास्तनमस्येवचतेश
रं ॥ धरायां पातशतधादेशहस्तादयच्छित् ॥ धनुर्भां रथं चोर्नमस्येवगतं
करा ॥ ततः क्रोचेनैदेशः सचक्रतस्याज्यशत्रवे ॥ शतहृदेतवच्छब्दचकार
गर्जयेद्विशः ॥ दध्नातंचमयूरेश्चक्षुःसुग्रेमुमोच ॥ इदाहमुधनंतत्रपपा
तदेयमस्तको ॥ मुकुटं कुंडलेकं रत्नं खंडयित्वा यथोपुन ॥ ध्वं मयूरेश्चकरं
श्रीधाययानस्याजितंतथा ॥ ततः क्रोधां दुवांचेनं छलकं रत्नं महासुरः ॥ ४१ ॥
यो हृषंदर्शितं ते द्यदृशं धिष्येत वापि च ॥ इदानीं शरघातेन छिनत्तिना
सिकोत्तमः ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा रव्यहस्तो तौ तं जगाम गुणेश्वरं ॥ मयूरेश्चस्त
दाचक्रेनातारूपाणि सर्वतः ॥ ४३ ॥ आयुधानि च चत्वारि विभ्रकरं चतु
ष्टये ॥ ततः सविस्मया विष्टो दशदिक्षु जलोकयत् ॥ ४४ ॥ ददर्श तत्र तं देवं
चतुरायुधभरं चितं ॥ ततः सलज्जितो गेहं निजं गंतुं मनोदधे ॥ ४५ ॥ तथापि

पुरतोपरपक्षयूरेशातथाविधं ॥ आद्यानेत्रे सद्यो हृद्येनं समलोकयत् ॥ ४६ ॥ उक्त्वा
लपनेत्रे सोपस्यत्युपयेनं शिखंडिनि ॥ ततो दैत्यो ब्रुवो ध्येनं स्वांतरं विप्रसादतः ॥ ४७ ॥
रणास्यलापुरियांतं आद्यादवदनां ब्रुजं ॥ हतरोधैश्च विरेश्च तादृशैः परिवारितः
४८ ॥ धर्मकेन्यपतंचिता धर्मकुलितमानसः ॥ वीरस्ते स्वगृहे पाताश्रिता व्याकुलचे
तसाः ॥ ४९ ॥ इति श्रीमहापुराणे उन्नरादेवाः सिंधुवैरूप्यकराणां ॥ १५ ॥
कउवीचः ॥ जयं प्राप्ते मयूरेशो ययुस्तत्र मुनीश्वराः ॥ शिवोपि गिरिजायुक्तयथोत्तं च
निरीक्षितुः ॥ १॥ ओत्सक्पातपावती चैनं समा लिं पावतीतदं ॥ सोवाच ॥ आतिश्रांतो
सिंदैर्यस्य कठिणस्पर्शमुत ॥ कोमलानितवांगानि कथं शक्नुमि सेहिरे ॥ कतांत
स्पृष्टं देहो मायावीवलवतरः ॥ सकथं कोमलांगेन लब्धयुष्यिविति र्जितः ॥ प्राह व
करणं देवि चलां केनिजबालकं ॥ धाततो मुनिगणाः शंभुवार्यामास्तं शिवं ॥ शिव उवाच ॥
तजानीधेमयूरेश सर्वकारणकारणं ॥ अतादिनिधनं देवं वेदांतागोचरं विभं

तीवः पराक्रमः ॥ तारकासुरस्य निहिता देवदानवा ॥ ४५ ॥ **क उवाच ॥**
 ततः स्तः सहितो वीरैः मयूरेशं सुरं ययौ ॥ नमस्कृत्यः शिवं गौरीपुत्राय गंतु
 मुद्यतः ॥ ४६ ॥ आहिलिङ्ग शिवो गौरीमुदात्तं च गुरोश्चरं ॥ ततः प्रजाननाया
 स्ते शिवमाहि गिरिमुद ॥ ४७ ॥ वयं रणे निपतिता पुनः संजीविता ह्यम
 द्यरेशं गसंहरतवा पुनादुतकारिण ॥ ४८ ॥ पुनर्युद्धाय यास्यामो नेन सह
 शिवायुता ॥ तव प्रसादा जेष्याम सर्वानैवान्धुरासुधि ॥ ४९ ॥ **इति श्रीगणेश**
पुराणे उवाच ॥ **१० ॥** शोधनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ ५० ॥ **क उवाच ॥**
 सिद्धये ॥ सिद्धुस्तत्र गता चिता मवापम हती तदा ॥ अतिशतं तत्र द
 जो विचारताम किंचन ॥ १ ॥ निदृष्ट्वा स्तान् वदतो नेस्ते जानि धलोपि स ॥ ततो
 दुर्गालावण्य लहरी शुभा ॥ २ ॥ चितासी विषदग्धं तं शृत्वा गान्धर्वक स्थितं
 असंख्यं भूयैर्यस्याः कवरी भाति मस्तके ॥ ३ ॥ कस्तूरितिलकं यस्याल

तुं यत्र नराकपते ॥ अतिभीषणकायं स्तांश्चिन्तयित्वा न ते कशः ॥ दृष्ट्वा विभक्तस्त्वं
 स्तां प्रफुल्लं किंशुकारव ॥ विवर्तिप्रायानि मतां सिदानं वद्विषां ॥ पश्यतां वीररां
 शिस्तान् वीरोपरि प्रतिष्ठितान् ॥ कांश्चिच्च जीवतः कांश्चिन्मूर्च्छिताश्च स्त्रया ततः
 कांश्चिच्च प्रविशीण्णां गादेवा देवा व्यकर्षयन् ॥ सहसान् विदुर्देवाः देवान्वादानं
 वादयि ॥ १० ॥ अश्रुवस्तत्र केचिच्च त्वदर्थं मुमुग्मा गतः ॥ अंतैते दर्शनं प्राप्तमिषु क
 रजन्मरुते ॥ ११ ॥ **क उवाच ॥** वंशलातुत द्वाकंसाशुकं गेमस्तुरराद ॥ भ्रमन् भ्रम
 न् वददरां भ्रमरं तं तुषडाननं ॥ १२ ॥ पतदश्रुमयूरेण स्नेहातं चाब्रवीदिदं ॥ उन्नि
 छोतिश्च भद्रं ते किं शिषे प्राप्तो यथा ॥ १३ ॥ श्रोतोसि देस्य हननादप्यसि गतमद्य
 मे प्रमार्जिते स्तस्ते न ततस्तप्रोदतिष्ठत ॥ १४ ॥ अपश्यंति कटे देवं पादपद्मं यथा
 यहा ॥ उवाच मयूरेशं दर्शनात्ते गतं मम ॥ १५ ॥ सर्वदुःस्वभ्रं श्रेयविश्रांतं श्वा

॥ ग. स. ह. ॥

॥ २६६ ॥

सिसांप्रतं ॥ आलिलिंगमयूरेशंदोर्भिक्षादशमिस्तदा ॥ २७ ॥ उभौयातं रण
हुं गृह्यस्तं च परस्परं ॥ अपरुपतां पुनैः सुप्तवीरभद्रं मीषुस्तदा ॥ २८ ॥ नदि
नं च शराघाते पीडितं वल्लवंतं ॥ भरतराजो च पुरतो विभिन्नमस्तके तदा
२९ ॥ कंदं तं विकटं चैव पुष्पदंतं भस्मादितं ॥ ललाटे दृढविहं च हिरण्यग
भं मेव च ॥ ३० ॥ लंबक एतच्चाशं सिन्धोः कंचनसंगरे ॥ उदावनामु
नाक्रांतसुमुखस्तत्र धाम वेत ॥ ३१ ॥ परमं वेदमापन्नः सोमश्चरत्तलो
चनः ॥ ३२ ॥ शोते समर्प्येता भृंगीपंचास्यश्च सुमुर्षया ॥ शंखप्रेतत्वमा
पन्नो भयकृत्सर्वजोऽपि नां ॥ ३३ ॥ क. उ. वा. च ॥ एवं कृत्वा सर्ववीरान् हतप्राया
कृतानपि ॥ चिंतया परया विष्टो हृष्टस्तपुजाननः ॥ ३४ ॥ मयूरेश उवाच ॥
अस्मदश्च स्वकीयाश्च महावीरा हतास्तथे ॥ निजघामगताः सर्वे जीवि
तामत्र कागतिः ॥ ३५ ॥ क. उ. वा. च ॥ अनंतकोटिब्रह्मांडनायकस्त्वगणेश

रः ॥ चतुर्दशानां विद्यानां सर्वसां च स्वयं तिथिः ॥ ३६ ॥ कलानां तत्र किंप्रश्न
करोषि लंभमांतिके ॥ नाहं मंत्रं विजानामि वेष्टिं हिनं वेष्टराः ॥ ३७ ॥ वि
वर्धयसि कीर्त्तिलंभानां देसविभंजनात् ॥ यथामतिब्रवीमि त्वामाशाया
च स्मरते बलात् ॥ ३८ ॥ पर्वतत्रिपुरवधो शिवेन युद्धमाकुरुतं ॥ सततं तत्र मत्तां
देवा प्रोणुर्ध्रुवजरासं ॥ ३९ ॥ देवक्षतेषु संयोज्य जीवेयामासतस्तदा
तः ॥ क. उ. वा. च ॥ एते सर्वे च न देवो जगदंतं धुजाननः ॥ ४० ॥ इदानीं देवकोट
स्तायुर्हार्थं वल्लवंतं ॥ आयास्यति तदा कीत्रयुधे तोमिषजाननः ॥ ४१ ॥ कश्चा
नेतुं प्रजे दद्विंशो रसमनुत्तमं ॥ एवं ब्रूयंस्मयूरेशो मायाभावी श्वकारह ॥ ४२ ॥
उज्जीवयामास तदा निजो गवायुसंगतः ॥ ततस्तैरुषसं पन्नो प्रणेमुस्तं ग
णेश्वरं ॥ ४३ ॥ आलिलिंगपुनर्युहं कर्तुं तं च यजिरयुः ॥ तव दृष्टिनिपातेन
तेजो बोद्धुं गुणैस्तं ॥ ४४ ॥ गुरोः श उवाच ॥ ब्रह्मादयो देवगणः स्तव

शं देवदेवं जगन्महं संभृतं मम ताशयरावणे राधवं यथा पातयिष्ये शिरोस्पाहा
 मतिभेनिश्चितामति ॥ ३५ ॥ स्य जेति जीवितं माता नाभिमानं मनस्थितः न मे स्तिग
 एता सुभुक्ता तस्यास्तिकेहि चित् ॥ ३६ ॥ तत्र काग एता मेषां लज्जा वर्यं कृतम
 मः **कउवाच** एवमुक्त्वा भरणं निवृत्त्याणि च दधार स ॥ ३७ ॥ केदरे मरुदं रल
 युक्तं हारं च कुंडले ॥ तरेणैव केच स्वयं च नापं सज्जं चरास्त्रको ॥ ३८ ॥ आश्रय
 करेणैव केनायव स्त्रेणैव छिद्यते न च ॥ आश्रयाद्युपवेष्टं समुद्रासनमनुत्तमं ॥ ३९ ॥
इति श्री गणेशपुतागोउतराहं वासः पूर्वोक्तं नाम शोडशोऽध्यायः ॥ कउवाच ॥
 युद्धावेशादुराधर्ष उपविष्टो महास्तने ॥ स संततो वीरमुखा नुपविष्ट नथाग्र
 वीत ॥ **सिंधु रुवाच** ततो मम प्रधानो तौ त्रैलोक्याकर्षणक्षमौ ॥ न तादृशो न जी
 रस्ति यो मे ह्यपि पूर्वजात ॥ ४० ॥ मे तादृशे बुद्धिं तौ पराक्रमजयो विल्ले ॥ वीराव्युः
 स्तनसिंधुमाचितां कुरु सर्वथा ॥ ४१ ॥ यावयं पूणवं तोलधुक् स उपस्थितो ॥ किम

लाटे भाति सुंदरं ॥ कंदे हारं कौकोचि विभूतारलसंयुता ॥ ४२ ॥ सर्वालंकारसं
 युक्ता सर्वावयवसंदर ॥ आगता तु निरीक्ष्येव मंचकाभ्यां ममुत्सृजं ॥ ४३ ॥ बहि
 स्तस्मैव काया ताततः सापत्तिमब्रवीत् ॥ किंचिता कुरुष्वे स्वामिन्यज्ञाय तद्भविष्य
 ति ॥ ४४ ॥ रश्मिरस्य वसेतो को तस्वतंत्रः कदाचन ॥ सर्वेषां मानसं किं त्वमुद्देज
 यसि मे पिच्छा ॥ ४५ ॥ को हेतुस्त्वं वद विभो ततो मुक्तिं वदामि ते ॥ **कउवाच ॥**
 प्रिया वाक्ये समाकर्ण्य गउं कीनाय कतदा ॥ ४६ ॥ सावधाना मता भूत्वा हता
 तंता मथाब्रवीत् **सिंधु रुवाच** किं वदामि प्रिये श्लाघ्यं मनः खेदकरं परं ॥ ४७ ॥
 युध्यते मे रणे कर्णे मयूरेशो न सादितो ॥ सप्तकोटि मितासेना निरुता यो हृषिण
 ॥ ४८ ॥ स्कंदमयो महावीरा पातिता शरहृष्टिभिः ॥ अकस्मान्नेह तो कर्णे त्रिशू
 ल प्रयशः शूल ॥ ४९ ॥ आश्रयमुद्यमायातो वाससा त्रिजमं दिशः ॥ येनोपायेन मे
 शत्रो लयस्या तद्वस्त्रं ॥ ५० ॥ **सोवाच ॥** वीरधर्मः कृतः सम्पद्विहिताः सर्वसं
 निका ॥ नेयशः प्राप्य ते स्वा मिनो शूल ए सुरद्विषं ॥ ५१ ॥ तद्वेधानैव कल्याणं क

स्यादिति हि जायते **॥** सेवनादं दत्ताद्यानास्मरणं पूजनादपि **॥** १४ **॥** देवे हि सादिस्था
 नानि संप्राप्तानि स्थिराणि च **॥** यः समः सर्वभूतेषु शुभं फलप्रदः **॥** १५ **॥** तस्मै व
 याभिश्च सिद्धिं कामधेनो गृह्णारिहता **॥** असुरे जायते तादृक्यादृग्बीजे हि वाप्यते
 १६ **॥** अशुभा कर्षणे दुर्विमुखं स्यात् शुभकर्मण **॥** अतः संतः प्रकुर्वन्ति शुभं कर्म
 सदा दरात् **॥** १७ **॥** हितं च सर्वजन्तूनां कार्ये न मनसा गिरा **॥** भवता पुरुषार्थे न पीडिता स्ते
 सुरर्षयः **॥** १८ **॥** पुरुषार्थं स विज्ञेयो यश्चेत्कुरुतां हि साधकः **॥** १९ **॥** यन्ममोत्तमार्थं लुब्ध
 स्यात् परदारं धुन क्वचित् **॥** २० **॥** स एव पुरुषार्थे स्याद्यश्च निदानं विंदति **॥** शरणं गत
 रक्षा कंदो धर्मपरायण **॥** २१ **॥** अदुष्टवाक् स लोभं शीलं स्य गुणनाम कीर्तनः प
 रोपकरणे सक्तः परधेयुः स वज्रितः **॥** २२ **॥** सम सर्वेषु भूतेषु पुरुषार्थे सिग
 एपते **॥** स्वामिने परमं वाक्यं शृणुते हितकारकं **॥** २३ **॥** तस्मै रुद्राय महामागम
 मप्रीतिं यद्विष्टसि **॥** मोचयस्व सुमानसं सर्वान् प्रवहाराक संयुतान् **॥** २४

प्रयास्यति मयरे शो विलोक्य लोकप्रपालकः **॥** वस्त्रावः स सुखं स्वामिना न्यथा तु
 खं भवेत् **॥** २५ **॥** **क. ७. ७. ॥** एवं वाक्यामृतं तस्मात्तद्विषयं निभं **॥** मुमुषो
 रोषधं चाह ग्रीवा छतस्य ह **॥** २६ **॥** क्रोधं संरक्तं नयतो दुर्गतिं सिंधुं ब्रवीत् **॥** न
 दधे रुदितस्यास उपदेशं हितावहं **॥** २७ **॥** **सिंधु रुद्राय** सिंघुं कुरु लयाभद्रं लोकनि
 दाकरं च **॥** चातुर्थं तव विज्ञानं कार्यं कार्यविदो मम **॥** २८ **॥** न शत्रुं भजते कोपि हि
 पुमान् परायण **॥** नारभे कथं मत्प्रायमारब्धं चेन्न तस्य जेत **॥** २९ **॥** ततो दुःखं सु
 खं वा स्योदयशो यशश्च **॥** कामो वाप्यथवा लोभो जीवनं ह स्युर्वच **॥** ३० **॥** प
 र्वं भद्रं मया संप्रिप्तं तातेन न वेत्तत **॥** रुदानीं भविता यद्यतं न वल्लेव सर्वथा
 ३१ **॥** पर्वं मेव हि जायते लिखितं स्वाध्यायना **॥** न कश्चित् पुरुषार्थेन कर्तुं श
 क्यो न्यथा सति **॥** ३२ **॥** रणे भूतस्य वगो धरणाति स्याद्विषयं **॥** पातस्य शरणं शत्रो
 रयशो नरकोपि च **॥** पर्वजैः सहितं स्यात्पुजायते नान्न स शयः **॥** जानामितं मयूर

तस्तं विकलोल्लसता प्राकृतोः पातयेन्मुवि॥ न नर्दवाद्यद्योषेण हर्षनिर्भरमानसः
 संस्तुतिं हितो मरुता संस्तुतिं प्रापदनातुः॥ १४॥ ततो युद्धं समायातो वीरभद्रपदान
 न॥ स तु पर्वतघातेन शतधा न्यपतद्भुवि॥ १५॥ वीरभद्रस्त विकलं तलघातादपात
 यत॥ दृष्ट्वा कंदेन निहितं कंसं दैत्यं महाबलिम्॥ १६॥ ततो ययुस्वस्त्रिभिर्गणैस्तेजय
 शग्लिनः॥ ततः शस्त्रहताः केचि जीवन्तो गंडकीययुः॥ १७॥ शसं सुदैव्यं राजयनानि
 सेनायुतः कंसः॥ विकलश्च हतो रोषाद्विरभद्रादिमगले॥ १८॥ गतास्तेशिविदे
 स्यंगणस्तजयशग्लिनः॥ १९॥ इति श्रीमत्तुलसीदासपुराणे उत्तरार्द्धे बालखण्डे
 महादशोऽध्यायः॥ १०॥ कलत्राच्च॥ कलं रविकलं रादेव सेनविघातिनं
 निहतं वीरभद्रेण पर्वतेन महासना॥ २०॥ पदानतेन विकलं हतं तलप्रहारतः
 श्वत्वा भद्रासनगतो नानावीरसमन्वितः॥ २१॥ प्रापसिंधुर्महाबिंतां समरक्षि मसुतं
 तद॥ किं करिष्यति देवो सेने रौष्यं न सुरक्षिणं॥ २२॥ एवं चिंतयति विष्णो रक्षमा

र्धचिंताकुलेतां तावद्भजसि देशप॥ २३॥ स्वायंकुरु महाभाग पर्यं के पुष्पसंस्तरे॥ क
 तां न ताडितो याभ्यां तयो कश्चातं भयं भवेत्॥ २४॥ एवमुक्त्वा फलः सिंधुविकलश्च मह
 बले॥ शालकौतस्य दैत्यस्य निजो तोयुद्धदुर्महो॥ २५॥ नाना युद्धेषु कुशलो नाना यु
 द्धधरा वृभो॥ नाना भूषणवस्त्राभ्यो नाना सेना समन्वितो॥ २६॥ नाना गर्जनतो यो
 मचक्रतुर्नादसंयुता॥ देवकोटिनिहंतारो असंख्यावाहिनीयुतो॥ २७॥ ययुस्तपु
 रतो वीरासिंदुराहणमस्तका॥ अग्निशस्त्रधरा मुक्तकेशपाशासंबंधताः॥ २८॥
 लसच्छत्रधराः सर्वेयममनुमिवोधता॥ ततः करिकटाघातानां भूतविनि
 म्रिताः॥ २९॥ अविष्टिता महाभोजेनाभ्यामभिराजिताः॥ धनुर्वैरिधराः सर्वे ल
 सच्छस्त्रवीरवित॥ ३०॥ अनेकयुद्धसंभारस्यायातास्ततः परं॥ तीक्ष्णदंताः सि
 द्धुर्गताः घंटाभादनिनादतः॥ ३१॥ ततो श्वसादिनोयातोस्तनुत्राणविदोजितः॥ अ
 नेकवीरसंयुक्ता नानास्त्रविराजिताः॥ ३२॥ एवं तेषां लको यातो रणस्या

॥ ग ३ ॥

॥ ३०० ॥

नं ह्यस्त्वितो ददौ शंते मयूरे शमा सा विषमिव स्थिता ॥ यजननादिभिर्की
रये श्वपरिवारितैः ॥ दृष्टा तैस्ततयोः सेना घोरा च चतुरंगिणी ॥ असंख्याता
वलंतस्य समायातं विचित्रतं ॥ प्रेषितो देव प्रवरैर्दूतौ नीतिविशारदः ॥ सात्वा
हंतो तमायातं सजगाम सुराश्रितः ॥ स ऊवाच ॥ कलशं विकलश्रेवता ना
सेना समायुते ॥ २० ॥ जेतुं सुरांसमायातौ नाना युद्धविशारदौ ॥ ताभ्यां युद्ध
यसंप्राप्तौ पुष्पदंतदृषा उभौ ॥ २१ ॥ धनुषी सज्जता नीला प्रक्ष्य बाणैश्च
तौ सुरैः देवैर्बाणनिकर्यैव तावुभौ बाणदृष्टिभिः ॥ २२ ॥ अदितो शस्त्रघा
तेन हतस्म देवसैनिकान् ॥ कालस्पखरुखिनेन विभेद सह साहसः ॥ २३ ॥ से
नमादाय तस्याश्रुत्वा पुंश्चीलातिपातयत् ॥ विकलस्य पुष्पदंतो धनुश्छिद्ये
दसायको ॥ ततस्तौ मज्जयुद्धेन परस्परमयुध्यतां ॥ ते सेने युद्धांतं तत्र नाश
स्नास्त्रपत्रिभिः ॥ २४ ॥ माया निर्विधि परस्परजयेष्या ॥ ततः पपालं देया

नां सेना शस्त्रादिताभिरां ॥ केपि देवाः हृष्टास्तामाश्रय्य सुराश्रिताः ॥ पादाघा
तैश्च निहता देवसेनाचरानराः ॥ २५ ॥ हतास्तकम्भवा तत्र बाहिनी प्रेतबाहिनी
संप्रहृता महाघोरा ततः पुष्पिप्रमोदिनी ॥ २६ ॥ ततो निवेगादुदीय कलशं विकल
श्वहः शस्त्रदृष्टि महेष्वांतो चक्रतुर्गुहदुर्महौ ॥ २७ ॥ तस्याहता देवसेना प्रवदन्ती
पपालहः ॥ ततो वृषोहनसेनां जगामाच तथैर्भरुं ॥ २८ ॥ लतामिश्रजघानां च
पूकारेण नपातयत् ॥ पुष्पाघातेन कांश्च अचूर्णयामास देवपातः ॥ २९ ॥ हं
वंते न हता सेनाना ना देवसमाकुला ॥ हाहाकारे महानासि देवानां तत्र नश्य
तां ॥ ३० ॥ ततो तिबलिनो वीरैकलशं विकलश्वहः ॥ जगज्जतुर्भौ राधा तर्जयंतौ
दिशोदशः ॥ ३१ ॥ निनंदतुस्तौ वृषभं किंलं युध्यसिनो पुरः ॥ दण्डतेषु सक्तस्त्वं
तण्डुलो सि संप्रतः ॥ ३२ ॥ दंता तण्डुमुक्ता तौ तस्य पङ्गे महाबलौ ॥ निहृष्य निप
तुर्भौ स्वसेनां चतुरंगिणी ॥ ३३ ॥ तमोचितं पुष्पदंतो मिथ्यो सहस्रजवान् ॥ त

॥ ग. उ. हि. ॥

॥ २०३ ॥

मथाब्रुवन् ॥ १८ ॥ प्राप्ता इव पुनर्जन्ममुमुक्षुस्तोपरस्परं ॥ शशासुः सर्वहन्ता तं
शिवावायच ॥ १९ ॥ सेनां च निहिता सिन्धोः पुत्रौ च बलवन्तरे ॥ २० ॥ इति श्रीम
होराध्यायः ॥ १० ॥ कर्तुं वाच ॥ हते शिवा केपि विराट् वदन्ताः सुदुःखिताः सभा
गतं सिन्धुदेयं भीतं भीतमथाब्रुवन् ॥ २१ ॥ वीरः कुरु ॥ अनुहं निबोधेदमतिदुः
खकरं वच ॥ यमाधर्मोतिवसुतो ह्येवायुधं महत्तरं ॥ २२ ॥ निवृत्तुदेव सेनां तो ह्य
लायमक्षयं ॥ ततः कोपिमहावीरो मुखे ध्वजि विरजितः ॥ २३ ॥ सेविताभ्यारणे घोरे
पतिते धरणी तले ॥ पुनस्तेन धृतौ वीरो शिवायां ताबुभावपि ॥ २४ ॥ भामयित्वा
बहुतरं पतितौ तौ धरातले ॥ शतधा शरणं देहेतौ गतो स्वर्गमनुत्तमं ॥ २५ ॥ कर्तु
माच ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पतद्देहं पुंगव ॥ शोकसागरमन्तोत्सृज्य ज्ञात
तत्त्वकालः ॥ २६ ॥ यावमानेः सुहृद्भगैः सखाभ्यश्चापिता बलात् ॥ मुहूर्ता प्रकृतिं

पमहत्तरं ॥ स्थापयामास तुरुभौ पश्य पुत्रौ महाबलो ॥ २७ ॥ धर्मो धर्मो भद्रपीठे जनकं
वाक्यमाह तु ॥ कथं विभेधि जनक शिवाया अर्भकाश्च ॥ २८ ॥ नावाहां दहदेयं
दहनं विभावः शरणं दम् ॥ समुखं तो हतौ वीरौ मातुलो नो दिवगतौ ॥ २९ ॥ उत्तारं स्वा
मिकार्यौ तो कीर्तिं ह्येवामहत्तरं ॥ हलाते कविधत्तं सेनां यातां वीरप्रपालितौ ॥
अवामपि प्रबुद्धा बोहिला रिपुबलात् ॥ अथ वामो क्षमाया बोति हतौ ते न च
दृष्टे ॥ ३० ॥ यावदावां हि जीवावचितं तावज्जमाकुरु ॥ इन्द्रायः सुरगणकरो युता
तव ॥ ३१ ॥ यदा ते विजिता एव पितृसत्रं च केन वन्द ॥ अतिवोमस्तर्कतस्पर्धोस्तव
न संशयः ॥ ३२ ॥ अन्यथा दर्शयिष्यामि मुखे लोके धुन क्वचित् ॥ कर्तुं वाच ॥ एवं
तयो समाकर्ण्य गामापजनको मुभद ॥ ३३ ॥ तावत्से परमं पुद्गलं पुद्गलं मुत्तमं ना
शयित्वा रिपुघोरं यातं शिघ्रं ममांतिकं ॥ ३४ ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं मीथतु युद्धलाट
सो नमस्कृत्य पितुः पादौ मातुर्दधत्त आश्रितः ॥ ३५ ॥ दशकेष्टि मितां सेनां प्र
त्येकं गृह्य सख ॥ रथाश्चिह्नस्तिपादातैः शस्त्रैर्नानाविधैर्युतान् ॥ ३६ ॥ पतयोति

म. ३. ३.
३७३

ययुष्मन्तः सिंदूररुणमस्तके ॥ गजाननागिरितिमानाधातुध्वजान्वितः ॥ १६ ॥
अश्वः सादिभिरास्तानाशस्त्राणिपाणिभिः ॥ गर्जद्भिर्मधसदृशगर्जयद्भि
र्दृशोदरा ॥ १७ ॥ ततः सेनामध्यमेतोरजतुर्भातराकुमो ॥ नानालंकारसंयुक्तौ न
नाधर्मधराकुमो ॥ १८ ॥ रत्नकांचनसंयुक्तकुंडलाभ्यां विराजितौ ॥ किरीटभ्यां सु
तेजाभ्यां श्रीजमानो महाबलो ॥ १९ ॥ मुक्तामणिमहाहारौ विभ्रतौ युद्धधुर्मदौ ॥ प्रा
पत्तरणभूमौ तौ नानावादित्रनिस्वने ॥ २० ॥ ददशुर्वीरमद्राक्षोचतां वाहिनीम
पि ॥ निकटे तौ समालोक्य मयूरेण प्रचोदितौ ॥ २१ ॥ अजयेभिययुर्वीरमद्राक्षत
नः ॥ हिरण्यगर्भः संकुहो भरतराजो विशाहृदक ॥ २२ ॥ असेख्यं सेनया साहं
ततो युद्धमवर्तत परस्परमयुध्यतः ॥ ततः सेनाचारमशन्य ॥ २३ ॥ धृतः शिरसि
पादोऽरबाहुरुधरकंधरा ॥ निहताश्च निहंत्य ते तमसा छादितैरवो ॥ २४ ॥ के
चिचक्राणि मुमुक्षुर्भंडीमालोस्तथापरे ॥ बाणदंष्ट्रिपरैश्चापिनानाशस्त्राणां के
चन ॥ २५ ॥ मधयुद्धचतत्रासीत्सैनिका तौ परस्परं ॥ एवं सा संहता सेना मयूरेण

प्रकीर्तिता ॥ २६ ॥ पथालतत्र शेषायां विह्वलां तु दिशो दश ॥ ततः घटाननकुहो घना
युद्धरषित ॥ २७ ॥ तैरायुधैर्जघानाशुस्तेनास्तां सुतपालितां ॥ केषांचिन्मस्त
केभिर्नाः केषांचिच्चरणरणे ॥ २८ ॥ केषांचिद्बाहवोभिर्नाः केषिभ्यो द्विधा
हता ॥ एवं मानाशिता सेना हस्तधरयसंकुला ॥ २९ ॥ केचिस्वर्गकिताः केचिद्र
पंश्रापुषजाननं ॥ तिरिह्ये मयूरेण जडुप्राणम्रहरित ॥ ३० ॥ जग्मुस्ते तस्मादेन नि
जधाममहाबला ॥ तं दृष्ट्वा तात दधं नष्टसर्वजनुः कृतं ॥ ३१ ॥ दृष्ट्वा विशम्भविमि
विसशिस्त्रैर्विहितोऽस्वक ॥ सनातस्य सुतो वीरवर्धमाधर्म एव च ॥ ३२ ॥ युयुधातेव
हविचंशस्त्रैः स्त्रैः शरव्रजैः ॥ चक्रतुर्मध्ययुद्धं तौ महासेनौ ततस्त्राणत ॥ ३३ ॥
तयोर्बलं तिरिह्येव कार्त्तिकेयो महाबल ॥ शिखयोस्तौ दधारं मुखद्वारैर्बलात् ॥ ३४ ॥
धृष्टमथामास बहूनां पोथयामास भरतले ॥ शतखंडानि जातानि तयोस्तप्यतो
भूवि ॥ ३५ ॥ जयं प्राप्ते शिवसुतेने दुर्वाधानि सर्वश ॥ जयलं हि मयूरेण जग्मुः सर्व
तु सैनिका ॥ ३६ ॥ चलारसेययुर्देवं मयूरेण निजं विभुं ॥ आदिहि गुमुदने तु पर

॥ ग. उ. हं. ॥

॥ ३०५ ॥

स्त्रास्रसंहरणधनुत्तरासंयुतः ॥ ३० ॥ तं मे ध्ये शिशु मे सिंधु महामुकुटकुंडल
तनुत्राणभृतः सर्वकंकहभ्राजिमस्तका ॥ ३१ ॥ असंतरे वचाकाशनादयंतो हितो
दश ॥ रथास्ततोगमनातामहावीरैरधिष्ठिता ॥ ३२ ॥ नाताशस्त्रधनुःपाणिस्त
भरणा ॥ वीरकंकणशोभाद्याकटिस्तत्रांगदप्रभा ॥ ३३ ॥ क्रोधसंरक्तनयनो लो
कस्पतुबुधुसया ॥ वाद्यस्तुसर्ववाद्येषु बंधीषु च स्तवस्तुच ॥ ३४ ॥ आवद्य
तिमहावेगास्त्वावेदुस्तत्तमब्रवीत् ॥ पिता ते यदि देसे शतं प्रतीक्षस्व सुत्र
त ॥ ३५ ॥ परादृष्टो गते यावता वदध्यातंतुत ॥ अपश्यदभ्यागतशतंतम
चक्रसवाशिषं ॥ ३६ ॥ ददोतस्मे पितामंतर्दुर्गे गंतुं चलाचरचरे ॥ उपदेश
चकृतवासुकायामुत्रचेहच ॥ ३७ ॥ चक्रपाणिस्त्वाच ॥ सर्वेण वर्तसे पु
त्रश्रियामतोन बुध्यसे ॥ अर्थज्ञाते महावृद्धा प्रष्टुमाभ्यतिमिच्छता ॥ ३८ ॥
अग्रे तु भेष्या पूर्वमनुमंतसमाचरेत् ॥ अन्येन कर्मणा तारोपणमेव च

यातः शुशोच बहूदुःखिताः ॥ सिंधुस्त्वाच ॥ शक्रादयो कोकपालाजितायाभ्या
रणेपुरा ॥ तौ कथं नु हतौ वीराघटस्तेन महाबलौ ॥ विहाय हस्त्युलोके मां कथं स्वर्ग
गताचुभौ ॥ सरसेन निहंतारौ हतांतस्यांतकाचुभौ ॥ १ ॥ नानेध्वेनानुमूर्धनतदास्यं
दर्शयेन च ॥ गमनावस्तरे प्रोक्तं तस्मै किं हते लया ॥ २ ॥ अथ दुर्गसिखीभीः साह
तोतेति पुरे लदा ॥ कथिते विस्तरे रुदतीभिः सुदुःखितः ॥ सखुचुः सेदितभर्ता तै
सुभुचमधि मोहताविति ॥ साथपथं कगतात्पतस्तस्मिन् विलक्षे ॥ ३ ॥ रंभेन वात
विहता कोमलाश्चापछवा ॥ सखीदुष्टवचोभिंसावोरे विरुद्धि क्षण ॥ ४ ॥
विस्तस्तकेशाभरणसाप्यरोतदा ॥ ५ ॥ विस्तस्तवस्त्राविकसद्विज्जवाहूपयो
धरा ॥ ६ ॥ अमरपामलगंडास्तशोकमलप्रभा ॥ जघ्नेषु वंखवाणिभ्यां
हतास्तकिं भर्तला ॥ ७ ॥ निरस्तदेहभावासाविकलाविगतत्रया ॥ सभांगरो
गतास्तुं हृदयैर्हृदयैर्हृदयैः ॥ ८ ॥ ततः सर्वे सभ्यवरास्तुदुःखकर्षिताः प्र

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ३० धी ॥

सर्वत्र सलिला प्रवृत्ती नृमासदा ॥ १८ ॥ सो वाच ॥ कथं सर्वेषु वीरेषु जीवतु
तौ सुतो मम ॥ प्रेषितो रणभूमि तां मा मरुतु को मलो ॥ १९ ॥ मया श्रेष्ठे निधुक्त
स्या तनयो र्मां भवेत् ॥ नहि मे वचनं धाता मिथ्या कर्तुं समीहते ॥ २० ॥ या भ्यो जी
ता देवगणः तौ कथं निधनं गतौ ॥ तयोश्चोकाग्निना दग्धामरिष्याम्यमेषवे ॥ २१ ॥
इत्युक्त्वा न्यपतद्मौ निधति हृदयसु ॥ ततः स्वलोनाग्राश्रबो धयामासु रंज
सा ॥ २२ ॥ नमो नीलोपि शोके नमस्तोय पुनरागतः ॥ मरुलोके विश्रुता नैव ता
नश्च तोषिवा ॥ २३ ॥ विहाय हनुमंतं चक्षुषं शतं तं ॥ आसंपाशु रामं च विभीष
णमथापि च ॥ २४ ॥ प्रेतिना न्यश्चरं स्थायी नमस्तो न भविष्यति ॥ ब्रह्मदिना भ
वि नृस्यः का तत्र गणना स न ॥ २५ ॥ रोदनं देन कर्तव्यं न स्यात्तस्यः कदाप्यचि
त् ॥ सीते रणतुंगं चैव ह्रीं पुत्रः रेवे च ॥ २६ ॥ नति हति च तं त्रस्तः शोको दृष्ट्वा भ
वित ॥ यथा काष्ठं काष्ठगतं परे स्थाञ्च विपुज्यते ॥ २७ ॥ तद्वज्रं तु विद्योगं च योगं च

प्राप्नुते वशः ॥ नाना पक्षि गण रत्ना वेष्टुं हृत्सागतो यथा ॥ प्रातर्दशदिशो यं तितत्र किं
परवेदना ॥ क. उ. वाच ॥ एवं प्रबोधिता दुर्गसिंधुश्च जत एव च ॥ हाहा शोकं निरग्रा
सा वासनो निविवेश ह ॥ २८ ॥ उपहसं करिष्यंति सपुला रुदता मिति ॥ दुर्गं च लाबध्नो
कानि सुरंतः पुरं हताः ॥ २९ ॥ निश्च संती पपाता सोपधं के शो क कर्षिता ॥ सा सिंधुः क्रो
धसंयुक्तो गृहीत्वा शस्त्रं संचयं ॥ ३० ॥ पुत्रयोर्निधुतिं हतुं यथा रुजययोरणं ॥
याते तस्मिन् यो सेना चतुरंगारणे सका ॥ ३१ ॥ उद्दिष्टो दुष्टा वंतो ययुः पूर्वं
पशंत य ॥ नाना वर्णं नैकरूपं नाना शस्त्रास्त्रपाणय ॥ ३२ ॥ ततो वारं सघा
ता ता धातु विचित्रितः ॥ चंटा भारणं शोभा दग्धदानोदकप्रवर्षिणः ॥ ३३ ॥ चिक
रभीषित परामहाराविकीरविणः ॥ ततो धाः प्रगमस्तद्विधुक्ता वायुजवारणं
॥ ३४ ॥ वरा धाता दिक्कृति गम्या तयतो धरातलात् ॥ उशमिः सा दिनस्तत्र खे
कुं ता सिपाणय ॥ ३५ ॥ श्वदेना गुरुलितां गवाता माहा विभरचितः ॥ नाना नृ

ग. ३. ६॥

॥ ३७७ ॥

करेष्टद्वष्टानिजिह्विरोदेवान्नावासुरान्तधुरितरानितरेष्वि॥ १५ ॥
असकप्रवाहतासीप्रधानोतुमलेतदा॥ निहन्तेतानिषज्जीवांहुंकारे
राचतांपरे॥ १६ ॥ बालान्निःकारायासासुविशालं चकुरेजसा इतानसे
नेपंवाहंविशमंयुद्धलंपते॥ १७ ॥ एवंपदातासिंधोस्तेकोटिशोधताःसुरैः
ततोणातुहुजातीकंसंख्यशस्त्रसंयुतं॥ १८ ॥ अपिहिमादिमिवीरेताता
युद्धविशारदैः॥ वीरभद्रादयोजघ्नगर्जसेनादुरथया॥ १९ ॥ केषांश्चिन्तस्त
कामिनाकेषांश्चिञ्चकरादिजाः॥ अग्निशस्त्रधुरैःकेचिपतितावीरसं
युता॥ २० ॥ वीरभद्रेतिवीर्येणगजेनहवाजंतदा॥ प्रेतुरस्रधाभिनतधु
भावपितदागजो॥ २१ ॥ ततःप्रदानवीविधमज्ञानीकम्परोचित॥ वी
रोस्तसहितामृताननंताकस्मिन्वयान्॥ २२ ॥ राक्षसाश्चैरेनैकेनोतता
तवदूधनुश्चतैः॥ हिरण्यगर्भेनिकवीरयुतास्ताप्यप्यपातयत्॥ २३ ॥ भू

मेनहा॥ ५० ॥ अणुर्वह्निर्वहेत्सर्वंपुण्यदोषस्तथासुत॥ सएवपुत्रोयोमातु
पितवाक्यकरोनिशं॥ ५१ ॥ तस्यबोलुधतेपुण्यंनानामेतिचजायते॥ दोषजा
लंमोहजालंतातातीरपदंसुत॥ ५२ ॥ अतःशृणुहंतंवाक्यंमोचयाशुरान्सुत॥ न
ताभोदस्यतेपुत्रबुद्धेधुतेधुतेकेचित्॥ ५३ ॥ शृक्तेधुतुभवेत्त्रिंशद्वारोवि
कार्थदा॥ निहतदोषतःकश्चित्सुखंप्राप्तोधरातले॥ ५४ ॥ विनाशंप्रापितादेवै
हिरण्यप्राप्तदयोसुरो॥ **क. ३. ७. ॥** इतिपितवचःशृत्वाचुकोपानिपुरासु
त॥ ५५ ॥ अथःलस्यपितरंप्राहमप्रेषतःकश्चित्सुखंप्राप्तोधरातले॥ ममश्रं
तिविवातपुरा॥ ५६ ॥ पितामेचतुहोतीततद्यनिःसर्तिबहि॥ भाषतेमरु
वतातल्ललाशमंसुखंव्रज॥ ५७ ॥ येनमेतिहतासेनापरार्थमगितापि
तः॥ तेनेदानींकथंसाप्तकर्त्तव्यमयस्करं॥ ५८ ॥ कशाक्षमालाधरणि

राजधर्महितेष्यमे॥ तस्माद्व्यानरेन्द्राणं नेष्टा मुनिगणे हि सा॥ निदर्शयन्मरावे
 वस्तुतं नित्यामयेयथा॥ ६॥ एवमुक्त्वा नमस्तुभ्यं पितरं सिंधुदेवराज॥ पराष्ट
 यवदातं सययौ यो हुरणेतुका॥ ६॥ **इति श्रीमहेशपुराणे उत्तराहं**
बालचरिते पितृसिंधुसंवादे नाम धर्मकोनविंशतिमोऽध्यायः ॥ १९ ॥
कउवाच॥ वीरदिग्गजवीरसुरैस्सुखासीनैर्गुणेश्वर॥ आद्ययुवैर्गतो देवामी
 ताश्चासमाकुला॥ **॥** न वेदयंत दृष्टानं स्वयं सिंधुसमागतः॥ मे निरेतैः पु
 नः प्रासं कालं संहर्तुमास्तनः॥ ततो दूर्ध्वा मधूरेणो रुरो ह शिखिनंतदा
 आयुधानि च चत्वारि प्रगृह्य च जगज्जच॥ **॥** नमस्तुभ्यं शिखिं वेगाद्यमे प्र
 द्योतयन् दिशः॥ तदा शूः कवचो वीरसहितो सहितो बहिनीयुतः॥ **॥** या
 वत्सपुरतो याति सिंधुहंतुं समुद्यतः॥ तावत्सगननः प्राह्याभियुद्धाय
 विजयः॥ **॥** तिष्ठत्स्व बह्वीरेषु कथं युद्धाय यासि॥ पोरुषं पश्य सवैषा

तस्मिन्क्षणे रणकुस॥ **॥** एवमुक्त्वा नमस्तुभ्यं यो युद्धाय परामुखः॥ चतुरंगव
 लंगरह्यं सिंधुसेनामथावधीतः॥ सोपितां यहनते तां तानाशस्त्रेशरव्रजे
 सहस्रप्रहरस्वाद्यहन्ति संमुखितां व्रजः॥ **॥** एवं लोको हलोष्मा सिद्धिरण
 तत्र युध्यतां॥ पेतु वीराः शस्त्रहताः शरजालगता सवः॥ **॥** छिन्नागामिन
 पादाश्च छिन्नबाहुरुमस्तकः॥ **॥** आसिभिर्निदिवासे श्वकं तैर्मुहुरसंचये
 मारयन्ति श्रिता वीरासां त्वरायुद्धदुर्मदा॥ कोलाहलो महानासीद्वोडले
 हविर्तेरपि॥ **॥** वायुश्च निप्रतिध्वाने हं हितैरथ नेमिभिः॥ असंबध्यमभ
 रुद्धं सेनयो रुमजोरपि॥ **॥** यथा प्रतिहृविं गते निजघुर्मस्तकं मुखं॥ नेत्रे
 बाहूदरेनाभिपादौ गुल्फौ च जानुनी॥ **॥** कोपि हस्तेन पादेन कोपि रज्जुन
 नाशयन्॥ कोपिता रिपुसंघातानं धकारं मरुत्सपि॥ **॥** हस्तं पाते दिन

यूरेशदृष्टं भागसमाश्रिता ॥ ५५ ॥ आहिताहितजलोतोदग्धास्ते जातवे
 दसा ॥ अनिवार्यमहाहन्त दृष्ट्वा देवो मयूरसुतः ॥ ५६ ॥ निसेजाश्चित्तमा
 समीतो तं कोऽधुलदा ॥ शिवः प्रसादं चेत्कुप्यते देवाय जयो भवेत् ॥ ५७ ॥ इ
 सुक्तापरशुं गृह्यमंत्रयित्वा क्षिपद्भजात् ॥ सहसा जितस्त्र्यसंगजयं नागं
 दिशं ॥ ५८ ॥ यातो दहन्वैरिसेनां न गच्छन्त लोयथा ॥ तस्मादपि महाने
 कपुरुषः समजायते ॥ ५९ ॥ यस्यास्ये सर्वभृगोलं किं नु मांस्यति सांबरः
 पुरुषं पुरुषेण सावस्त्रमस्त्रेण तस्तदा ॥ ६० ॥ देवास्त्रभक्षितं तेन हतांता
 स्त्रेण सत्वरं ॥ ययो सेनां च तिर्गधुं ज्वाला मालीवरुपमुक् ॥ ६१ ॥ तं दृष्ट्वा
 हेयराजो पिवा एह हिमवास्तजत ॥ एकस्मान्मंत्रता दृष्ट्वा दनं तानि ह
 ताशराः ॥ ६२ ॥ देवसेनाचरास्तेषु निमग्नान् वेगशालिनः ॥ मयूरेशक्रोध

तराजोपिशस्त्रेस्तान् जगन्नाता विधात्रये ॥ मया तयद्विरयुक्तान् नाराचक्ष
 तजीवितान् ॥ सिंहो भूत्वा पुष्पदंतोदारमासता नाजान् ॥ नरी तु गज रूपेण
 बभूजता ता जान्त्वहन् ॥ ६३ ॥ अन्येऽप्यचार संघाते सर्वे ते विनिपातिताः कश्चि
 सुसेन हस्तेन भ्रामयित्वा परे क्षिपत ॥ ६४ ॥ उभावपि लयं यातो दृष्ट्वा घातेन च
 हितौ ॥ ततोऽथ वारयुधुधुगजाती के निवारिते ॥ ६५ ॥ असंख्यातानि जघ्ना
 स्ताः स्रगन्ना नायुधेरगो ॥ पतिता मूर्छिता देवाः पुनः संज्ञां च लेभिरे ॥ ६६ ॥
 ततोऽर्धं विधुरश्च श्यावीरान् श्राव्यो रूपात् ॥ क्रोधेन देवा धांति स्म हया ह
 तामही सुरान् ॥ ६७ ॥ सुरास्तानि पुरंतं तेश्चास्त्रशरवृष्टिभिराघद्विराः पु
 नरायाताश्च लादेवा कृतायुजा ॥ ६८ ॥ ततस्ते पुनरजघ्नुर्देतेयान् च सादि
 नः चत्वारस्ते च तादृशु प्रायुधं न्वलवन्तरां ॥ ६९ ॥ हृहृह तु मोसेनां स्वी
 यां देवगणैर्युतिं ॥ मारया मासुरा त्वांस्तान् श्रव्यन्वीरसचयान् ॥ ७० ॥ को

॥ ग. त. हि. ॥

॥ ३७८ ॥

टिकोटिमितास्तत्रपेतुस्तेतुशार्दिता ॥ नंदिरंगस्तानश्रपतितान्वीक्ष्यसादि
त ॥ आयुधान्युचारेणनिघ्नतो रिगणन्बहुन ॥ पादाघातेनतानाश्रुत्यान
यन्तदिकेश्वरः ॥ ३९ ॥ वीरभद्रोप्यसंख्यातान्श्रयोधान्यपालयत् ॥ हतेषुमु
ख्यवीरेषुचतुर्भिः सर्वतोदिशो ॥ ४० ॥ कलमांतरेवातत्रासिदेस्यानारण्यकर्माण
ततः केचित्सुरगणान्येदिरेश्वरगंतदा ॥ ४१ ॥ हाहाकारोमहानासिदेस्यसेना
श्रसादिषु ॥ गवंहत्वाश्विनासेनाषड्दुरास्तेषुसंययुः ॥ ४२ ॥ वाद्यस्तसर्ववा
योषुजगजस्तच्छुविभु ॥ जयः प्राप्तेभयूरेशोप्रभावास्मरणमते ॥ ४३ ॥
ततः सिंधुसमाकर्णेश्वरगगतवाक्यत ॥ हतांतं हतसेनायाथश्वर
थसंयुतः ॥ ४४ ॥ अमास्यां सर्वविरांश्चप्रोच्येयुहलातस ॥ येयेगच्छं
तियेह्यप्रणोतिताकृतान्यरेः ॥ ४५ ॥ इदानीयामितुहंतुगुणसंस्वरत
स्थिता ॥ कञ्जोच ॥ इयुकोक्षेडितेनासौगंगतं च दिशो दत्ता ॥ ४६ ॥ नाद

यामासत्रिलोकाग्रन्वालोनलोयथा ॥ निवाधमसर्वविरांस्रवाणं धनुषि
संदधे ॥ ४७ ॥ अस्त्रमंत्रेण सहसादातजप्तेन देस्यराट् ॥ योजश्वादिप
दाणं आकर्णकषणज्जवात ॥ ४८ ॥ सेनायां वीरभद्रादिपाशितायां
हावले ॥ हृषीकेशो निः सहसा तस्माज्जातो दिहं हता ॥ ४९ ॥ देवसेना
च हृषीवी सवतश्च सपर्वता ॥ ततो पश्यसेनिकास्तदधमाना दृश
नुना ॥ ५० ॥ पुरुषं वेत्ति संभरतं मेरुत्रं जटिलं भुम् ॥ विद्युज्जितं कराला
स्पंगिलं तदेव सेनिकाना ॥ ५१ ॥ घडाननादेयोभीता दुद्रुवस्ते दिशो दत्ता
ययं सभक्षतिस्माजो ससप्रापस्मरेन्मुदा ॥ ५२ ॥ निजायाममयूरेशमेव
मताश्विलाचमः ॥ यतायतोयातिसेना ततस्तद्वज्रसंभवे ॥ ५३ ॥ तदुन
पादहसेतां प्रलयातिरिवज्वलन ॥ श्वं सावलिना दग्धा मयूरेशस्व
वाहीना ॥ ५४ ॥ इमां धकारं महतीनप्राप्तायतः किंचन ॥ ततः सर्वम

॥ ग. त. वै. ॥

॥ ३८१ ॥

अथाकंचित् ॥ २३ ॥ **क उ वाच ॥** देहनिव त्रिलोकी ससीर्ण यन्मृत्तुर्वीमपि
मेघगंभीरया वाचा बभाणतं मुनिं तदा ॥ २३ ॥ **म पू र्वा ज्ञा** मान्यो सि ब्रह्म
पुत्रलासर्वज्ञत्वा मुनीश्वर ॥ अतस्त्वां प्रब्रवीम्यद्यमर्थो ह्यपि पालय
न ॥ २४ ॥ तव प्रसादा ब्रह्मां उ प्रापेच्छे स्पतत ह्यणत ॥ भ्रगो लं युज्यतां ते व्य
वोषधिष्वे बुधी नमो ॥ २५ ॥ चालयिष्ये तथा मे हं मुनि निश्वासा वायुना
मृणु नारदस्यो मे प्रतिज्ञामद्य सर्वग ॥ २६ ॥ ह तिष्थे संधुदै स्यं तं नात्र कार्या
विचारणा ॥ **क उ वाच ॥** इत्युक्त्वा प्रययौ चो ह्यु ब्रह्मा स्तुते विनायकः ॥ २७ ॥
आह तु स्तं तदा नंदी भट्टं गी चो भो विनायकः ॥ आवां यु हं क रिष्यो वो पश्या
वोरु को बाली ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वा वायुवेगेन गतो तो गं उ की पुरी ॥ श्रीर भद्रो भ
तरा जो यं यो ष्टु ह्यत यो गति ॥ २९ ॥ तदा च कं पे धरं ण शो घो विहृतं तां य
यो ॥ द ह्यु स्ते च च शारो दु र्गं दु र्गं सुरेश्वरो ॥ ३० ॥ प र्यं के सुखभा सी नं सि

वशा न्ना ता स्त्रा णि तदा मृजत ॥ ३१ ॥ ते र स्त्रे दे स्य राजस्य ती रा से स्त्रा णि सर्वशः
अभक्षये दे स्य से तां स का ल पु रु षः पु नः ॥ ३२ ॥ य तो य तो प ला यं ते सुरा स्त च
या ति ॥ स्वः चि ता क्रो त्त त तो दे स्य क र्त्त वं ना म्य प द्यत ॥ ३३ ॥ किं क र्त्त वं क र्त्त वं
का नो व स्ते स्य चि त य त ॥ अ स्त या ते दि न क रे स्वं चा म प्र स्य प द्यत ॥ ३४ ॥ ग छ
न स्य त न्य त इ मो न छ कुं उ ल भ र ष ण ॥ न र ग रं प्रा वि श द सो भा त तः कां मु रि
वा पर ॥ ३५ ॥ गु ह्य रा वा व स त्वा पि स्त्री णं चे वा नु जी व तां ॥ ज ग र्ज स ग णो
दे वो रा चा त छे त मा रु ह स ॥ ३६ ॥ ति न ना दे न स ह सा ना दि तु भु व न त्र य ॥ स
ज हा र ह तां ता स्त्रं मंत्र वि दु ज गं य थ ॥ ३७ ॥ स्व ति वे नं ज ग मा ष म यू रे शो
ग ले र्दृ तः ॥ ३८ ॥ इ ति ग रा उ रा पु रा णो उ त्तरा हं वा ल च रि तं सिं धो र शो प य
नं ना म विं श ति सो ध्या यः ॥ ३९ ॥ **क उ वाच ॥** सिं हा स ने स्त्रे दे वे श म यू रे श
ग ले र्दृ तं ॥ गो त मा र्ग मु नि ग ण प्र श नं सु र्गु णे श्व र ॥ ४० ॥ **नो उचुः ॥** ये न श

क्रोडितः संख्येनागेशो बोधरातले । तस्य कागलतायेषां सोपियुहे जितस्व
 या । ॥ राक्षिता बहुधा तस्मात्सिंधो दुष्पु सुरेश्वरः । गणनां सर्वलोकातो नो
 यथा जीवनं कथं ॥ ३ ॥ **क उ वाच ॥** इत्यंतेषु वदस्वेवता क्रीतिगिरिजाय
 यो । आलिंगग्राहसागोश्रातो सिंधुह्लातसः । धीततः शीघ्रं समायातो
 गनदेवं ससस्वजे उवाचेंद्रादिनिदेवैरसाध्यं कृतवानसि ॥ ५ ॥ परब्रं
 ह्मस्वरूपस्य चराचरगुरोरपि । सर्वरुधराभारोधारणे निरतस्य ते
 ध । महिमानं स्वरूपाणि ब्रह्माद्यानि विदुः सुराः । गौतमाद्याश्च मुनयश्च
 क्तः कातत्रमेभवेत् ॥ ७ ॥ **क उ वाच ॥** इत्यं वदति देवेशं शिवेन पार्वतीज
 गो । नारदो मुनिवर्त्य सोमातः शृणु वचो ममः ॥ ८ ॥ बहवो वासरायाता ज
 त्रस्थानां कदाचिन्मोक्षमेष्यति देवसोऽसिंधुदुष्टतमो नरो ॥ ९ ॥ कदा
 विवाहो भविता मयूरेशस्य स व्रते । वासवाद्या जितायै न नारांसकथ

सेष्यति ॥ आज्ञो देहि गतिं प्रमोपनरेण्यमसत्वरं । कदास्तसिंधुदेव्यानेदे
 वाश्च मुक्तबंधनः । देवस्य निधनं मातरसाध्यं दृश्यते मया ॥ **क उ वाच ॥**
 सुरर्षे वाक्यमाकर्ण्य प्राचुस्तंते गणस्तदा । ध्याननादयो वीरानारददेव
 दर्शनं । उद्दिपयंतं देवं मयूरेशं सुरेश्वरं ॥ १५ ॥ आश्चर्यं नारि मुने सर्वज्ञ
 स्थापितेन च । एतदर्थं समायातो निजधामो भुवं विभुः ॥ १६ ॥ अवाप्तं सक
 लाद्यो सोमयूरेशो विलार्थं कृतः । अगुणे स्पगुणेश स्पगुणो भविष्य
 यिनः ॥ १७ ॥ स्वरूपं किं न जानासि ब्रह्माद्यैरनिरूपितं । मयूरेशस्यैकीपं च
 भूभातोत्तारणे धिग ॥ १८ ॥ इन्द्राद्यवध्यातसुरनिधतो ब्रह्मज्ञातिनः । अ
 नेको कोऽपि ब्रह्मांडनायकस्याविलालनः ॥ १९ ॥ अत्यन्ति स्थिति संहारको
 रिल्लेजगतामपि ॥ **क उ वाच ॥** इति तद्भारतीः श्रुत्वा पुनः प्रोवाच नारदः
 यद्वा दृष्टा मितं सिंधुनिहतमुक्तिमागतं । तदा सर्ववचः ससंमते हंता

इति श्रीमहोपाध्यायः ॥ १२१ ॥ क. उ. वा. भा. ग. तं सिंधुसेनाकर्षणं जद्रुषे समग्र
 रुरुदू. नीलकंठसमाकंठयथोयुधायसत्वरः ॥ १॥ चतुर्भिरायुधैः सर्वाभ्या
 मयत्तविदिशोदिशः ॥ क. लोतमेधसदृशेनादेनादायन्तमः ॥ २॥ ददर्शपु
 रतः सिंधुदुहायतेतनिश्रयं सोपेनंददृष्टे तपश्चतिस्वमहाबलः ॥ ३॥ य
 थासिंहनागराजो गरुडं बाधवायुमुक्ता ॥ मधुकैटभो यथा विष्णुत्रिपुरोवाशि
 वोपतिः ॥ ४॥ शंभो बाधति शंभो बाधजगदंबामहाबलः ॥ ततो युद्धं प्रकुर्वीतः
 नानाशस्त्रैः परस्परं ॥ ५॥ जपाकुसुमसंकाशो देहो जालोतदातयोः ॥ तदाह
 धृष्टिर्वीसाहं शस्त्रसंघदोनोतले ॥ ६॥ चक्रं पेष्टध्विनी सर्वासाध्विनीषां
 सपर्वतानां ॥ बाणमादाय सिंधुसर्वायस्त्रेण निमंत्र्य च ॥ ७॥ ससर्जदग्धुं
 तं देवं मयूरेशं शरणागच्छ ॥ सदहं देवसेनानां दशदीक्षसंमर्षह ॥ ८॥

धुवारा न्यवेदयत् ॥ चत्वारोपर्वताकप्रागर्जयंतो दिशो नद्यः ॥ वारास्तवपु
 रीयाता किं स्थितो सिमहासुरः ॥ १॥ त्वेवं वचनं सिंधुमण्ये श्रितार्णवेक्ष
 ण्त्वा ॥ २॥ दुर्गापि चिंतया विष्णुसासो यस्यामथा मियात् ॥ अथो मुखे
 तयोचो भो दुःखं चक्रुर्गुरुं मया ॥ ३॥ दुर्गाप्रोचो महाराज मयोरुक्तं न कृतं ल
 या ॥ एवं वेदति स्यावतावते वीरसत्तमा ॥ ४॥ नानाश्रयं पुतं नानाशस्त्रं
 च न निर्मितां ॥ अनेकशिखरं तस्य सभा मंडपमाययुः ॥ ५॥ उडुयसहस्रानं
 गीतस्याहं चतुर्भुजं ॥ वेभं जमंडं सयसवलेन महाबलाः ॥ ६॥ अंगणे
 तस्य खड्गानि पतितानि समंततः ॥ ततस्त्रयोपिते वीराः र्दगिर्न समुपागताः ॥ ७॥
 युद्धावेशाहं मुखसंसेतं ते प्रसिद्धमव ॥ ८॥ दृष्ट्वा तं कर्मते वा तु सिंधु
 सेनाययुः पुरः ॥ बद्धचर्मधनुर्बाणकुंतमुद्राधारिणि ॥ ९॥ धनुर्धनुम
 हावेगाचतुरो वीरपुंगवान् ॥ १०॥ युक्ताचतुरो दुतुमागतो दैत्यसेनिकान् ॥ ११॥

असंख्याताचतुर्भिस्तेष्वेकोऽर्जतिसंभ्रमा ॥ हन्यन्तीति मध्यमेऽत्र कोलाहले
भवत् ॥ ततोऽनुमत्युह्यतुर्भिर्देवसेनया ॥ रजोऽधकारेशस्त्राण्यप्रकारे
नावलोक्यन ॥ ४४ ॥ शतकोटिहतादेवचतुर्भिः संयुगेतदा ॥ असंख्याताम
हावीरान्योयथासासुरोजसा ॥ ४५ ॥ गृहीत्वापादयोस्तेतान्नामयित्वापुनः
पुनः ॥ नभोक्षिपन्महावीरंसेभ्योशतधापुनः ॥ ४६ ॥ शरैरस्त्रैश्चरास्त्रै
श्चपादेनकरघाततः ॥ नाशितासर्वसेनासादेतयोऽस्त्रमंडले ॥ ४७ ॥ तत
स्त्वतद्रुहंगत्वा सिंधुषयंकं संस्थिते ॥ इत्यस्तं समानीयुष्टुलोकं शेषुनेग
ता ॥ ४८ ॥ ततः सिंधुमहासिंसे सचक्रे युद्धं तु वासहा ॥ विसृज्य पंक्तान्नाम
सभुजंगोर्वेष्टितास्त्रवे ॥ ४९ ॥ गुरुडांस्त्रैश्च सहसा भृगोणमोचिताश्चरा
अग्नयेभ्योचिते तेन पर्जन्यास्त्रैश्च सोऽनुजत ॥ ५० ॥ लाक्षस्तो मोचितेन पर्वता
स्त्रैश्च तेऽनुजत ॥ ततस्ते मध्ययुद्धेन योधयामासुरावरात ॥ ५१ ॥ नदीतु

वातयामासुमुकुटं देवमस्तकात् ॥ भृंगीतुताडयामास च देवमहाहपावी
रभद्रोऽहोकार्यकचेतस्याथ पश्यत ॥ भरतराज्यजघानैतं तनयावैरभावत्
दुर्गनेत्रे निमित्ते च तपश्येत्तथाविधं ॥ निंदतीतस्य कर्मणि पपालयिजुमं
दिरं ॥ आवेशास्त्रिंदेस्योपिकीरभद्रं पदे गृहीत्वा ॥ ५२ ॥ मुष्टिना नदिनं हत्वा रि
खासाक्रम्य भृंगीणः ॥ अपातय द्रुमितले भरतराजोऽनुमुर्वह ॥ ५३ ॥ मुकुटं मस्त
केन्यस्य मुक्ताकारं गले तथा ॥ ५४ ॥ गंधर्वससमाहृष्टो पाताहाय सेनिकां ॥ ५५ ॥
तिहाय मयूरेशं युक्तायुग्मे धेपुनः ॥ जगत्सहस्रादेवो वर्जयन् विद्विषो
दिशं गतेषु तेषु वीरेषु चतुर्धुगणनायक ॥ वदन् देवसेनायां सर्वस्या
नाशनं तदा ॥ आनितः सिंधुदेवोऽपि रणभूमि मितोऽश्वर ॥ ५६ ॥ अस्मिन्
नाचरेयुं कंचपंतेव भाणवात् ॥ वयमेव हनिष्यामो नास्मासीदवविधा ॥ ५७ ॥

आशीषमद्रजोभोमं ववो वायुः सुखाय ह। प्रसेदुश्च दिशः सर्वगंधर्वा मधुरं जगुः
 ननु तु श्वापरा संघास्तुष्टुमुनिदेवताः। षडानतादयो विरा मयूरे शं मुदायुताः
 सा। **सर्वे ऊचुः** परब्रह्मरूपं विदुर्नंदरूपं परं शं मुद्रे शं उणा छिगुणे शं गुणती
 तमीशं मयूरे शमाद्यं नतास्मो नतास्मो नतास्मो नतास्तः॥ ४२ ॥ महादेव सुतं महादे
 व नारां महापुरुषं सर्वदा विदुतांशं। सदा भक्तयो धे परं ता न के शं मयूरे शमा
 द्यं नता॥ ४३ ॥ अनादिगुणं दिं सुरादिं शिवदिं महा तोषं सर्वदा सर्ववंधं। सुखं च त
 कं भुक्तिं मुक्तिं प्रदं तं मयूरे शमाद्यं नता॥ ४४ ॥ परमायि नं मायिना मय्यगम्यं मुनिर्ध
 यमाकाशक रं जनेशं। असंख्यावता रं निजाज्ञानतां मयूरे शमाद्यं नता॥ ४५ ॥
 अनेकं क्रिया करं कं श्रुत्या मय्यगम्यं बोधिता नैकं कर्मादिबीजं। क्रिया सिद्धिं हेतुं मु
 रं द्रादिसेवं मयूरे शं॥ ४६ ॥ महाकालरूपं निमेषादिरूपं कलाकलरूपं सदाग
 म्यरूपं। तिजज्ञानहेतुं नृणां सिद्धिं हेतुं मयूरे शमाद्यं नतास्मो नतास्मे॥ ४७ ॥ महा

ततः पाशमयूरे शं जीमुतास्त्रेण योजयन्। निक्षिप्य देयसेनायां कं पयन्त
 दिवं भुवं॥ ४८ ॥ आशीषमन्ततो वलिजलधारं निवृच्छिभिः। मोदिरेण यतम
 सादिशो व्यासादशापिच॥ ४९ ॥ विरगिर्ण पर्वतास्ता मिपतिता वृक्षसंघा
 अयं किं प्रलयः प्रादुश्य शोचं स्तं देसराद॥ ५० ॥ पवतास्त्रेण तान्ते दं स्त
 दासिंधुत्प वाश्यत॥ सवायुः कं पथा मा सुगगने च दिशो दश॥ ५१ ॥ आ
 गच्छ देयसेनायां प्रसवतं पर्वतान् बहव॥ असंख्याते गिरि वीरे गिरिदिष्ट
 शिबीतं॥ ५२ ॥ न स्थातु मवकाशो न न चर्गतु गतोपि च॥ पवनं कुंठितं दृष्ट्वा
 पर्वतात्पर्वतोपि च॥ ५३ ॥ वज्रास्त्रं मो विद्यामा सततो वज्रास्त्रं लोचयन्। असं
 ख्यातानि ते वज्रे पवताश्चूर्णितास्तदा॥ ५४ ॥ ततो कुरां मयूरे शं वज्रास्त्रेण म
 मंत्रयन्। ससर्जतेषु वज्रेषु वज्रयुद्धं मन्त्रतदा॥ ५५ ॥ तच्छ्रेयं न च कं पेर
 पाताला निर्भो दिशः। न्यपतद् वज्रघातेन वलिं लोकात् ददा हसः

सोस्वस्वमात्मने॥ ब्रह्मादयः सुराः स्वस्वपदमध्यागतंस्तदा॥६४॥ शंकरः सप
रिवारकैलासमगमित्तुदा॥ स्वाहास्वधावपदंकारैरिंद्राद्यामुमुदस्तदा॥६५॥
कउनाचे॥ एवंते सर्वमाख्यातं त्रेतायुगपदं मुने॥ मयूरेनास्पचरि
तं श्रवणं सर्वकामदं॥ अन्यथास्य मायुष्यं सर्वपापहरं नृणां॥ पुत्रदं
द्यतदं विद्याप्रदं दुःखनिवारणं॥६६॥ आधिष्ठाधिहरं कुहं दुःखरोगादि
नाशनं॥ पठतां शृण्वतां रसां भुक्तिमुक्तिप्रदं शुभं॥६७॥ विजयं श्रीप्रदं न
रुणं क्षत्रियाणं विश्वमपि॥ श्रेष्ठाणामपि सर्वेषामाद्यवर्णसमाजिनां
६८॥ यद्यते परिदृष्टं मे तत्तत्कथितं मुने॥ गजाननस्य चरितं पुनः श्रोष्य
सिममुखात्॥७०॥ इति श्रीमणे पुराणे बालचरिते बालहारी महिमाव
र्णनंतामपंचविं० २५॥ आसउवाच च तुराननदेवेश गुणेश चरितं शुभं

॥ ग ३ ॥

॥ १९७ ॥

कथितं विसराद्देवताहंतो स्मितब्रवान् ॥ सुधीयानुविरक्तस्यान्तकं
थाश्रवणान्तरः ॥ त्रेतायुगकथाः सर्वाः गणेशस्य कथा मथा ॥ गजा
ननेति नामास्य द्वापारे तु कुतो भवेत् ॥ मरुको वाहनं वास्य कथं जातो
महाविभो ॥ ३ ॥ हर्षं आसंशयममुच्छिंखिलं कमलासन ॥ सम्यगृहं स
यावत्सममचित्तगतं मुने ॥ यतः श्रोता च वक्ता च दृष्टकः शुद्धिमा
नुयाते तां कथां कथयिष्यामि विनायकहृतं मुने ॥ ५ ॥ द्वापारे यत्
तं तेन चरितं श्रुत्वा सांप्रमं ॥ यथा गजाननो देवो रक्तवर्णश्चतुर्भु
जः ॥ ६ ॥ गजाननश्चाखुवाहोत सर्वे कथयामितो ॥ कदाचिद्रूपं
धनयातः शंभुयदृष्टया ॥ ७ ॥ उद्यापयामास तदा प्रसुप्तं कमलास
नं ॥ स उस्मितो महाजंभां चकार क्रोधसंयुतः ॥ ८ ॥ तत एको महा

घोरः पुरुषः समपद्यते स च चक्रे महाघोरं शब्दं सर्वभयकरं चक्रे चैव
वीतेन सा द्विदोषा स पर्वता ॥ दिक्पालाश्च किताः सर्वशोभकश्चोस्रजद्विषं ॥ १० ॥
विश्रुणु गिरयः सर्वभूतान्याकुलतां ययुः ॥ कल्पांतरवतत्रासीन्नेलोक
वासिनां नृणं ॥ ब्रह्मांडं मस्तकेनासौ स्फोटयन्निवतश्चिवान् ॥ ११ ॥ यद्देह
तश्चाहं गंधोमानशोभुवनत्रयं ॥ जपाकुसुमदेहस्य प्रभयारुणितादिशः ॥ १२ ॥
अयं किमद नो जातो द्वितीये ब्रह्मसंचयः ॥ कामस्तल्लजिततस्य सद्यो ह
पनिरीक्षणतः ॥ पुरस्तं संनिरीक्ष्येन विस्मितः कमलासनः ॥ कस्य त्वंकु
तजस्य नः किंच कीर्षसितद्वयं ॥ १३ ॥ **पुरुष उवाच** ॥ अनेकानि सुरेशां ब्रह्मा
जानि सत्यपि ॥ विश्रान्तरवकस्मान् सर्वज्ञः स नृपद्वयसि ॥ ज्ञातस्ते
समुपर्न कथं मां नावबुध्यते ॥ अनुग्रहाद्यपुत्रं मां देहि नाम यथा मति

॥ ग. उ. हि. ॥

॥ ३९८ ॥

स्थानं च देहि मे नाथ भक्ष्यं कार्यं च मे वद ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य प्रोवाच चतुराननः
यतस्तं च वपु रक्तं सिंदुरारण्यं भविष्यसि ॥ सामर्थ्यं च महत्ते स्यान्नेत्रे लोकाकर्ण
णक्षमं ॥ क्रोधा लिंगसेयत्वं शतधा स भविष्यसि ॥ पंचभ्योऽपि च भर्तुं भ्यो न भयं
ते कदाचन ॥ देवदानवरक्षेभ्यो मातुषेभ्यो भयं न ते ॥ २१ ॥ न नागेभ्यो न यक्षे
भ्यो नाक्षौण्ण्येभ्यो न ते ॥ स जीवान्मनचन जीवा इयं सिंदुरते भवेत् ॥ २२ ॥ अस
त्रयतमस्ते स्यात्पुत्रं त्रिभुवनेऽपि ॥ ततः स वरदानेन तु तोष चतुरास्यजः
२३ ॥ चक्रं दकं पयनं शब्देऽस्त्रे लोकां संचराचरं ॥ बुधुः सागराः सर्वे लोक
पालाश्च दुद्रु ॥ २४ ॥ उवाच स तदा देवं नमस्कृत्य पितामहं ॥ सिंदुरं वचि
तव वाक्यात् त्वेनाहं प्रीतो ब्रह्मा उनायक ॥ २५ ॥ त्वमेव विश्वं सृजसे पासिहं
सिगुणैस्त्रिधा ॥ त्वयि सुप्ते जगत्सृष्टं अंधकारं च जायते ॥ २६ ॥ महद्गुणं म
म विभो तपोदानं ब्रह्मैव हि ॥ पुत्रस्ते हा प्रसन्नस्त्वं प्रसन्नो जायसे विभो ॥ २७ ॥

॥ गद्य ॥

॥ १०० ॥

पुरतस्तिष्ठदृष्टाभ्यामहसुरः॥ जगर्जगर्जयासासत्रिलोकात्तद्वनरे
ब्रह्मां उकं पयामासब्रह्माणं चतदाखलः॥ सोवदप्रसरक्षेतिविष्णुत्रैलोक्य
रक्षकं॥ ततोविष्णुर्वदतुं देवं वाणामधुरया तदा॥ **हरिः कवचः**॥ नेत्रयाव
रदानेन मननेन यो ह्यमुं हरे॥ अहं सत्त्वगुणोपेतपालनेनिरतः सदा॥ २३
अथ च ब्रह्मणो ब्रह्मा तेन यो ह्यनुवाहसि॥ तत्र युद्धप्रदो देवो विष्णो मम
नातकः॥ २४ तेन युद्धं च सेकीर्तिर्भूती स्यात्त्रिलोक्या॥ इत्याकर्ण्य वेचस्तस्य
जहृष्यै देवपुंगवः॥ २५ उडिय प्रययो सद्यः कं पय न भुवनत्रयं पातय न
पर्वतान् दृष्ट्वांश्चूर्णय मम हसा बहवः॥ २६ दिगाजोऽश्वत्थिताः सर्वे सजग्मुर्वि
दिशो दशः॥ एवमुत्पत्य कांयातः कैलासं स्पमहागिरिः॥ २७ अधोत्पक्यां स
ददर्श ध्यानस्थं गिरिशं खिलः॥ नदिभृंगिराण कीर्णेषा वयसा सेवितं विभुः॥ २८
आध्रं जिन परिधानमहं चंद्रविभरणं॥ भस्मां सर्वशोभापुं करिचर्मोत्तरीय

इत्युक्त्वा तं प्रणम्या सोऽहं त्वापि च प्रदक्षिणं॥ जगाम मनसा हरिर्मिमार्गे तर्कम
थाकरोत्॥ न मे तपो वादानं वा जपः साध्याथ एव वा॥ कथं तेन वरादताः सखा
उत दृष्टानुते॥ गतो द्रक्ष्यामि पितरं मियुक्ता गस्वितामहं॥ तुल्यित्वा तु दोर्द
ले जगर्जसं भयानकः॥ तमेवालिङ्गितुं चेष्टत त ऊचे पितामहः॥ २९ पुत्रस्ते
हन्मया दत्ता वरा अन्यस्य दुर्लभा॥ दुष्टभावात्तमे वलं मप कर्तुं मिह गतः॥
३० न त्रासिष्य मरुदुष्टभावं तो विलसन्तम॥ भुजंगस्य पयोदतं विषमेव
जायते॥ ३१ दुष्टभावं गतो यस्मात्तस्मै देयो भव विषसि॥ परमात्मा च तीव्रशु
हनिष्पतिगजाननः॥ ३२ तवांगसुरमिश्रत्वा स्वामेतन्मदं धिष्यसि॥ संहरा
रुण देहं सिद्धं प्रिय एव च॥ ३३ भविष्यति स देवोऽपि सिद्धं निधनेन च
एवमुक्त्वा पालाशु मयेन कमलासनः॥ ३४ मनोवायुमहावेगो निःश्वाह

श्वाससंकुलः। दैत्योपि दृष्टो याति शपाकर्णमममुत्पमानम्। स्वदेनार्हतनुर्द
 हो दृष्टा पुरो ज्वलन्। धर्मिष्ठा मिपदेत्यस्मिन्निति दैत्यो भयधावत। वैकुण्ठमग
 मद्रक्षा केषमानस्त्रिरान्वितः॥५॥ **इति श्री गणेशपुराणे उन्नतसिद्धि**
सौम्यतिवर्णनं नाम अष्टविंशतिमोऽध्यायः॥१३॥ व्यास उवाच॥ सद
 र्शसमामीनं नारायणमनामयं। रत्नकोचनविलसत्पद्मासनगतं धिभुम्।
 सोपितं पुरतो वीक्ष्य विवर्णवदनं तथा॥ तल्लक्ष्मणो महादेवंगगनस्य हर्मिस्त
 को॥२॥ उदतिष्ठति को न दयालुः कमलापतिः॥ धृत्वा करं समा लिङ्ग्य स्वास
 ने कन्यवेशयन्॥३॥ संप्रपूज्य परिपृच्छ किं ते कार्यमुपस्थितं। कथंचित्प्रानव
 दनः स्वासवांश्च हतप्रभः॥४॥ मम श्रेयः समुत्पन्नो दृष्टुं क्वलां पितामह॥ इति त
 द्ब्रुवन् श्रुत्वा जगाद कमलासनः॥५॥ **क उवाच॥** प्रबोधतः शिवेनाहं प्रति
 सुप्तो निजालये॥ ततो मे जटं भतो वक्रा निर्गतः पुरुषो महाबलः॥६॥ पतंति म

तले भानियन्ते स्तकविद्याततः॥ यस्य सौख्यं भगं चैन सर्वदेवा विरसिरो॥७॥ यस्य
 लावण्यमिदं देवलजितो मदो भवतः॥ यस्य क्रुद्धितराक्षेन चकं पे भुवनत्रय
 तस्य नमस्तु स मां देव विनीतः पुरतः स्थितः॥ ततो मेति वरात्ता पुत्रस्ते हे न
 माधव॥८॥ यं यं त्वमालिङ्गयसि स स त्वमुपेक्ष्यति॥ कालोपि न रणे स्यात्
 तव शक्तेः भविष्यति॥९॥ स्यात्तं च स्वेच्छया तस्य दत्तं देवमया ततः॥ नमस्तु
 रगतो दूरं वितर्कं सुनरागमः॥१०॥ मामेवालिङ्गितुं यातो पलमस्माद्भयाद
 हं॥ हंसमारुह्य सहसा वेगितं त्वामुपागतः॥११॥ दृष्ट्वा दृष्ट्वा दृष्ट्वा गतं कं पस्वा
 स श्वमे भवेत्॥ विना लांशरणं कं वा या मिसर्वश्रेष्ठः॥१२॥ ततो ब्रुवन् महा
 बिष्णुर्ब्रह्माण्डं शरणं गतः॥ **देव उवाच॥** सर्वं तत्त्वावरं नूदं देवसंकटं यास्य
 बुध्यतः॥ इदानीं चिंतया किं स्याद्भूतं तद्भविष्यति॥ सपीडां त्रिबुल्लोके
 पुविधातुं द्यतो भवतः॥ यावत्तौ चिंतया विद्यो ह्येतौ ब्रह्महरी तदा॥ तावत्स

कं॥ दृष्ट्वा देवं तदा देहो निनिन्दस हस हस॥ अनेन किं मया युद्धं कर्तव्यं तापसे न
हि॥ एतस्य सुंदरी भार्या नित्याया मिय दृष्ट्वा॥ एवं निश्चिन्त्य मनसा गौरि मंति
कमाय यो॥ तदा च कं पे नि रिजा कलां ते जगती यथा॥ निमिज्म नयने मरु
मापाशु भय विदूला॥ ३४॥ दधारतां केशपाशो मदेहो दुष्ट मानसः॥ उडुय
चलितो वेगाधु शोच नि रिजा तदा॥ ३५॥ रावणेन निधमानायथा साधारणि
सुता॥ **गिरिज उवाच** कथमोदासि नयातो मयि देवो विलस्य वित॥ ३६॥ ध्या
नं कथं गतो स्पृहं ह्रियमाणो वग॥ केना कारिदास्यं तूयं ते येन काठिण्यमा
तः॥ कः सखा मोचयंतां हि प्राणदाता भवेच्चकः॥ पुनर्ने शंकरं को नु दर्शये
द्वलवत्तरः॥ ३७॥ ततः क्रोशाकुलो वीक्ष्यतां गणाः प्रब्रुवंस्तदा॥ अनेन यो
दुःशक्तिनेत्रैः लोकेषु नास्ति नाधुना॥ ३८॥ शिवस्य ध्याननिष्ठो भूदेवादस्यानु
कूलिनः॥ नीतानो जाननी विश्वसृष्टिस्थितं तकारिणि॥ ३९॥ मोहिनी सर्वदेवा

ग ३ ॥

४०१ ॥

तां सर्वदुखविमोचनी ॥ कावणपलहरी नीता सर्वयोषिद्वारा शिवा ॥ अलभता
कथं नीता कथं सा पुनरेष्यति ॥ ४३ ॥ ध्यानस्थो शंकरः सर्वनाशनेनेत्रवन्दितः
कास्मान्नास्यति लोके न पुत्रा निव जननस्य ॥ ४४ ॥ एवं शोकं प्रकुर्वत्सहासा
रुदत्सुच ॥ गणेषु विसृज्य श्रुध्यानं क्रोधान्महेश्वरः ॥ ४५ ॥ क्रोधानलेन ब्र
ह्मं उदहन्निवदिशोदरा ॥ पप्रच्छ तां ताराणां नरां भुः संकटं किमु पस्थितं ॥ ४६ ॥
तस्मै सा तं करिष्यामि येन वः कंदनं कृतं ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रोचुस्तं ते गणा
सरा ॥ त्वयि ध्यानस्थिते देवे मंदराचलसंनिभा ॥ कृतं तं तस्मै रूपः सन्नाग
तो दैत्यपुंगवः ॥ ४७ ॥ यस्य स्वासानिलहताञ्जवलाञ्जलतांगताः ॥ समो ह
प्रापिता देवा दूर्गता देवशंकरः ॥ ४८ ॥ ततः समिहि जां धृत्वां कशपाशे माहाव
ह ॥ निनाय सत्वरं यो ममार्गे न जननीं दिनः ॥ ४९ ॥ नीयमाना शिवप्राह
धावधावेति सत्वरं ॥ मूर्च्छिता पतिता भ्रमो वेयं सर्वं विमूर्च्छिताः ॥ ५० ॥

तथाविधांसमादायययोसदुष्टमानसः॥श्रुत्वातेषावचःशंभुर्ज्ज्वालपुरु
षंरुषा॥सर्वभस्मेविलोकानांमारुरोहवर्षनिजं॥५३॥त्रिश्रलादितिशास्त्र
कृदध्यानंदशमिर्भुजैः॥नमोमार्गेणप्रययोगर्जयत्विदिशेदश॥५४॥य
त्रासिहिंदुरोदैसस्तंदेशमगमस्तृणात॥अहनस्तृष्टदेवोतंतस्योससं
मुखेतदा॥५५॥मुंचभायमिहादुष्टदुष्टःसन्नकगतिष्पसि॥इत्युक्तसंस्था
विष्टस्त्रिलोकांभस्मसानयन॥५६॥बाहुभ्यांमारयन्निवप्रययोस्त्रिवसंनि
धौ॥उवाचचमहादेयागर्वेणपरिमोहितः॥५७॥नाहंमश्रपकवाक्पेनविभे
मिभुवनाधिप॥यस्यश्वासानिलेनाशुकंपतेमेरुपर्वतः॥५८॥तस्यमेगाणन
नास्तिमुखंमांमाप्रदर्शय॥यदिशक्तिर्मयासाहंयुद्धंकर्तुमदाकुरु॥५९॥नो
चेदस्यपरिणयततःसौख्यमवाप्स्यसि॥किंमयासहयोद्धव्यंमशकेनल
यालघु॥एवमुक्त्वाबाहुयुद्धंकर्तुंशंकरमाययो॥द्विजरूपधरोदेवोमय

रेशस्ततस्तयो ॥ अंतशलेप्रादुरासीकोटिस्सूर्यनिभक्षणात् ॥ सर्वांगसुंदरोता
 नाभ्रधरोरुपरोसितः ॥ परशुंमध्यतः कलाचारयामासदेयराद ॥ उवाच
 प्लक्ष्मायावाचासिंदुरंतद्विजोत्तमः ॥ त्रैलोक्यजननांगौरिस्थापयाशुमर्मा
 तिके ॥ युध्यस्वशोकरेणलंयावज्जयपराजयो ॥ जयोयस्य भवेत्तेनगाहेति
 नात्यथावचः ॥ ६५ ॥ **क उवाच ॥** द्विजवाक्यं समाकर्ण्य सिंदूरोरुहमान
 सः ॥ स्थापयामास गिरिजां युद्धाय बहुलालसः ॥ ६६ ॥ तयोस्तु पश्यते रेवता
 उभावप्ययुधतां ॥ सिंदुरश्च महेश्च नाना युद्धविशारदौ ॥ ६७ ॥ क्रोधसंरक्त
 नयनो तुल्यतेजः पराक्रमे ॥ बाहुभ्यां वेष्टितुं यावद्विषसोसुरोहरो ॥ ६८ ॥ अ
 रण्येणव परशुरस्य जघे बलादुर ॥ क्षीणशक्तिं ततो देहं त्रिभुवनं नाहन हि
 रः ॥ ६९ ॥ ततो शक्तिं द्विजवरो वदति स्म हितं वचः ॥ त्रैलोक्यनायको नलं न
 युह्ये कर्तुं महसि ॥ ७० ॥ गिरिजायां विहाया शुभ्रजस्वनिजमंदिरं नोचद

मंशिवोभस्मकरिष्यतितवाधुना॥ एवमुक्तोद्धिजेतासौवाशंस्यज्ञाभुवंधयो॥ त
तःसापार्वतीप्राहजयंप्राप्तोशिवेवच॥ कोसिलंमुनिशार्दूलयेनाहंमोचिताखि
लात॥ ७३॥ निजंमैदशयिस्वाद्यरूपंनेदंस्वभावेजो ममप्राणदिकोसिलंसाखा
प्राणप्रदोयत॥ ७४॥ नभवेदुपकारस्तेप्राणदत्तेद्धिजो नमः॥ एवमाश्रयतांवा
चमुवाचसमुनीश्वरः॥ ७५॥ नचमांतर्मयाकारिकिंचिदत्रमहेश्वरः॥ अजय
स्तिंदुरंदैर्यमोचितालंशिवेनह॥ ७६॥ इत्युक्त्वापूर्वरूपंस आविश्रजेविनाय
कः॥ दशदोदंडरुचिरंकरुणकुंडलमंडितं॥ ७७॥ कस्तुरितिलकंरत्नमुक्तामाला
विरचितं॥ नानालंकाररुचिरंशेषकंहंमणिप्रभं॥ ७८॥ दृष्ट्वैवंपरमात्मनंनन
दग्निजितदा॥ ननामपादयोस्तस्यसुस्थाय्यचतोजंगो॥ ७९॥ विनायक उवा
च॥ त्रितायुगोप्राब्रुवन्त्वांदास्यामिदर्शनंपुनः॥ अवतीर्यघापरेतेगृहेनाम्नागजान
नः॥ ८०॥ भविष्यामिहनिष्पामिसिंदूरंदैर्यमोजसा॥ मुनिरूपधरोदेवइत्युक्तां

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ध. ३ ॥

नो

तरधीयत ॥ ८ ॥ ततः शुचिगिरिजामुर्ध्वासुपरमांयये ॥ तत ऊचैविश्वनाथो म
नस्वस्वकुं प्रिये ॥ ९ ॥ पश्यतं रुद्रे देवं विनायकमनामयं ॥ नमिष्यामि
तंतस्य यदुक्तं तत्क रिष्यति ॥ १० ॥ **क उवाच** ॥ एवमुक्त्वा महादेवो वृषास्तु स्वया
सह ॥ आययो परमप्रातः केलासं पर्वतेश्वरं ॥ ११ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे न
तराह पावती मोक्षसां नाम सप्तविंशतिमोऽध्यायः ॥ १२ ॥ **क उवाच**
ततो देसो मयुलोकं गतो गर्वादिजतः ॥ कं पितः पर्वताः सर्वे वृक्षाश्च पतितानि
वि ॥ १३ ॥ पक्षि संघाः श्वापदानि वभ्रुः कानने तदा ॥ ततो जिगायन्त पती सर्वो
त्वीरंश्च दानवा ॥ १४ ॥ ब्रह्मादयो जिताय नते नायुधं कथं नृपाः ॥ केचिद्विधा
कृतास्तेन केचिन्मम सिवभुमुः ॥ १५ ॥ केचिच्च संमुखे मुहूर्त्तं कृत्वा स्वर्गागतान्
पाः ॥ केचिच्च शरणायाताः सेवकं लमुपागताः ॥ १६ ॥ केचिन्नृपदाजामुरमि
मानेन काननं ॥ एवं जित्वा नृपान् सर्वान् मुनीनामाक्रमे मति ॥ १७ ॥ अकारो द

हृदयः सवबंसहसाचतात् ॥ तदा केचिन्मुनिगणस्सक्ता देहदिवंगताः ॥ के
चिन्मृगपदाजगुर्भिमानीनकाननं ॥ एवं केचिच्च निहतास्तेन केचिच्च ताडिता
भृशं ॥ प्रासादाः सकलास्तेन विध्वस्तो देवतामपि ॥ एवं तु प्रलये जाते लुप्य क्रिया
श्रवैदिकाः ॥ १॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारा हा हा कारोप्य जायते ॥ देवा गिरिगुहा
भ्यस्ते मुनयो यक्षकिंनराः ॥ २॥ न्यमंत्रयंत कार्यार्थं तत्र प्राह वृहस्पतिः ॥ विद्य
मानेभ्यो देवेभ्यो तेभ्यः सर्वेभ्य एव च ॥ ३॥ न भयं विद्यते तस्य तस्माद्देवविनाय
कं ॥ प्रार्थय ध्वं यदा सोऽपि प्रादुर्भावं शिवालयां ॥ ४॥ गजाननेति नाम्ना च करि
ष्यति च सांप्रतं ॥ हनिष्यति बलादेयं सिद्धं नान्नरांसयः ॥ ५॥ निरध्वं
जगत्सर्वं भविष्यति तदा सुराः ॥ एवं मुक्तास्ततं वै न ते तु देवा दयो विलाः ॥ ६॥
विनायकं रुद्रं दुस्तेभ्यो पापमया युताः ॥ ता उचुः ॥ जगतः कारणं यो सो
रविनक्षत्रसंभवः ॥ ७॥ सिद्धि साध्यगणः सर्वे यत एव च सिंधवः ॥ गंधर्वा

॥ ग. उ. हं. ॥

॥ ध. धं. ॥

किं नरायणामनुष्णो रगराक्षसाः यतः श्वरचरं विश्वं तं नमामि विनायकं ॥ य
तो ब्रह्मादयो देवा मुने यश्च महर्षयः ॥ यतो गुणस्त्रयो जातो सं नमामि विनायकं
यतो नाता वताराश्च यश्च सर्वरूढि स्थितः ॥ १ ॥ यः स्तोतुं न सहः शोषो तं नमामि वि
नायकं ॥ सिंदूरो निर्मितः केन विश्वसंहारकारकः ॥ ११ ॥ तेनातिप्रापितं विश्वं
त्वयि स्वाभिनिजागति ॥ अत्यंकं रागां यामः कोनुपास्पतितो विलान् ॥ २० ॥
जह्ये नंदुष्टं बुद्धिं लंभयतीर्य शिवालये ॥ २१ ॥ सुक्तापरितेपुस्तेनाता तुष्टानते सराः
२१ ॥ निराहारा यता हारा प्राणायामपरायणः ॥ एकपादस्थिताः केचिज्जलम
धे स्थिताः पुरो ॥ धूम्रपानरताः केचिक्लेचिच्च निमिषाः स्थिताः ॥ ऊर्ध्वबाहुतया
केचिक्लेचिच्च मोनमास्थिताः ॥ २२ ॥ एवं तेषां निरीक्ष्येव तपांसि जगदीश्वरः
अविशान्तिं कोटि सूर्यप्रलयानलसंनिभः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा तेजोमयं रूपं जहृषुस्ते
नदासुराः ॥ यश्चिंतितः स एवायमाविर्भूतो विलेश्वरः ॥ २४ ॥ अपतेष्यति नोद

द्विकारकः ॥ असंख्यातामेव तारा न रायंते मरैरपि ॥ इच्छाया हृदि संहर पात्र न च
 करोम्यहं ॥ त्रिधा रूपं विधाया हं विश्वस्य शिव नंदिनी ॥ त्रेता युगे वती र्था हं लक्ष्मी
 हली तथा पुरा ॥ अनेका निचरि त्राणि हृता नि सिं धुना शानं ॥ मयूरे श्वर मा मा
 हं प्रदुजोर्जुन वर्णकः ॥ तदा मया ववो दत्तं ह्यपारे ते सुतः पुनः ॥ भवे हं सेवक
 आहं भविष्या मि त्पथा ब्रुवन् ॥ तदीयं सप्त वेचनं मया संपादि पावती ॥ १३ ॥
 भूभा रं च हरिष्या मि सिंदूरं च महा वलं ॥ सेव नं च करिष्या मि तव मा त्मा जा
 नन ॥ १४ ॥ विद्या तो हं भविष्या मि भूतानां काम पूरकः ॥ **क. उवाच ॥** एवं श्रु
 त्वा वचो गोरी सुरला सर्व पुरातनं ॥ नत्वा तु ह्यवदेवेशं विश्वेशं विष्णुनाथ
 कं ॥ **गोर्धुवाच ॥** निर्विकलं चिदानंदं च तं सर्व स्वरूपिणं ॥ भक्ति प्रियं नि
 राकारं साकारं गुण भेदनः ॥ १५ ॥ तस्मात्प्रहमति स्थू ल मणुष्योऽपुनरं विभुं ॥ अ
 व्यक्तं व्यक्ति मापन्नं रजस खल तमो गुणं ॥ १६ ॥ साया विना सायिनं च सर्व माया

खं नात्र कार्य विचारण ॥ तत ऊचै स भगवांस्तान्कुरां श्रितं तथा युता न् ॥ हनिष्ये
 दुर्देवान् चिंतां कर्तुं महेश्वरः ॥ दुख प्रशमनं नाम सोऽत्रं वर्याति मे व्यति ॥ यतो
 दुख विनाशो वो जातोऽस्मान्मदनुग्रहात् ॥ एक कालं द्विकालं वा त्रिकालं वा
 पियः पठेत् ॥ कदाचिन्त भवेदस्य दुःखानि विधम एव पि ॥ अहं तु सोऽप्रतं देवा
 अवतीर्य शिवा लये ॥ नामाग जानन इति श्रुत्वा तः सर्वार्थ साधकः ॥ १७ ॥ भवि
 ष्या मि ह निष्पामि सिंदुरा दीप्त हा सुरा न् ॥ करिष्या मि थ जादा स्यं को तु का
 नि प्रदर्शयन् ॥ एव मुक्ता ततो देवस्तं त्रे वांतरधीयत ॥ ततो कस्माद्धे मवती
 शिवानुग्रहतो दधौ ॥ गर्भे स ब्रह्म हेतुं तं दिने दिने यथाशसी ॥ १८ ॥ ततस्तो
 ते जसा तप्ताना नादो हृदकां क्षिण्ति ॥ उवाच शंकरं गोरी स तं तत्ता गर्भ तेज
 सा ॥ १९ ॥ अतिशीत स्थलं यत्र तत्र मां नय शंकरः ॥ ततो सोऽष्टषभा रुढ दृष्टे

म. ३. ६
५५

तासु पवेश्य ह्यभासयंति महातेजः पुंजेन विदिशो दिशः वायसु सर्ववा
ययो सक्षितिमुंडलं ॥ नानागणैः समायुक्तो बभाम कान्तानि सः ॥ भ्रमता
तेन सदृशो पर्यलीकाननं महत् ॥ तत्र विष्णोति मकरेणार्चयानुमते तद
ध ॥ नानापुष्पसमाकीर्णं नानाफलद्रुमेयुतं ॥ सरोवापीयुतं शीतसांद्र
यं मनोरमं ॥ ४ ॥ यत्र स्त्राणं तं प्रवेश शिखरोपमं ॥ नंदनदधिरोभं तद
नं चैत्ररथादपि ॥ ५ ॥ तस्यैव गिरिजाप्रोवेश्यया सदृशं शिवः ॥ वतं प्रा
प्तं महादेवक्रीडितोत्र विरं विभो ॥ ६ ॥ यथा नापि सर्वेषां तत्र प्रीतिरभ
तदा ॥ मतोगणमंडपं ते च कुस्तमिय काम्यया ॥ ७ ॥ नानावेदिग्रहयु
ते नानोपस्करसंयुतं ॥ तत ऊर्ध्वं शिवो देवीं वसानं लंगुलेयुता ॥ ८ ॥ य
द्यते प्राप्तिं ततः सति मदनुग्रहात् ॥ ततः स्वयं जगामाशु ध्यानं शो

भरहिमा लये ॥ सखिभिः पार्वती तत्र चिक्रीड सा यथा ह्वि ॥ अरक्षं स्तां कोटि
गणः समं तादा दत्तास्तदा ॥ तदा सा वरणाः सर्वे कंदमूलफलादिनाः ॥ ९ ॥
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराहोरोदोद्भवार्चनं ताम्रपत्रं ॥ इति सोमा
यः ॥ १८ ॥ कउजच ॥ ततस्तनवमेमासि पूर्णं सा सुतवालकं ॥ वाक्चंद्र
नमं पश्य शोभा मिलय नं शुभं ॥ १ ॥ प्रवासाधरं शोभा चतुर्बाहुविराजितं
मुक्ताहारधरं चारु कं कोणैरुपशोभितं ॥ २ ॥ यशस्कमलं मातामोदकं श्रवकं
दधत् ॥ धृतां कुशाब्जविस्तृतं सादय समन्वितं ॥ ३ ॥ किं किं जिह्वा लविलस
च्चारु लयुतं शुभं ॥ भालचंद्रकोटिचंद्रनिर्मलं वदिसमप्रभं ॥ ४ ॥ एवं दृष्ट्वा स्व
रूपं सा चक्रे हर्षनिर्मला ॥ किमिदं तेज उदितं नयता छादिकं महत् ॥ ५ ॥
कोसिलं वद मे चेतो नंदय स्वदृष्टं पाकुस ॥ इत्युक्ता तेन मञ्जुकेसरं तीर्थकं
वच ॥ तत ऊर्ध्वं महाभक्तिनिमातर्विमता भव ॥ गुणैश्चैव ह मनोकांतां ब्रह्मादातां

विदं प्रभु सर्वोत्तमं निरुपसर्गं परास्वरी चतुर्णामपि वेदानां मातृसंस्था
पुण्योचरं महद्गुणं मम विभो सत्त्वं मे पुत्रतां गतः प्रसूतिं क्षमं मम विभो प्रसूतं
दर्शनं गतः इदानीं त्वद्विद्योगो मे तस्या देवतया कुरु एवं वेदस्यां तस्यां तु देवो रू
पांतरो दधौ ॥ २३ ॥ चतुर्भुजं भालचंद्रं शुंङ्गादंडं विराजितं ॥ अनेकभरणयुतं
चिंतामणि युतं हृदि ॥ २४ ॥ दिग्भावं दिव्यगंधं सिद्धिबुद्धि युतं तदा ॥ सरोद्वय
लवचक्षुः सदा ददशेति रिजांतुतां ॥ २५ ॥ शुशोच बहुधा तत्त्वानिधिः केन हृतो ममः
न हि बालस्त्रिलोकेषु दृष्टः शुंङ्गा विराजितः ॥ २६ ॥ ब्रह्मादयो ह स्तस्य तिलोका
श्चेद्वेदनां निष्ठुः ॥ एवं बहुविधं शोकं श्रुत्वा चकरो गृहं ॥ २७ ॥ सगणस्तं शिशुं
गृहं सगणस्तं शिशुं दृष्ट्वा हर्षनिर्भरं गृहं ॥ सगणस्तं शिशुं गृहं प्राह तां श्रुत्वा मे
प्रिये ॥ २८ ॥ अनादिनिधनो देवः शुंङ्गादंडं विराजितः ॥ यत्र कुहाश्रुतं वेदाशास्त्रा
णि मुनयो रमा ॥ २९ ॥ प्रपंचेऽं फिता येन नानाकार्यवति प्रिये ॥ सर्वोत्तमं मि

॥ ग. उ. ई. ॥

॥ ४०७ ॥

नेकातां ब्रह्मांशानां चकार कः ॥ चत्वार्यस्य स्वरूपाणि चतुर्ष्वयुगेषु च ॥ कृते द
शभुजो नाम्ना विनायक इति श्रुतः ॥ १७ ॥ त्रितायुगेषु ल्कवर्णः षट्भुजो सोमयूरः
॥ सिंधुहस्तापालयस्ते वतीर्थस्वालये प्रिये ॥ १८ ॥ स एवायं रक्तवर्णं चतुर्बाहुवि
राजितः ॥ अवतीर्णो गृहे नो हि सिंदूरं निहतिष्यति ॥ १९ ॥ आरुह्य मरुतकं देवं भ्रमा
रं च हतिष्यति ॥ नाम्ना गजानन इति त्रिलोकातिमेष्यति ॥ २० ॥ अयं कलियुगे
देवि धर्मकेतुरिति प्रिया ॥ चतुर्बाहुश्चास्तेनोयास्यते रुचिरं विभु ॥ २१ ॥ त
साम्प्राज्ञिववाक्यं स उवाच बालकं स्फुटं ॥ बाल उवाच ॥ सम्पुक्तं स्वरूपं मे स
म्पुक्तं च या स्निव ॥ २२ ॥ अवतीर्णस्त वाटहं सेवां कर्तुं च सुंदरं ॥ निहतुं
च निहतारं देवानां सर्वभ्रभुजां ॥ २३ ॥ मर्दनं भ्रधराणं च त्रैलोक्यजयशक्ति
नं ॥ हस्तां विश्वसंतोषकं प्रिया मिश्रं करः ॥ २४ ॥ भक्तानां कामपूरकं वेदक
र्मप्रवर्तकः ॥ भविष्यामि वरेण्यस्वरूपो ज्ञानदायकः ॥ २५ ॥ यस्य भक्तिर्मयि दृ

राममध्यानपरायण॥ देवद्विजातिथीनांचरजितः पंचयज्ञकृत॥ पुराणश्रवणे
सक्तः आचारकृतवानशुचिः॥ पुष्पकानामयस्यापिपत्नीधर्मपरायण॥ पति
प्रियापतिप्राणपतिवाक्यपरायण॥ ताभ्यां द्वादशवर्षाणि तपस्तप्तं सुदाहरं
४॥ तयोर्मया वरोदत्त एष्ये पुत्रं त्वमावयो॥ पुष्पकायां प्रसूतायां मये वराक्षये
शिशु॥ ४॥ नीतः सा प्रसूयते प्राणस्तस्मात्कांतयतत्र॥ एवमाकर्ण्य तद्वा
क्यं शिवो हर्षसमन्वितः॥ ४॥ नानावाङ्मयपुष्पे स्ते पूजयामास भक्तितः॥ ४॥
इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराहोरात्रोक्तं विभक्तो नामोऽध्यायः॥ १॥ १॥ तत
श्चिंतोचकारासौ तत्र नेतुं तु वाचकं॥ ततश्चावा प्राह तं नंदी स्वामि युष्मत्प्रसाद
तः॥ १॥ शेषे पिप्पे समुद्रं स्तूयन् पिप्पे गिरिनधि॥ आतापयत्नतो मयं भवा
नकार्यं हृदि स्थितं॥ १॥ कउवाच॥ भणितं तस्य तच्छ्रुत्वा तु हः प्राह हरः सुतं॥
शिवोवाच॥ साधुसाधु त्वया प्रोक्तं आश्रयं मे विदु एवता॥ पौरुषं ते मया शतं

॥ ग ५ ॥

॥ ४०८ ॥

शतशोतं दिक्ेश्वर ॥ इदानीमथ यत्कार्यं विदामि तत्कुरु प्रभो ॥ माहिमं मां महाप्र
थो मासे राजा महाबलः ॥ वरेण्य इति विख्यातो नानाधर्मपरायणः ॥ तस्य पत्नी महा
भागा पुष्पकोना मनामतः ॥ तस्यां सद्यः प्रसूतायां सुजायां कापिराक्षसी ॥ नित्येवा
लं तस्युत्तोनेयं बालं स्वयां लघु ॥ नीत्वा स्यात्पुस्तस्युत्तोया वन्ति प्राप्ति सा शुभो ॥
॥ क १ ॥ एवमाहं स आकर्ण्य शंकरेण समन्वितं ॥ श्रीधं बालं समादाय
तमो मां गेहसुखं ॥ ८ ॥ प्राक्षिपत्तस्युरो बालं सा च सुरसा सुबोधतं ॥ श्रीधमुद्गी
यस प्रायान् दिक्ेश्वर महेश्वर ॥ ९ ॥ उवाच निजहृता तं मां गेहस्थं यमनुचितं ॥ अक
स्माद्मने देवराक्षसी चोरदर्शना ॥ १० ॥ भक्षयंती बालं मां संमामाश्रित्य स्थिता
विभो ॥ तव प्रसादात्पुष्टेन वेष्टिताराक्षसी मया ॥ ११ ॥ मामयित्वा विनिक्षिप्ता
महापर्वतमस्तके ॥ शतचारुं वितासा तुल्यं नामोच्चारणं प्रभो ॥ १२ ॥ ततोप
स्थानमसुब्रातंगं च वणिग्दुरात्मना ॥ कथं मया ते यो ह्ययं रक्षितमः कथं शिशुः ॥ १३ ॥

इति चिंताकुलतया स्मृतिस्त्वं हृदि शंकरः ॥ ततः पुष्पेन शृंगार्यमां क्रोधाश्वा
सेश्वरतया ॥ हुंकारेण च तान् सर्वान् निवार्य बलवत्तरान् ॥ मृताः केचिद्रुता
केचिक्लेचिभग्नशिरोध्रयः ॥ पतितापतिताभ्रमोपुष्पदृष्टिस्ततोपततः त
तोहमगमं देवहस्तकार्यं लब्धेति ॥ लब्धेष्टा विषयं को नु हन्यात्रै लोके यमं उले
अतस्त्वं नाम तो देवे जयं प्राप्तः सबालके ॥ १५ ॥ ततः शिवो हर्षयुतो हिलिङ्ग
नन्दिकेश्वरः ॥ उवाच च प्रसन्नास्मात्तान्ते पौरुषं दृष्ट्वा ॥ १६ ॥ तास्ति त्रिभुवने को
पितृस्समो नन्दिकेश्वरः ॥ कउवाच ॥ १७ ॥ ततः प्रणम्य विश्वेश्वरो पार्वतीमगमच्च
सः ॥ १८ ॥ प्रणम्य तां योजय सो प्रोच मे मधुरयागिरा ॥ मातः शिवा इत्याबालो
नीतो माहृषतीपुरी ॥ १९ ॥ वरेण्यपत्न्या पुरतोपुष्पकार्यान्पथाय स ॥ यतस्ते
नपुरादतो वरस्तस्या बभूव ह ॥ २० ॥ अहं पुत्रलमेष्ट्या मित्रसंस्तुन प्रकाश
तः ॥ निशम्य वचनं तस्य सर्वज्ञा पार्वती तदा ॥ २१ ॥ जहर्ष जानती तस्य शिखी

वीर्यमनंतकं॥ उवाच परमं भक्त्या प्राप्तं तेषां रूपमुत॥ हतासु ग्रामहा घोराक्ष
 सिघोरनिस्वना गंधर्वोश्च हता दुष्टा रक्षितश्चैव बालकः॥ आज्ञातस्थापितस्त
 नमहकार्यमिदं कृतं॥ इत्युक्त्वा विस्मयसर्जसविश्रान्तिं वाक्येन दत्त॥ १५॥ इति
 श्रीमद्गोशपुराणे उत्तराहं गंधर्वपरजयोनमन्त्रिश्रुतिमोक्षधामः॥ १५॥
 कवुवाच॥ ततः कदाचिदेत्येन्द्रसिंदूरे मद्गर्वितः॥ सभासनगतप्राहृष्ट्या
 मेपोरुषं कृतं॥ इन्द्रादयो मुने युद्धं दृष्ट्वा ब्रह्माहरो हसि॥ राजा तु गुरुराज्ञानैव म
 मास्ति किं करि कृतं॥ कुलीलाया यथा नायार्थो वनं हि पतिं विना॥ तथा मे पो
 रुषं व्यर्थं यो द्वारं हि विना भवत्य॥ १॥ ततो तं रिशेवाणि सपुत्रा वपरमाद्रुता
 किमर्थं बलासे मरुजातो स्तितव युद्धद॥ २॥ पार्वत्या उदराद्गर्भो विरेण्य गट
 रगोधुना॥ वर्धते नंतलीलोसौ शुल्कपक्षेयथारुणि॥ ३॥ कवुवाच॥ ४॥
 त्वेयं सहसा वाणिं मुमूर्च्छं सिंदुरस्तथा॥ विहर्षश्चिंतयामास किमिदं केन भा

यस्य मां **॥** एवमाकर्ण्य तदा कर्णं जहृषे शं करोषि च **॥** आरुह्य नंदितं सद्यः पार्वत्या सह
 करः **॥** सप्तकोटिगण कर्णः केलीसंगीतस्तथा **॥** प्रविश पञ्चालयगौरीधरमं हर्ष
 माययो **॥** १॥ **॥** इति श्रीगणेशपुराणे उत्तराह्निके सावित्रीमंत्रनाम चतुर्दशोऽध्यायः **॥** १॥
॥ असौ जगत् **॥** पुष्पकांतिकटे स्तुते चरेण पश्य गृहे स किं च
 कारतमया च स्वकार्यं विस्तारतो ब्रजं **॥** १॥ **॥** क. उवाच **॥** सम्पकं दृष्टं त्वया ब्रह्म
 दयानंदकारकाकं **॥** कथं पिब्ये विधानेन तत्सर्वं पापनाशनं **॥** तस्यां निशायां तु
 ह्यार्थाददर्शं पुष्पकं शुभं **॥** चतुर्बाहुं स्तुत्वा रंगजं वक्रमलं कृतं **॥** कस्तूरितिल
 कं मुक्तामालासुविराजितं **॥** पीतवस्त्रं परिधानं चारुचंदनचर्चितं **॥** श्री देहीप
 मातं वपुषा नानालंकारसंयुतं **॥** तितः सपुष्पकादृष्ट्वा बालं तं संतु तया विभू
 ॥ ५॥ विस्मिता दुःखिता चापि भयभीता भवन्तदा **॥** क्षती वक्षो बहिर्यातिपत्तिभ्यां
 शोककषिता **॥** ६॥ तदा क्रुदिते माकर्ण्य मीलिताः परिवारिकाः **॥** ता विभूषु

षिताः **॥** यदि दृश्यो भवेत्तदा संखादेयं तं समस्तकं **॥** कालस्य मे कथं मरुः पश्चा
 त्स्त्वयो दयया **॥** क. उवाच **॥** एवमुक्ते दत्ति हस्तगर्जयन् विदिशो दिशः **॥** उदी
 य सहसा प्राया केलीसंगीतगलथं **॥** चूर्णयत्यर्चितां नृलक्ष्मीं पातय
 स्वांगमारुतान् **॥** १५॥ चेलतुः शेषकूर्मैश्च चकंपे च च सुभरा **॥** नददर्शश्चि
 वंतत्र पुनः सर्वसहाय्यो **॥** बभ्रा मव सुधां सर्वा शिवं वेगादवेषयत् **॥** प्रले
 यात्संमहर्षणमाजगाम रुषा न्वितः **॥** १६॥ ददर्श दूरतो गौरी सहितं शंकरं
 तदा **॥** मंडमं च गणेशं चैव सारं सिसौ सलानि **॥** १७॥ ततो जगाम सहस्रारि
 णं गौर्यैः प्रकलितं **॥** अदृष्ट्वा तत्र बालं संचुकोपाग्निविवलम् **॥** १८॥
 ततः सतर्कयामास न बोधिनं भूषो मया **॥** अस्याः सुतो मां हि हन्यान्त
 जातश्रोत्रं विष्यति **॥** तस्मादेतां निहन्त्य दमस्तु दस्ततो भवेत् **॥** क. उ
 वाच **॥** एवं निश्चिन्त्य मनसा तत्रास्त्रमुपाददत् **॥** यावेदुमाहं ति दुष्टो हृष्टा

वशिष्ठः परः॥ चतुर्भुजोतिरुचिरो मुकुटो गदभरणः॥ परशुं कर्मलं मातां दे-
 तं दधते मद्रुतं॥ कटौ शेषगले हारं नूपुरे वांघ्रियुग्मयोः॥ निहतस्तद्वज्रसद-
 स्तोचसस्ताम्रमन्त्रतः॥ दधारवालकं हस्तौ कंक्षन्क्षेत्रं नमोदधौ॥ एवं निष्प्र-
 तसंकलततो सौचकितपुराततः॥ सवालौ च वृचैर्विद्याचलरूपापरः॥ २३॥
 सिंदूरोपि च कं पेक्षो महामातुरः क्षणात्॥ आस्ताकुलोपुरो गंतुशशाकं च
 शक्तिः॥ २४॥ ततस्तापस्या जितं बाले वेषा विहृततांगतः॥ बाले तु पतिते
 भ्रमो महारविविराविणः॥ २५॥ चतुष्पदपर्वतानां देशकं पेचवसुंधरा॥ विभ-
 मुर्विहगाव्योक्तिना नाराज्यविरावणः॥ २६॥ अर्णवाः क्षुभिताः सप्त ब्रह्मांड-
 मपि पुष्कटे॥ सवालः पतितो रेवजलांते मुनि संनिधौ॥ २७॥ तत्र तीर्थमभूच्छे-
 षंगले शकुं डमिधुतः॥ अस्या आजनिमतः पार्पनामिति स्मृति क्षणात्॥ २८॥ द-
 र्शनादशजनीयं स्नानाच्च शतजन्तुजं॥ सेवनं मोक्षदं यस्या अनुष्ठानवती

नृणां॥ तदेह रुधिरातः प्रसृता रक्ततांगताः॥ त एव नमदपि मातागणेशः पापनाश-
 ना॥ दर्शनात् पूजनात् सर्वकामदा भक्तकारिणः॥ नर्मदा महिमा सर्ववर्णितुं नैव
 शक्यते॥ २९॥ ततः सज्ज ह्ये देव्योर्मि नारांगत स्त्विति॥ तावकुं शास्त्रमुद्रतो भीष-
 णः पुरुषो महातः॥ ३०॥ जटाभारेण सपिण्डो बलीश्वरनेधरो यथा दंष्ट्राकरा-
 लवेदो जिह्वां गाली स माहृतः॥ ३१॥ दीर्घपाया द्रियगुहः आस्ताकुललोच-
 नः॥ उवाच देवः सिंदूरो नास्य मे गणना क्वचित्॥ ३२॥ एवं मुक्तास्वरुहस्तो य-
 ओ हंतुं च तं रुषः॥ ततो देवो महारोषा दुवाच निजसेवकैः॥ ३३॥ प्रीयती प्री-
 यता मे धयेतो रं पुरुषं वचः॥ यदा तं क्वापि नापरपतवा स्वस्थानमागमते॥ ३४॥
 द्रष्टुमिति यदा शत्रुंग सिध्यति मन्त्रतः॥ एतावच्चरितं तस्य पार्वत्या श्रयनेव
 ततः तस्यैव मायामोहेन प्राप्तयामोहमुत्तमं॥ ततः प्रोवाच गिरिपावर्त विनया-
 त्विता॥ अत्र पीडां देवहता प्राग्भ्याजगदीश्वरः॥ केली संगंतुं मिश्रमितवेष्टाचेत

एतत्तत्तिर्मेभवत्प्रभो ॥ ग ३ ॥ न तेतितामास्यावाहनं मखकः कथं ॥ एतत्सर्वे सवि
 स्तारं वद मे चतुरा नना ॥ **क ३ वाच ॥** अत्रेवोदाहरतीममिति हासं पुरातनं प्र
 द्वादस्य वसं वादं गमं वस्य कवे पि ॥ १ ॥ एवमेव पुरादृष्टः प्रह्लादेन महा मुनिः त
 स्मै प्रोवाच भगवान् कविस्तच्छृणु सांप्रतं ॥ ५ ॥ **क विहवाच ॥** शृणु प्रह्लाद चेतास्य
 वाहनं मखको भवत ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि श्रवणं सर्वकामदा ॥ ६ ॥ पुरा शक्र सभा
 मध्ये क्रौंचागंधर्वस्तमः ॥ वामदेव मुनि सोयत्वा वात्स्य पदाह ततः ॥ ७ ॥ स गवा
 पचगंधर्व मुविक स्वं भविष्यति ॥ कल्पिष्यति वाहत्वे त्वामाक्रम्य गणेश्वरः
 ८ ॥ स एव कुरुण्युक्ते मोक्षं तेष्यति विश्वहृत् ॥ पराशरश्च मे सोय पपात मुख
 काहति ॥ ९ ॥ गिरिशं गनिभो घोरो महारोमा महानखः ॥ महावीरो मिहा दंष्ट्रो म
 हास्वन विराजितः ॥ १० ॥ तस्याश्रमे महाघोरमुपद्रवमथाकरोत् ॥ भक्षयामा
 स धात्यातिभक्ता मृषात्र संचयात् ॥ ११ ॥ पुस्तकानि च वस्त्राणि च कृतानि म

तदृष्ट्वा बालकं तं तथा विप्रं ॥ नृपोपि हतदृतांतसागणे भिययोगहे ॥ ततस्तेपिम
 यो द्विगता दृष्ट्वा बालं तथा विप्रं ॥ अधीराः पयस्तत्र केचि कुरुधुपायये ॥ केचि च
 नृपति प्रादुर्भूता न भविष्यति ॥ न दृष्टो न श्रुतः क्वापि बालो एतादृशो नृणां ॥ नैवा
 यस्यापनीयस्ते वं शचेदकरो गृहे ॥ एवमाकर्ण्य सर्वे वां वाक्यं मा त्पुनरुपति ॥
 १२ ॥ दूतानुवाच ॥ बालोयं सुज्यतां गृहं नेवते ॥ ततो दूता गता मध्योदही सा बालकं तु
 तं ॥ गहनं कोनं न दृष्ट्वा वायुस्पर्श विवर्जितं ॥ तीरे तु सरससत्रभी लापणं संव
 ये ॥ १३ ॥ आश्चर्यप्रथयुः शिघ्रं वरेण्यं नृपतिं पुनः ॥ सभा मध्ये तप दृष्ट्वा नम
 स्तुत्वा ब्रह्मं स्तुते ॥ १४ ॥ आहूय तव राजेन्द्र सिंहमाश्रयिष्यति ॥ यका बालं स
 मायाता भक्षितं स्यादनेवरो ॥ १५ ॥ **क ३ वाच ॥** यावच्च भक्षितं यातो जंबुकोस्ता
 वदेवता ॥ पराशरो मुनिवरो ददर्श कुरुण्यति ॥ १६ ॥ चतुर्भुजं गजास्यं तं को
 टिर्यत्स्वनिभं शुभं ॥ नाना लंकारसंयुक्तं दिग्भारविभूषितं ॥ १७ ॥ सर्वं वे

हितसन्नामिं चिंतामणि विराजितं ॥ मुमोह मायया तस्य सर्वज्ञाननिधिमुनिः ॥ शशोच
 किमिदं विद्मममनसाय निर्मितं ॥ इदं मे तपोनाशं कांक्षता स्वार्थसाधने ॥ अक
 री नमया किंचित दुष्कृतपापभीरुणा ॥ दीना माय चंद्रवद्वरसमांभुता भयात्
 एवं शोचंत मा लोका गस्यं जो करण युतः ॥ निराकारो मोहजा संतंतो लक्षपय
 रः ॥ १३ ॥ तमेव परमात्मानं परब्रह्मस्वरूपिणं ॥ भक्तानां रक्षां कर्तुं श्रीछांवेश
 मास्थितं ॥ १४ ॥ अन्ये मय जुगुप्सता पितो वतपोमहता ॥ निरस्तो जलसूमे प्राप्ते वां
 छितमुत्तमं ॥ १५ ॥ केनाहं मम भाग्येन बालस्य को वतांतरे ॥ कउवाच ॥ एवमु
 क्ता मुनिः सोयनित्ये बालं स्वमाश्रमं ॥ १६ ॥ वसला तस्य तस्य लीदृष्ट्वा बालं तथा
 विधं ॥ आनीतं स्वामिना ताननिंदसे हनिभरा ॥ १७ ॥ इदमे विनिवेशेन प्राह
 प्राणपति तदा ॥ सोवाच ॥ बहुकालं वृत्तं स्वामिना पस्ते पुलितं गुहा ॥ १८ ॥ य
 स्य स्वस्वरूपं न ब्रह्मानहरो न श्रियः पतिः ॥ मुनयो न विदुः साक्षाच्छ्रीं न जाते म

यतो यः कर्तारस्वितारं ता सर्वस्पर्शजगतः प्रभुः ॥ अवतीर्णो भुवो भारं हर्तुं ताता
 वतारं हतः ॥ महद्भाग्यं हि नो स्वामिना यासे न विश्वभृता ॥ अस्ति गोचरां यतो मनीषा
 चामगोचिरः ॥ कउवाच ॥ तस्य बालस्य स्पर्शेन स्तनौ पीतपयोधरे ॥ जातो पयोततो
 बालः स चानंदमवाप हतः ॥ सुश्रावराजो वरेण्यो बालकं तु ततो ॥ पराशरो रम्य
 निना पालितं दिग्भक्षकः ॥ वायुधौ धेणुमहता शर्करां समृद्धं गृहे ॥ १९ ॥ दापया
 मास हर्षेण ब्रह्मण न सुहृदो पितुः ॥ तोषयामास वस्त्राद्यैः कांचनैस्तसंचयैः
 ॥ २० ॥ गवः कामदुधा जाता शुक्लवाण्या जलाब्जितः ॥ आश्रमे तु मुनेस्तस्य शुक्ल
 ह्माः फलान्विताः ॥ २१ ॥ यदहं शृणुयामस्मै पुत्रवान् धनवान् भवेत् ॥ २२ ॥ इति
 गले पुराणे उत्तराहं ना ॥ वाराशरदर्शनं नाम द्वात्रिंशत्तमः ॥ कउवाच ॥
 बालस्य वृद्धो तत्र दिने दिने यथाशक्तिः ॥ आनंदं जनयता तु पितुश्च वरितस्व
 के ॥ १ ॥ मुनिश्चोच ॥ वद ब्रह्म नृगणेशस्य चरितं द्वापरीद्वयं ॥ कलापर्वचरित्रा

॥ ग. उ. द्वे ॥

॥ ४०१५ ॥

वाचनचजानेतेस्वरूपं च परब्रह्म ॥ जन्मजन्मांतरि येन पुण्येन नोपरहंभा
ता ॥ ततः समुखं दृष्ट्वा चित्तोऽप्राकृतो यथा ॥ ४८ ॥ **क. उ. वा. च.** ॥ एवं ते कथि
तावास्याप्यामुखकवाहना ॥ ४९ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे उत्तरार्द्धे कोच
त्रयमगानामाध्यायः ॥ ३३ ॥ मुनिहवाच ॥ किमनेन कृतं पूर्वं पुण्यपापं
च पश्य ज ॥ येन यं मोखकं जन्म प्रापदेहस्य वाहतां ॥ १ ॥ **मुनिहवा ॥** सम्पक
ष्टं स्याद्वै स मनसो मम च प्रियं ॥ ब्रवीमि सकलं तं च तदिहैकमनाष्टपु
सुमेरो ॥ शिवरेरम्ये सो भरेराश्रमो भवत ॥ तानाह स समाकीर्णं नानाफलि
गणान्वित ॥ ब्रह्मिण्यामुनिगुणदेवा इन्द्रपुरोगमाः ॥ आयाति सो भरे
स्तस्य दर्शनाय दिने दिने ॥ महत्तपो वृद्धिदोस्तस्य जितवितेजस ॥ ५ ॥ रम्या
स्य त्रिषु लोकेषु ध्याननिष्पन्नैश्चरैः ॥ यस्य पत्नी महाभागमनोमयीति
विश्रुता ॥ पतिव्रता सुसर्वा सुविख्याता मर्त्ये वक्ष्यते ॥ रम्यता तुरते रम्या जिता

हं सपि ॥ ससारभरतं भस्मवं भक्षयामास मूर्खक ॥ पुष्पाद्यातेन दृष्ट्वा स पातयामा
स भरतले ॥ चंचुकारेण शूद्रेण गर्जयामास विष्णुः ॥ तालातथा विधत्तं तु चिंतयामा
पमुनीश्वर ॥ दुर्जनेस्त्वलाकारे स्नानं स्याज्जपनं संशयः ॥ अधुना कुरुर्गतमं कसिं
स्नाने मुखे भवेत् ॥ प्राणप्रागे मरुदोषं वंदेति शस्त्रचिंतका ॥ कथं सुखाश्रमे
दुखं प्राप्तं कर्म प्रसंगतः ॥ कस्य वा स्मरणं कार्यं को वा दुःखस्य मोक्षते ॥ कथं न ना
शयेदन्नकः समर्थो भवेद्वै ॥ कस्य शरीरायाया को न स्मृता भविति ॥ १० ॥ **क. उ.**
वा. च. एवं पितुर्वचः श्रुत्वा बालको न तं विक्रमः ॥ उवाच मधुरं वाक्यं चिंतां माकु
रु सर्वथा ॥ मिथि तिष्ठति दुष्टातां संहरिष्ये मरु प्रभो ॥ पुत्रतां ते प्रयातो स्मि विधासे
ते प्रियं तु यत ॥ धस्य मे क्रुदिते न येन दृष्टिर्बाली कृता मिथात ॥ ११ ॥ पर्वताश्चूर्यतामि
यः पादाद्यतेन मे मुने ॥ पश्य मे कौतुकं तात नयामे नंतु माहतां ॥ **क. उ. वा. च.** एवं मु

कासजत्यां कोटिस्त्यतिभं शिष्टं मे चेष्टेति तडिखुजः शुभ्रमे सोंतरिक्षगः तसु
 भयतो देवाः स्वानिधिद्या नितस्तण्ण तः ॥ मरुत्तमवापम हतीमातुः पारावलादिते
 शुशेच परमकुहोतिरुहः श्वासमारुतः ॥ कथं कालस्य मरणमागतं देवनिर्मितं
 भवितव्यं भवत्येव पुरुषाद्यो निरर्थकः ॥ येन दंष्ट्रा तमात्रेण दारिताः पर्वतावदुन
 मया गच्छेदेवानासुरा राक्षसा नराः ॥ तस्य मे केन पार्श्वेन केनोक्ता मिगतायुषा ॥ **क. ३६**
च. ॥ मुखके प्रव्रवीत्येवं प्रावतावदुजानन ॥ चकर्ष मनसा तं ससोगा मुखकसं
 युतः ॥ यथा गारुड उरुहः सर्पकं च तितस्तण्ण तः ॥ नमस्तु खविभुं देवगजानन
 मनामयं ॥ तुष्टो वपराभते पाचिहानं दद्यन् प्रभुं ॥ **३७** ॥ लमेव जगतो नाथा कसि
 हर्ता प्रपालकः ॥ गुणत्रयविहीनश्च गुणत्रयसहायकः ॥ **३८** ॥ मया तीतोपि मा
 थावीमायिनामपि मोहकः ॥ ब्रह्मादिनामगम्यस्त्वं मुनिरूप्य असंस्थितः ॥ **३९** ॥
 रणं करणं कर्ता कारणं त्वं च कारणं ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं प्रीतो सोऽहिरदननः

प्राह भक्तिं दत्ता त्वाभक्तं तं तस्वकं विभुः ॥ तवेव पुरुषार्थे तदेव द्विजहो न धाति
 गुणो हं गुणिजातो दुष्टमाशनहेतवे ॥ साधुर्न प्रक्षणाया ययतस्त्वं शरणं गताः ॥ अ
 तस्तो दत्तमभयं वरं दण्डयमिह वि ॥ **ग. मुख उवाच ॥** नाहं शरणं गतास्य त्वं त्वमेव ह
 णु रक्षितं ॥ **क. उवाच ॥** इत्युक्तो मुखकेनासौ गविष्टेन गजानन ॥ बाहल्यं मम मा
 हिसं यदि संभवस्तव ॥ तथेयुक्ते सपिगाक्षोऽरोहा क्रेम्य तस्तण्ण तः ॥ भारेण च
 रण्यस्तत्पुनर्देवं सयाचत ॥ अहं ते वाहनं ज्ञातो लघुभूतो भव प्रभो ॥ **४३** ॥ याचत
 स्तस्य च सलक्ष्मणो भारो भवद्विभुः ॥ एतदंष्ट्रामहाश्वर्यं प्रणम्य मुनिव्रवीत् ॥ **४४** ॥
 न बाले पौरुषं कापि मया दृष्टं जगत्र ये ॥ यद्यब्दास्त्वावताः शिर्णः लोकपालाश्च
 तस्य सा ॥ सत्त्वग्राह्यस्यै सण्णमात्रेण जीतो वाहनतो बलात् ॥ ततोऽगस्त्यमाता
 स्पवस्तलागच्छतं शिष्टं ॥ **४५** ॥ प्रस्तुतो पाययामासस्तनो माता मुदा युता ॥ **४६**

॥ ग. ३. ६. ॥

॥ ४. १. ॥

लियानघ। गजाननस्य वाह्यमुखे स्पृश्या भवेत् ॥ **मुनिहवाच** सिंदूरस्य वधं ब्र
ह्मकथं स कृतवान्निभुः ॥ गणेशस्तनमाचक्ष्य विस्तारं चतुरानन ॥ **श्रुत्वा तु**
न मे तद्विज्ञायते मृतपानवत् ॥ भक्त्या शृणोति देवेश सर्वज्ञः स्ववदस्व मे ॥ ४२
रतिश्रीगणेशपूजणे कौचशायवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशतिमोऽध्यायः ॥ १३४
कनुवाच ॥ एकस्मिन् दिवसे देवो जगदनुनिसत्तमं ॥ पराशरं महाभागं पर
दुःखप्रपीडितः ॥ १ ॥ **गजानन उवाच** सिंदूरेण तु दुष्टेन पीडितः सकलं जगत् ॥ स्वाहा स्व
धावपदकारैर्वर्जितं वेदघोषतः ॥ २ ॥ स्थानभ्रष्टा देवगणः भ्रष्टा कृषिगणस्त
था ॥ गजाननस्वरूपे एकस्मिन् दुष्टनाशनं ॥ ३ ॥ साधूनां पालनं चैव भरभारह
रुणं तथा ॥ स्थापनं सर्वदेवानां मानं दं जगतोपि च ॥ ४ ॥ निजैर्हि मस्तके तात पाणि
मेभ्यर्चय शुभं ॥ अनुग्रहप्रसादातिह निष्येदुष्टदानवान् ॥ ५ ॥ **मुनिहवाच ॥**
आश्रयं परमं बालबालभावात्प्रभाषसे ॥ बालकः को तु का विष्टो यान्धते च

रम्पातया विलाः ॥ शिविप्रभृतयः सर्वान् प्रापुः सम्पत्तांस्तव ॥ कदाचिन्मौमरिहो
मृगाकारं प्राप्तुं स्थितः ॥ **श्रुत्वा होमं वयं यत्तस्मिन् धर्मं गृहे स्थितो ॥** भतो मया सु
श्रीलासागटकार्यं रता भवेत् ॥ तदा दुष्टस्तुं धर्वाः कौचनामास भोगतः ॥ विप्रा
तिमगतस्तस्य दूषाश्रममनुत्तमं ॥ नानाशालासमाकीर्णं बहुशयं सुशीतलं ॥ १ ॥
शतादृशे रम्यतरु आश्रमो यस्य स प्रभुः ॥ धर्मं तपस्तप्यमुनेः शरणं तायं सुखप्रदः
चिरस्थाना नुक्तिदः स्यादियुक्ता तद्गृहं ययौ ॥ ददर्श मुखचंद्रं स मतो माया मनो
रमं ॥ १ ॥ यस्य दर्शनमात्रेण च कंपे सामुमुखं च ॥ मनोमथानशशापमृतस्मरण
तल्लभा ॥ २ ॥ **मृगावाच ॥** कंकणं च सखे दादिस्रवज्जला ॥ बभूव परमो द्विगतामुप
रुचंशुशीरो च च ॥ ३ ॥ **मोवाच ॥** कमथ शरणं यामिकोऽस्मादुष्टालमोक्ष
ते ॥ न हंतं दुष्कृतं किंचिदिह जन्म निसंसारं ॥ ४ ॥ जन्मांतरिधया येन सुखे दु
ष्टं मुपस्थितं ॥ दुष्टभावं तु तं ज्ञात्वा सांख्यं तीव्रवीदितं ॥ अहं दुहितु

॥ ग. उ. ॥

॥ ध. १६ ॥

ल्लास्तेजनकेनसमोसिमे॥ तानवानसिपापेखंभावतस्वगतत्रप॥ पापिनोयांति
नरकं वर्षकोटिगणनबहुन॥ तस्मान्मुचमहाभागनिपुणं पुत्रिकोपमं॥ नोचेदहंक
रिष्यामिप्राणस्याग्निसंशयः॥ स्त्रीहस्यादोषसंभरं तं पापतेस्यान्नरुतरं॥ ममभेता
महाभागोवनादायास्यतेधुना॥ तस्यकोधोनेलस्वाहिभस्मत्वंनेष्यतेक्षणात्॥
२॥ विनाशं तस्यनोकिंचित्कार्यंकार्यममालघु॥ नोचेत्तांभस्मात्कुर्वेत्सिद्धिं च
क्षणेष्वपि॥ २॥ एवं वदस्यां तस्यां तु सोभरिः समुपागतः॥ तं दृष्ट्वा स्वांगगतां मया
हरविसंतिभो॥ २॥ मुमोचतेजसा तस्य धर्षितोसोकरं तदा॥ अधोपश्यच्च
येचस्त्वायचविभायच॥ २॥ मुनिरुहसाप्रलयाग्निरिवज्वलन्॥ उत्ससज
तदाशम्यगंधर्वप्रतिदुःसह॥ २॥ मुनिरुवाच॥ असमक्षं यतो मे लंपरी धर्षि
तवानसि॥ असमक्षचरोरुमुखकस्त्वं भविष्यसि॥ २॥ चोरवत्पृथिवीदण्ड
स्वोदरं सरयिष्यसि॥ क्रोचउवाच॥ नमयाबुद्धिपूर्वते धर्षितेयमनोरम॥ २॥ प्रसं

गारेवतस्संगोदष्टुमांचारुरूपिणि॥ कश्मान्नेष्टोचेयंतावत्तामपिदृष्टवान्
तेजसातेप्रभीतेननमयामनघामुने॥ अहं तांशरण्यामिहपांकुरुममोपरिश्रे
लोकेनेदृशीदृष्टापातिद्वयगुणवित॥ १॥ अतोपराधं मेक्षंतुमहसिलं कृपा
तिथे॥ कुरुक्षुतुगहंमध्यंशरणागतवत्सल॥ २॥ मुनिरुवाच॥ सवतेसागरमेह
देतिस्त्रिमेरुवि॥ तमेवचोत्पथाभरपाद्द्वितीतिलमाजुयात्॥ ३॥ अथापिप्र
त्रवीम्यदुष्टतच्छृणुसादरं॥ पराशरगृहेदेवोक्षापारेवतेरिष्यति॥ ४॥ ग
जाननुरतिस्त्रातस्तस्वाहलमेष्यति॥ तदाब्रह्मादयोदेवामानयिष्यंति सादरं
तस्यहस्तगतःस्वोपुनरेष्यसिसखरं॥ एवमाकर्णेतदाकंदुःखहर्जसमन्वितः
३॥ पपातछथिच्छेमहामुखकेरूपश्चक्र॥ पराशरस्याश्रमेतुक्षापारेसमुपस्थि
तौ॥ ४॥ महाबलमहावीर्यमहापर्वतसंनिभः॥ मुनेरग्नौर्बलेनोसौगजाननस
मीपगः॥ ५॥ अभवद्वाहुरूपेणस्वकोसोमहाबलिः॥ एततेकथितंस्वयंमोदछं

॥ ग. उ. ६ ॥

॥ ४९८ ॥

सुदृष्टेन प्रहृति यो ॥ उवाच सेवका सर्वान्न कोयं गर्जति पश्यतो ॥ मूर्धा प्राप्ता मया
के स्यादृष्टेन पुरः कथं ॥ श्याप्यामित्युरः स्यात्तुं कस्य शक्तिर्भविष्यति ॥ ततस्ते
सेवका जगुस्तदा बालसमीपतः ॥ तदप्यंतं निरीक्ष्येव सिंहस्य कारिणे यथा ॥ विमुञ्चे
वचकं पुश्च केचिद्वैयं तमब्रुवन् ॥ २१ ॥ कस्य त्वं कुत आयातः किमर्थं तव नाम किं
सिंदूरं किं संहारं सिके को धसंयुतः ॥ २२ ॥ श्रुत्वा ते कंदितं विश्वं कं पितं च स
सिंदूरं ॥ बालोपिव लवान् भाति वतुः पंचादिको पिच ॥ २३ ॥ दृश्यसे विश्वसं
रकरणं यमं दं क्षणं न ॥ एवमाकर्णत द्वाकं प्रोवाच स तान्निभु ॥ २४ ॥ अहं हि
वसुतेः स्यातां पाराशर्यं गृहे वसन् ॥ दुष्टं संहारं सिके भक्तपालनतत्परः ॥ २५ ॥
नानावतारकुशलो ब्रह्मादिर्गुणगोचरः ॥ गजाननेति मे नाम यद्दं कर्तुं समा
गतं ॥ २६ ॥ स्वातिना बोधयंस्तु तस्मै सर्वं ब्रुवंतु च ॥ तस्मिन् हते मानसं मे

तोष मेष्यति दुर्जये क उवाच ॥ ततस्ते निर्ययुः शीघ्रं सिंदूरं प्राब्रुवंत्वचः ॥ दृष्ट्वा जन्तुः
वयं शीघ्रतरं याता पुरुषं भवदाहया ॥ क्षतांत स हरांतं तु दृष्ट्वा सर्वे चकंपिताः ॥ ततो
भवेत्प्रतापेन तदग्रे प्राब्रुवामच ॥ ततस्तेन समाख्यातं निजं सर्वं समागतः ॥ २१ ॥ गजा
ननेति नामास्पृशिव पुत्रस्य मेव च ॥ दुष्टं दैत्यविनाशाय साधुनां पालनाय च ॥ २२ ॥ स
प्रतंतु लया साहं युद्धाय समुपागतः ॥ स चतुर्वाषिके बालो वलाते बहुविस्तरः ॥ २३ ॥
हानिं स प्रभावेन जहिष्यन्ति जं लघु ॥ तत्तु श्चास्मात्त्रेण दूरे गच्छेद्यशिशुः ॥ २४ ॥
तस्य ते दर्शनां स्वातिनश्च कं पुरिषकादयः ॥ तस्य ते गणनाकास्ति बालस्य स्यात्
मेव सः ॥ २५ ॥ क उवाच ॥ एवं दूतवचः श्रुत्वा सिंदूरं श्रुत्वा तया तुरः ॥ वभ्रुवन् न तु
उश्रुजो धाहणं बिले च न ॥ २६ ॥ उद्धमन्त यता द्वा प्रलया न लसन्ति मे ॥ उवाच द
तान् क्रोधि न हर्षेण च समन्वितः ॥ २७ ॥ स उवाच ॥ आश्चर्यं परमं दूता भवद्वच
सि मे भवतः ॥ सिंहं स हयो हं हि मयैकः कथमेष्यति ॥ २८ ॥ चतुर्वर्षेण बालेन यो ह्वयं

ऋतोदिशः ॥ पश्यति स्म यदा देहो जातं तं ददशो विभुं ॥ सहस्रशीर्षं देवं सहस्राक्षं दि
 वं भुवं ॥ सहस्राणां दंष्ट्राणां स्थितं माप्यदिशो दश ॥ दिग्भावं दिव्यगंधं दिव्यालंकारं
 चितं असंख्यसूर्यसदृशं असंख्यरूपिणं विभुं ॥ एवं दृष्ट्वा विशद रूपं चक्रे देहमानसं
 १८ ॥ धृत्वा धर्मं पुनर्देहो यथौ देवस्य संल्लिख्य ॥ जगज्जगज्जगत्पुन्यो मविदिशश्च दिशो
 पिव ॥ १९ ॥ उच्छ्वसन् स हस्तं देवं हतुं मियेष सः ॥ यथोत्सुरतः क्रोधात्पतंगो ज्वल
 नं यथा ॥ २० ॥ **देव उवाच** नायं मत्तमेन जानीते स्वरूपं मम दुर्लभं ॥ अहमेनं विमोक्ष्य
 मियुक्ता कंठे दधारतं ॥ २१ ॥ मम देसिंदूरं तं सकलभ्यां बलवती ॥ ततस्तदस्मां गा
 निविलिंपाहणेन सः ॥ २२ ॥ ततः सिंदूरवदनः सिंदूरप्रिय एव च ॥ अभवेज्जगतीत्यातो
 भक्तकामप्रपूरकः ॥ २३ ॥ सिंदूरेतुहते देवा मुदा पुष्पाण्यवाकिरन् ॥ अनाद्य न जयवा
 द्यानि न तु क्वाप्सुरा गणाः ॥ २४ ॥ आयुस्तत्र मुनयो वसिष्ठप्रमुखाः सुराः ॥ ब्रह्माद्याः
 सकलाराः केषु शो वल्लभा एव ॥ २५ ॥ जयशब्देन मः शब्देः पूरयंतो दिशो दश ॥ त

तः सर्वे भूमिपाला युयुस्तत्र मुदा निताः ॥ २६ ॥ षोडशैरुपचारेस्तजानर्चुः परमेश्व
 रम् ॥ गजाननं चतुर्बाहुं सर्वभरताभरपितं ॥ २७ ॥ दिग्भावं दिव्यगंधं मालुकाहनमि
 ष्वरी ॥ प्रार्थयामासुरिद्राद्याः स्तोतुं त्वानं हि वाकुमः ॥ २८ ॥ यत्र कुंठाश्चतुर्वेदा ब्रह्मा
 द्याः समुनीश्वरः ॥ त्वं कर्ता करुणं कार्यं शुकपोषकोपिव ॥ २९ ॥ संहतामोहन
 ऋषिभिश्च स्यता नदः केचित् ॥ सरितः सागरा दृक्षाः पर्वताः पशवो विलाः ॥ ३० ॥
 वायुराकाशश्च विविधवर्णवस्त्रमेव च ॥ ब्रह्मा विष्णुः शिवः शक्रमरुतो मुनयोपि
 च ॥ गंधर्वाश्चारणसिद्धाः यक्षराक्षसापंतगाः ॥ अप्सराः किंनरा दिवा लमेव सच
 राचरा ॥ वयं धत्ता यतो दृष्टो प्रसन्नो न भ्रष्टा धन ॥ सिंदूरेतुहते देव सुखिनः सर्व
 देवताः ॥ राजानो मुनयो लोकास्त्वत्कर्मसु मुदा ॥ भविष्यति स्वधा स्वाहा
 जयदेवाराः श्रिताः क्रियाः ॥ नानावतारैकुरुमिपालं न त्वं विशेषतः ॥ दृष्ट्वा

आसजेत॥ मायया मोहितो ह्यमयजं त्वानथा गृह्यत॥ **क उवाच॥** इति
श्रुत्वा कर्ण्यैव पयापरमेश्वरः॥ अलिलिङ्गवरेण्यं तंचतुर्बाहुभिरादरात्
उवाच परयाभक्त्या वरेण्यं तपति विभुं॥ **५१॥ दिव उवाच॥** पुरा कल्मेसहा
रणे तपस्तप्तं सुदारुणं॥ उभाभ्यां पक्वपण्णिनिभक्षयित्वा वटस्पृष्ट॥ **५२॥ दि**
व उवाच॥ अथ वर्षसहस्राणि अस्मिन्तो हंतदा भवं॥ भवद्भ्यां हितः पुत्रो न मोक्षो मु
हमावतः॥ **५३॥** सो हं पुत्रस्त्वमापतो भरभारहरण्यच॥ सिंदूरस्पृष्टं धुं कर्तुं
साधुनां पालनं तथा॥ **५४॥** अथ यथा न शरीरे मे निराकारसाक्षिणः॥ वचनं तु क
तं सत्यं त्रैलोक्यस्यापि तोषिणि॥ **५५॥** आस्ये धुना निजं धाम न त्वं शोके मनः क
था॥ **वरेण्य उवाच॥** संसारे बहु दुःखानि दृष्टानि दुःसहानि च॥ **५६॥** इदानीं नोक्ष
मार्गं मे ह्यपयादिना दुःखहन्॥ साक्षात्कारे कथं बध्यस्तव स्याद्विरदानव॥ **५७॥**

॥ ग-उ-हं ॥

॥ ध-२५ ॥

येनोपदेशेन मुक्तो यास्यामि तद्वदस्व मे ॥ योगं तं येन सर्वस्य ह्येकमं क्रोधमृतं मे य ॥
क-उ-वा-चे ॥ एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं ह्यपयासगजानन ॥ उपवेश्य पश्चात्सने तं हस्तं
शिरसि चादधत् ॥ ५४ ॥ गणेशगीतां तस्मै स उपदंष्टुं प्रचक्रमे ॥ निरस्य सर्वसंदेहं
त्विश्वरूपं प्रदर्शयि ॥ ५५ ॥ गीतासारं सबुद्धये व गणेशोपदेशतः ॥ स्थाप्य राउपम
मायेषु तपसे वनमायये ॥ ५६ ॥ चतुरानन देवेश रूपया परया वद गीतानां तु ग
णेशस्य सर्वज्ञानविनाशिनो ॥ ५७ ॥ इति श्रीगणेशपुराणे बृहन्नारायण
उपदेशोऽवर्णितं नाम प्रदत्तं त्रिंशतिमोऽध्यायः ॥ ३५ ॥ **क-उ-वा-चे ॥** एवं मे वपु
राहः शौनकेन महर्षिणा ॥ सस्तुतः कथयामास गीतां व्याख्यासमुखाश्रुतां
॥ **स-उ-वा-चे ॥** अष्टादशपुराणेष्वमृतं प्राश्रितं मया ॥ ततोतिरसवः स्यात्तु
मिच्छाम्यमृतमुत्तमं ॥ १ ॥ योनामृतमयो भूत्वा भूयः ब्रह्ममृतं यतः ॥ योगमृतं महा
भाग तमेकरुणया वद ॥ २ ॥ **आ-स-उ-वा-चे ॥** अथ गीतां प्रवक्ष्यामि योगमार्गप्रका

॥ ग. म. ह. ॥

॥ ६२५ ॥

विष्णोर्भीकारो मुक्तासुः सर्वपापहृत् ॥ अहं ह्येनो महापापा आसहेतोः पचंति
ये ॥ ऊर्जो भवंति भूतानि देवा दन्तस्य संभवाः ॥ यज्ञाच्च देवसंभरतिस्तदुत्पत्तिश्च
वैधतः ॥ ब्रह्मणो वैधमुत्पन्नं मतो ब्रह्मसमुद्भवं ॥ अतो यज्ञे च विश्वस्मिन्नस्थि
तं मां विद्मि भूमिप ॥ संसृतीनां महाचक्रं क्रामितव्यं विचक्षणे ॥ समुद्रा प्राणति
नर्पे द्रिय क्रीडो मोजना ॥ अंतरात्मनियः प्रीत आत्मारामो खिलप्रियः ॥ १५ ॥ आ
त्मतत्त्वोत्तरो यस्मात्तस्यार्थो नैव विद्यते ॥ कार्यं कार्यं ह्येतानां संनैवाप्नोति शु
भाशुभे ॥ १६ ॥ किंचिदस्य न साधं स्यात्सर्वजंतुषु सर्वदा ॥ अतो सकृत्तया भूत्वा
कर्तव्यं कर्म जंतुभिः ॥ १७ ॥ सकृत्गतिमवाप्नोति तादृशः सत्तां नराः परमां
सिद्धिमाप्नुयात्पुनराजर्षयो द्विजाः ॥ १८ ॥ संग्रहाय हिलोकानां तादृशं कर्म
चारभेदः ॥ श्रेयान्पदं कुरुते कर्म तत्करोत्यखिलो जनः ॥ १९ ॥ मनुते यत्प्र

सर्वदा मयरो भवेत् ॥ संयतो नो द्विगुणं ह्यस्य स छेतधीर्मतः ॥ चिंतयान
स्य विषयान् स योगो वस्तुषु जायते ॥ कामः संवर्धते तस्मात्ततः क्रोधो निवर्ध
ते ॥ २० ॥ क्रोधादज्ञानसंभरति विभ्रमस्ततः स्मृतेः ॥ अंशस्मृते मतिर्ध्वंसस्तदं
शास्त्रोपि नश्यति ॥ २१ ॥ विना द्वेषं च रागं च गोचरात्पुस्तस्वैश्वरेत् ॥ स्वाधीनं
दयोर्वेषे संतोषं स सारधत्ति ॥ २२ ॥ त्रिविधस्यापि दुःखस्य संतोषो विलयो भवे
त् ॥ प्रज्ञाया संश्रितश्चायं प्रसन्नो हृदयाद्भवति ॥ २३ ॥ विना प्रसादं न मतिर्विना
मत्मानभावना ॥ विना तां नरा मोक्षं विना तेन कुतः सुखं ॥ २४ ॥ इन्द्रियाश्चावि
चरतो विषयाननुवर्तते ॥ यत्ननस्तन्मने हंती हंतादस्य नावमरुद्यथा ॥ २५ ॥
यारात्रिः सर्वजंतूनां तस्या निद्राति नैव सः ॥ न स्वपतीह ते तत्र सारात्रिस्तस्य भ
मिप ॥ स हि तां पतिमायां तिबनानि सर्वतो यथा ॥ आयाति यंतथा कामानस

शान्तिके विद्यते ॥ ६५ ॥ अतस्तानिरुसंरुधसर्वशस्तामिमानवः स्वस्वार्थेभ्यः
 प्रधावन्ति बुद्धिरस्य स्थिरा तदा ॥ ७० ॥ ममतादं हृती सर्वान् कामांश्च यश्चरेत्
 निश्चिन्तानरतो भूयात् तदा नानुक्तिं सया सति ॥ ७१ ॥ एवं ब्रह्म धियं भूय यो विज्ञा
 नातिदेवता ॥ तृयां भवस्था प्राप्ता पि जीवन्मुक्ति प्रया सति ॥ ७२ ॥ इति श्री गणेश
 पुराणे उत्तरार्द्धे गणेशगीता रूप निषदा र्थगर्भा सुयोगा मृतार्थे श्लो ३० श्रीम
 महागणेश गीताननवारेण्य संवादे सांख्य सारार्थे श्री गोताम ॥ ३० ॥ वरेण्य उवा
 सान निष्कर्म निष्कामं प्रोक्तं लया विभो ॥ अवधार्य वदे कं मे निश्चेय स करं तु
 किं ॥ गीतानन उवाच ॥ अस्मिंश्चराचरे स्थितौ पुरे क्रे द्वे प्रिय प्रिये ॥ सांख्यानो बु
 द्धियोगेन वैधयोगेन कर्मिणः ॥ १ ॥ अनारीयं न वै धर्मा निः क्रियः पुरुषो भवेत्
 न सिद्धिं याति संस्था गतैव संकर्मण रूपा ॥ २ ॥ कदाचिदक्रियः कोपि क्षणेनैव

वतिष्ठते ॥ अस्वतंत्रः प्रवृत्तिर्जै गुणैः कर्म च कार्यते ॥ ३ ॥ कर्माकारं प्रियतामं नि
 यम्यास्ते स्मरन् पुमान् ॥ यज्ञोचरा त्मंद चितो धिगोचरः समारुते ॥ ४ ॥ तद्गामं सं
 निष्पादो मनसा कर्मचार मेत ॥ इन्द्रियैः कर्मयोगं यो वित ह्या स परोत्तम ॥ ५ ॥ अ
 कर्मणः श्रेष्ठ तमं कर्मानि ह कृतं तयत् ॥ वर्धनः स्थितिरप्यस्या कर्मणा तेव
 से सति ॥ असमर्प्य निवर्धते कर्म तेन जनामपि ॥ कुर्वीत सततं कर्मनात्र
 संगो मदर्पणं ॥ मदर्थे याति कर्माणि ताति ब्रह्मं तिन के चित ॥ ६ ॥ स वा स
 न मिदं कर्म ब्रह्माति देहि न वलात् ॥ वर्ण म्स्त्रा वदन् चाहं स यसां स्ता न्पुराणि
 या ॥ ७ ॥ यज्ञेन रुध्रता मेध का मरुः कल्प दृष्टवत् ॥ सुरांश्चानेन प्रीण ध्वं सुरास्ते
 प्रीणयंतु वै ॥ ८ ॥ लभ ध्वं परमं स्थानं मत्प्रेत्यः प्रीणता स्थिरा ॥ इक्ष्वा देवाः प्रदा स्यं
 ति भोगा निष्ठा सुतर्पिता ॥ ९ ॥ ते दत्ता स्तां नरस्येभ्यो दत्त्वा भुंक्तं सततं ॥ हुता व

॥ ग ७ ॥

॥ २९ ॥

पिमनवे निजस्मृतवे ॥ ततः परंपराया तं विदूरे नै सहर्षयः ॥ कालेन व
हुताचार्यनेष्टः स्माच्चरमेयुगे ॥ अश्रद्धेयो ह्यविश्वास्यो विजीतव्यश्च भवति
॥ एवं पुरा भवं योगं श्रुतवान् सिमन्तुखात् ॥ १ ॥ गुणा दुष्टतरं वेद
हस्य परमं शुभं ॥ २ ॥ **वरेण्य उवाच** ॥ सांप्रतं चावतिष्ठे सिगर्भं तत्त्वं गजानन
॥ प्रोक्तवान् कथमेतत्त्वविष्णवे योगमुत्तमं ॥ ३ ॥ **गणेश उवाच** ॥ अनेकानि
च ते जन्मान्यतीतानि तवापि च ॥ ४ ॥ संस्मरेतां तिसर्वाणि न स्मृतिस्तव व
र्तते ॥ मत्त एव महाबाहो जाता विश्वा द्यः सुरा ॥ ५ ॥ मयैव चलयं याति
प्रलयेषु युगे युगे ॥ अहमेव परो ब्रह्मा महाहो हमेव च ॥ ६ ॥ अहमे
व जगत्सर्वं स्याद्वरं जंगमं च यत् ॥ अजोमयो हं भूताला तादिरिष्व
रमेव च ॥ ७ ॥ आस्थापुत्रिगुणं मायां भवामि बहुयोनिषु ॥ अध

माणां सतदेवानुसरत्यजो ॥ विष्णुमेतन्साध्योस्तिकश्चिदर्थो न रात्रिप ॥ अनाल
व्ययः कुर्वे कर्म तथा प्यहं ॥ न कुर्वे हं यदा कर्मस्वितं नो लसभावतः ॥ करिष्ये
ति मम ध्यानं सर्वे वर्णा महामते ॥ भविष्यति ह्येते लोका उच्छिन्नसंप्रदायि
नः ॥ हं तास्यामस्य लोकस्य विधाता शंकरस्य च ॥ ८ ॥ कामिनो हि स शक्यै रताना
कर्मकारिणः ॥ योगयुक्तः सर्वकर्मणि पर्ययेत्तु चिकर्मकृत ॥ ९ ॥ अविद्यागुण
सादृश्या कुर्वे कर्मण्यतन्द्रियः ॥ अहंकारात्तदबुद्धिरहं कर्तेति यो वदेत् ॥ १० ॥
वस्तुवेद्यात्तद्विभागान् कर्मणोः ॥ कारणं विषये च तदिति मत्मान
सृजते ॥ कुर्वेति सफलं कर्म गुणे स्त्रिभिर्विभोहिता ॥ अविश्वज्ञानात्तदु
हो विश्वविनैव लंघयेत् ॥ नित्येनेमिति कंतश्चान्धयिकमर्पयेद्बुधः ॥ य
द्वाहं मम ता बुद्धिः परंगति संकमवाधुयात् ॥ अनिर्वृतो भक्तिमतो

येमहुक्तमिदंशुभं॥अनुष्ठितंतुयेसर्वमुक्तस्तस्मिन्कर्मभिः॥येचेवनानु
 तिष्ठन्तिअशुभाहतचेतसा॥इष्टमाणांमहाभरतान्निष्ठांस्तोविहिमेपा
 त॥तुल्यंप्रहृष्टाकुरुतेकर्मयत्तत्तानवानपि॥अनुयातचतामेवाग्रहस्त
 वानिरर्थक॥३८॥कामश्चेतथाक्रोधःस्वानामर्षेषुजायते॥तयोर्वैपताय
 यादस्पविहसंकोयत॥३९॥शस्तोनिजोपलधिर्मःसंगादप्यस्यधर्मतः
 निजेतस्मिन्नतिशेषपरत्रभयदःपर॥४०॥**वरेण्यउवाच॥**पुमात्पकु
 रुतेपापंसहिकेननयुज्यते॥आयासंनपिदेवंवप्रेरितप्रबलादिव
 ४१**गजाननउवाच॥**कामक्रोधौमहपापौगुणद्वयस्तमुद्रवौ॥नयं
 तौवश्यतौकविध्येनौद्वेषणेवरो॥४२॥आदृणेतियथासायाजग
 ह्वाप्योजलयथा॥वर्षामेघेयथाभानुंतद्वक्तोविलंश्चरन्प्र

प्रतिपत्तिमतोज्ञानेच्छादितंसततंद्विषा॥इच्छासकेनतरसादुःपूरे
 शाचशुष्मिणोआश्रित्यबुद्धिमनसिइन्द्रियाणिसतिष्ठति॥तेरेवाछ
 दितप्राज्ञोज्ञानिनंमोहयंयमो॥तस्मान्नियम्यतात्यादौसमतांसिनरो
 जयेत्॥ज्ञानविज्ञानयोस्तिकरंपापंमनोभवं॥४३॥यतस्तानिपर
 णाहस्तेभ्यश्चपरमंततः॥ततोपिहिपराबुद्धिरस्ताबुद्धेःपरोमा
 बुद्धेर्वैमास्मताज्ञानंसंस्तभ्यात्मानमात्मना॥इत्वाशत्रुंकाभरूपं
 रंपदमवाप्नुयात्॥४४॥**ओतस्तदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषदार्थ**
गर्भासुयोगाद्वैतार्थशास्त्रे गजाननवरेण्यसंवादेकर्मयोगो नाम द्वितीयो
ऽध्यायः॥१३८॥गजाननउवाच॥पुरासर्गादिसमयेत्रैगुणान्नित
 तुरहं॥तिमयिचेनमवदविष्णवेयोगमुत्तमो॥१॥अर्थमोसोब्रवीत्से

॥ ग ३ ॥

॥ ध २ ॥

त

मो॥ द्रव्येण तपसा वापि स्वाध्यायेनापि केचन॥ प्राणो व्यानं तथा प्राणमपानं
प्राश्चित्ये॥ रुधागतितीश्रोभयोस्ते प्राणायामपरायण॥ जिलाहारप्रा
णगतीरुपजुह्वितितेषु च॥ एवं नानाधैरतायध्वंसितयातका॥ ४४॥ निरु
जस्तप्रयांयेते यस्तरोषामस्ताशिनः॥ अयस्का रिरिगे लोको नायमन्यः कु
तो भवेत्॥ कामिकादि क्रियाभरतात्पक्षान्नेति प्रतिष्ठितान्॥ जालानानि
लान्॥ भूपमोक्षपसे खिलबंधनात्॥ ४५॥ सर्वेषां भूपयज्ञानं ज्ञानयस्पर
मतः॥ अखिलं लीयते कर्मज्ञाने मोक्षस्य साधने॥ ४६॥ यज्ञेयं पुरुषं व्याध्र
ज्ञानेन न तिनः सतां॥ शुश्रूषया वदिष्यंति संतस्त्वं विना रदाः॥ ४७॥ ताना
संगा जुनः कुर्वन्नेकं साधु समागमं॥ करोति तेन संसारे बंधनं समुपैति स॥ त
संगा हुणसंभरतीरपदो लय एव च॥ इतरस्तत्तमं राजं ससंगो तीव्रदुर्ल

मोपचयो धर्मापचयश्च यदा भवेत्॥ साधु संरक्षितं दुर्गं सदा तु संभवा
म्यहं॥ उच्छिष्टा धर्मनिचयं धर्मसंस्थापयामि च॥ हृत्तिदुर्गं श्रद्धेयां श्र
नाता लीला करो मुदा॥ वर्णाश्रमा मुनीन्साधून्पालये बहुरूपधृक्॥ यो
वयो वेति संभरति मम दिव्या युगे युगे॥ तत्कर्म च वीर्यं च मम रूपं समा सतः
यक्ताहं मम ता बुद्धिरपू नर्तः स जायते॥ ४८॥ नेममा निस्पृहो रोषामपरा म
धपाश्रयाः॥ जीज्ञानतपसा बुद्ध्या जने के मा मुपागताः॥ ४९॥ येन येन हि भावे
न संसेवंते नरोत्तमाः॥ तथा तथा फलं तेभ्य प्रयच्छाम्य लयं स्फुटं॥ ५०॥ जना
सुरितिरो जन्ममम मार्गमुपाशिनः॥ तथैव व्यवहारं ते स्वेष्टं कुर्वते संदा॥ ५१॥
कुर्वन्ति देवता प्रातिवोच्छंतं कर्मण्यफलं॥ प्राप्नुवंति हते लोके शीघ्रं सि

नायेषु

द्विहिकर्मजा॥ चत्वारो हि महावर्णा राजः सप्ततमो शतः॥ कर्मो शतश्च संसृ
 ष्टमर्त्यलोके मयानघ॥ कर्तो रमयितेषां मांमकर्तो रविदुर्बुधाः॥ अनादिमो
 श्वरं नित्यमलिप्तं कर्म जैगुणे॥ २२॥ निरीहं यो मिजानाति कर्मवधाति नैव
 तं॥ चक्रुः कर्मणि बुधैर्वर्णपूर्वपूर्वमुमुक्षवः॥ २३॥ वासना सहिता दार्ढ्या स्ते
 सारकारणदृढा त॥ अज्ञानाद्वधेन जंतु बुधायं मुमते खिला त॥ २४॥ त
 दकर्मचकर्मोपिकथयाभ्यधुना तन॥ यत्र सौ नंगता मोहादृषयो बुद्धि
 शालिनः॥ तलं मुमुक्षुणा रैयं कर्मो कर्मविकर्मणं॥ विविधानि ह कर्मणि
 सुसूक्ष्मेषां गतिः प्रिय॥ क्रिया याम क्रियाज्ञानं मुक्रियाणां क्रियामतिः॥ २५॥
 यस्यास्यासहिमर्त्यस्मिन् लोके मुक्तेषु विलोच्यते॥ कर्मो कुरस्ययोगेन

न कर्मोण्यारसे नर॥ तत्र दर्शनं निर्दग्धक्रियमाहुर्बुधा बुधं॥ फलतया विहाय स्या
 सदा ततो विसाधनः॥ उद्युक्तोपि क्रियां कर्तुं किंचिन्नैव करोति स॥ निरीहो नित्य
 होता सापस्त्रिपुत्रपरिग्रह॥ केवलं वैग्रहं कर्मचरं नायाति पातकं॥ अद्वंद्वो म
 सरो सिद्धो सिद्धो च सम एव यः॥ यथा प्राप्नोहि संतुष्टं॥ कुर्वन्कर्म न बध्यते
 अखिले विषये मुक्तो ज्ञानविज्ञानवानपि॥ २६॥ यथा र्थं तस्य सकलं हृतं क
 र्म त्रयं ब्रजेत॥ अहमग्निर्हो विहो ताहुतं यत्तपि चार्पितं॥ ब्रह्माख्यं च तेना
 य ब्रह्मण्येव यतो रतः॥ यो ज्ञानं केचिदपरे दिष्टं यं वदंति च॥ २७॥ ब्रह्माग्ना
 येव यज्ञा वै रतिकेचन मेतिरे॥ संयमान्तो परे रपरे द्रियाण्युपजुहति॥ २८॥
 इन्द्रियाग्ना वथ परे रूपादिनुपजुहति॥ तावन्न तेन यतिनो ज्ञानेनापि यजति

अपुनर्भावमायंति विज्ञाननाशितेन सः ॥ १० ॥ ज्ञानविज्ञानसंयुक्ते द्विजे गवि
 मंजादिषु ॥ समेक्षणमहात्मानः पंडिताः श्रपयेयुः ॥ वरपस्वर्गो जगते
 ध्याजीवन्मुक्ताः समेक्षणा ॥ यतो दोषब्रह्मसमयस्यास्तेन दूरेण हतं भि
 यो ॥ ११ ॥ प्राप्पहर्षदेवो ये प्राप्नुवंति नराधिप ॥ ब्रह्मांशिता अमं मूढा वि
 ह्वला सममरुदयः ॥ १२ ॥ **वरं एष उवाच ॥** किं सुखं त्रिषु लोकेषु देवगंधर्व
 योनिषु ॥ भगवं हंप्रयातमेव दविद्याविशारदः ॥ १३ ॥ **गजानन उवाच ॥**
 ज्ञानं दमश्च ते युक्तस्वात्मारामो खिलमस्मि ॥ अविमोक्षं सुखं तद्विदुः
 सुखं विषयादिषु ॥ १४ ॥ विषयोऽस्मानि सोऽस्मानि दुःखानां तानि ह
 तवः ॥ ज्ञेयं तानाशुक्तानि तत्रासक्तो न तं ब्रवीत ॥ १५ ॥ का स्तास
 तिका मस्य क्रोधश्च स हते जयः ॥ तोजेतुं वर्षा विरहास्य सुखं वि

एतज्ज्ञानेनैव पुनर्बन्धनैति यस्ततः ॥ १६ ॥ ततः सर्वो हि भूतानि स्वास्ते
 न्येवमिपश्यति ॥ अतिपापस्तोजं तुस्ततस्तस्मात्प्रमुच्यते ॥ १७ ॥ द्विवि
 धाभ्यविकर्माणि ज्ञानान्तिर्दहति क्षणतः ॥ न ज्ञानसमतामेति यवित्रमितर
 नप ॥ आरुत्येवावगमं धंति योगाकालेन योगिनः ॥ भक्तिमानी द्विपूज्यो
 तस्य रोज्ञानमाप्नुयात् ॥ १८ ॥ तं लब्ध्वा तस्य रमं मोक्षं स्वल्पकालेन यास्यसौ ॥ भक्ति
 हितोऽदधानः सर्वत्र संशयितुयः ॥ १९ ॥ तस्य शनापि विज्ञानं रूढलोकं न वाप
 रं ॥ आरुणानिरतं ज्ञाननाशिता खिलसंशयः ॥ २० ॥ योगाख्या खिलकर्माणां बंधं
 तिभरपतनिच ॥ ज्ञेयं विदुः प्रहारेण संभृतमस्तुता वलात् ॥ २१ ॥ खिलोतः सं
 शयं तस्माद्योगयुक्तो भवेन्नरः ॥ २२ ॥ **ओं तस्मिन् विजिगीषामहं शरीरा
 विज्ञानप्रतिपादनो नाम त्वां यो ज्ञायः ॥ १ ॥ २ ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ६ ॥ ७ ॥ ८ ॥ ९ ॥ १० ॥**

बोण्डवचनं संन्यासश्चैव योगश्च वार्पते कर्मणा लब्धम् ॥ उभयो निश्च
 योनैकं श्रेयो यद्धदमे प्रभो ॥ १ ॥ **गजानन उवाच** क्रिया योगो विजोगश्चाप्युभौ
 मोक्षस्य साधनं ॥ तयोर्मध्ये क्रिया योगस्यागातस्या विशिष्यते ॥ २ ॥ द्वादुःखसि
 होद्वेष्टा योगं कांक्षति किंचन ॥ मुञ्चते बन्धनास्तयो नित्यं संन्यासवान्मुखं ॥ ३ ॥
 वदंति मिन्न फलकौ कर्मणः स्यात्संग्रहे ॥ मूढास्त्वज्ञानतश्चैकं सधुं जातविच
 क्षणः ॥ ४ ॥ यदेव प्राप्यते त्यागात्तदेव योगतः फलं संग्रहं कर्मणो योगं यो विंद
 तिस विंदति ॥ ५ ॥ केवलं कर्मणो न्यसं संन्यासं न विदुर्बुधाः ॥ कुर्वन् न निष्कृया क
 र्मयोगि ब्रह्मैव जायते ॥ ६ ॥ निलोयन् चित्ताद्भाजितस्त्वो योगतः परः ॥ आत्मानं
 सर्वभूतस्थं परं न कुर्वन् न लिप्यते ॥ ७ ॥ तत्त्ववितयोग मुक्तास्त्वं कस्ते मीति न मन्य
 ते ॥ एकादशा पीडित्याणि कुर्वीत कर्म संश्रया ॥ ८ ॥ तत्सर्वं मर्षयेन्न ह्यपि क

रोतिय ॥ न लिप्यते पुण्यपापैर्भानुर्भानुयथार्थतः ॥ १२ ॥ कायिकं वाचिकं बो
धैर्मेन्द्रियं मानसं तथा ॥ सकृदशंकर्म कुर्वन्तियोगज्ञाश्चित्तशुद्धये ॥ १३ ॥ योगही
नो नरः कर्मफलहेयाकरोत्सलं ॥ बाध्यते कर्मबीजैः सततो दुःखं समञ्जते ॥ १४ ॥ म
नसा सकलं कर्म यत्क्रियायोगी सुरवंचयेत् ॥ न कुर्वन् न कारयन् नापि नन्दतश्च
भ्रसुपतने ॥ १५ ॥ न क्रियान्वक्तृत्वं कस्यचित्स्थित्यते मया ॥ न क्रियान्वक्तृत्वं
कस्यचित्स्थित्यते मया ॥ १६ ॥ न क्रियाबीजसंपर्कः शक्त्या न क्रियते खिलं ॥ कस्य
चित्पुण्यपापानि न स्थण्डिलमिव भ्रन्तयः ॥ १७ ॥ ज्ञानमरुतान् मरुतंते मोहेना
हतबुद्ध्याः ॥ विवेकनालतो ज्ञानं येषां नात्रितमालना ॥ १८ ॥ तेषां विका
शमायांति ज्ञानमदित्यवस्थरं ॥ मन्त्रेण मद्भिद्योः संतमश्चिन्तामयितस्वरा

यथाः ॥ स्मृतिलोपश्चमूकत्वं बाधिर्यं मंदता ज्वराः ॥ जज्जता जायते सद्यो
 दोषज्ञानाद्वियोगिनः ॥ एते दोषाः परित्याज्या योगाभ्यसनशालिनाः ॥ अना
 दरे हि चैतेषां स्मृतिलोपादयो ध्रुवं ॥ ३॥ नातिभुंजस्सदा योगिना भुंजानो
 त्ति निद्रितः ॥ नातिजाग्रस्ति हि मेति भ्रष्टयोगे सदाभ्यसनः ॥ ४॥ संकल्पजं
 स्पृजे कामान्ति यताहारजागरः ॥ निषम्य विगणं बुध्वा विमैत शनैः शनैः
 ततस्ततः क्षुधेदेतद्वन्नयन्नानुगच्छति ॥ धृत्वा सवशं कंकुर्वाचितं च वद
 मादतः ॥ एवं कुर्वन्सदा योगी परं निर्वृतिमिच्छति ॥ ५॥ विश्वस्मन्निज
 गात्मानं विश्वं च स्वात्मनि क्षपते ॥ योगेन यो मामुपैति तमुपैम्यहमादा
 दः ॥ ६॥ मोक्षयामिनमुच्चा मितमहं मां स नं यजेत ॥ सुखे दुःखे तरे द्वेषे
 ह्यतोषे समस्तचित्ते ॥ ७॥ आत्मसाम्येन भूतानि सर्वा मां च वेत्ति यः ॥ जो

रमश्नुते ॥ अंतर्निष्कृतः प्रकाशो नांतरे करतिर्भवेत् ॥ असंदिग्धो क्षयं
 ब्रह्म सर्वभूतहितार्थकृतः ॥ जेतारः षडरीणं येशमानो देमिनः स्तथा
 २४ ॥ तेषां समंततो ब्रह्म स्वात्मज्ञानं विभायते ॥ आसनेषु समासीनः स
 के मां निषण्णान्वहिः ॥ २५ ॥ संस्तभ्य भूकुटीनास्ते प्राणायामं तु संरोधय
 णायानसमुद्भवं ॥ वदन्ति मुनयस्तं च त्रिधा भूतं विपश्चितः ॥ प्रसादा मे
 दतो विद्वलघुं मध्यममुत्तमं ॥ २६ ॥ दशमिर्व्यधिकेर्वर्णैः प्राणायामो
 सधुः स्मृतः ॥ चतुर्विंशत्यक्षरयोगो मध्यमः स उदाहृतः ॥ २७ ॥ षट्त्रिंश
 दधुर्वर्णो य उत्तमः स विधीयते ॥ सहस्रार्द्धं कं वापि मत्ते भं ह दुतो य
 था ॥ २८ ॥ नयन्ति प्राणिनस्तद् प्राणायामो सुसाध्यो यतः ॥ पञ्चयन्ति म

मृगास्त्रिकोकास्त्रपंगतात्प॥ दहयेनस्ततोवायुः संस्तब्धो न च ते तनं य
 थायथा नर॥ कश्चित्सोपावावलिमाक्रमे॥ तथा तथा वशीकुर्यात्प्राणा
 यामेक्षादशमि॥ ३४॥ रुतमेधिरिणामता योगस्तु आरणे केरपादो गिरास्ते
 सदाभ्यसेत॥ ३५॥ एवं यः कुरुते राजन त्रिकालं स जायते॥ अनायासेन
 तस्य स्याद्दृष्टं लोकत्रयं नृप॥ ३६॥ जंलस्य जगत्सर्वं पश्यति स्वांतरात्मनि
 एवं योगश्च संत्यासः समानफलयामिनो॥ ३७॥ जंतुतां हतकर्तारं कर्मणं
 फलदायितां॥ मोक्षालाभमुक्तिमाप्नोति त्रेलोक्यस्येश्वरं विभुं॥ ३८॥ न ह्यसिद्धि
 श्रीमद्गुरुशरीता॥ गजाननवरेण्यसंवादे सत्यासयोगो नाम नृप॥ ३९॥
 गजानन॥ श्रोतस्मार्तादिकर्मणि फलं नैष्टु समाचरेत्॥ शस्तः स योगी स
 जेंद्र अक्रिया छयोगमाश्रितान्॥ योगप्राप्त्ये महाबाहो हेतुः कामेव मे मत

सिद्धियोगस्य संसिध्यै हेतोः शमदमौततो॥ ४०॥ इन्द्रियाश्चि संकल्पकुर्वन्
 स्परिपुर्णवेत॥ एतामनि छन्दः कुर्वन् सिद्धियोगी स सिध्यति॥ ४१॥ सुहृत्स्वै च रि
 पुस्वै च उद्वारे चैव बंधने॥ आसने वासतो आस्तातास्ता भवति कश्चन॥ धिमा
 नोपमानेदुःखे च सुखे सुहृदसाधुषु॥ मित्रे मित्रेण्युदासीने द्वेष्टे लोष्टे च
 कंचने॥ समोजीतास्ता विज्ञातां द्विपजयावहः॥ ४२॥ अभ्यसेत्स ततं यागं त
 दायुक्तमोदिसः॥ तस्य श्रान्तो वा कुलो वा ह्यपि तोष्यग्रचित्तकः॥ ४३॥ का
 ले निशीते सुप्ते वा नीलाग्न्यं बुद्धिमाकुले॥ साध्यतावति जीर्णो गोः स्या
 ने सागौ जलांतिके॥ कूपकले शमशाने च नद्यां भीतो च मर्मरे॥ चैत्यस
 र्वोत्तिके देशे पिशाचादिसमावृते॥ नाभ्यसेद्योगविद्योगं योगध्यानपरा

॥ ग ७ ॥

॥ ३० ॥

विकारो मोहयती प्रकृतिर्मेजगत्रयं ॥ यो मे तत्त्वं वा जानाति मोहं स
जति सो खिलः ॥ अने केर्जनु भिश्चेवं सात्त्विकं मुच्यते ततः ॥ अन्ये तात्त्वा
विधानदेवान् भजंते तान् देवजंति ॥ १३ ॥ यथा यथा मतिं कृत्वा भजते
मां जने खिलः ॥ तथा यास्यते भावैर्हरयाप्यहमेव तं ॥ १४ ॥ अहं सर्वं
विज्ञाता मिमांसा कश्चिद्बुध्यते ॥ अमर्त्यं मक्तिमापन्नं न विदुः काम
मोहिता ॥ १५ ॥ ताहं प्रकाशतां याति पापा नाम ततो भवतः ॥ यः स्मृत्वा स
जति प्राणमंते मां श्रद्धया चितः ॥ १६ ॥ स यास्य पुनरावृत्तिं प्रसादान्
मम भुजः ॥ यं देवं स्मरन् भक्त्या स जतिस्त्वं कलेवरा ॥ १७ ॥ तत्तत्सालोक्यमा
याति तं तं भक्त्या नरोत्तमः ॥ अतश्चाह निशं सरपुष्पमर्त्यो नेक रूपवान् ॥ १८ ॥

वन्मुक्तः स योगिन्द्रः केवलं मयि संततः ॥ ब्रह्मादीनां च देवानां सर्वार्थसा
जगत्रये ॥ २० ॥ **वरेण्य उवाच** ॥ द्विविधोऽपि हियोगो यं मम संभाव्यो हि मे ततः
यतो तः करुणं दुःखं च चलं दुःखं विभो ॥ २१ ॥ **गजानन उवाच** ॥ योगी बुगुण
स्य मनसः संप्रकल्पयते ॥ अट्टेयं तस्माद्दस्मा मुक्तं संस्तुति चक्रकातरं
विषयेः केच केरंतः संस्तु चक्रकंदं जनं छेदं न शक्नोति कर्मकीले सु
संवृतं ॥ २२ ॥ अतिदुःखं च वैराग्यं भोगो द्वैतदृष्टमेव च ॥ गुरुप्रसादात्तसं
गजपायास्तज्जये अमी ॥ २३ ॥ अभ्यासाद्वा वैशिक्यं न नो योगस्य
सिद्धये ॥ वरेण्य दुर्लभो योगो विना स्पमनसो जयात् ॥ २४ ॥ **वरेण्य उवाच**
योगभ्रष्टस्य को लोकः का गतिः किं फलं भवेत् ॥ विभो सर्वं त्वमोच्छिं
संशयं बुद्धिचक्रं तत् ॥ २५ ॥ **गजानन उवाच** ॥ दिव्यदेहं च योगाद्ब्रह्मः

संभोगमुत्तमं॥ भुक्तायोगिकुलेजन्मलभेद्विभक्ताकुले॥ पुनर्योगिभ
वशेषः संसारात्पूर्वकर्मजातनहि॥ पुण्यक्षतांकश्चिन्नरकंप्रतिपद्य
ते॥ ज्ञाननिष्ठातपोनिष्ठाकर्मनिष्ठान्तराधिप॥ श्रेष्ठयोगिश्रद्धतमोभ
क्तिमात्मपितेषुयः॥ ३॥ इति श्रीगणेशगीतासुप्रनिषदार्थयोगादृति
प्रसंगयोगेनामपंचमोऽध्यायः॥ ५॥ गजानन उवाच॥ दिशं विद्धि मे तत्त्वं
रुतेनांतरात्मना॥ यत्तु शास्त्रासामसंदिग्धं वेत्ति मोक्षसि सर्वगं॥ १॥ त
त्तेहं शृणु वक्ष्यामि लोकोनां हितकाम्यया॥ अस्ति मे यंतो यतान्यतमुक्ते
श्च साधनं महत्॥ २॥ तेषामस्तु हृतिः पूर्वततः स्यात्तु ज्ञानगोचरः॥ ततो
विज्ञानसंपत्तिर्मायिज्ञाननृणो भवेत्॥ ३॥ कंसलौख्यमहंकारः कंचि

तंधीममीरणो॥ रविंद्यागकंचैकादशाध्याप्रवृत्तिर्मम॥ ३॥ अस्यां मस्त
वृत्तिं हृद्भुजोसगिरंति च॥ तथा त्रिविधं व्याप्तं जीवलंगतयानया
५॥ आभ्यामुत्पाद्यते सर्वं चराचरमयं जगत्॥ संगो द्विधस्त्वसंभ्रतिप
रिआरं करोम्यहं॥ ६॥ तत्त्वमेतं निबोधुं मे यतते ह्यचिदेव ह॥ वर्णश्च भवतो
पुंसो पुराजीर्णेन कर्मण॥ ७॥ साक्षात्करोति मां कश्चिद्वत्तवस्त्वपितेषु य
मतो न्यत्येक्षते किंचिन्मयि सर्वं च कीदृश्यते॥ ८॥ हितो सुगंधरूपेण तेजो
रूपेन चाग्निषु॥ प्रभास्तेण पुष्पे ज्वरसरूपेण चास्फुटं॥ ९॥ धीतपो व
त्तितां न हं धीतपो वत्तितां न हं धीतपो वत्तितां न हं धीतपो वत्तितां न हं
मदुल्लेखं हं स्थितः॥ १०॥ नमो विंदति पापिणान्मायामोहितचेतसः त्रि

॥१७॥

॥४३९॥

भाक्कृप्यतोहोमोषधंमंत्रोऽग्निराउपेचहविर्दुतं॥ध्यानंयेयस्तुतिस्तोत्रंनतिर्भ
क्तिरुपासनं॥त्रयानेयंपवित्रंवापितामहपितामह॥अंकारःपावनंसा
क्षीप्रभुर्मित्रंमतिर्लथ॥उत्पत्तिःपोषकोबीजंशरणंवासएवच॥२॥असु
नरसुसदहृतसुसदहृतमात्माब्रह्माहमेवचयद्यत्करोतितत्सर्वसमं
मयिनिवेदयेत्॥२॥योषितोयदुराचाराःपापास्तेर्वर्णिकास्तथा॥मदा
प्रयाविमुच्यंतेकिमस्तुतद्विजादय॥२॥नविनश्यतिमस्तुतोलात्वेमा
मद्विभ्रतयः॥प्रभवंमेविभ्रतिश्चनदेवारुषयोविदुः॥२॥नानाविति
मिरहंभाप्यविश्वंप्रतिष्ठित॥यद्यच्छेदमतंलोकेसाविभ्रतिर्विदुः
२५॥इतिश्रीमहेशगीताउपासनायोगोनामसप्तमोऽध्यायः॥१५॥
वरंणुवाच॥भगवन्मनारहोमह्यंतवनानाविभ्रतय॥उक्तंवासा

सर्वेषामप्यहंगम्यस्तोतसामर्ण्योयथा॥ब्रह्माविष्णुशिवेद्राद्यासलोका
नप्राप्यभूयते॥योसामुपैत्यसंदिग्धःपतंततस्यनक्वचित्॥अनम्यशरणो
योमोभक्त्याभजतिभ्रमिप॥योगक्षेमोचतस्याहंसर्वदाप्रतिपादयं॥दि
विधागतिरुद्दिष्टाशुल्काहंस्मान्तराण्यन॥एकयापरयंब्रह्मपरमा
यांतिसंस्तुति॥२॥अंतस्सदितिगहेशगीतासुपनिषदार्थःबुद्धिर्योगोना
मधर्मोऽध्यायः॥वरंणुवाच॥कामशुल्कागतिरुद्दिष्टाकावहंस्मा
गजानन॥किंब्रह्मसंस्तुतिःकामेवकुमहस्यनुग्रहात्॥गजाननउवाच
गतिरुद्दिष्टाशुल्ककामाहमयनंगतिः॥चंद्रोऽप्योतिस्तथाधर्मोरात्रि
श्रद्धाहण्यनं॥२॥हंस्तेब्रह्मसंस्तुत्योरावासेःकारणंमती॥दृष्टादृ

रूपमिदं सर्वं ब्रह्मेवेत्यवधारय ॥ क्षरं पंचात्मकं विहितं दंतं रक्षरं सृजं
 जमाभ्यां यदति क्रांतं शुद्धविहसनातनं ॥ अनेकजन्मसंभ्रतिः संसृतिः
 परिकीर्तिता ॥ ५ ॥ संसृतिः प्राप्नुवंत्येते ये तु मागण्ये तु मागण्येति न ये मांसं
 मृगुपासंते परं ब्रह्म प्रियांति ते ॥ ६ ॥ ध्यानाधिरूपचारैर्मांसेष्वप्यवाम् ॥ तादि
 मि ॥ स्नानं वस्त्रादलंकारसुगन्धधूपदीपकैः ॥ ७ ॥ नेवेद्यैः फलतांबूलैर्दक्षिण
 मिश्रयेन्नेवेत्येव ॥ भक्त्यैव चेतसा चैव तस्येष्टं पूजयाम्यहम् ॥ ८ ॥ एवं प्रतिदिनं भ
 क्त्या मद्रूपो मांसं समर्चयेत् ॥ अथ वामानसि कुर्वीति स्थिरचेतसा ॥ ९ ॥ अ
 थ वा फलपत्राद्यैः पुष्पफलफलादिभिः ॥ पूजयेमां प्रयत्नेन तत्र दिष्टं
 तं लभेत् ॥ त्रिविधा स्वपि पूजा सुश्रेयसी मानसी मता ॥ सांयुक्तमा मता
 पूजा निष्ठया यादृता मम ॥ ब्रह्मचारी ग्रहस्थो वा वा न प्रस्थायति श्रमः

एकां पूजां प्रकुर्वीतोऽप्यनो वा सिद्धिरुच्यते ॥ १० ॥ मदस्य देवं यो भक्त्या द्विषामा
 सत्यवेदतां ॥ सोऽपि मामेव यजते परं त्वविधि नो नृप ॥ ११ ॥ यो ह्यस्य देवतामां
 च द्विषामासत्यवेदतां ॥ सोऽपि मामेव यजते परं त्वविधि नो नृप ॥ १२ ॥ यो ह्य
 स्य देवतामां च द्विषन्त्यां समर्चयेत् ॥ यांति कल्पसहस्रं सानिरयान् दु
 खभाक् भूदा ॥ भूतशुद्धिं विद्याया दोषाणां तं स्थापयन्तथा ॥ आहूय चैव
 सोऽवृत्तिस्ततो न्यासमुपक्रमेत् ॥ १३ ॥ ह्रस्वांतमातृकाया संवेदि श्चाथ षडं
 गकैः ॥ न्यासां च मूलमंत्रं स्पृशेत्तो ध्यात्वा जपेन्मनुं ॥ १४ ॥ स्थिरचित्तो जपेन्मंत्रं
 यथा गुरुमुखा गतं ॥ जपं निवेद्य यो ध्यायस्तत्त्वास्तोत्रं रनेकधा ॥ १५ ॥ एवं मां य
 ज्ञासीत स ह्यनेनोद्दामयते ॥ यज्जपासनया हीनोऽधिकं नरोऽप्यर्थजन्म

॥ ग ८ ॥

॥ ४४१ ॥

यत्तद्वानतपोनिष्ठानमेरूपं विंदन्ति ते शक्नोहं वीक्षितुं सातुं प्रवेष्टुं
क्तिभावना ॥ २४ ॥ यजमानि च त्वोहं च पश्यामो सौम्यरूपिणं ॥ मद्रूताम
सरः सर्वसंगहीनो मदर्थकृता ॥ २५ ॥ न क्रोधः सर्वभूतेषु समामासेति
भूभुज ॥ २६ ॥ ॐ न तस्य हिति श्री विश्वरूपसंदर्शनो नामाष्टमोऽध्या
यः ॥ ४४१ ॥ वरेण्य उवाच ॥ अतस्तु भावं स्त्वं सम्पद्भुक्तिं मंतमुपा
सते ॥ यो रक्ष परमं व्यक्तं तयोः कस्ते मतोधिकः ॥ १ ॥ असि त्वं सर्ववि
द्वाक्षी भूतभावन ईश्वर ॥ अतस्त्वं परिदृष्ट्वा मिव दमे ह्यपय विभो
॥ ग जानन उवाच ॥ यो मां मूर्तिधरं भूतयामद्रूतः परिसेवते ॥ स मे मा
न्योनम्य भक्तिनियुज्यद्द्रव्यं मपि ॥ २ ॥ स्वर्गाणां स्ववशं कृत्वा खिलभूत

अहं वेदन सर्वा सोऽपि वेत्ति त ॥ त्वमेव तत्त्वतः सर्वा वै जिता द्विरदानतं नि
जरूपमिह निमे व्यापकं चारुदर्शया ॥ ग जानन उवाच ॥ एकस्मिन् न
पि पश्य त्वं विश्वमेतच्चराचरं ॥ नाताश्चर्याणि दिव्यानि पुरा दृष्टानि के
न चित् ॥ शानचक्षुरहं ते दृष्ट्वा मामिदं प्रभावतः ॥ चर्मचक्षुः कथं पश्य
मां विभु मज्जीश्वरं ॥ ३ ॥ आस उवाच ॥ ततो राजा वरेण्यः सदित्यं चक्षुः
वेक्षत ॥ ईश तु परमं रूपं राजा स्पृष्ट्वा महामुतः ॥ ४ ॥ असंख्यवक्र उलितमसं
ख्यं प्रिकरं मरुतः ॥ असंख्यनयनं कोटि सूर्य रस्मि द्युतायुजं ॥ ५ ॥ तद्वर्षा
णि त्रयो लोका दृष्ट्वा स्तेन दृष्ट्वा विधाः ॥ दृष्ट्वा च परं रूपं प्रणम्य स तपो ब्र
जात् ॥ ६ ॥ वरेण्य उवाच ॥ विक्षेहं तव देहे स्मिद्देवान् न विगणान् न पित्रन् ॥

पातालानां समुद्राणां क्षपानां चैव भरतां॥ वनपीणं समकंचनार्थसंकुलं
विभो॥ भुवं तरिक्षं स्वर्गं च मनुष्यो रगराक्षसां च॥ ब्रह्मा विष्णु महेशो द्वा
देवान् जंतुन नेकधा॥ १२॥ अनाद्यनंदलोकादिमनंतभुजशीर्षकां॥ प्रह
सानलसंकाशं मप्रमेयं पुरातनं॥ १३॥ किरिटकुंडलधरं दुर्निरीक्षं मुदा व
सं॥ एतादृशे च विक्षेपां विशालवक्षसंप्रभुं॥ १४॥ सुरविद्याधरे यक्षे
किं नैर्मुनिमानुषैः॥ नृपतिरप्यसौ निश्चयं धैर्यं गयित सरे॥ १५॥ च
रुत्पादिसंगणैः सहैः साधैः सुरासुरैः॥ सेवमानं महाभक्तानां वीक्ष्य
माणं सुविस्मितैः॥ वेतारमक्षरं चंद्रधर्मगोचारमीश्वरं॥ पातालानि
दिशः स्वर्गं भुवं व्याप्ता विलं स्थितं॥ भीतालोकस्तथा चारु वलं वीक्ष्य

रूपिणं॥ नानादंष्ट्राकरालं च नानाविद्याविशारदं॥ प्रलयानलदीप्तास्यं ज
टिलं च नेमः स्मृतं॥ नानायोनिभुजश्चांतैल्यप्येव प्रविशंति च॥ अग्रे रूपं द्य
मानास्तथथा जीमूतविंदवः॥ त्वमिंद्रो नित्यमश्रेयस्वतिर्कृतिर्वरुणो महत
गुह्यकेशः सत्येशानः सोमसूर्यखिलं जगत्॥ १६॥ नमामि त्वामनः स्वामि
न्प्रसादं कुरु मे भुना॥ दर्शयस्व निजं रूपं सौम्यं यत्सूक्तमीक्षितं॥ १७॥ को वे
दलीलास्ते भरमक्रियमाणो निजेष्टया॥ अनुग्रहान्मया दृष्टमैश्वरं रूप
मिदं॥ १८॥ ज्ञानचक्षुर्यतो दत्तं प्रसन्नेन त्वयामम॥ गजाननसुखं
मंदरूपं महाबाहो मम प्रपूजंति योगिनः॥ १९॥ स न काद्या नारदाद्याप
रूपंति मंदतु गहात॥ चतुर्वेदाश्च तत्त्वज्ञाश्चतुःशस्त्रविशारदाः॥ २०॥

प॥ आर्जवंगुरुश्रृङ्गाविस्तुः श्रेष्ठार्थतः ॥ शौचं शान्तिरुदं भोजनं
 मादिदोषवीक्षणं ॥ २५ ॥ समदृष्टिदृढाभक्तिरैकांतित्वं रामोदमः ॥ ए
 तेयत्रयुतं सानंतं सानंतं विद्विवाहुजः ॥ २६ ॥ न ज्ञातविषयं राजनं ब्र
 जीमातं शृणु छमे ॥ यज्ञात्वेति च निर्वर्णं मत्कातं स्रतिसागरं ॥ २७
 यदि तादृशे हितं गुणभुगुणवर्जितं ॥ अवक्तुं सदसद्भिन्नं इंद्र
 यार्थावभासकं ॥ २८ ॥ विश्वभुक्तो विचित्रा पितृकं नानेव भासते
 ब्रह्माभ्योतरतः पूरणं संगंतमसः परं ॥ २९ ॥ दुःखं चातिरक्ष्मत्वा
 दक्षमामेपि भासकं ॥ ज्ञेयमेतादृशं विद्विस्तनगम्यं पुरातनं ॥ ३० ॥
 तदेव परमं ब्रह्म ज्ञेयमापरोक्ष्ययः ॥ गुणान्प्रकृतिजान् भुक्ते

यथार्थं कृतं ॥ मध्येयमक्षराव्यक्तं सर्वगं कूटगं स्थिरं ॥ सोपि मामे
 तद्विदेशं मयरोयमुपासते ॥ संसारसागरादस्मादुद्धरामितमप्य
 हं ॥ अवक्तोपासनादुःखमधिकं तेन लभ्यते ॥ ६ ॥ अक्तस्योपासना
 त्साध्यं तदेवाव्यक्तभक्तितः ॥ भक्तिश्चैवादर्शान्नकारणं परमं मर्तं ॥ ७ ॥
 सर्वेषां विदुषां श्रेष्ठो ह्येकविज्ञोपि भक्तिमान् ॥ भजनं भक्ताविति
 तोयः स्वच्छास्त्रो मिधीयते ॥ ८ ॥ चांडालोपि भजनं भक्ता ब्राह्मणे
 भ्योधिको मम ॥ शुकाद्याः सनकाद्याश्च पुराभुक्ता हि भक्तितः ॥ भ
 क्तेवमामनुप्राप्तानां दादाश्चिरायुषः ॥ अतो भक्त्या मयि मतो नि
 वेदि लुप्तिमेव च ॥ १० ॥ भक्त्या यजस्व मां राजंस्ततो मामेव यास्यसि

असमर्थोपितं स्वातुं च वंमयितराधिप॥ अभासेन च यो गेन ततो गंतुं
 जस्वमां॥ तत्रापि वमसक्तश्चेत्कुर्वन्मदर्पणं॥ १२॥ ममानुग्रहतश्चेत्
 परंति हृतिमेष्मसि॥ तथैषेदप्यनुष्ठानं न शक्ते सितदात्कुर्वन्प्रयत्नतः
 १३॥ फलं लाभं त्रिविधा तां हि कर्मणं श्रेयसि बुद्धिरुच्यते ततो ध्यानं
 मतं वरं॥ १४॥ ततो विलपरिष्ठागततः शांतिर्गमयसी॥ निरहं ममता
 बुद्धिरक्षेपः करुणममः॥ १५॥ लाभालाभे सुखे दुःखे माने समे प्रियः यं
 वीक्ष्य न तथं याति जनस्तस्मान्न च स्वयं॥ १६॥ उद्वेगभीषो यमद्भिरहि
 तोयः समेधाः यं वीक्ष्य न भयं याति जनस्तस्मान्न च स्वयं॥ १७॥ उद्वेगभी
 षो यमद्भिरहितोयः समे प्रियः॥ श्वो मित्रेयगर्हायां भयमानस्तौ समौ॥ १८॥

नोमीति श्रुत्वा धीमक्तिरसंगः स च मे प्रियाः॥ स क्लृप्तपतिर्यत्नेन मुप
 देशं मया कृतं॥ सर्वं यः सर्वं लोकेषु मुक्तास्मा मे प्रियः सदा॥ अनघा तौ
 च न द्वेष्टे प्राप्तेन च तुष्पति॥ क्षेत्रतस्तौ च यो वैति समे प्रियतरे
 भवेत्॥ १९॥ **वरेण्य उवाच॥** किं क्षेत्रं किंच तद्वेति किं तज्ज्ञानं गजानन॥ ए
 तदा चक्ष्वमद्यत्वं दृष्ट्वा ते करुणं बुद्धेः॥ २०॥ **शिव उवाच॥** पंचभरता
 नितलात्राः पंच कर्मेन्द्रियाणि च॥ अहंकारी मनो बुद्धिर्पंचज्ञा
 नेन्द्रियाणि च॥ २१॥ इच्छा मक्तिर्दृष्टिर्बुद्धिः सुखदुःखे तथैव च॥ ये
 तना सहिताश्चायं समूहः क्षेत्रमुच्यते॥ २२॥ तत्त्वज्ञं विद्विमानं
 पसवंति यमिहं विभुं॥ अयं समूहो हं चापि यज्ञानो विषयो व

॥ ग ३ ॥

॥ ध ५ ॥

दानतभाषणं ॥ परोक्षार्थसहितं परं ह्यपराहतिः ॥ इत्याद्यावद्वशा
द्येराक्षस्याः प्रकृतेर्गुणः ॥ ४ ॥ अथास्वर्गलोके च परित्यज्य संतिते
सद्गतिरहिता लोकाश्च संप्रकृतिश्चिता ॥ ११ ॥ तामसीधे श्रितारजन्या
तिते रौरवं धृवं ॥ अनिर्वाच्यं वेदे दुःखं भुजं तित्तं संस्थिताः ॥ १४ ॥ देवान्ती
स्त्यनरका जायंते भुविकुलकाः ॥ जालं चापं गवो दीनाहि न जातिषु तेन
प ॥ पुनः पापसमाचारमप्यभक्त्यापचंति ॥ उच्यंते हि मद्भक्त्यायाका
चिद्योनिमाश्रिताः ॥ १५ ॥ तभंते स्वर्गतिर्धरे रमे धर्मे श्रमरतिपासुलभा
स्ताः ॥ सकामातां मयि भक्तिः सुदुर्लभा ॥ १७ ॥ विमरुता मोहजालेन बद्धास्ते
न च कर्मणः ॥ अहं हंता अहं कर्ता अहं मोक्षेति वादिनः ॥ १८ ॥ अहमेवेश्वर

पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ गुणैस्त्रिभि रजं देहवधाति पुरुषं दृढं ॥ यदा काश
श्च हृद्देहसत्त्वं तदा धिक् ॥ ३३ ॥ लोभो राग मय्यहंकारः कर्मण रजसो गुणः
मोहो प्रवृत्तिश्चाज्ञानं प्रमादस्तमसो गुणः ॥ ३४ ॥ सत्त्वाधिकः सुखं ज्ञानं क
र्मसंगं रजो धिकः ॥ तमो धिकश्चल भते निद्रालस्यं सुखे तरतः ॥ ३५ ॥
राधुनिषु प्रवृद्धेषु मुक्ति संसृति दुर्गतिः ॥ प्रयांति मानवा राजंते स्मास्तव
युतो भवे ॥ ३६ ॥ ततश्च सर्वभावेन भजंस्त्वमानं श्वर ॥ भक्त्या वा व्यभिचा
रिणा सर्वत्रैव च संस्थितः ॥ ३७ ॥ अग्नौ रये तपा सोमे यच्च तारु सुसंस्थि
तः ॥ विदुषी ब्राह्मणे तेजो विद्वित्तमामकं नृप ॥ ३८ ॥ अहमेवास्मिन् वि
ध्यं सृजामि सृजतामि च ॥ जौषधिस्तैजसा सर्वा विश्व व्याप्या यमा

॥ गज उद्ध ॥

॥ धर्मधर्म ॥

पहं सर्वेद्रियाण्यधिष्ठाय जादरं च धनं जयं ॥ मुनक्ति चारिबलाभोगान्पु
ण्यपापविराजितः ॥ अहं विष्णुश्चन्द्रश्च ब्रह्मागोरीगणेश्वरः ॥ धर्म ॥ इन्द्राद्यास्तो
कपालाश्चमं मेवांशो समुद्रवाः ॥ येन येन हिरूपेण जनो मां पश्ये पासते
धर्म ॥ तथा तथा दर्शयामि तस्मै रूपं सुभक्तितः ॥ इति शानं तथा शानाक्षेन
धर्म मे रितं ॥ धर्म ॥ अखिलं रूपं तैसम्पुण्यपत्ताय दृष्टते ॥ धर्म ॥ अत
स्तदिति श्रीमद्भक्तेश्वरीताक्षेत्रसाहस्येयविनेकयोगो नाम नवमोऽध्या
यः ॥ ४५ ॥ गजानन उवाच ॥ देवा सुतीराक्षसी च प्रकृतौ स्त्रिविधा नृणां
तासां फलानि चित्स्थानि संक्षेपान्ते धुना व्रते ॥ १ ॥ आद्यां संसाध्य ये मुक्तिं धे
परे बंधनं नृप ॥ चित्त्वं ब्रवीमि चाद्यास्तमेति गतः शृणु ॥ २ ॥ अथैष
त्यदयाक्रोधो चापत्तं दृतिराजं वं ॥ ततो नयमहिंसा च समाशौच समाधि

ता ॥ ३ ॥ रणदिचिन्माद्यथा आश्रयाः शृणु संप्रतं ॥ अतिवादे मिमानश्च दपो
ज्ञानं संकोपता ॥ धर्म ॥ आसुर्या एवमाद्यनिचिन्निप्रवृत्ते नृपा ॥ निहुरत्वं म
हो मोहो हंकारो गर्व एव च ॥ ४ ॥ द्वेषो हि सादया क्रोधो धर्मं दुर्विनातता
अभिचारिक कर्तृत्वं क्रूरकर्म रतिस्तदा ॥ ५ ॥ अविश्वासः सतां वाको शुचि
त्वं कर्महीनता ॥ निंदकत्वं च वेदानां भक्तानामसुरद्वेषां ॥ ६ ॥ मुनिश्रोत्रि
धविप्राणं तथा स्मृतिपुराणयोः ॥ पारवंड वाको विश्वासः सतां वाको शुचि
त्वं कर्महीनता ॥ ७ ॥ निंदकत्वं च वेदानां भक्तानामसुरद्वेषां ॥ मुनिश्रोत्रियवि
प्राणं तथा स्मृतिपुराणयोः ॥ ८ ॥ पारवंड वाको विश्वासः संगतिर्मतिनास्त
नो ॥ सहंगकर्म कर्तृत्वं स्पृहा च परवस्तु ॥ ९ ॥ अनेककामना बलं सर्व

॥ ग. ७. ५ ॥

॥ ध. ५ ॥

कमुचते ॥ अतपेक्षस्वराभिर्यदर्थक्षयकरंचयत ॥ अशानाक्रियमप्यं
यकर्मतामसमीरितं ॥ कतरिन्निविचंविद्विकल्पमानंमयात्प ॥ धेयोहि
हिसमेसिलोवाविक्रयस्तय ॥ अहंकारविमोक्तोयः सकर्तासास्त्रि
कोत्प ॥ कुर्वन्तर्षचशोकंच हिंसाफलस्पर्हंचयः ॥ १८ ॥ अशुचिर्ल
ब्धकोयश्चराजसोसोनिगद्यते ॥ प्रमादात्तयसहितः परोषेदकरुष
ठ ॥ १९ ॥ अतस्तर्कवात्पस्तकर्तासोतामसोमतः ॥ सुखचत्रिविचंरा
जनदुःखंचक्रमतः शृणु ॥ २० ॥ सात्विकराजसंचैवतामसंचमयो
च्यते ॥ विषयवृत्तासतेपूर्वदुःखस्यांतकरंचयत ॥ २१ ॥ इष्टमानं
तथाहृत्तायदेतेमृतवद्वेत् ॥ प्रसादात्स्वस्यबुद्धेर्यसात्विकंमुख

रःशास्त्राअहंचेताअहंसुखी ॥ एतादृशीमतिनृणामधःपातयतीहता
न ॥ तस्यादेतस्तुस्तज्यदेवीप्रकृतिमाश्रयं ॥ भक्तिकुरुमदीयांस्वमताशंदृष्ट
चेतसा ॥ सापिभक्तिस्त्रिधाराजनसात्विकीराजसीलरा ॥ यथेवानभजतेभ
क्त्यासात्विकीसामताशुभा ॥ राजसीसातुविरेयाभक्तिर्जन्ममृतित्वदा ॥ २२
यदृक्षांश्रेवरक्षांश्रयजतेसर्वभावतः ॥ देवानांविहितं कूरंसाहंकारं स
दंभकं ॥ भजंतेप्रेतभूतादिकर्मकुर्वंतिकामिकंशोषयंतोनिजंदहं ॥ अंत
स्यमादृताग्रहाः ॥ तामस्येतादृशीभक्तिनृणामानिश्यप्रदा ॥ कामोलोभस्त
थाक्रोधोदंभश्चलारइमी ॥ २३ ॥ महाद्वाराणिविचितांतस्मादेतांस्तवर्जये
त् ॥ २४ ॥ ओतस्तदिति श्रीमद्भगवद्गीतातामोपदेशयोगोनामदशमो

॥ ग. उ. ॥

॥ ४४ ॥

आयः ॥ १४६ ॥ ग. जानन उवाच ॥ तपो मित्रि विधं राजन कपिकादिभिर्ने
दत्तं ॥ रुजुतार्जवशो वा श्रब्रह्मचर्यमहिमनं ॥ १ ॥ गुरुविज्ञविजातीनां
सृजनं सुरद्विषं ॥ स्वधर्मपालनं नित्यं कथिकं तप इदं ॥ २ ॥ मर्माहिकं
च प्रियं वाक्यं मतु द्योगहितं कृतं ॥ अधितिर्वेदशास्त्राणां वाचिकं तप
इदं ॥ ३ ॥ अंतः प्रसादः शान्तत्वं मौनमिन्द्रियनिग्रहः ॥ निर्मलाशयितानि
संमानसं तप इदं ॥ ४ ॥ अकामतः श्रद्धया च यत्तपः सात्त्विकं च ततः ॥ ५ ॥
रुष्टे सत्कारपुजाय सदेभं राजसंपदः ॥ ६ ॥ तदस्ति राजन मृती प्रपुष्टं
तीनसंशयः ॥ परासी उक्तं चैव तपस्तमसमुच्यते ॥ ७ ॥ विष्वक्वाक्प
प्रमाणार्थं सत्यान्ने देशकालतः ॥ श्रद्धया होयमानं यद्दानं तत्सात्त्विकं

सूतं ॥ ८ ॥ उपकारं फलं वापि कास्तद्विदीयते नरे ॥ लोकेशो होयमानो वा भक्त्या
राजसमुच्यते ॥ ९ ॥ अकालदेवातो पात्रे वत्तयादिपते तु ततः ॥ असत्काराच्च
यद्दानं तद्दानं तामसं सूतं ॥ १० ॥ तानं च त्रिविधं राजन शृणु ध्यायि रचेत
स ॥ त्रिधा कर्म च कर्तारं ब्रवीमि ते प्रसंगतः ॥ ११ ॥ तानां विधेषु भूते
षु मामेकं वीक्ष्यते तु यः ॥ नाशकं च नित्यं मां तं ज्ञानं सात्त्विकं तपः ॥ १२ ॥
तेषु वेतिष्ठथ कः स तं विविधं भावमाश्रितः ॥ मामव्ययं च तं ज्ञानं राजसं
परकीर्तितं ॥ हेतुहितमसं च देहात्मविषयं च यतः ॥ असदर्थं च
विषयं तामसं ज्ञानमुच्यते ॥ भेदतस्त्रिविधं कर्म विद्वराज नमो रितं ॥ का
मनादेषदधैरद्विर्तनित्यकर्म यतः ॥ कृतं विना फलं ध्याय कर्म सात्वि

॥ ग. ज. ह. ॥

॥ ४६ ॥

प्राप्य तैब्रं परममनया प्राप्य ते नरे ॥ ब्रह्मधोमध्यपस्ते श्रीगुरुतल
गमो प्रियः ॥ चतुर्ण्यस्तु संसर्गमहापातककारिणः ॥ स्त्रीहिंसा गो
वधादीनां कर्तारो ये च पापिनः ॥ ते सर्वे प्रतिमुञ्चते गीता मेतां पठन्ति
चेत् ॥ यः पठेत्प्रयतो नित्यं स गणेशो न संशयः ॥ ४५ ॥ चतुर्ण्यस्तु प
ठेत्कृत्वा सोऽपि मोक्षाय कल्पते ॥ भाद्रमासि सिते पक्षे चतुर्थ्यां भक्ति
मान्तरः ॥ कृत्वा महिमयां भक्तिं गणेशाय चतुर्भुजां ॥ सर्वाहनां साधु
ध्यां च समर्प्य यथाविधि ॥ ४६ ॥ यः पठेत्सत्प्रसन्नस्तु गीता मेतां प्रयत्न
तः ॥ ददाति तस्य संतुष्टो गणेशो भोगमुत्तमं ॥ ४७ ॥ पुत्रान्यौत्रान्यनेधात्वं
पशुपत्नादिसंपदः ॥ विद्यार्थिनो भवेद्दिक्षा सुखा श्रीसुखमाप्नुयात् ॥ ४८ ॥

मीरितं ॥ विषयाणां तु यो भोगो भासते मृतवत्सुरः ॥ हलाहलमिषां तेषां प्रा
जेते सुखमीदृशं ॥ तं क्षीप्रमादसंभलमालस्यप्रभवं च यतः ॥ सर्वदामो
हकं स्वस्य सुखं तामसमीदृशं ॥ ४५ ॥ राजन् ब्रह्मापि त्रिविधं ज्ञात
त्सदिति भेदतः ॥ त्रिलोकेषु त्रिधा भूतमखिलं भूषवर्तते ॥ ४६ ॥
ततस्ति यदतेर्धनुः स्यात्त्रिविधे गुणे ॥ ब्रह्मक्षेत्रियविदूश्च
सः स्वभावाद्भिन्नकर्मणः ॥ तानि तेषां तु कर्माणि संक्षेपान्ते धुता
वदे ॥ अंतर्वाह्येन्द्रियाणां च वैश्वल्यमार्जवं क्षमा ॥ ४७ ॥ नानातपांसि
ज्ञो च श्रद्धा विधिं ज्ञानमात्मनः ॥ वेदशास्त्रपुराणां स्मृतीनां ज्ञानमे
व च ॥ ४८ ॥ अनुष्ठानं तदर्थानां कर्म ब्राह्ममुदाहृतं ॥ दार्ढ्यं शौचं च द

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ धर्मजा ॥

द्वयचयुद्धेष्टप्रदर्शनं ॥ अनाथपालनं दानं धृतिस्तो जस्वभावजं
प्रभुतामनजो न संसृणीति लोकपालनं ॥ ३१ ॥ त्रिषु कर्मस्वभावाः
क्षत्रकर्मसमीरितं ॥ नानाधर्मकर्मो भूमौ कर्मणं क्षत्रांगवो ॥ ३२ ॥
त्रिधा कर्मणि कारित्वं वैश्वकर्मसमीरितं ॥ दानं द्विजानां शुश्रूषा
सर्वदा शिवसेवनं ॥ एतादृशं नरव्याघ्रकर्मशौद्रसमीरितं ॥ स्व
स्वकर्मरतां एते मया प्याखिलकारिणः ॥ ३३ ॥ मत्प्रसादा स्थिरं स्थानं य
तिते परमं नृपः ॥ इति ते कथितो राजन प्रसादाद्योग उत्तमः ॥ ३४ ॥
संगोपांगो स विस्तारो नादिसिद्धो मया प्रिय ॥ युद्धयोगं मया रत्ना
तं नारयातं कस्य चिन्तय ॥ गोपायै नंततः सिद्धिं परोयास्य स्पनुतमां

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नो नृपः सदा स्तनः ॥ गणेशाय वंद्ये एष सच क
रतव्योचितं ॥ ३५ ॥ त्वत्पराशरं कुटुंबं च कांतारं प्रययौ रयात ॥ उपदिष्टं
यथायोगं शृणुते श्रद्धया तु यः ॥ ३६ ॥ सोऽपि केवलं समाप्नोति यथा योगि
तयेव सः ॥ यश्च मंत्रावयवे योगं कृत्वा स्वार्थं सुबुद्धिमान् ॥ ३७ ॥ यथा योगि
तया सोऽपि परं निर्वाणमिच्छति योगितां सम्यक् सत्त्वाचारं गुरोर्मुखा
त् ॥ ३८ ॥ त्वत्पराशरं गणेशाय प्रपदं पठते तु यः ॥ एककालं द्विकालं वा
त्रिकालं वापि यः पठेत् ॥ ३९ ॥ ब्रह्मा भूतस्य तस्यापि दर्शनं मुच्यते नरः
नयते नैव तं दानं नैव तं ज्ञानं नैव तं धर्मं हायेनैव ॥ ४० ॥ न वै देः सम्यगप्यस्ते सम्य
ग्ज्ञातेः सहस्रगणे ॥ पुराणं श्रवणेनैव न शास्त्रैः साधु चिंतितैः ॥ ४१ ॥

॥ ग. ७. ५१ ॥

॥ ५१ ॥

तिष्ठति जनाः ॥ यो बली सोऽप्यबलिनो ह रिष्यति धनं वलात् ॥ हरिष्य
तस्ततो द्वे च त्रयस्ताम्यां वलात्पुनः ॥ शूद्रा वेदपुष्टीष्यंति ब्राह्मणं पश्यन्
मिथः ॥ क्षत्रिया वैश्वकर्माणि वैश्याश्च पश्यन्तु कर्मिणः ॥ २१ ॥ प्रतिग्रहं क
रिष्यंति चां डालस्पृष्टा ज्ञातयः ॥ दमिद्राश्च भविष्यंति हाहा भूतं विचेत
सः ॥ वेदिष्यंति च नमया गृहीतं धनमेव च ॥ गृहीत्वा पि च कृत्वा य
थाचितारो धनं परात् ॥ उक्तो च न गृहीत्वा वदथा साक्ष्यं ब्रुवंति च
सतां निहं करिष्यंति मैत्री चासद्भिरेव च ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा मांसं सप्यम
ह्यं च करिष्यंति नावा दयः ॥ उच्छेदः स ह्ये ज्ञातां चिदितरेषां च वै
भवः ॥ २३ ॥ हत्वा देवा भजिष्यंति जनाः सर्वे तथैव कान् ॥ भूतं प्रे

कामान् स्याद्विभक्तमिमुक्तिमंते प्रियांति ॥ २४ ॥ इति श्रीमत्पुस्तकं गण
नामिना गजाननवरेण्यस्य संवादे त्रिविधा वस्तु विवेक निरूप
णं नामैकादशोऽध्यायः ॥ १५७ ॥ क उवाच ॥ एवं पूजां स गृह्ये च त
त्रैव त्ववसद्भिभुः ॥ भक्तानां प्रत्यक्षमात्मा न स हने राज पूर्वको ॥ १ ॥ मुनिः
वाच ॥ विनायकस्य माहात्म्ये कथा मिन्तानि रूपिता ॥ अवतीर्थधरेण्य
स्य गृहे विद्यासुरो हतः ॥ गजाननतया देवसंशयो मम मा भवत ॥ लक्ष्म
संशय छेत्ता तास्तेव भुवे न त्रये ॥ २ ॥ क उवाच ॥ न कार्यः संशयो
आसना नाशक्तियुते विभो ॥ निजे ह्यवशतो ने करूपकं कलम भेदकः ॥
शुभुवकाच्च क्रोधाच्च पादुभूतो गजाननः ॥ गौर्याश्च तेजसोऽप्यसीदुद

॥ ग. उ. ह. ॥

॥ ४५० ॥

रात्रि कचिन्मुने ॥ कचिदोरीमलाचापि हिमुखोदिकरः कचित् ॥ कचि
संचमुखः कापिषण्मुखोदशबाहुक ॥ ४५ ॥ कचिद्दशहस्तश्चसहस्र
जमंडितः ॥ आगमेषु समस्तेषु नाताध्यातानि संनिह ॥ ४६ ॥ नचात्र सं
शयः कार्यो विस्तयो वा मुने प्रभो ॥ शिवो ब्रह्मा च विष्णुश्च लेः गोजातो
निरूपितः ॥ स्कंदे विधाञ्चनेत्राञ्च शिवोरुतिनिरूपितः ॥ विष्णुश्चि
धानतिश्च शिवोपि विष्णुमेव च ॥ ४७ ॥ पंचाक्षरं समं त्रं चतारकं वेदति
प्रभुः ॥ शतकोटिमितं रामचरितं च त्रीधा हतं ॥ ४८ ॥ मयं लोकेश्या
पितं सशं करोतारकं तथा ॥ कचिच्छिवास्तृष्टिरुक्ता कचिद्ब्राह्मीक
चिह्नरे ॥ ४९ ॥ भगवत्या कचिप्रोक्ता कचिस्त्याज्ञा जाननतः ॥ कचि

च ब्राह्मणस्त्याक्ता सर्वतश्चात्र संमतं ॥ सर्वत्र कुरुते योत्र सयाति
नरकं ध्रुवं ॥ कउवाच ॥ एवं त्रेतायुगकथा प्रोक्ता सर्वमुने तवः ॥
इदानीं ममिधास्यामि कथां कलिधुगाश्रयां ॥ कलिप्राते मुने लो
काभ्युवाच ॥ रास्तथा नृताः ॥ ५० ॥ ब्राह्मणवेदरहिताः संध्यास्तानविव
र्जिताः ॥ यजनं याजनं दानं न करिष्यंति कर्हि चित् ॥ ५१ ॥ प्रतिग्रहं च धु
ष्टानां करिष्यंति सुदुर्लभाः ॥ परापवादं तं निंदं परस्त्री धर्षणं तथा ॥ ५२ ॥
करिष्यंति जनाः सर्वे विधिलोपं च सर्वशः ॥ विश्वासं धातं सर्वत्र क
रिष्यंति जना ध्रुवं ॥ निधिलोपे न्वरापथं करिष्यंति भरातले ॥ न क
रिष्यंति मेघाश्च वृष्टिं कापि मुनिश्चरः ॥ महानदी तीरद्वेषो करिष्यं

॥ ग. ७. ६. ॥

॥ ४५३ ॥

शितं मुनिरुवाच ॥ न तस्मिन्निगच्छामि कलारव्याममहाभुतं ॥ ध
मोऽस्य तु गृहीतोऽस्मि यत्नया सर्वसंशयः ॥ दूरीकृता कथा संज्ञा कृते
राचरिता श्रयात् ॥ ४५ ॥ अमृतस्येव मे तस्मिन् कलाश्रुत्या न जायते
अस्य श्रवणमात्रेण जन्मजन्मांतरा जितं ॥ ४६ ॥ वृद्धिर्न नाशमाया
तिसर्वे कामा भवंति च ॥ पूर्वपुण्यवसादस्य श्रवणं जायते नृणां ॥ ४७ ॥
विश्रामं दुर्जनैर्नैवं पुराणं सर्वसिद्धिदं ॥ एवमुक्त्वा नमस्कृत्य परिक्र
म्य गजासनं ॥ ४८ ॥ गृहीत्वा ज्ञायमोऽयं स तपसेवनमुत्तमं ॥ यत्र क
दपुलायाः सनुतमा विजलानि च ॥ धूमवायुः प्रबलोऽत्र नातपो
नाग्निरेव च ॥ तत्रोपविष्टश्चैकनिष्ठो जपन्तेकाक्षरं मनुं ॥ ४९ ॥

तपिश्रान्ता नां भजने सक्तमानसाः ॥ वेष्टान्ता नाविधानं कृत्वा भक्ष
यन्ति वाज्वा ॥ केचिच्च क्षिप्रियाभिक्षां करिष्यन्ति कुलोचितां ॥ २० ॥
व्रतानि नियमं श्रुत्वा पिनाचरिष्यन्ति कर्हिचित् ॥ वर्णशंकरकारिणि
कर्ता किमिति भजने ॥ २१ ॥ पतिव्रता भ्रष्टव्रता भविष्यन्ति कुलोप
गो ॥ स्तेष्वप्राया सर्वलोका परद्रव्यापहारिणः ॥ २२ ॥ निर्दयाः कुपया
सक्ताः सर्वदा सखवर्जिताः ॥ अरित्री सस्पृहीता च रसहीना मही
रुहा ॥ २३ ॥ पंचमेवाय पश्येवावर्षे कन्या प्रसूतये ॥ षोडशाब्दं परं वा
युभविष्यति तदा पुनः ॥ २४ ॥ तीर्थानि गुह्यरूपाणि देवतायतनानि
च ॥ एवं पापे प्रवृद्धे तु धर्मो विश्वार्थमात्रकः ॥ २५ ॥ भविष्यति तदा

॥ ग. उ. ॥

॥ ४५२ ॥

देवा उपवास परायणः ॥ स्वाहा स्वधा वषट्कारेवर्जिता भयविकृताः ॥
यास्यंति शरणां देवं सर्वं विष्णुं विनाशनं ॥ स्तुतिना वा विधांतस्य कश्चिदपि
ति न तिम्रु ॥ ३४ ॥ प्रार्थयिष्यंति देवेशं गजाननं मतामयं ॥ एवं सर्वं विष्णुं
यासां आविर्भावं करिष्यति ॥ ३५ ॥ गजानने धर्मवर्णे धर्मवर्णे पिता
मतः ॥ नीलमश्वं सप्तारुह्य स्वर्गं हस्तोरुषां ज्वलनं ॥ ३६ ॥ कल्पयिष्य
ति सैन्यां सनातानां निजेष्टया ॥ शस्त्राणि च महास्त्राणि कल्पयि
ष्यति पततः ॥ ३७ ॥ वधिष्यंति महोत्सेष्टा सेनया स्वेन तेजसा ॥ श्लेष्
मतां सप्तान् लोकान् वधिष्यंति तदा खिलान् ॥ ३८ ॥ लीनान् कंदर
देशेषु ब्रह्मण्यन्वयमसिद्धिः ॥ समानाप्पप्रपूजेतां न भूमिं दास्यति

देवराजः ॥ ३९ ॥ सकर्मकारिणः सर्वविद्यानिष्ठान् हि सर्वदा जनात् ॥ त
दा धर्ममयं विश्वं भविष्यति कृतायुगं ॥ ४० ॥ एवं कृत्वा धर्मवर्णसतो तर्था
न मेष्टति ॥ एवं चतुर्युगेष्वा स विष्णोः सामहलन ॥ ४१ ॥ कथितानि
च नामानि निरुपाणि मया नय ॥ कर्मण्यप्यस्य रूपानि तस्य चोक्तानि
सर्वशः ॥ ४२ ॥ येषां अवगमात्ते एव मुच्यंते सर्वजंतवः ॥ अन्त्यान्पस्या
पिरूपाणि न वक्तुं शक्तिरस्ति मे ॥ ४३ ॥ यत्र वेदाश्च लोको निकुंठास्तत्र
का कथा ॥ मम वा मद्भिः स्याम मद्भिः स्याम वरुणे ॥ ४४ ॥ अनुष्ण
नायगच्छन्त्येव सायं करोमहे ॥ ४५ ॥ गुरुवान् ॥ एवं श्रुत्वा सोमकांत
व्यासो ब्रह्ममुखा लुप्य ॥ ४६ ॥ अति प्रीतमताः प्राह सर्वपापप्रणा

॥ ग. उ. ॥

॥ ४५५ ॥

तस्य प्रासादे स्थापय च सः ॥ पूजयामास विविचे रूपचरिदृशक्य
यकू सिद्धिदोत्र मिदं सर्वलोका नां वा वनं दृशो ॥ अनुष्ठानवता
मन्त्रानां सिद्धिप्रदं शुभं ॥ २५ ॥ एवमुक्तामनुष्ठाप्य आसीनाय
एतदा ॥ पुराणं तदुक्तं शस्य यथुतं ब्रह्मणो मुखतः ॥ २६ ॥ वे
शं पायनाय प्रकृतं तस्मिन् विप्रप्रपि ॥ तदेतद्विलिखं स ब्रह्मणा
पि कथितं तपः ॥ २७ ॥ तानेन सदृशं किंचिच्छावने त्रिषु विद्यते
लोकेषु परमानंददायकं तपस्तपः ॥ २८ ॥ सोमकांतन तार्वेय
मिदं दुष्टजने लया ॥ विनीतेषु च भक्तेषु लया रवे यं प्रयत्नतः
२९ ॥ मया निरंतरं मिदं जप्यते स्मर्यते पिता ॥ तवापि करुणयोगा

व्यतिपूर्वदशां निमुने सस्य तपसाया ॥ ततः प्रादुरभूत् तस्य पुर
तस्तगजाननः ॥ ५५ ॥ इति श्रीगणेशस्य पवित्रं मुनिविरचितं नाम
अध्यायः ॥ १४८ ॥ सोमकांतन ॥ कथं प्रादुरभूत् तस्य मल्लिन
भृगो तत्सर्वमाख्याहि श्रुत्वा पापास्त्योतत ॥ १ ॥ भृगु उवाच ॥ यथा
तत्पुरतः प्रादुरासीद्देवो गजाननः ॥ तत्सर्वं कथयिष्यामि सादरं शृणु
भूमिप ॥ २ ॥ रक्तमालां वरधरो रक्तगंधानुलेपनः ॥ गजाननो ह्यनः
यनसिंदुरा रणवर्णकः ॥ ३ ॥ अनेकसूर्यसंकाशो दिव्यकुंडलमंडितः
अंगदमुकुटं विभक्तं करे शेषमेव च ॥ ४ ॥ मुनिरित्येति शिष्येनानि
मोक्षनयने पुनः ॥ चक्रे भयसंश्रुतोऽस्मल्लो मंत्रमुत्तरं च ॥ ५ ॥

ततो ब्रवीन्नामगुप्तो मा भैस्त्वं मुनि सततम् ॥ यं ध्यायसि दिवा रात्रौ से
 रं वा समुपागतः ॥ ब्रह्मादिनामगम्यो यो वरं दत्तुं मुने तव ॥ **२३ गुरुवाच ॥**
 श्रुत्वा त्वं मुधरावाणि जहर्ष मुनिपुंगव ॥ १ ॥ मूर्धनं यस्मिन् स्यादेधन्यो
 हं चित्तं रौतपः ॥ धनं यं धराणि वृक्षाः पुनः पुनरु वीवदतः ॥ २ ॥ यतो ह
 रः सर्वं रूपं गुणतीतो विलास्य ॥ निरातं दधतो नंतो विलका
 रणकारणं ॥ एवं स्तुत्या प्रार्थयस्व वरं गंगजाननं ॥ **मुनिरुवाच ॥**
 निरस्य श्रान्तिं सर्वा मे वद भक्तं दृष्ट्वा तव ॥ १ ॥ अष्टादश पुराणानां य
 था स्या यथा स्यां कोरेणे ॥ तवापि स वने शक्ति स्याद्यथा तस्य रुद्र
 भो ॥ १ ॥ हृदये वसदेवेश प्रसन्नश्चेन्ममानघ ॥ गजाननं लया प्रा

थिते तस्मिन् विष्यति ॥ सर्वमात्मोभासनामा सर्वपावनपाव
 नः ॥ अपरोक्षज्ञानवांश्च भविष्यति परे गुरु ॥ २ ॥ तारायण परः
 श्यामागुणैर्कीर्त्तयिष्यामि च ॥ अष्टादश पुराणानां कर्त्तारं
 हि भविष्यति ॥ तथैवोपपुराणं तां तावतां च मुनीश्वर ॥ लया पूर्व
 दं भवशान्तं कृतं मम पूजनं ॥ ३ ॥ स्मरं वा तस्मिन् भोजतो व्या
 रणमहाकृतं ॥ धातुर्मुखाश्च तोयस्तान् हि मातेन तेन च ॥ ४ ॥
 विलीनं सर्वमधुना प्रविशामि तवोदरं ॥ **२४ गुरुवाच ॥** एवं मुक्तो
 प्रविशस्व तन्मुनेरुदरं विभुः ॥ प्रकाशमतुलं लेभे स्वर्गकोटि स
 तं मुनि ॥ वीर्यामासकं कुम्भस्ततो मूर्तिं विजायतः ॥ १ ॥ गजा

॥ ग. ८. ॥

॥ ५५ ॥

गजाननविश्रुद्धास्त्रपुराणश्रवणादिना। वयं दूता आह्वय्यास्पविमाने
न समागताः। नेतुं त्वं पुण्यकीर्तिचयादिलोकमनुत्तमं॥ तद्वर्तनाजन्त
ते मुक्तसंनिधिगतः। सुखमाख्यं तिकंतत्र प्राप्स्यसे तस्य सद्यत॥ २३॥ निशं
मपदेव वाक्यं तद्देहतीतरवाभवत्। रोमांचां चित्तसर्वांगः प्राह गङ्गा
गिरा॥ पराख्यं देवेन चराचरकृतमुना॥ निर्गुणे न गुरुहो न कारिण्यं च
श्रयति न॥ २४॥ दीनानाथे न भो दूताः स्मृतो हं ह्यपयानधः। ब्रह्माद्यान
विदुषं हि ध्यात्वा च सनकादयः॥ २५॥ अनंतगुणपूर्णः सोऽप्रेषय दानमु
त्तमं॥ नानावतारवान्मानारूपो परमपरममाधिकः॥ २६॥ तेन मे स्मरणं
कस्मात्कृतमाश्चर्यकारकं॥ एवं मुक्तानमस्तु त्वत्प्राह हर्षिपः॥ २७॥

कथितं राजसत्तम॥ गजाननध्यानपरो निरुजपश्मरोपि च॥ २८॥
तिश्रीगणेशगीताभासानुग्रहस्तु हृदये न वर्तते न नामोऽप्यभायः॥ २९॥
श्रीस्मृतं कृवाच॥ ३०॥ एवं श्रुत्वा न्यक्तं निरुजसामकांतो मुनीश्वराः॥ ३१॥
नकां प्रमूले तस्य रूपं न्यक्षिपज्जलतोत्तपः॥ ३२॥ गते संवत्सरे च तप
वेकुसुमे फलेः॥ ३३॥ मेति वरुचिरः पुराणश्रुतिपुण्यतः॥ ३४॥ सोमकां
तो दिव्यकोप्तिः सखा दुष्टभवां रुजैर्निस्तथा भवस्तुतिगंधयुक्तसुगं
धवान्॥ ३५॥ निःखेदसुखमेगंधादरादिशुभसाधनः॥ दिव्यदेहं सूर्यको
तिकोऽटवं न भिन्नं तपः॥ ३६॥ दृष्ट्वा विस्मयस्तरे लोकाः कथं तादृगस्तु ग
णेशाय पुराणस्य हीना दोषहरिणः॥ ३७॥ ॥ गुरुवाच॥ सिद्धिमे

स्तेनपशादलपुराणश्रवणदभरत॥ गणेशायपुराणस्य ब्रजेराज्ञं नि
 जंपुत्रं सामासं न मे वच॥ चित्ते कंठं वर्षमभ्यदृष्ट्वा हर्षनिवाप्य सिरुत॥
 वाव एवमाकर्षितश्चावपादयोत्पतन्मुने॥ आनंदार्णवमग्नः सक्षोभकां
 तो वदद्गु॥ १॥ नृपुत्रोवाच॥ अद्भुतस्यैस्तपसे स्तोत्रमहिमोऽस्मि मयामुने
 पुराणश्रवस्यापियेनाहं पतितोऽपि च॥ २॥ गलकुलीदिव्यदेहे जातो माता
 पिता मम॥ अस्पदे हस्यनिर्माता लमेव मुनिसत्तम॥ ३॥ नीरसश्रूतवृक्षो
 पि फलपुष्पयुतो भवतु॥ सक्तुमिच्छाम्य तो हं तां किं मे पुत्रं जने भवेत्
 ११॥ एवं विशम्पतश्चाकं भृगुपुनरथा ब्रवीत्॥ भृगु उवाच॥ चंदर्पो
 वानमादत्तो ते जसा ज्वलदद्भुत॥ १२॥ इदमारुह्य गच्छ त्वंगणनाथस्य सं
 निधिं॥ न प्राप्नुवंत्यनुष्ठापना विमानं ये मनीश्वराः॥ १३॥ तत्पुराणश्रव

गणेशस्य पुराणं स्पष्टं हि मां केन वर्णयेत् नमो विष्णवे गणेशाय
 त्वे जने शत्रुघ्नं निजं एवं तपोविबुधलोको जसा ज्वलदद्भुतं
 तं विमानं दृष्ट्वा तेषां स्वर्गकोटिनिभं मंदरं

णा प्राजं स्वया प्रासंगोऽश्वरात्॥ विमानं वदतो रेवं भरमंडलमगास्तथा
 न॥ १४॥ विवायुर्गणैर्युक्तं चतुर्बाहुविराजितैः॥ मुकुटांगदहारादि
 हरपणैरुपशोभितैः॥ १५॥ दिव्यचंदनवस्त्रादिपद्मपरशुशोभितैः
 नखकिंनारकृत्याभिर्दंष्ट्रासपाणिभिः॥ १६॥ किं नरेर्गयनेर्युक्तं
 दृष्ट्वा राजा ब्रवीत्युनः॥ राजोवाच॥ श्रुत्वा सिद्धदुधावार्ता विमानानां
 मुनीश्वरः॥ १७॥ तदृष्ट्वा पुरतो वापि मया तपो बलात्तव॥ महिं श्रूयते
 कर्णे बहुधा बहुवक्तुः॥ १८॥ अनुभूतो मया सोऽपि पुराणश्रवण
 तव॥ एवं ब्रूवंति हरपेतुदूता जतीर्यमानतः॥ १९॥ प्रणिपत्या विला
 स्योचुः सोमं तं नृपं तदा॥ पराशरैरादेवेन तव पुण्यास्मृतिः कृता

॥ ग. उ. हं. ॥

॥ ४५९ ॥

सनागरेयुक्तं इक्षंतं नृपमुत्तमं ॥ तदमाख्यो ज्ञानगम्यं सुबलं स
मपश्यतां ॥ उत्तमसु सर्ववीराश्च सामाख्यो हेमकंठकः ॥ आलिंगनय
ते सर्वे तयोधुः समं श्रमं ॥ १४॥ तेषां मा लिंगने जाते ततो नृपमुतो
यथो ॥ हर्षेण महता युक्तो सरोमां चो ब्रवी अतो ॥ १५ ॥ मम माता
पिता माख्यो हेम युक्तो न वा क्वचित् ॥ स कृतो पितरौ र्थांतं युवा
मेका कित्ते कथं ॥ १६ ॥ एवमुक्त्वा स्वासने तां पुपले रूपा प्रपूज्य च
वस्त्रचंदनभूषाद्यैः पूजतां ब्रूत कान्चनैः ॥ १७ ॥ तयो विना मम
प्राणं कंठमात्रा बलं बिनः ॥ अहं निर्गतोऽर्थानं नान्यस्य मम मा
नसे ॥ १८ ॥ पिता मे प्राबद्ध पूर्वमेकदा दर्शनं पुरः ॥ दास्यामि तिक

आज्ञया ते गमिष्यामि दूतः सह विमानगः ॥ प्रसादान्ते च देवस्य न मां वि
स्मर्तुं मरुसि ॥ १९ ॥ श्री हस्त उवाच ॥ निशम्य गदितं तस्य नृगुः स भ्रम विह्वलः
आनंदश्रुः सरोमां चः कंठं चृत्वा नृपस्य स ॥ २० ॥ प्राहा हं नृपते विप्रो मा
यवांस्तं महापुं ॥ गणेशपुरगीभूतवान् मां विस्मरकं हि चित् ॥ २१ ॥ एष मु
त्तं वदितो दूतः हस्तानुभावपि ॥ नमस्तुभ्य विमानं ते नृपं मुनिवरं च तं
२२ ॥ आह हस्तः स प्रतो दूतवाक्यात्पराचितः ॥ दावमाख्यो सुधर्मा च हं ह
र्यात्तमुत्तमं ॥ २३ ॥ ततो दूताश्च वा दानां घोषे र्मांस्तं दिगंतरीं ॥ विमान
शोभां वीक्ष्ये वसोमकां तो न नंदह ॥ २४ ॥ जकांतस्त्रिपुण्ये न प्राप्तमेत
दमस्यत ॥ ततः परपति सभृगो विमानं यातुं वरो ॥ २५ ॥ सर्वे तु मपदं
प्राप्तां मर्यदे हेन वीक्ष्य च ॥ निस्सयं परमं प्राप नत्वा दूता न्ययो पद ॥ २६ ॥

इति श्रीगणेशगीतासुपनिषत्सु यनिषदार्थः सोमकांतविमानप्रा
 प्राप्तिवर्णनं नामोऽध्यायः ५० ॥ **सुत उवाच** ॥ परिष्ठादृदशं यन्तपो देव
 पुरं निजं ॥ जहर्ष गोपुराशो लक्ष्मभां दृष्ट्वा यकांचन ॥ १ ॥ ततः सु
 धर्मासस्मारसभां रम्यां समीक्ष्य ह ॥ निजं पुत्रं स्तेह वक्ष्यात्प्रागा
 गद्गदभाषणं ॥ २ ॥ हेमकंठो मम सुतो भद्रासनगतो भवेत् ॥ पित्रो
 मार्गं प्रति क्षन्त स याते संवत्सरे धुता ॥ ३ ॥ स्वामिन् लुपानि धेत स्पद
 र्शनं दातुमर्हसि ॥ स्त्रियो वाक्यं निरांम्यैवं शूरो यन्पतिस्तदा
 धीन्पुत्र उवाच ॥ हेमकंठो मम सुतो जीवं स्याद्भक्तो भवेत्
 उत्तमासीन्मया चोसौ वत्स रदर्शनं भवेत् ॥ ४ ॥ अन्तां कुत्र

गच्छेदं नोक्तमासी कदाचन ॥ नतत्र गंतुं शक्नो हं परमं पदं ॥
 विरुहं कथमेतद्विघटेते परदुःखं ॥ दृष्ट्वा दूतास्तथोः शोकं ब्रुवन्
 जसत्तमं ॥ ५ ॥ ध्रुवजोरोदनं हृत्वा हृत्वातः समुपागता ॥ क्षणमुक्ता
 रथामोत्र दृष्ट्वा तं यमसत्वरं ॥ ६ ॥ आते भवत्समाधाने संतोषो नः
 परो भवेत् ॥ तत उत्तरायामा सुदृष्ट्वा देवपुरा दुदुःखं ॥ ७ ॥ विमा
 नं तद्गृहेशस्य पुराणश्रवणगतं ॥ नागरं प्रभया व्याप्तं वाद्यधो
 धेः श्रुतादितं ॥ ८ ॥ सुबलौ ज्ञानगम्पश्च नमस्कृत्य पंगुणतः य
 यतु हेमकंठं तसर्वदृतांतं मीरितुं ॥ ९ ॥ क्षणद्वयं सनातं हेमकं
 ठमपरपतां ॥ सन्तद्वैकीरमुखे श्रविषीतं महाबले ॥ १० ॥ अमा

॥ गणे नमः ॥

॥ ध ६१ ॥

सहस्रेयस्तस्मिन्मक्तिनिभक्तिः ॥ संवत्सरांते दृक्षोसौ भवं
नृपयथापुरा ॥ ११ ॥ गणेशस्य पुराणे तु समाप्तं पुरुषं वा
नृ ॥ नृपोऽपि दिग्भक्तो निःसंशयः सत्यं निभो भवेत् ॥ १२ ॥ या
वन्तपो मुनिस्तौ तिविमानं तावदागतं ॥ नृपगीतसमायुक्तं
वाद्यघोषान्निनादितं ॥ १३ ॥ गणेशदूतसंयुक्तं आश्रमातिक
माश्रितं ॥ यद्यो भो पश्यतो नाथ दृक्षो नो स फलावभुः ॥ १४ ॥
अतिपुण्यासितुस्ते ते दूता देवा ज्ञातृ ॥ पेक्षित्वा नमस्येते
नृपेक्षणे प्रणेदिताः ॥ १५ ॥ सुधर्मचिमुनेराज्ञं गृह्यमाता वि
मानमाः ॥ दृष्टं देवपुरं यावन्तावन्तावन्ति रागताः ॥ १६ ॥ अ

तच्चान्तं वाक्यं कश्चिदपि ॥ ता ७ ॥ मा कुरुष्व दृष्टा चिंतां पुन
स्ते कुशलं नृप ॥ तयोः पुण्यप्रभावं को जानीयाद्भुवनत्रये ॥ २० ॥ अनु
ज्ञां भवतो गृह्यनिर्गतानगरादयं ॥ चत्वारोऽपि पितुस्ते भस्ते कुमार्गदि
कं महत् ॥ सुधर्मा पादितो संतंस्तु वस्त्रा विपदां बुजं ॥ कंदमूलेः प
लेस्तस्मिन् वासितवन्तपते ॥ २१ ॥ मालुस्ते पितया वस्याचेत्तुर्न पद
तदा ॥ भ्रमस्तिर्बहुधा यश्चा दृष्टं चारुसरो महत् ॥ २२ ॥ शीतलं दृष्ट
वर्जो भिस्तत्र सुधापभर्षिपु ॥ सुधर्मा पादसंवाहं चकार श्रमकर्मि
ता ॥ २३ ॥ आवांतु कंदमुद्रार्थं यावत्तत्रायथो मुनिः ॥ चकं पे मुनिग
दूलोजस्यार्थं तो ददृशुः ॥ २४ ॥ तर्ह्योर्दं सगृह्ये च निजमाययो

अत आवां समायातौ गृह्णन् लफलं च ॥ सर्वे तदा श्रमं याता मु
निना पूजिता भूवः ॥ भोजिताः भद्रं संचान्ते विश्रान्तिं परमां गताः ॥ २० ॥
ततः कथा प्रसंगो भूत्वा मुनिना च नृपेण च ॥ सर्वं चाकथयन्नात्रा
वृत्तांतं मुनयस्तदा ॥ २१ ॥ ततो मुनिभ्यां नवलापूर्वं जन्मास्य संजगौ
दूरितं मधुमे पायमब्रवीत् करुणायुतः ॥ २२ ॥ दुरितश्रवणे चास्य
संश्रान्तो नृपा भवत् ॥ स संदिग्धमना यावत्तावद्देहाद्विनिर्गताः ॥ २३ ॥
यक्षिणः श्वेतवर्णसंभारब्धो भक्षितुं नृपं ॥ तेषां चंचु प्रहारेण
विह्वलः पतितो नृपः ॥ महत्तावान्ते पैनः स श्रावयामास भक्ति
तः गच्छेत्तस्य पुराणं यद्दर्शमात्रं ह्यपाति च ॥ अष्टोत्तरशते

तां देवेनास्तां प्रसिञ्चत ॥ तदंगत्पुरुषं धीरं निःकार्यतपसो
धरात् ॥ २४ ॥ यो मर्के शो ललज्जिह्वो व्याकुलः क्षुधया भूवः ॥ भक्ष्यं
यथा चेत्तं सोमदत्तं पुरा स्थितं ॥ २५ ॥ भक्षयस्वा म्रवक्ष्यं मे
होतं पक्षमेव च ॥ तेन दृष्ट्वा आम्रवक्ष्यं मम साद भवक्षिणा
त् ॥ २६ ॥ ततस्तं जीवन्म्राह्मणं क्षयस्वत्सो मुनिः ॥ ततो मु
निर्त्तप्राह पुराणश्रवणं महत् ॥ २७ ॥ श्रेयो निक्षिपस्व त्वं
मम मम निभरपि प ॥ यावच्च तस्य दृष्टो न भवेदमोयथा पु
रा ॥ २८ ॥ ततस्त्वमपि राजेंद्र दिव्यदेहो भविष्यसि ॥ आमाया ऊ
चुः ॥ तथैव स तपश्च क्रुत्वा सां जृत्वा कथा वहु ॥ यक्षिपस्व

जनकं वाक्यमादृत ॥ कथं ह्येकात्मिकं तातया सिद्धं गजान
नं मम राज्ञेन को हेतुः कथा तव वत्सरां ॥ पालितं राज्यमखिलं
नेष्टे दानं ममापि च ॥ रापयस्तो त्वया राजन् ततो नेतुं महार्हसि ॥ १७
पितो वाच ॥ सर्वेषामेव संद्रष्टुं देवपदं बुजं ॥ अहं च परवान् क
कथं कार्यं मया जनाः ॥ १८ ॥ भवस्ते हे नरोच्चा मिपुत्रस्तो ह्यद्वि शेष
तः अतथेवोर्ध्वगंथानं जन्तार्यद्रुमागताः ॥ १९ ॥ ततः शोचस्मलोक
षु सोमकांतैरुदयपि ॥ पुत्रं च देवभरता मां दया प्रादुरभस्तदा ॥ २०
तज्जुः ॥ तज्जुः सोमकांतं तं धर्मो राजन् यतो जन ॥ कथं सं
कलितं प्राणायथा लं जगद्विभरे ॥ अतः सर्वान् गृहीत्वैव यानि

तज्जन्तारितं यानं जन्तरे नगरान् ॥ दिदृक्ष्य पितृभ्यां ते तौ यातौ
तं निवेदितुं ॥ २१ ॥ तयोः शिघ्रं दर्शनाय यादितो चेद्गमिष्यति ॥ तयो
र्वाक्यं निशंभे ह्येवमकं हस्वराब्जिता ॥ २२ ॥ सोमं चाश्रममायुक्तो
धावमानश्च तां विल ॥ ययो तदृशो तस्मै कथा पुरस्तत्पदा तु नो ॥ २३ ॥
विशोर्ध्वरपणामणे नगरेः सर्वं केवृत्तः ॥ गलदश्चः क्षणस्यापि
विमानं गणसंकुलं ॥ २४ ॥ इति गणेशगीतारूपनिषत्सु ब्रह्म-हेमकं
ठदृशं नवर्णनां नामोऽध्यायः ॥ २५ ॥ श्रीकृतज्ञवाच ॥ २६ ॥
तदमाश्रयश्चत्वारः सोमकांतं पुरो ययुः ॥ प्राणपथा विलान् प्रो
चुरागतस्ते सुतो नृप ॥ २७ ॥ सर्ववीरे नगरी कैरिद्रः सुरगणैरपि ॥ २८

॥ ग. न. ह. ॥

॥ ६२ ॥

तो हर्षेण शोकेन द्रुवांथानमेव च ॥ ५ ॥ एव निवेदितो मांसेः सोमि
श्निर्घसमागतः ॥ आवा सव निता दृष्टेः सेवके श्वसमन्वितः ॥ ३ ॥
दृष्ट्वा शोभां विमानं सर्वे आनंदनिर्भराः ॥ तत्र ज्येसोमकांतं ते
दृष्ट्वा नेमुर्धरा तले ॥ ४ ॥ युक्तं दूतैर्गणैः सस्यकांतयाप्यतिकांतया
तत उतीर्थयाना स्मृजालि लिंगसुतं मुदा ॥ ५ ॥ आनंदाश्च गिमु
चं तो सरोमां वाधुभावपि ॥ विदेहा विवसं जातो न किंचिदूचतुः
सणं तत ऊचैः सः सर्वा न भृगुणा तु गृहान्मुम ॥ गणेशस्य पुर
णं यथा वितं पापताशनो ॥ ७ ॥ अभवंते न निःपापो हि मदेहो वि
मानगः ॥ सर्वेषां दर्शनं जातं पुनर्यस्यामि यानगः ॥ ८ ॥ कृपावता

गणेशो वयानं मे प्रितं भुवे ॥ राजं तु परिभुक्तं च स्थे छपा संपदः सु
तः ॥ ९ ॥ धामयास्यामि परमं प्रसादोद्गुसंभवात् ॥ एवं ते शुश्रुवुर्वा
णि सोमकांतमीरितां ॥ १० ॥ रुद्रः सुखं सर्वं पतिताः केचि भूत
से ॥ श्रेणि मुखास्तता प्रोचुः सोमकांतं कृपा निधि ॥ ११ ॥ नो विना
जगती पादकं यथास्य सिधामिततः ॥ प्राणं सवसेयास्यां सोप्यतु
ते नृप ॥ १२ ॥ हृत्पातमस्तके राजन सर्वे प्रां नो भविष्यति ॥ ननु पु
ण्यं तज्जायेन द्रष्टव्यमस्तं गणेश्वर ॥ १३ ॥ तव प्रसादा देवस्य यास्यातो
लोकमुत्तमं ॥ संसारेण सुखं किंचित् आधुनां शो दृष्टा न हि ॥ १४ ॥ अ
स्माकं न भवि किंचित्साधनं धामसाधनी ॥ ततो ब्रवी देमकं ठा

॥ ग. उ. दे. ॥

॥ ६५ ॥

शालटंकविः ॥ ६५ ॥ कूर्मसंज्ञास्यतुर्थश्रवणमोमुंउसंज्ञकः ॥ प्रथमावविटंक
द्विजसंज्ञास्यराजपुत्रविनायकः ॥ ६६ ॥ प्रणवोस्योथापरश्रद्धितोयावरणेस्थि
तः ॥ वक्रतुंड एकदंतत्रिमुखश्रविः ॥ ६७ ॥ पंचास्यश्रपारश्रानेहंभश्रवि
विधराजोपरश्रपिवरदश्रविः ॥ ६८ ॥ मोदकप्रियइसेवततीयावरणे
स्थितः ॥ विनायकोभयप्रदः सिंहतुंडविनायकः ॥ ६९ ॥ कुलिताहा
श्रपारश्रद्धिप्रप्रसादसंज्ञकः ॥ चिंतामणिरितोदंतदंडमुंडविना
यको ॥ ७० ॥ चतुर्थवरणेरेयाअष्टवितेविनायका ॥ मणिकण्डिवि
नायकआशास्त्रविनायको ॥ ७१ ॥ यक्षायोगजकण्ठरूपश्रि
त्रयंटाविनायकः ॥ सुमंगलश्रमित्रश्रवतेअष्टविनायकोः ॥ ७२ ॥

शोधंगजाननं ॥ राजोवाच ॥ यदिसर्वपुरीनीतातदाकीर्तिर्दृढामम ॥ ७३ ॥
भविष्यतिरसायांमेनायथातुभविष्यति ॥ एवमुक्तापुराणस्यगण
शस्यश्रवोद्वं ॥ ७४ ॥ पुण्यहस्तेजलेनेष्टांददोराजातदाज्ञया ॥ तोहस्ते
गलेरोषाः निःपापापुण्यमुर्तयः ॥ ७५ ॥ आवालेवनितादृष्टारुहुर्या
नमुत्तमं ॥ गणेशस्यश्रवोद्वंस्ततोमुखध्वंमार्गतः ॥ ७६ ॥ ततः केचि
नराः पापार्थेयेनापिजलंकरे ॥ तेपुनर्नगरंयाताः शससुःशोचितंज
लं ॥ ७७ ॥ ततोददृशिरसर्वैरुध्वंगनरं बहु ॥ जलुःपरस्परंशेषाप्रम
लोभेएतोषितः ॥ ७८ ॥ नानाव्यवसायराविभ्रवुरुहमानसाः कां
श्रियलायनपरानदूतादंडप्रहारण ॥ ७९ ॥ बलाहूहीवाश्राक्षिप्य

॥ ग. उ. हि. ॥

॥ ध. ६. ॥

नानामधेतिकोतुकत् ॥ नामानि धेराजगुर्धैस्तांस्तथैव निचिक्षुः ॥ २९ ॥
उपविष्टमधदेशोराजपत्नीसुतादयः ॥ अमायाः परितो लोकाः नागरा वि
विचिष्टः स्वकं ॥ मयूरेशमयूरेशजपित्वामिति जोषिणः ॥ वाद्यस्तदेव ना
द्येषु न स्य स्य सांगले ॥ ३० ॥ प्रतिनादेन गजं तिमंडलानि दिशामपि ॥
अतो वेगेन ता प्राप्ता गणेशस्य पदं शुभं ॥ ३१ ॥ सुधुमां परिपश्यंतो विस्म
येनाश्रुवंति ॥ अहो महत्पुत्राण्यस्य येन हृदये गजाननः ॥ ३२ ॥ समीप
तां ययुस्सर्वे साजासा रूपमापच ॥ **स्तुतुवाच** ॥ एवं वः कथिता विप्रा
गणेशस्य पुत्राणां कथा सर्वजनस्यपि ॥ अत्र नृणां स्थापिता शिनी
शृणुध्वं देवदूतेभ्यो विमाने च वा नृप ॥ तत्सर्वं भवतां विप्रा कथयामि

कथानकं ॥ ३३ ॥ **इति गणेशपुराणे उत्तरार्द्धे सोमकांतस्य देवपुरस्य च प**
दप्राप्तिसिखर्तननामोऽध्यायः ॥ १५२ ॥ कथय ऊचुः ॥ किं हं सोमकांतं न वि
मानवर्तिनानपि ॥ तद्वयं श्रोतुमिच्छामो वद सर्वं मशेषतः ॥ **स्तुतुवाच** ॥ ग
णेशो ममाग्रेण हृदयदूता महात्मना ॥ वराणसीस्थिता तां तु गणेशानां महां
सतां ॥ नामानि परिवाराणां तानि नः शृणुतानघा ॥ ३४ ॥ **राजोवाच** ॥ देता व
दंतु रूपया विश्वेश परिवारगता ॥ गणेशममका हस्तेन स्मरन् सर्वसि
द्धिदातृ ॥ ३५ ॥ **त ऊचुः** ॥ कथयाम सप्तासेन विश्वेशा वरणे गमो न ॥
गणेशममकं मशो राजने शृणु सर्वं भयापहना ॥ दुर्गविनायको व्याक
मी मचं विनायक ॥ प्रथमा वरणे सिद्धि सिद्धि ॥ तं बोद्धुः कुरुते

॥ ग. ७. ॥

॥ ६० ॥

सहं नरः ॥ न दारिद्र्यं समाप्नोति न संकष्टं नरः केचित् ॥ १३ ॥ रक्षितं सामवा
प्नोति यथाद्याश्च निधीनपि ॥ कल्पद्रुमः कथं चेन्न निधिश्चिन्तामणिस्त
था ॥ १४ ॥ तस्य वस्य स्वमभ्येति सोपिवंद्यो भवत्यपि ॥ जारुगंस्तं भंजं चेत
मथापि वा ॥ १५ ॥ अस्पृश्यं स्मरन्मात्रेण निस्तस्याक्षणेन ह ॥ गणेशं निकटे
स्थित्वा पुनरुपशृणुयात् नरः ॥ १६ ॥ महापापादुन्निर्मुक्तः स्त्रीबालद्वययापि
च ॥ सान्निध्यमाप्नुयद्देवे गणेशं स तस्य संशयः ॥ १७ ॥ एतेऽपि मध्ये संस्थाप्य क
स्तुतुं शृणुयादिदे ॥ कृते एतन्मते वर्णवैभवं पश्यन्नाह्नुयात् ॥ १८ ॥
नित्यं ते नितिकं कर्म शृणुयादिहं ॥ कर्मसाधुगमाप्नोति गणे
शस्य प्रसादतः ॥ १९ ॥ भाद्रपदं चतुर्थं यत्कालं तस्मिन् महिम्नो ॥ मं

मोदः प्रमोदः सुमुखो दुर्मुखश्च वि ॥ गणपारमोथापरश्च तथाज्ञान
वि ॥ १४ ॥ सप्तमाध्यायं हेयस्तथा द्वारे वि ॥ जविमुक्तो हृष्टमो यत्र
मोहो दोष वि ॥ १५ ॥ जनो भर्तार्यादिहाराश्च विनायकः ॥ कप
दीतिकरो हेयस्तथा विंदु विनायकः ॥ १६ ॥ एतेषां स्मरणं नित्यं सर्व
कामफलप्रदं ॥ प्रातरुत्थाय पश्चेत्तान् पठते शुद्धमानसः ॥ १७ ॥ न त
स्य विघ्ना विघ्नं हि कुर्वती सर्वकर्मसु ॥ एकैकताम्राराजेंद्रवर्माभिस्तं
दुलेरपि ॥ १८ ॥ तिलेशमीदलैश्चैता एजयेद्रक्तिमान्तरः ॥ असाध्यं सा
धयेत्तस्य सर्वविजयी भवे ॥ १९ ॥ आयुष्मन्पुच्छिमारेण प्राप्नुयाद्
रमुतामं ॥ इदं ते कथितं सर्वये हि हृष्टं चान्तप ॥ २० ॥ तस्मिन् यत्र

देवदूतास्ततो धामनिजमुदा ॥ तदेतत्कथितं विप्रविश्वेशवरं तथा
 २३ ॥ इदानीं कथयिष्यामि पुराणस्य फलश्रुति ॥ २४ ॥ इति श्रीमन्नोपरा
 णोत्तराहं बालचरिते षट्पञ्चाशद्दीनयकवर्णनं नाम त्रयपञ्चा
 १५३ ॥ स्तनज्जन्ममरतीनचस्योतां पुराणस्य संश्रयात् ॥ एकदा ज
 ह्नुशश्वे स्याद्यद्यस्य श्रवणं द्विजाः ॥ १ ॥ नराकुलरत्नं वक्तुं शेषपदा
 सना वपि ॥ यो यो दशतिकुलक्षेत्रे सोमसूर्ययहेनरः ॥ २ ॥ हेमभारस
 हस्त्राणि विप्रेभ्यो भक्तिभावतः ॥ तदस्य श्रवणं पुण्यं प्राप्नुयान्मानि
 वो भुवि ॥ ३ ॥ यज्ञानां संगतातां सर्वेषां दक्षिणवतां ॥ फलं कस्तो
 लयामास पुराणश्रवणस्य च ॥ ४ ॥ पुराणश्रवणस्यास्य पुण्यं तस्मा

द्विरोषवत् ॥ व्रतानां जलदातामां तत्र कागरा नामता ॥ ५ ॥ कीदृकं य
 प्रदानातां मोक्षानां सहस्रशः ॥ यत्पुण्यं कीदृगुणितं तदस्य श्रवण
 इवेत् ॥ ६ ॥ भारतस्य पुराणस्य संपूर्णस्य श्रवणं दपि ॥ तत्पुण्यं कीदृगुणि
 तं तदस्य श्रवणं इवेत् ॥ ७ ॥ यस्य गेहे गारे वा स्य पुराणं लिखितं भवे
 त ॥ न तत्र राक्षसाभरताप्रेताश्च पूज्यता दय ॥ ८ ॥ ग्रहावास्तवगुरुनेव पि
 डाकुर्वन्ति कदिचित् ॥ तद्गृहं हि गारे चो नरस्य ते सर्वदा स्वयं ॥ ९ ॥ इ
 दं पुराणं स्मरन्ते पूजयेद्वासमाहितः ॥ तस्य दत्तं नतः पूताभयं तिप
 तितानराः ॥ १० ॥ ब्रह्मादीनामुनीनां समाप्तो भवति मानवः ॥ कुहोदहे
 त्समुवनं तुष्टं श्रवणं ददत् ॥ ११ ॥ अष्टसिद्धिः समाप्नोति श्रवणं त्र

॥ ग० ३ ॥

॥ ६९ ॥

तः कुमारं सगणेशोत्तरो भवते ॥ मुक्ततेन सुखं प्राप्य गणेशं परमुत्तमं
तस्य भगिनी वंध्यासीति शब्दं रजस्वला ॥ ४३ ॥ यथा कालं भवत्येवैव श्रुतं
स्यासं संसति ॥ गणेशाय पुत्राणां स्य श्रुतं तत्तत्तनुनि ॥ ४४ ॥ आका
र्यं परिशुभं विपुलाणं तत्तुवावतां ॥ लभेत्पुत्रं महाशरंगं गणेशं भजनैरता
॥ ४५ ॥ पुत्राण्येतां समावाप्य भुक्ता भोगान्नोहरान् ॥ जगाम स गणेशं
निजधामावसानतः ॥ ४६ ॥ सगरस्य तु पुत्राणां मेकं पंगु रभस्वतः ॥ तेना
पिदं श्रुतं पुण्यं पुत्राणां लोमशासुरा ॥ ४७ ॥ भक्त्या ह्यदशवर्षेण विनीतेना
यं भक्तितः ॥ संतोष्य लोमशां द्रुमे स तो धी समवाप स ॥ ४८ ॥ विजयं पुष्टि
मायुष्यं प्राप्य ते धाम तस्य दत्तं ॥ अष्टादश पुत्राणां श्रवणं यस्मिन् भवे
त् ॥ ४९ ॥ तदेकं स पुत्राणां स गणेशं सृष्टं भवेत् ॥ काकं वंध्या बहु सु

उपेतो रणो रम्ये संसृज्य परमादरात् ॥ १९ ॥ पुत्राणां शृणुयात्स दस्तस्य तु लोवि
नायकः ॥ ददाति निखिलान् कामान् कामान् न ते मोक्षं च विधाय ॥ २० ॥ स्तोत्रा
ण्यत्र च यावति तावति प्रत्यहं नरा ॥ पठेत्तज्जो विधानेन मासमात्रं जपेत्तु यः
॥ २१ ॥ ब्राह्मणं न भोजयेत्तु मासो पितृभ्यस्तमिमात् ॥ **रुक्मज्जुः** ॥ कथं
श्रवणं सुखं केन प्राप्तं पुरा नद्य ॥ २२ ॥ तं न शंस महाभाग दृष्ट्वा सादरं
मुने ॥ **स्तुतुं न च** ॥ शृण्वेत्तु मुनयः सर्वे कश्चिन्नको भवन्मुनिः ॥ २३ ॥ त्रि
लोकं गतौ केसालोमशो पिय दृष्ट्वा ॥ नमस्कृत्य लोकेशं मुपविष्टो तदा
ज्ञया ॥ २४ ॥ रजितो परया भक्त्या लोमशो पिय दृष्ट्वा ॥ नमस्कृत्य लोकेशं
शं मुपविष्टो तदा ज्ञया ॥ २५ ॥ रजितो परया भक्त्या लोमशो पिय दृष्ट्वा
नमस्कृत्य लोकेशं मुपविष्टो तदा ज्ञया ॥ २६ ॥ रजितो परया भक्त्या लो

मशोपायदृष्ट्या॥ नमस्तस्य यलो केशं मुपविष्टो तदा रथा॥ २७॥ रजि
तो पर्याभने जलो मशोपाय वीदिदं॥ **लोमेश उवाच**॥ आसाय केचिते देव
पुराणं पुण्यवर्द्धनं॥ २८॥ गणेशस्य महाभाग तन्नेव कुरु मिह हं सि॥ **ब्रह्मा**
वाच॥ शृणु लोमशाय लेन सर्वपापहरं शुभं॥ २९॥ पुराणं हि गणेशस्य
काममोक्षप्रदं नृणां **स्तुतुवाच**॥ ततः सकथयामास ब्रह्मा स्वीयेन पा
मतः॥ ३०॥ लोमशाय गणेशस्य पुराणं काममोक्षदं॥ मूकेन तत्सुखे
न श्रुतं भक्त्या खिलं तु ततः॥ ३१॥ ततः स वगिश्चर वस्रो वचनं भारतिं मु
निः॥ अधीशपाठतः सखा आ वथा मास चेतसा न॥ ३२॥ मुक्ता भोगा
न्यथा के भं पुत्रान्मोत्रानवाप्य च॥ अंतर्जगाम परमं धाम गणेश्वरं
भं॥ ३३॥ पुनः शृण्वंतु मुने य इति हासं पुरातनं॥ इक्ष्वाकु कुलसंभूतो

राजा शुद्धात्मकः शुचिः॥ यत्त्वादानप्रदो नित्यं स्वाध्यायपरमोरिह॥ अरुणा
ता सर्वधाराणं प्रजानां पालनं रतः॥ ३४॥ यद्यशभागी लोकानां मायः प्री
यतरोपि च॥ विख्यातस्त्रिषु लोकेषु गेसा संवरणमिध॥ ३५॥ अनेपुयः
स पुत्रार्थं पुत्रिया मिहि माहरत॥ सागं सदक्षिणं मन्त्रं दत्तेः स विदितं
ततः॥ ३६॥ लेभे रतं संततिं राजा हरिवंशमथाश्रुणोत॥ रजयित्वा द्विजा
नं ते वचिकं पुरितोष्य च॥ ३७॥ वस्त्रधेनुं हिरण्यं दिग्गजं मूलफलं हिमः
ततो पिनालं मयुजं देवान्महकं सुतं हृत्॥ ३८॥ समायातस्तु विख्यातो प्रा
णेश गणपुराणवित॥ स्थापितः प्रार्थयित्वा स राजा संवरणो न स॥ ३९॥
शृत्वा पुराणं तद्वक्त्राद्गणेशाय नमः॥ तदंतर्तोषयामास मूकं
तद्विजयं कं॥ ४०॥ रत्नमुक्ताफलं वस्त्रं मर्षणं हेमनिर्मितैः॥ लेभे त

ताश्रवणादस्पजायते॥ वेदाध्ययनसंपन्नो मानवो विद्विजयुगवाः॥ ५०॥
शूद्रो वैश्वस्वमाप्नोति वैश्वः क्षत्रियतामपि॥ क्षत्रियो द्विजतां याति स्म
एणादृष्यहकन्यातुल्यभते वास्याप्येकाध्यायस्य संश्रवात्॥ गुणवंतं कु
लीनं वपति साधुधनान्वितं॥ ५१॥ जासंधो लभते दृष्टिं पुराणस्यास्य
संश्रवात्॥ सर्वतीर्थेषु यत्सायादद्याद्दानाति सर्वशः॥ ५२॥ तत्फलं स
मवाप्नोति भक्त्या यः शृणुयादिदं॥ पंचाति साधनं श्रीशेहे मते जलवा
सतं वर्षस्वाकाशवासंयः कुरुते बहुवत्सरं॥ तत्फलं प्राप्नुयान्मर्त्यः संश्रुते
धामपंचको॥ प्रति होत्रं सदा यस्तु सेवते भक्तिमान्तरः॥ तत्फलं हि पुरा
णस्य श्रवणादस्पजायते॥ ५३॥ ये कांगुष्ठेन यस्तिष्ठेद्वर्षाणि मयुतं द्वि
जः॥ दशाध्यायश्रुतेरस्य पुराणस्य तथा फलं॥ ५४॥ लभते मानवो भ

त्पानिश्चितं नात्र संशयः॥ आजन्म मरणं तिस्रं शृणुयान्मानवो भुवि॥ ५८॥
पुराणं तु गणेशस्य चक्रवर्ति भवेत्तु सः॥ आजन्म मरणं द्यस्त कार्त्तिके वासे
करोति यः॥ तस्य पुण्यं लभते मर्त्ये गणेशस्य पुराणं ते॥ सहस्रं माघमासास्य
प्रयागे स्नाति मानवः॥ ५९॥ तस्य च लभते मर्त्याः पुराणस्य संश्रयात्
गोमतीसंगमे तद्दस्नानं भक्त्या करोति यः॥ ६०॥ तस्य लंकोटिगुणितं ल
भेते चास्य संश्रवात्॥ गणेशस्य पुराणं यः शृणुयाद्भक्तिमानरः॥ ६१॥ न भ
यंतं स्पृशन्नालुवज्जाञ्च चक्रितक्रतः॥ इदं वः कथितं सर्वं पुराणं हि स वि
स्तरं॥ ६२॥ संपूर्णं महिमा वक्तुं न शक्नो वर्यकोटिभिः॥ ब्राह्मणं च तमुरवे
नापि शेषेणापि मुनिधरः॥ ६३॥ युष्माभिः परस्मै श्रुतं यः सर्वपापप्रणश
नं सर्वकामप्रदं भुक्तिमोक्षदं पुण्यवर्द्धनं॥ ६४॥ गणेशं परं गणेशस्य नाम

लीलाधरस्य च वक्तुं श्रोत्रो रघदरं किमप्युच्यते ॥ इति श्री
गणेशपुण्डरीकचरिते फलश्रुतिवर्णनं नाम चतुर्थः
शोधः ॥ १५ ॥ मंगलं लेखकानां च पाठकानां च मंगलं मंगलं स
र्वलोकाणां भुवि भूतिमंगलं १ यादृशं पुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिख्यते स
या यदि शुद्धं शुद्धं वा स मंगलं न दियते २ श्रीशुभं भवतु श्रीरक्त

ग. उ. छ

१७३

११६
२

+

+